Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Amagers Historie

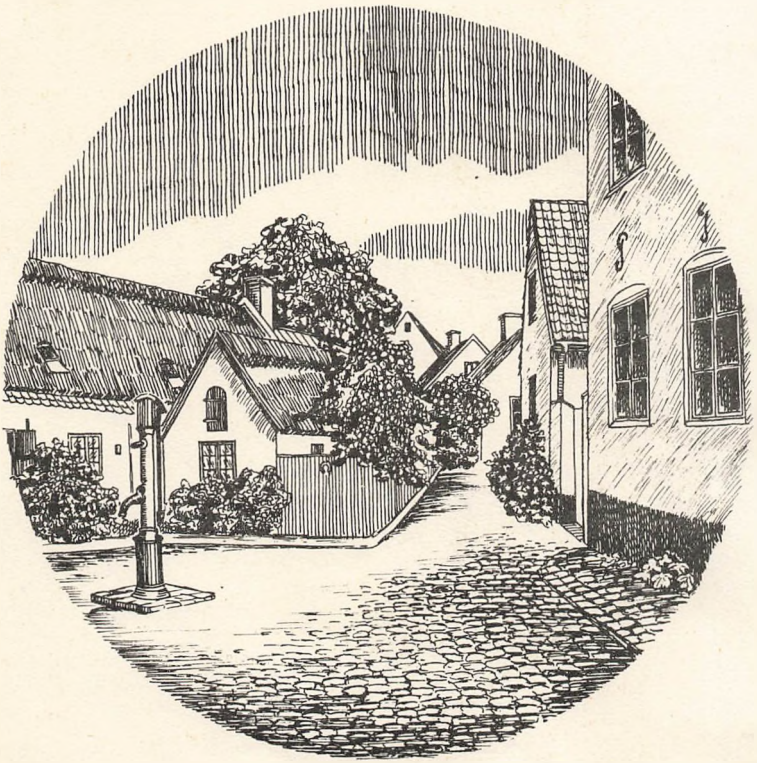

Af Chr. Nicolaisen

AMAGERS HISTORIE

CHR. NICOLAISEN

AMAGERS HISTORIE

BILAGT MED DE VIGTIGSTE BREVE OG AKTSTYKKER
OM ØENS FORHOLD

I. DEL

UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE AF CARLSBERGFONDET

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
KØBENHAVN 1907 KRISTIANIA
Genudgivet af:
DANSK HISTORISK HÅNDBOGSFORLAG

ISBN 87 85207 53 5 (bind 1, indb.)
ISBN 87 85207 55 1 (bind 1-2, indb.)

Amagers Historie, I. - III. del er 1981 genudgivet
i 2 bind; 1. bind omfatter værkets I. og II. del,
mens 2. bind omfatter værkets III. del suppleret
med et nyt navneregister til hele værket.
Navneregistret er udarbejdet af Inger Kjær,
Tårnby Kommunebiblioteker, Lokalhistorisk Samling,
Kastrupgaard, der velvilligt har stillet dette
til forlagets disposition.

Copyright 1981:
Dansk Historisk Håndbogsforlag ApS

Udgivet af:
Dansk Historisk Håndbogsforlag,
Klintevej 25, DK-2800 Lyngby,
Tlf. 02-88 85 00.

AMAGERS HISTORIE

I. DEL

INDTIL HOLLÆNDERNES INDFØRELSE, SAMT HANSETRAFIKENS AFSLUTNING PAA DRAGØR.

I. UR- OG OLDTID.

Indledning. — Forddannelsesperioder (Kridttiden — Den tertiære Tid — Istiden — Den baltiske Indsøtid). — Oprindelig Beboelse. — Oldtidsfund. — Gravhøje. — Stednavne.

Amager, den lille historisk interessante Ø, efterlader ved en overfladisk Betragtning Indtrykket af ung, ny Jord, hvis jævne og ligedelte Linjer synes nylig dragne i en hævet,

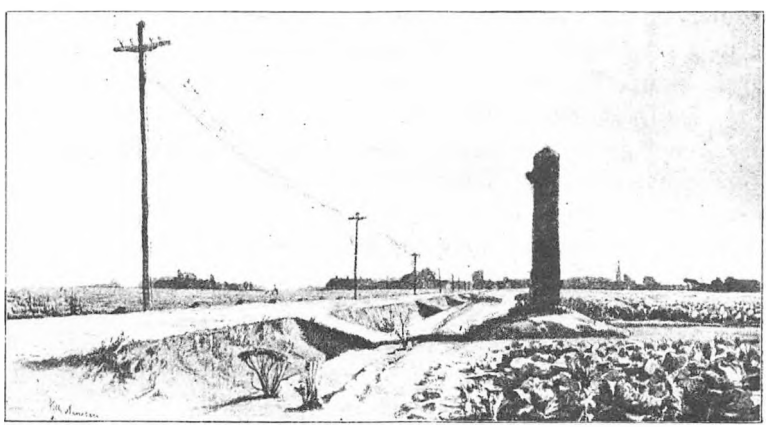

Vilh. Arnesen: Amager-Landskab.

afvandet Søbund. Over de smaa Agermarkers Frodighed, vexlende Mangfoldighed og Farvetoner tegner sig Vaarens friske og fyldige Ungdom. Ingen stærke Naturkræfter har for-

styrret eller afbrudt Grødens jomfruelige Ro. Hist og her møder Øjet unge Træer og Trægrupper og levende Hegn uden at de afbryde Markernes Flade og Farvespil. Og rundt om voxer der Byer og pyntelige Gaarde frem, i Klynge og spredte, men næsten altid uden tilsyneladende Ælde og med en vis Frodighed og Velstand, takket være Beboernes Flid og den villige, frugtbare Jord.

I Virkeligheden er Øen forholdsvis sent bleven til. Den hører, kan man sige, til de yngre Landdannelser, som er fremstaaet af Havet paa «Sjølunds Bred»; dens Alder maa uden al Tvivl regnes fra den yngste af de Naturperioder, der er gaaet forud for den kulturelle Tid, hvori «Arternes Udvikling» og Menneskets Fremstaaen er gaaet for sig. Vi maa kort berøre den geologiske Fortids Granskning, som har belyst dette Forhold. Saa vidt er Videnskaben trængt ind i disse Forperioders Mørke, at den af Jordlagenes Beskaffenhed, Lagdannelserne og deres Sammensætning, udleder og bestemmer i hvilken Periode de er traadt frem i Solens Lys, som Hav eller som Landjord. Saa mægtig er Tidernes Ændringsmagt, saa uendeligt deres Maal, at de skaber og skifter Hav og Land, ændrer Naturens Forhold og Virkekræfter under Overgange fra tropisk Varme til isnende Kulde; og Jordens Overflade skifter Karakter efter som Naturen skifter Sol og Vind.

De *Jorddannelsesperioder*, under hvilke den danske Jord er grundlagt og fremstaaet, adskille sig fra hinanden ved vidt forskellige Livs- og Naturfunktioner. De spænde hver for sig over et mægtigt Tidsrum, om hvis Udstrækning vi neppe kan gøre os nogen Tanke og hvis Overgange sikkert for hver især har været en gradvis og langsom Ændring af de indgribende Forhold.

Den ældste Periode, som Videnskaben har paavist, er *Kridttiden*. Denne deler sig i en ældre og yngre Tid, der hver for sig kendetegnes ved de forskellige Former af det Dyreliv, som Havet har indeholdt — hele Danmark var da Havbund — og som har bundfældet sig og afsat det mægtige Kridtlag, der nu danner Landets Undergrund Havet har havt en umaadelig Rigdom paa smaa hvide Snegle (Kokkolitter), hvis Forplantning og Aflejring har kunnet afsætte et flere

Hundrede Fod mægtigt Bundfældningslag, der har dannet sig til Kridt og Kalk. Den ældste Lagdel afgiver blødt Kridt (Skrivekridt), medens den yngre er en haardere, stenagtig Formation, Kalksten («Saltholmskalken»), der især under hele Østsjælland findes i svær Mængde og saaledes aflægger Vidnesbyrd om, at denne Landsdel har hævet sig af Havet senere end den vestligere. Begge Formationer har hver for sig fordret sit særlige Klima, der maa have nærmet sig tropisk Varme. Hvilket uhyre Tidsrum synes der ikke at være tilbagelagt med dette mægtige Naturværk! —

Efter dette saa at sige fundamentale Skaberarbejde fulgte *den tertiære Tid.* Medens Kridttiden her synes at have været stille, varm, ludende Havbliksro, der under sit Forløb har frembragt begyndende Landdannelser og Vegetation (Jylland), saa har den tertiære Tid udmærket sig ved stærke Omvæltninger af voldsom revolutionær og vulkansk Natur. Jorderuptioner og stærke Jordskælv har forvandlet Hav til Land og Land til Hav, hævet fladt Land til Højder osv. Ogsaa klimatiske Forandringer har gjort sig gældende og sat Spor i Vegetationen. Skove af en bestemt Art er opstaaet og ved Omvæltninger forsvundet under Jordoverfladen for at give Plads for nye Arter, opstaaet under andre Livsvilkaar. Atter er disse væltede og begravede under fremskydende Morænemasser, hvilket ses af de Dannelser, der findes i Jordens Skød (f. Ex. Brunkul) og vidner om de mægtige Kræfter, som har drevet deres Spil. Under denne sikkert mange Tusind Aar lange Periode er en Del af vort Land, nærmest Jylland, blevet til.

Var den tertiære Tid en væsentlig tropisk Periode, saa fulgte efter denne en Polartid: *Istiden,* der gradvis og i koldere og mildere Tempo rykkede frem og lagde en mægtig Isskorpe over hele det nuværende Nordevropa. Landets tidligere Vækst og Dyreliv forstyrredes og begravedes under de vældige Ismasser og deres Aflejring af Moræne, som under Isens Bevægelser løsreves og førtes frem af stærke Malstrømme. Af saa lang Varighed har denne Periode været, at Skove under dens forskellige Tempoer, mellem Isens Frem- og Tilbagerykning, har kunnet faa Tid at opstaa. I Nordtyskland er saa-

ledes fundet Spor af Skovnatur. som er voxet frem under en mildere og gaaet tilgrunde under en koldere Istid. De vexlende Temperaturforhold har netop skabt vor — Danmarks — Jord. Isens Smæltninger Vandets Bevægelser og Løb, har foraarsaget og aflejret de «Glacialdannelser» (Ler, Sand, Rullesten osv.), som vor Jordbund bestaar af. Ved stærke Vandløb under Isen, løsrevne Isstykker, satte i stærk Drift af vældige Nedfald, Skuringer og Malinger, Strømhvirvler og mægtige Flodløb, er Dele af Jordskorpen revet med og fordelte af Strømmen paa dens Vej. Paa den Maade er vore Øer og Sunde, Bakker og Dale dannede. De Ler- og Sandlag, som dækker de ældre Kridt- og Kulformationer, er lagt tilrette af Isen, ligesom for at forberede Vejen for den Vegetation, der i den efterfølgende Kulturperiode har givet Livet Vext og Betingelser, som har været nødvendige for at det kunde udfolde sig i en saa fuldkommen Form. For Østsjællands Vedkommende synes det, at Kalkdannelserne har vedvaret indtil Istiden og at Terrænet her altsaa har ligget under Havet endnu da Istiden indtraadte, eftersom der ikke har kunnet paavises Landdannelser eller Vegetation paa dette Terræn fra den tertiære Verdensperiode.

Under Isens endelige Tilbagetræden er det østlige Sjælland blevet dannet. Det synes at have været Havbund endnu under Isens Afsmeltning. Men ligesom ved at være befriet for det enorme Tryk, som Isen udøvede, har Landet hævet sig, saaledes at Havbundens Kalkdannelser paa sine Steder (f. Ex. Faxe og Stevns) løftedes langt over Havfladen.

Denne Hævning havde til Følge, at der netop her, hvor Amager ligger, opstod Land af Havet, saa der dannedes Fastland mellem Midtsjælland og Skaane. Terrænet omtrent indenfor Linjerne: Taarbæk—Limhamn og Køge—Falsterbo dannede et Landbælte og Sundets sydlige Løb fandtes ikke. Kattegat endte som en Hale i den nuværende Malmøbugt. Østersøen var et lukket Hav, «den baltiske Indsø».[1])

Det er godtgjort, at der allerede i Istiden har levet Mennesker i Danmark; og der er netop ogsaa her paa det Land-

[1]) Gerard de Geer: Skand. geogr. utveckling efter istiden.

bælte, der skilte Nordsøen og Østersøen, fundet Spor i Form af Stentyper, der har tjent som deres Redskaber. Lærer *H. N. Rosenkjær* fandt saaledes ved Udgravning af Frihavnen 1892 flere saadanne Stene, der af videnskabelige Autoriteter er anerkendte som ægte. Der er fra samme Tid fundet Spor af store Skove, hvor Daadyret har levet vildt. Umuligt er det altsaa ikke, at der her, hvor Amager ligger, har levet Mennesker for mange Tusind Aar siden, længe før *Øen* Amager existerede.

Den baltiske Indsøtid har strakt sig gennem en lang Periode, hvori store Ændringer af Hav- og Landforhold er foregaaet. Det er paavist, at Indsøens Vandflade ved Periodens Begyndelse har ligget mange Fod højere end ved dens Slutning og at ogsaa Klimatforhold har skiftet under Periodens Forløb, idet Snegleskaller, der findes i de øvre, ældste Strandlag adskille sig fra saadanne, der er aflejrede i de lavere og nyere Lag. Forskellige Forhold og Livsbetingelser har altsaa havt Tid til at gøre sig gældende og til at udvikle nye Arter af Indsøens Fauna; men Videnskaben giver os ingen Midler ihænde til at maale de Tidsafstande, det her drejer sig om. Endnu i Stenalderens Begyndelse — for 6000 Aar siden — synes Landbæltet mellem Nord- og Østersøen ikke gennembrudt; thi Mythen om Gefion, der pløjer Øresundets Løb og saaledes ikke synes grebet helt ud af Luften, forudsætter dog en Grad af intellektuelt Menneskeliv for at kunne danne sig. Men neppe meget lang Tid efter har der fundet en Sænkning Sted, hvorved de to Have har kunnet skære sig igennem og deres Vande mødes gennem Øresund.

Under denne Sænkning synes Amager bleven til, eller i al Fald den højeste Del af Øen, hvis Udstrækning da neppe har været Halvdelen af, hvad den nu er; mulig fandtes her oprindelig flere Smaaøer. Stenalderens Kystlinje laa her og paa hele Sjællands Østside omkring 6 Fod højere end Stranden nu ligger.[1]) Nord for Dragør, hvor de gamle Fælledjorder ligge

---

[1]) K. Rørdam: Danmarks Tilblivelse. Saltholmen, som hørte med til det tidligere Landbælte, har atter dukket sig ned under Havfladen; og vistnok først langt frem i Oldtiden har den hævet sig paany.

til en vis Grad uberørte, spore vi endnu denne Kystlinje lidt ovenfor 5 Fods Kurven. Øen har saaledes gennem 5—6000 Aar hævet sig ca. 6 Fod. Vil den ogsaa fremdeles hæve sig 1 Fod for hvert Aartusind, der gaar, indtil nye Omskiftelser og en hel ny Verdensperiode indtræder?

Amagers *oprindelige Beboelse* maa siges at være indtraadt omtrent samtidig med Øens første Tilblivelse i den allerfjerneste Oldtid. I al Fald er dens Beboelse i den ældre Stenalder en given Ting, hvorom mange Fund fra hin Tid bære Vidne. Og da Fundene stamme baade fra den ældre og yngre Stenalder, maa det siges, at her har været et *stadigt* Opholdssted for vore ældste Naturfolk. De opslog gerne deres Boliger ved skovbevoxede og fiskerige Kyster, navnlig paa Smaaøer, hvor det formodentlig har været dem lettere at bevare deres Herredømme end paa større, aabne Landomraader. Iøvrigt var Søen og Skoven de Steder, hvor de hovedsagelig søgte deres Føde; her fandt de baade til at bide og brænde og til Tag over de usle Jordhuler, hvori de søgte Skjul.

Af de *Oldtidsfund,* der er bevarede fra Amager; stammer den langt overvejende Del fra Stenalderen. Størsteparten er funden paa Øens sydøstlige Del, Højdedraget mellem Store Magleby og Dragør; alene Syd og Øst for Dragør Lund er vistnok fundet et Par Hundrede, baade temmelig raa og finere udførte Stengenstande. En Mængde Flintflækker og Flintaffald tyder paa, at der her har været et Tilvirkningssted for Stenredskaber, maaske fordi Søen og Isen skød rigeligt Materiale af Sten ind paa Kysten. Ogsaa paa Tømmerup, Maglebylille og Kastrup Jorder er der fundet adskillige Stenoldsager, hvoraf en Del opbevares i Oldnordisk Museum; i det væsentlige adskille de sig ikke fra de almindelige Kystfund. Nord for Dragør, paa «Rybakkerne» og «Samsengene» er fundet adskillige Genstande; endogsaa ude i Søstranden er fundet en smuk Stenøxe af sort Flint, med afrundet, noget tilspidset Bane og bred Eg.

Selvfølgelig er langtfra alle Fund oplyste; mange Ting er spredte omkring i private Gemmer og Samlinger. Oldn.

Museum besidder dog ca. 40 Exemplarer af Fund fra Amagers Stenold. En omtrent lige saa stor Samling har Dyrlæge Madsen, Dragør, af Øxer, slebne og uslebne Kiler, Mejsler, Spydblade, Pilespidser, Skrabere, Flækker og Flækkeblokke, som alle ere fundne i Dragørs Omegn.

Fra *Broncealderen* er Fundene langt færre, men de tale dog tydeligt nok om Beboelse, ogsaa paa hin Tid. Og Sporene holde sig omtrent til de samme Steder, hvor Stenalderens Folk havde deres Færden, Øens sydlige og østlige Del, sikkert det Sted, hvor de bedste Livsbetingelser har været tilstede. Sandsynligvis har den da været skovbevoxet, eftersom man

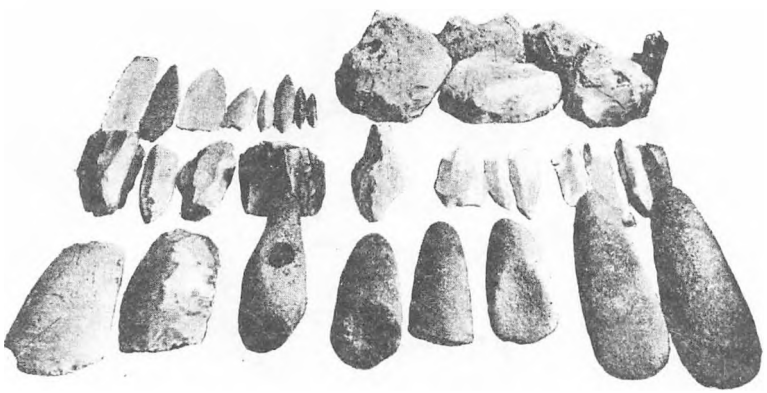

Oldsager, fundne paa Amager. (Nationalmuseet).

nu dannede sig Boliger af Træ. Kvægavl og en meget ringe Grad af Agerdyrkning var i Broncealderen indtraadt. Metallets Brug førte en mere udviklet Kultur med sig og gav ligesom en større Magt over Jorden. Skovstrækninger ryddedes og gav Plads for Jordkulturens Frembrud. Og fra dette begyndende Herredømme over Jorden regne vi Oprindelsen til de første Landsbyer. Indbyrdes fredeligere Sæder og større Fællesskab i Arbejdet for Livsopholdet medførte, at Beboerne sluttede sig mere sammen, ogsaa til Værn mod ydre Fjender. Krigseventyr og Rov var jo alligevel Folkets anden Natur. Hvad man kunde vinde fra andre Slægter eller Stammer betragtedes som hæderligt Bytte. Især langs Kysterne var Be-

boerne derfor udsatte for Plyndringstog, eller Besøg af den Art, som man var nødt til at staa Last og Brast med hinanden for at værne sig imod, og for at holde paa sin Ret til den Plet Jord, hvortil Hjemmet og Existensen var knyttet.

Til Oldtidens sikre Minder høre iøvrigt *Gravhøjene*. Tidligere fandtes en Del Høje paa Amager; men de er efterhaanden næsten helt forsvundne for at give Plads for den praktiske Udnyttelse af Jorden, som her er Løsenet. Sydost

Kort over Høje paa Amager. Efter Dansk historisk Almanak 1766—70.

for Dragør Lund, omtrent paa samme Sted hvor de mange Stensager er fundne, har ligget en Række mindre Høje, der forlængst er sløjfede, men hvorom der dog er bevaret baade mundtlig og skriftlig Overlevering[1]). Saaledes erindres det, at der har ligget en Del Høje og ved Pløjning paa Stedet

[1]) Efter en Indberetning til Nationalmusæet 1879 har Højenes Antal været en halv Snes, men efter en Indberetning fra 1886 antages det, at der kun har været fem.

er der for en Snes Aar tilbage fundet to sorte Gravurner med Rester af brændte Ben og nogle Smaagenstande af Bronce: to Bøjlenaale, en Kniv og en Sylespids, som opbevares i Oldn. Museum. Disse Ting menes at stamme fra Overgangstiden mellem Bronce- og Jærnalderen; men derfor kan Højene maaske hidrøre fra en ældre Tid. Paa samme Sted er der fundet Brandpletter i Jorden, som vidne om tidlig Beboelse.

Paa Rybakkerne, Nordvest for Dragør, har ogsaa i tidligere Tid ligget flere Høje, som er sløjfede. Paa Johan Meijers Kort fra 1656 synes de svagt antydede; men paa et senere Kort over Øen i «Dansk hist. Almanak 1766—70» vises de tydeligt. Hvornaar de er sløjfede vides ikke, og der er ikke bevaret nogen Efterretning om Fund eller andre Forhold derfra. Efter samme Kilde har der i Nærheden af Maglebylille ligget en Gruppe Høje, som tildels er forsvundne; de to i Nærheden af Petersdal er maaske Rester deraf. En anden større Høj eller Banke, som ikke vises paa Kortet, liggende O. S. O. fra Maglebylille, har mere Karakteren af en Blus- eller Signalhøj i Lighed med «Blushøjen» ved Dragør, men fra en senere Tid, ligesom «Længstehøj», hvilke vi senere skal omtale.

Midt paa Øen har ogsaa ligget flere Høje. Om Gaardnavne som «Sofiehøj» og «Frydenhøj», der ligge ved Hovedlandevejen, stamme fra, at der har ligget Høje i Nærheden, vides ikke. Derimod haves Efterretning om to Høje, kaldet «Broderhøje», som laa tæt ved Landevejen, lidt Syd for det Sted, hvor Tømmerupvejen munder ud. Allerede 1811 skal den ene, efter senere Indberetning til Nationalmuseet, være bleven jævnet uden at der foreligger nogen Meddelelse om Fund deri. Den anden blev først jævnet midt i 80erne og indeholdt forskellige Begravelser og Oldsager. I to stensatte Rum fandtes saaledes Skaar af Gravkar og brændte Benrester, samt i det ene Rum et Haarsmykke, i det andet Brudstykker af et Broncesværd, tre smaa Dobbeltknapper og et Stykke af et Spænde. (Oldn. Mus.). Længere oppe i Højen fandtes et mindre stensat Rum med brændte Benrester. Disse Fund tyde paa, at en Høvdings eller Krigers Familiebegravelse har været her. I det Hele taget var det vel kun de mere frem-

ragende Slægter der højjordedes. De almindelige dødeliges Askeurner hengemtes blot paa et tørt Sted i en Bakke, hvor der var nogenlunde Fred, men uden noget synligt eller varigt Tegn til Eftermæle.

Jærnalderen og Vikingetiden er det Tidsrum i hvilket Forholdene paa Amager er hyllet i det tætteste Mørke. Det var i det Hele taget en ond, krigersk og barbarisk Tid, der strakte sig gennem 4—500 Aar (8.—12. Aarh.), hvor alle Forhold var i Opløsning og Overgang under det gamle Hedenskabs Forfald og den romerske Kirkemagts Fremtrængen med det hellige Kors, der stadig dryppede af Blod. Indbyrdes Oprør mellem alle Landets Smaakonger var den naturlige Følge. Sejrherrer vilde de alle være. De gamle Troskikke fortrængtes af Opstandelseslæren. Man brændte ikke mere de Døde; men jordede dem i Sandbakker og paa højtliggende Steder; kun de allerypperste blev højjordede med særlig Pragt. Og Livet drejede sig i det Væsentlige kun om Krigsrov og Krigerære. Det egentlige Folk var Krigsmændene, som raadede over og forsvarede Landet. De plaskede husvant til Søs, ogsaa til fjerne Strande, for at gøre Bytte og søge Hævn. Lov og Ret sad i Sværdskeden. Det gjalt da om baade ude og hjemme at være paa Post mod List og Fjendskab, der lurede i hver en Krog.

Under disse Forhold har Amager selvfølgelig ikke været noget godt eller fredeligt Opholdssted. Aaben og fri til alle Sider laa denne Ø næsten som et Bedested paa den alfare Søvej, indbydende til Landgang og Hærgning, hvis der øjnedes noget Bytte. Det er derfor neppe sandsynligt, at der har kunnet trives noget fast Erhverv ved Agerbrug eller Kvægavl, eller nogen egentlig fast Beboelse, her i den senere Jærnalder og Vikingetiden. Det synes heller ikke, at den Tid har efterladt mange Spor af fast Beboelse paa Øen. Kun et Par Grave vides at være fundne, nemlig paa Rybakkerne, et sandet og gruset Bakkedrag Nordvest for Dragør. I den ene Grav er, saavidt vides kun fundet Rester af et Menneskeskelet. I den anden, der laa ca. 4 Fod under Overfladen, fandtes Skeletdele, omgivne af en Kreds af mindre Sten, samt en Stridsøxe af Jærn. Øxen, der er $9^3/_4$ Tom. lang, $6^1/_3$

Tom. bred over Eggen, hidrører fra den tidligere Vikingetid (Oldn. Mus.). Iøvrigt er det højst usikkert om Gravene stamme fra Lokalbeboelse eller fra fjendtlige Sammenstød mellem tilfældigt tilstedeværende Folk.

Nogen egentlig Kulturtilstand kan der, som sagt, neppe være indtraadt paa Amager under de lovløse og urolige Forhold, der vedblev at herske til henimod Slutningen af den hedenske Tid — i eller omkring det 10. Aarh. Romerkirken var da begyndt at trænge igennem og bragte Fred og Forsoning tilveje. Kongemagten begyndte — da Gorm den gamle samlede Riget — at antage konstitutionel Form og Statsmagten at samle sig til større Enhed, som Værn om fredelige Erhverv. Fast og varig Beboelse blev endelig muligt og Byer begyndte at fremstaa, ogsaa her paa Amager. *Maclaby* synes i al Fald at stamme fra den hedenske Tid, hvad baade Navnet i sig selv og Byens første historiske Fremtræden tyder paa. Og andre Byer synes snart fulgt efter, eller fremstaaede paa nogenlunde samme Tid.

Om Øens *Stednavne*, der iøvrigt ikke frembyde væsentlige Holdepunkter med Hensyn til Byernes Fremstaaen, skal vi saavidt muligt søge at danne os en Forklaring.

Selve Øens Navn er det mærkeligste og vanskeligste at tyde, da dets oprindelige Fremtræden ligger længst tilbage i Tiden og man neppe har dets oprindelige Form, fordi det ikke findes nævnt i de ældste Kvad eller i Oldtidssagnene. Der er gjort forskellige Forsøg paa at udlede dets Etymologi uden at det kan siges at man er naaet til nogen egentlig Løsning af Spørgsmaalet. Først gennem Kirkesproget træder Navnet frem, men synes da latiniseret og afvigende fra den Form, hvori det brugtes i vort eget Sprog.

De ældste Former, der er naaet til os, er *Amaca* (ca. 1070 og 1135) og Amacum (1085 og 1135)[1]. Først omkring Aar 1200 finde vi den Form, der kan synes at have svaret til den lokale: *Amake* (1193) og *Amakæ* (ca. 1230)[2]. Men iøvrigt var der allerede da, eller kort Tid efter, en Del

[1]) Se Bilag I, II og III.

[2]) Kbh. Dipl. I. 2. og Valdemar Sejrs Jordebog.

Usikkerhed i Brugen, saa det næsten hver Gang det nævnes er stavet paa forskellig Maade. I det 13. Aarh. haves det baade som *Amakar* og *Amak*. I det 14. Aarh. er det endnu mere varieret: *Amaghæ*, *Augmaghæ*, *Amage*, *Amaka* og *Amaghe*, medens det i det 15. og 16. Aarh. antager en mere fast Karakter: *Amage*, *Amagi*. Først i Renæssancetiden vinder den nuværende Form, *Amager*, Indpas i Sprogbrugen.

At dette Ord imidlertid ikke er den rette Betegnelse for Øen i sin Oprindelighed, da den intet havde med «Ager» at gøre, siger sig selv. Dens ældste Navn maa sikkert føres langt længere tilbage end dens første Kulturtid. I Erkendelsen heraf har ogsaa flere, baade ældre og nyere, historiske Forfattere gjort Forsøg paa at finde en naturlig Sammenhæng mellem de ældste kendte Navnebetegnelser og de, nærmest geografiske Forhold, som kan have fremkaldt dem. Saaledes har Resen (Inser. Havn.) i det 17. Aarh. fremsat den mærkelige Tanke, at Navnet skulde være et Sprogskud af et græsk Ord *stomachus*, der betyder Mave, fordi Øen i sin Form lignede en Mavesæk. Senere har E. Pontoppidan (Kbh. vidensk. Selsk. Skr. III. 123) tænkt sig, at Navnet «Amage» kunde stamme fra et keltisk Ord «mag», hvoraf f. Ex. Magasin, et Forraadskammer, skulde stamme, og hentyde til Øens Frugtbarhed og Benyttelse som Kjøbenhavns Spisekammer. Begge Forklaringer er sikkert lige forfejlede. Øens Navn maa føres tilbage til Oldtiden, da hverken dens Form eller dens Frugtbarhed var den samme som i de senere Aarhundreder.

Et Skridt fremad paa den rette Vej synes derimod E. Madsen at være kommet, idet han siger, at et gammelt Ord *agi*, der var Betegnelse for moseagtige Kær, side, sumpede Eng- eller Overdrevsjorder, utvivlsomt har dannet Navnets Endelse. Dr. *O. Nielsen* bekræfter forsaavidt denne Antagelse, som han siger, at Endelsen efter Navnets ældste kendte Former at dømme maa betragtes som en Flertalsendelse. [1])

[1]) Se Annal. f. nord. Oldk. og Hist. 1863 og Blandinger I. 181.

Gaa vi saaledes ud fra, at det andet eller sidste Led i Øens Navn hidrører fra dennes oprindelige Overdrevskarakter, kæragtige Tilstand, gælder det om at finde en Forbindelse dermed, som passer paa Begyndelsesleddet: *am*. Det synes ikke at kunne henføres paa et Personnavn, da et saa personligt Forhold til en saa betydelig Ø vilde have givet sig stærkere Udslag i senere Tider. Snarere stammer det fra et gammelt nordisk Forholdsord: *aum,* egentlig blød, eller *auma,* slet (sumpet) Tilstand, en Betegnelse, som sikkert har passet paa Øen da de første Beboere fandt Vej hertil. Maa denne Hypothese føjes til de tidligere, indtil en Gang danske Stednavnes Etymologi foreligger i en mere bearbejdet Skikkelse end nu!

Øens Bynavne frembyde neppe større Vanskeligheder m. H. t. Bestemmelsen af deres Afstamning. De Endelser, der her forekomme «—by» og «—torp», høre ikke til de ældste Navnedannelser; de stamme rimeligvis fra Slutningen af den hedenske Tid eller Overgangstiden mellem denne og Middelalderen. Magleby, der sikkert er den ældste og største By (af *magle:* stor) synes at have en noget fjernere Oprindelse. Men Navnet: den store By, tyder dog paa, at der snart er fulgt andre, mindre Byer efter, rimeligvis først Sundbyerne og Taarnby. *Maclaby* findes nævnt 1085, efter at Kirken i Lund allerede havde faaet en Del af Øen i Besiddelse, og den har da aabenbart været Kirkeby og Øens gejstlige Sæde.

Sundby occidentali (Sundbyvester) og *Sundby orientali* (Sundbyøster) nævnes ogsaa 1085. Disse Bynavne stamme selvfølgeligt fra Byernes Beliggenhed ved det smalle Sund mellem Øen og Sælland, hvor Fiskerflækken Hafn laa. Her har saaledes været et gammelt Overfartssted; thi de to Sundbyer skilles kun ad derved, at hver havde sin Vej, som førte ned til Sundet. Vandet har vistnok gaaet nær op til Byerne, som mod Nord neppe strakte sig længere end til den nuværende Thingvej og dens Fortsættelse mod Øst (Frankrigsgade).

Thornby, der nævnes først 1135, men sikkert er opstaaet noget tidligere, skylder sit Navn og sin Tilblivelse den Omstændighed, at der, sandsynligvis allerede i Vikingetiden, har

staaet et Udkikstaarn her, hvor Strandkanten da gik ind, til at holde Vagt for at spejde efter Sørøverskibe. Indsejlingen Vest om Amager til Hafn har da været benyttet langt mere end i den nyere Tid, da Fartøjerne blev mere dybgaaende. Lignende Udkikstaarne fandtes mange Steder ved Kysterne, saaledes t. Ex. ogsaa i det 12. Aarh. paa Refshalen, forat der kunde gives Signal, naar de fremmede Rovgæster nærmede sig. Det er ret sandsynligt, at Taarnet har staaet paa det højeste Punkt Syd for Kirken og at Absalon, der sikkert lod Kirken bygge, har fundet det unødvendigt og har erstattet det med Kirkens Taarn.

En ny By *Burgby (Burgheby, Burgaby)* der maa være opstaaet paa Absalons Tid, findes nævnt 1186. Dens Navn og Oprindelse kan sikkert tilskrives Oprettelsen af Absalons Borg i Hafn, idet en stor Del Jord paa Vestsiden af Amager blev underlagt Borgen som dens Taffelgods, hvorved dannedes en saakaldt «Huseby» med en Hovedgaard eller Ladegaard. Burgby, der omfattede en Del af Taarnby og de senere Byer: Ullerup og Viberup var den egentlige Sogneby, medens Taarnby var et Slags Tilliggende under Burgby, ligesom ogsaa Kirken. Fire af de oprindeligt tilliggende Bol var 1370 fraskilte. Hovedgaarden dannede Ullerup og Viberup; og andre Bol var atter overgaaede til Taarnby, der da synes ifærd med at blive Sogneby.[1]) Af Burgby var kun selve Hovedgaarden tilbage som en Ladegaard under Bispesædet og inden lang Tid forsvinder ogsaa Navnet Burgby ganske af Syne.

Thummethorp, der ligesom Taarnby først findes nævnt 1135, har oprindelig været et Udflyttersted (Thorp) fra en af de ældre Byer. Navnets Begyndelsesled er sikkert dannet af et Personnavn: *Thume* eller *Tumi*, som har været en af Stedets første Beboere. 1370 er det forkortet til *Tunmorp*; 1518 hedder Byen *Temeroppe*; men *Tømmerup* vinder derefter temmelig hurtigt Indpas.

Karstorp, *Vllæthorp* og *Wiborp* (*Wibethorp*), der alle først nævnes 1370, har ligeledes været Udflyttersteder, hvis

[1]) S. R. D. VII. 103.

Navne er opstaaede efter de Mænd, som først har bosat sig der. Tidspunktet for disse Byers Tilblivelse maa sikkert regnes at være omkring Absalons Tid, eller ca. 1200.

Maghlæby litlæ forekommer ogsaa først 1370. Den er sikkert en Udflytterby fra Magleby og synes oprindelig at have hørt til Magleby Sogn, altsaa længe efter at Taarnby eller Burgby Sogn var opstaaet, og har derfor faaet Navn efter sit Ophav. Ved en senere forvandsket Udtaleform er den bleven kaldt Marbolille, hvilket har givet Anledning til, at Byens Navn mange Steder er optaget som *Maribolille* — et af Sprogets vilde Skud.

Utlundæ, der ogsaa nævnes som en Stedbetegnelse i Roskildestolens Jordebog fra ca. 1370, maa antages at være de Skovlunde og uopdyrkede Engmarker paa Øens sydlige Del, der endnu hørte under Bispestolen. Senere synes Raagaard (nævnt 1518) opstaaet paa en Del deraf. Endnu 1660 nævnes *Uldelunds Aalegaarde*, et Sted paa Sydpynten af Øen, hvorfra Hollænderne drev deres Aalefiskeri.

Skelgordt eller Skelgaarde er en af de mest interessante Navnebetegnelser, som Øen har. Dette Navn knytter sig sikkert fra gammel Tid til de to Bol i Tømmerup, som Erik Emun 1135 skænkede, sammen med andet Jordegods, til Ringsted Klosters Underhold (se Pag. 21). At de ikke nævnes i Jordebogen af 1370 har sandsynligvis sin Grund i, at de da var tillagt Frue Kirke i Kjøbenhavn og altsaa ikke hørte til Bispestolens Taffelgods.

Disse to Gaarde eller Bol synes imidlertid, lige fra Begyndelsen af det Tidspunkt da de kom ind under Kirkens Raaderum, at have staaet i et mere specielt Forhold til Familien Eskil. De skænkedes til Klostret i Ringsted under Biskop Eskil i Roskilde. Og det er sandsynligvis de samme to Bol i Tømmerup, som en Ætling af ham, der var Præst ved Frue Kirke i Kjøbenhavn paa Absalons Tid og da mulig ogsaa den første Præst ved Kirken i Burgby, henlagde — maaske mod Erstatning til Ringsted Kloster — til et Kapel under Frue Kirke, som jo ogsaa Burgby Kirke var underlagt. Hvorledes de to Bol i Tømmerup er kommet i Familien Eskils Besiddelse, faar staa hen, men sikkert er det, at den

nævnte Præst har skænket dem til Kirken som Sjælegave. Endnu flere Hundrede Aar efter — saaledes 1414 — holdtes der aarlig paa hans Dødsdag Sjælemesse for ham i Anledning af hans Godhed; og heri nævntes denne Gave[1]). Da de to Bol, senere de fire Gaarde i Tømmerup der nu kaldes Skelgaarde fra gammel Tid har indtaget en separat Stilling og været adskilt fra den øvrige By baade i Skat og Tiende, taler meget for, at de har været underkastet andre Besiddelsesforhold indtil vistnok Erik af Pommern, eller maaske Christiern d. 2., løsrev fra Kirken den sidste Rest af dens Jordbesiddelser paa Amager. — Med Hensyn til Navnet er der saaledes en Mulighed for, at de to Gaarde oprindelig har heddet Eskilsgaarde og dette Navn er da allerede i Middelalderen blevet forvandsket til Skelgaarde. De synes nemlig ikke at have ligget ved noget Skel. Men det lader sig ganske vist tænke, at deres Jorder i sin Tid kan have dannet et Skel mellem den nordre og den søndre Del af de Jordarealer, der af Absalon blev underlagt Burgby, og at Navnet altsaa ogsaa kan stamme derfra.

Dracoe, *Draköörn* eller *Draghör (Dragør)*, der først findes nævnt 1332, har faaet sit Navn efter «Droghen» (Drogden), Sundets sydlige Løb[2]), i Forbindelse med det ubetydelige Øre, som de skiftende Strømme har dannet paa Amagers Sydostpynt. Det nævnes gennem Hansetiden paa mange forskellige Maader. At Navnets Endelse i det 18. og 19. Aarh. ofte har forvandsket sig til «Øe» og at denne Endelse endogsaa har fundet Vej til Byens Segl, maa antagelig skyldes en fejl Udtale eller — maaske den Omstændighed, at Seglet er stukket forkert og at man ikke har fundet det nødvendigt at bekoste et nyt for at faa Navnet rettet.

---

[1]) O. Nielsen: Kbhvns Hist. I. 148. cfr. S. R. D. VIII. 543.

[2]) *Draug* er en gl. nordisk Betegnelse for Løb eller Strøm.

II. UNDER KIRKENS BESIDDELSE.

Den første Kirke paa Amager. — Under Lunds Bispestol. — Henlæggelse under Borgen i Hafn og Roskildestolen. — Kronens Rettighed og «Hus». — Strid om Besiddelsesretten. — Beboelse, Livs- og Retsforhold. — Skatter. — Saltholmen.

Hvor opstod *den første Kirke* paa Amager? Den almindelige Antagelse er, at Taarnby Kirke er den ældste af de to gamle Kirker paa Øen og de ældre historiske Forfattere har fremsat den samme Antagelse; men den er absolut forkastelig. Taarnby Kirke er ganske sikkert bygget af Absalon, medens Magleby Kirke mere end 100 Aar tidligere, efter Alt at dømme, er bleven oprettet af Domkapitlet i Lund. En i al sin Korthed meget interessant og talende Oplysning om den første Kirke her er fremkommen ved Udgivelsen af Lundekapitlets gamle Memorialbog, hvori dets Velgørere og fortjente Mænd, samt deres priselige Gærninger optegnedes til Brug for den Sjælemesse, der stadig holdtes for dem paa Aarsdagen efter deres Død. Her findes ved Biskop *Egin*, der var Lundestolens næstførste Biskop og menes at være død 1072, optegnet som en af hans Fortjenester følgende korte Sætning: *Et Amaca sororis nostri*[1]). Meningen hermed synes ikke at kunne forstaas anderledes end at Egin havde oprettet en Kirke paa Amager, der var Søsterkirke til Kirken i Lund og helliget Jomfru Marie (vor Søster).

[1]) Weeke: Libri memor. cap. Lund. 267.

Om Tidspunktet for Amagerkirkens Oprettelse kan kun siges, at Biskop Egin, hvis Liv og Virken for Størstedelen faldt sammen med Svend Estridsens, saavidt vides var Biskop i Lund 1060—72. Han berømmes som en ivrig Missionær og Forkæmper for Kristendommen og han oprettede adskillige Kirker, saaledes ogsaa paa Bornholm. Hans Virksomhed har vel neppe strakt sig til Amager før paa den senere Tid af hans Liv, sidst i 1060erne. Paa den Tid er da, hvad vi tør gaa ud fra, den første Kirke paa Amager bleven til, maaske før eller omtrent paa samme Tid, som den første Kirke opstod i Kjøbenhavn.

Hvad der taler for, at Kirken paa Amager opstod i Magleby er følgende: Denne By var, efter Navnet at dømme, Øens Hovedby, medens Taarnby 1135, da den første Gang findes nævnt, endnu ikke var voxet op til nogen Betydning og det ses, at Erik Emun da skænkede de Bol Taarnby havde til et Præbende under Lundestolen (se Pag. 21). Desuden var Magleby det højeste, mest centrale og, navnlig for Forbindelsen med Lund, mest bekvemme Sted paa Øen. Endelig forlyder det, at der fra gammel Tid har været opbevaret et Mariebillede, som har tilhørt Kirken, hvad der mulig kan tyde paa, at dens oprindelige Indstiftelse som «Vor Søster» er bleven bibeholdt gennem de skiftende Tider. Iøvrigt ses det ogsaa, at der allerede af Svend Estridsen maa være tillagt Lundestolen en delvis Besiddelsesret over Magleby. Det er i saa Henseende betegnende, at der slet ikke fra de følgende Konger findes Gavebreve paa Beboelser her, ejheller i Knud den helliges store Gavebrev til Lundestolen, medens det af Listen over de samtidig dermed oprettede Præbende-Embeder under denne Hovedkirke fremgaar, at den besad to Bol i Magleby[1]). Disse Bol maa Kirken da have besiddet fra en tidligere Tid. De øvrige Bol i Magleby, ligger det nær at antage, maa have været tillagt Byens egen Kirke og den lokale Præst til Underhold.

Paa Knud den helliges Tid, ses det af Præbendelisten, var Lundestolens Besiddelser paa Amager 11 Bol, foruden

[1]) S. R. D. III 428—29.

hvad der hørte uuder Øens egen Kirke, altsaa sikkert omkring 20 Bol i det Hele. Deraf laa 5 Bol i Sundbyvester, 4 i «Sundby» (øster?). Medens de 5 Bol i Sundbyvester er skænkede af Knud den hellige (1085 [1])) synes ogsaa de 4 sidste at have tilhørt Bispestolen tidligere og at være tillagt den af Svend Estridsen, maaske sammen med Magleby.

Disse ret betydelige Besiddelser, som Lundestolen havde paa Amager, vidner om et nært Forhold mellem denne Hovedkirke og Øen, hvilket fortsattes under adskillige Konger og først ophørte paa Slutningen af Absalons Tid. Erik Emun skænkede 1135, 6. Jan. Lundekirken til Underhold af et nyt Præbende, som hans Dronning, Malfred, og deres Søn, Svend, oprettede, Indtægten bl. a. af to Bol i Tømmerup og samtlige Bol i Taarnby [2]). Samme Aar gav denne Konge til Roskildestolen til Hjælp til Oprettelsen af et Kloster i Ringsted to øde Bol (duos nihilo minus mansis) paa Amager [3]), som det viser sig de senere Skelgaarde; — ialt havde Kirken da Besiddelsesindtægten af omkring 28 Bol her. Valdemar den 1ste forøgede disse Besiddelser betydeligt ved Gaver til Biskop Absalon, saaledes vistnok 9 Bol, som Byen Burgby og den derunder hørende Hovedgaard bestod af.

Oprettelsen af *Taarnby Kirke* har sikkert staaet i Forbindelse med denne Gave. I al Fald synes det givet, at denne Kirke stammer fra Absalons Tid. Et nærmere Tidspunkt for dens Opførelse lader sig ikke paavise; men den er vistnok bygget umiddelbart efter Borgen i Hafn. Thi da nemlig det derefter oprettede Kjøbenhavns Len henlagdes under denne og samledes under Roskildestolen, hørte Magleby Kirke under Lund; og da er sikkert Burgby Kirke bleven til. Først da Absalon var bleven Ærkebisp i Lund (1177) har han faaet henflyttet Besiddelsesretten til det Gods paa Amager, som hørte under Lundestolen, til Roskildesædet. Og da dette endelig var sket, fik han ved et Pavebrev 1193 Kaldsretten til Kirkerne i Hafn, Brønshøj (som han ogsaa har bygget) og paa Amager. Under denne Kaldsret maa Burgby

[1]) Se Bilag I.
[2]) — II.
[3]) — III.

eller Taarnby Kirke være indbefattet; thi senere ses der ikke bygget nogen Kirke her. Uheldigvis fremgaar det ikke af Brevet hvorvidt Amager havde en eller to Kirker. Og den samme Unøjagtighed gentager sig i et langt senere Brev (1282), samt senere Stadfæstelsesbreve, hvorved disse Kirker, tilligemed Rødovre, alle hørende under Frue Kirkes Kapitel, fritages for Præsteafgift af Hensyn til Kapitlets ringe Indtægter[1]). I det Hele er der neppe nogen Tvivl om, at Taarnby Kirke, ligesom Brønshøj, der i Byggemaade ligner den meget, er bygget af Absalon i Tiden 1170—1190 og at han har henlagt Kaldsretten til disse og de øvrige Kirker i sit Len til Frue Kirkes Kapitel. Saaledes er Magleby Kirke da mindst 100 Aar ældre end Taarnby.

Under Lunds Bispestol har Amager, som vi se, modtaget sin Indvielse og gjort sin første Indtræden i den Kulturperiode, som ved Kristendommens Indførelse har spiret og fæstnet sig. Gennem Kirkens Indflydelse indtraadte roligere og mildere Livsforhold og Sæder, hvorved det blev muligt for Folket, at skabe sig faste Ernæringsvilkaar og Hjem, og at bosætte sig bymæssigt under Kirkens beskyttende Tag og dens Love.

En af den nye Kultur- eller Kirkemorals Grundsætninger var den, at medens Jorden hidtil havde været fri og tilgængelig for alle, blev Kongen nu, som dens udvalgte eller fødte Hersker, den, der raadede over dens Fordeling og Anvendelse; men det var Kirken, der inspirerede de Love, hvorefter denne Myndighedsudøvelse fandt Sted. Naar en Bryde eller Bonde tog et Stykke — eller en «Plov» — Jord i Brug, faldt han i Kongens Lyd eller Nævn og underkastede sig, at svare en Tribut deraf, baade til Kongen og Kirken, samt at yde sin Tjeneste til Kongen og Landets Forsvar. Den Landgilde, som Kongen tilkom, bortskænkede han i rigt Maal til Kirken, som Midler til at gennemføre dens store Opgaver: at bygge Kirker og Klostre, Hospitaler og Stiftelser, hvormed Folket kunde vindes og bøjes og Autoritetsprincipet i Stat og Kirke gøres gældende. Kirkens Øverster maatte optræde med Pomp og Værdighed ved Siden af Kro-

[1]) Kbh. Dipl. I. 2. 30. 66.

nens Bærere, føre Hofstat og slutte sig til Hærens Førere. Derfor forlenedes Kirken efterhaanden med store Landbesiddelser, hvoraf den kunde indkræve Skat, som «evig» Eje. Og derved lagdes sikkert nok Grundlaget for den private Jordejendomsret, som Kirken havde sin økonomiske Interesse i at faa gennemført. Jordens egentlige Bruger maatte fæste den hos Besidderen for at denne kunde fordre sin Skatteindtægt deraf som en privilegeret Ret. Snart fik Besidderen ogsaa Lov til at sælge den som en almindelig Handelsvare.

Jorden paa Amager blev, efterhaanden som den toges under Kulturdrift, tilegnet Kirken i Lund, først, som vi har set, af Svend Estridsen, dernæst at Knud den hellige, som i sit Gavebrev fra Aar 1085 bringer Kirken en stor Del Jordbesiddelser som en Brudegave «paa det den (Kirken) bestandig maa være en Brud til det Lam, som borttager Verdens Synder». Senere føjede Erik Emun en stor Del af Øens Vestside til, saaledes at der da har været henved 30 Bol under Stolen i Lund. Endelig skænkede Valdemar den store Resten af Amager, omkring en halv Snes Bol, til Biskop Absalon.

Hvilke Indtægter eller Rettigheder Kirken fra Begyndelsen af har havt af Jorden, eller rettere: hvad disse har beløbet sig til i Penge, lader sig ikke sige; men de har næppe været overdreven byrdefulde for Yderne at svare. Kirken besad den samme ubetingede Højhedsret over den Jord, den modtog, som Kongen ellers havde over Landet, saaledes Domsret og Retten til Sagefald og «Vrag», (Strandret) samt Retten til Gæsteri- og Ledingsafgift imod at stille visse Hærfolk eller, som her, Baadsmænd til Kongens Raadighed, naar det forlangtes, desuden Retten til Landgilden og Tienden.

Landgilden af en almindelig Bol var vistnok i de fleste Tilfælde et Pund eller en Mark Sølv (libras), dog sikkert en *lødig* Mark. At Værdien af en saadan ikke var saa ganske lidt, se vi deraf, at der ved Oprettelsen af Præsteembeder (Præbender) som Regel blev tillagt disse Landgildeydelsen af 8 à 10 Bol, samt maaske en Del af Tienden, der dog først paalagdes af Knud den hellige som tvungen Afgift. Iøvrigt blev Tienden indført som en særlig Kirkeskat, der skulde svares af enhver Bonde med Tiendedelen af hans Avl

til lige Deling mellem Kirken, Bispen og Præsten. Tiendepaabudet vakte stærk Harme og paa flere Steder Opstand. I Skaane samlede Bønderne sig og svarede, at de agtede ikke yde nye Skattepaalæg for bag efter at faa Skam til Takke derfor. Men Knud, der raadede over Øresund, truede med at forbyde dem Deltagelse i Fiskeriet her, dersom de ikke vilde svare Tiende. Saa faldt man til Føje. Og mange andre Steder gav man efter, for det var ikke let at have noget udestaaende med Kirken. Men man huskede Knud denne Udskrivning og den kostede ham snart Livet. Mange Steder nægtede man ogsaa haardnakket at gaa ind paa Kravet om Tiende og paatog sig paa anden Maade at underholde Kirken og Præsten. Præstelønningerne kom derved ofte til at bestaa af Almuens frivillige Ydelser, dels i Naturalier, dels som Offerpenge, der bragtes ham efter Messen. Men stadig søgte man, og langsomt gik det, at faa Tiendekravet gennemført; langtfra overalt lykkedes det. Endnu havde Sognebeboerne mange Steder en vis Selvbestemmelsesret, saaledes ogsaa Lov til selv at vælge deres Præst, dog at de maatte søge Bispens Samtykke til hans Ansættelse. — For Amagers Vedkommende synes Tiendekravet ikke at have mødt større Vanskeligheder. Beboerne her svarede i al Fald Tiende da Valdemar Atterdag «laante» Øen af Roskildestolen.

Hele Øen Amagers *Henlæggelse under Borgen i Hafn og Bispesædet i Roskilde* var, som vi har set, ikke en Foranstaltning, der alene blev truffen ved Valdemar den stores Gave til Absalon. Da Absalon sad paa Roskilde Bispestol, var det meste af Amager forlængst underlagt Stolen i Lund. Kongen havde kun Rettighed over en Del af Øen, hovedsagentlig paa Vestsiden og Midten, nogle formodentlig da afvandede og ryddeliggjorte Marker og Overdrev. Heraf dannedes en By, eller rettere en Hovedgaard: Burgby med en Del underliggende Bol. Det var dette mindre betydelige Gods Absalon fik, sammen med meget andet udenfor Amager, som Tilliggende til sin Borg. Derom vidner ogsaa Byens Navn. Og det var kun denne ene af Amagers Byer, der sammen med Borgen og dens øvrige Tilliggende gaves til Roskildesædet, hvilket forøvrigt udtrykkeligt fremgaar af den

pavelige Stadfæstelse paa Gaven[1]). Under denne By hørte sikkert en Del af Taarnby og Taarnby Kirke.

En Sag for sig er det, at Absalon senere, da han var bleven Ærkebisp i Lund, fik overført Besiddelsen ogsaa af den øvrige Del af Øen til Roskildesædet, saaledes at hele Øen blev underlagt Borgen i Hafn, der var dette Sædes Taffelgods og Len. Som Statsmand og Kirkens Øverste var det ham dobbelt magtpaaliggende her at skabe et stærkt Værn, baade for Stat og Kirke og at «forene den verdslige Magt med den aandelige». Og hvor langt gjaldt vel Magten, naar ikke Besiddelsesretten til Jorden knyttede sig dertil? Selv forbeholdt han sig Brugsretten til Lenet for sin Livstid, hvorefter det skulde tjene Roskildesædet som Taffelgods og Borgen til Sikring for Kirkens faste Sæde og Stilling som en Stat i Staten, eller maaske nærmere Staten selv. Hvem ved om han anede, at han derved grundlagde Landets Hovedstad.

Hvornaar det under Stolen i Lund hørende Jordegods paa Amager er blevet overført til Stolen i Roskilde lader sig ikke sige. Kun synes det sikkert, at Overførelsen havde fundet Sted da Paven 1193 stadfæstede Absalons Kaldsret til Lenets Kirker. I hvert Fald maa det betragtes som givet, at hele Amager ved Absalons Død, 1201, var underlagt Kjøbenhavns Len, som da helt og holdent tilfaldt Roskildestolen. 1230 fulgte ogsaa Saltholmen efter[2]). Og inden lang Tid begyndte Roskildestolens Ret til Lenet og Amager at omtvistes.

Under Absalon hidførtes for Amager helt nye Forhold, baade i kirkelig og verdslig Henseende. Øen skiltes i to Sogne: *Magleby* og *Burgby*, begge hørende under Kjøbenhavns Domkapitel; en baade lettere og mere naturlig Ordning end at have det ene Sogn og Dele af det andet under Kirken i Lund. Hovedgaarden Burgby blev formodentlig Sæde for en verdslig Ombudsmand mellem Beboerne og Lensmanden, som var Øens Øvrighed. Ogsaa udadtil bragte Absalons mægtige Haand bedre Forhold, Fred og Orden til Veje. De

[1]) Kbh. Dipl. I. 1. Se Bilag IV.
[2]) Kbh. Dipl. I. 6.

vendiske Sørøverskarer, der i lange Tider havde huseret paa Kysterne, fik en vis Respekt for at nærme sig Øresund. De skiftede Kulør og begyndte snart at drive en mere hæderlig Haandtering ved at udnytte det rige Sildefiskeri og drive Handel i Sundet, en Trafik, som ogsaa gav sig stærkt Udslag paa Amager og førte Kultur og lysere Forhold med sig.

Kronens Rettighed paa Øen indskrænkede sig, efter at Roskildestolen havde overtaget Besiddelsen, til Jagten, der mærkeligt nok stadig var forbeholdt Kongen, medens Kirken havde baade Strandretten og Fiskeriretten. Maaske var det under Kirkens Værdighed at jage Vildtet, eller var det et gammelt kongeligt Regale? I al Fald ses det af Valdemar Sejrs Jordebog, at Kongen paa Amager havde «Hus oc Haræ» og det maa saaledes antages, at han har benyttet Harejagten.

Men at vi ogsaa finde et kongeligt «Hus» paa Øen, er ganske vist overraskende. Vi har ingen Anelse om hvor det laa, om det var et Jagthus, eller en Bolig, hvor Kongen kunde tage Ophold. Det eneste, der tyder paa, at her har været en Bolig, hvor Kongen kunde opholde sig, er et Brev fra omtrent samme Tid, dateret *Amak*, givet af Erik Glipping 23. Juli 1271[1]). Det er forseglet af Biskopen af Børglum (Burglanensi), Provsten af Falster, Kongens Drot og flere Adelsmænd. I hvad Ærinde de har været paa Amager ses ikke. Brevet synes at være et Skøde eller en Stadfæstelse paa en Gave, bestaaende af noget Jordegods i Jylland, til Kanikerne i Aarhus. Kongens Ophold her midt i Sommertiden og med Følge synes at have været længere end en almindelig Jagttur, eftersom et Brev, der ikke kan have havt nogen særlig Hast, er dateret herfra. Gjaldt det maaske Sildefiskeriet i Sundet, eller en Belejring af Hafn? Under alle Omstændigheder maa man antage, at her har været en Bolig, hvor Kongen kunde tage ind. Men om det saakaldte «Hus», som Valdemar Sejr havde, foreligger der ikke den fjerneste Oplysning. Det er neppe sandsynligt, at det har staaet i Forbindelse med Hovedgaarden Burgby, der jo tilhørte Ros-

[1]) S. R. D. VI. 397.

kildestolen; thi der var allerede Strid mellem Kronen og Kirken om Besiddelsesretten til Øen.

Det varede ikke længe efter Absalons Død før en heftig og langvarig *Strid om Besiddelsesretten* til Kjøbenhavns Len opstod mellem de to Magtfaktorer, som Kronen og Kirken var, og affødte megen Bitterhed og Splittelse imellem dem. Kronen begyndte at nære Betænkeligheder ved de store Besiddelser, som Kirken allerede havde tilegnet sig, og særlig det vigtige, befæstede Punkt Kjøbenhavn (Kjøbmannehafn), der hurtigt var bleven en betydelig Handelsplads. Allerede Valdemar Sejr yttrede Tvivl om, at Absalon havde havt fuld Ret til, at handle som sket var med dette vigtige Len, hvorved Kronens Ret og Indflydelse overfor Fæstningens krigspolitiske Side aabenbart krænkedes. Under Erik Plovpenning førte Striden til et skarpt Brud mellem Roskildestolen og Kronen, saa skarpt, at Biskop Niels Stig 1247, vistnok nærmest af den Grund, maatte rømme fra Stiftet og i lang Tid ikke turde vende tilbage. Kongen havde med Vold og Magt taget Staden og Borgen Hafn og truede Bispen paa Livet, dersom han ikke afstod Retten dertil. Men Lybeckerne, som naturligvis maatte være med, tog Bispens Parti. De plyndrede og brændte Byen og dens Omegn, særlig ogsaa Amager, 1248. Lange Krigstider og Oprør førte det med sig, hvorunder Fyrst Jaromar af Rügen havde indtaget Staden og Fæstningen, og først 1260 lykkedes det den efterfølgende Biskop, som havde søgt denne Fyrstes Hjælp, at faa Striden bilagt. Erik Glipping maatte overfor Paven, der jo havde stadfæstet Absalons Dispositioner, gøre den Indrømmelse, at Lenet stod under Kirkelovens Beskyttelse. Saaledes maatte Kirkens formelle Ret dertil indtil videre respekteres.

I den følgende Tid blev Landet atter stærkt oprevet af indre Splid og Ufredshære, der sloges om Kongemagten. Baade Kirken og Adelen vilde raade. Og Amager, der laa ved den alfare Søvej, fik naturligvis sin Del af Ufreden. 1288—89 hærgede Marsk Stig og «de Fredløse», sammen med den norske Konge Erik Præstehader, gentagne Gange Øen med Brand og Plyndring, idet de tog Alt, hvad der kunde gøres i Bytte. Ogsaa Hanserne laa stadig paa Lur

med deres Røverskibe for at benytte Lejligheden til Indhug; den gamle blodige Tid var delvis vendt tilbage. Baade 1312 og 1318 se vi Hanserne gøre stærke Plyndringsindfald baade paa Amager og i Kjøbenhavn, som de stadig søgte at erobre for at faa Nøglen til Sundet. Sidste Gang gjorde Bispestolen Fordring paa Erstatning af Stæderne for Ødelæggelse af sit Taffelgods. Kongen vilde dog selv ordne den Sag og ønskede ikke Bispestolens Indblanding[1]). Der havde længe nok manglet en fast Haand ved Styret; nu syntes den at tage fat og det dagedes igen i Landet.

Da Valdemar Atterdag tiltraadte Regeringen, foretog han strax Shridt til ad fredelig Vej at faa overladt Byen og Borgen Hafn, samt Amager, af Roskildesædet, nærmest af Hensyn til Fiskeriet og Handelen i Sundet. I Januar 1341 overdroges Godset ham som Laan for 2 Aar paa visse Betingelser, bl. a. den ret mærkelige, at Bispens Undergivne paa Amager ikke maatte bebyrdes med yderligere Skat og Tynge end de var, hvorhos Kongen maatte stille andet Gods i Pant for Laanet. Han pantsatte derefter igen Slottet og Staden, som han dog snart efter indløste, medens han paa Dragør oprettede et betydeligt Hanseleje og Marked for Fiskeritrafiken, i Lighed med det, der fandtes paa Skanør; og her udviklede sig hurtigt en livlig og indbringende Handelsplads i den Tid Sildefiskeriet stod paa. Da de to Aar var forløbne, vilde Kongen imidlertid ikke give «Slottet, Taarnet og Byen tilligemed Amager og tilliggende Herreder» tilbage til Bispestolen, trods gentagen Paastand derom. Det trak ud i adskillige Aar. Endelig 1350 blev der truffen en ny Overenskomst, hvorefter Biskopen med Kapitlets Samtykke overdrog Lenet til Kongen for Livstid. Da han var død, gav Dronning Margrethe det tilbage til Kirken[2]). Dermed var Sagen bilagt for en Tid; og Amager hørte atter under Bispesædet.

Om *Beboelsen* paa Amager paa den Tid finde vi en Jordebog, kaldet «Palte», som menes at være udfærdiget i

---

[1]) Hans. Urkundenb. II. 134.

[2]) Kbh. Dipl. I. 76. 77. 84. 89. 114.

Tiden omkring 1370 over Bispestolens Besiddelser[1]). Her er optaget følgende Byer med det Antal Bol de havde:

Sundby westræ	6	Mansos (Bol)
— østræ	6	—
Maghleby litlæ	6	—
Makleby søndræ . . .	10	—
Tummorp	4	—[2])
Karstorp	4	—
Thornby	4	—[3])
Bispens Gaard (tidligere Burgby)	4	—
Vllæthorp, Wiborp og Utlundæ	5	—[4])
Tilsammen	49	Mansos (Bol)

foruden de 2 Bol, underlagt Frue Kirke.

Øens Befolkning var da fra Knud den helliges Tid, altsaa gennem ca. 300 Aar, voxet fra 20 til 51 Bol, eller fra 140 til 350 Mennesker, regnes der 7 paa hvert Bol.

Et Bol var ikke noget givet eller afmaalt Jordareal. Det var en Plovs Jord, eller hvad en Familie kunde bruge og ernære sig paa. En Trediedel eller en Fjerdedel af Jorden pløjedes vistnok aarligt, Resten henlaa til Græsning, Høslæt, Skovhugst osv. Da Avlen var ringe, fordredes selvfølgelig langt større Areal endnu til et Gaardbrug. Bolenes Størrelse vexlede iøvrigt efter Jordens ulige Godhed og Beliggenheden. Bolene her havde fra 100 indtil 150 Tdr. Land, undtagelsesvis ogsaa mere, naar Skov og Overdrevsjord medregnedes. Skelgaardene, som oprindelig og endnu 1518 var to Bol, havde tilsammen 340 Tdr. Land.

Boligen var endnu yderst primitiv og tarvelig, som oftest kun en Hytte af Ler, tækket med Tørv eller Straa, og Bohavet svarede dertil. Udhusene maatte der ofres forholdsvis mere paa for at de kunde beskytte Foderet og Kvæget.

---

[1]) Tr. i S. R. D. VII p. 103 Amaghe.

[2]) De to Bol her, som 1135 blev tillagt Ringsted Kloster og nu sikkert tilhørte Frue Kirke i Kjøbenhavn, kan ikke være medregnede.

[3]) Heraf hørte et Bol til Bispens Gaard.

[4]) Disse 5 Bol hørte ogsaa til Bispens Gaard.

Livsforholdene var vel smaa og trange inden Døre; men man levede i og med Naturen, som dens frie Børn, Arvinger til al den vexlende Rigdom og de Livsfornødenheder den bød. For en stor Del levede man af Jagt og Fiskeri ved Siden af Jordbrug og Kvægavl, Frugtavl, Biavl osv. De aandelige Interesser var Krigsbedrifter og Eventyr; Sagn og Sange derom bevaredes og gik i Arv fra Slægt til Slægt. Religionssansen var neppe endnu stærkt udviklet hos Almuen. De himmelske Ting overlod man til Præsten som Sognets Fader. I alle Forhold gjorde sig et vist Fællesskab gældende, byvis, hvor der var langt mellem Byerne; men ogsaa, som paa Amager, med Fællesjorder mellem flere Byer. De fælles Bymarker var inddelte i Vange, som Bymændene fordelte mellem sig, naar de skulde saas og høstes, men som atter faldt ind under Fællesskabet, naar Høsten var forbi og Ævret opgaves.

Ligesom Føden tilvejebragtes ogsaa Klæder og Bohave mest af de Produkter, man selv avlede eller tilbyttede sig. Det var mest Skindklæder, man brugte; dog var grovere Vævning tidlig kendt. Paa Amager stod man i livlig Berøring med Omverdenen gennem Hansetrafiken paa Dragør, hvor der hver Sommer var stort Marked, saa man havde let ved at ombytte sine overflødige Produkter med fremmede Varer, der kunde sætte Krydderi og Afvexling paa den almindelige Levemaade. Herved lærte man f. Ex. Brugen af Linned, som ikke før var kendt.

Penge var en temmelig sjælden og næsten ganske unyttig Ting blandt Almuen. Man vidste daarligt hvor man skulde gøre af dem; mest benyttedes de som Skattemiddel og f. Ex. ved Højtidsoffer; skulde man endelig gemme dem, gravedes de gerne ned i Jorden. Bonden, der selv lavede næsten Alting som Husflid havde ikke mange Ærinder til Købstaden, hvor Handelen iøvrigt var meget lidt udviklet og vel mest foregik ved fremmede «Liggere», Fartøjer, som om Sommeren tuskede med vore Produkter og de fremmede, som de førte hertil. — Af danske Møntarter kende vi fra Begyndelsen og Midten af Middelalderen: Pendinge, Ørtug, Øre og Mark. En Pending var i Begyndelsen lig en Skp. Korns Værdi; men

Kornet steg i Pris og allerede i Valdemarstiden havde det den dobbelte Værdi. Der gik 240 Pending paa en Mark, ligesom 240 Skpr. paa en Mark Korn. En Mark Sølv deltes i 8 Ører eller 24 Ørtug (à 10—12 Pending). En Mark Guld regnedes lig 8 Mark Sølv. Vi se dog ogsaa, at der, f. Ex. paa Knud den helliges Tid, regnedes med Pund Sølv og at et Pund var 12 Unzer eller 2 Mark.

Da Kornmaalene svarede til Mønternes Værdi, kunde der betales enten med Penge eller Korn, ligesom forøvrigt ogsaa med Kreaturer, der regnedes til en nogenlunde fast Pris. Smaamønt i egentlig Forstand kendtes ikke. Pendingen svarede næsten til vor Krone i Værdiindhold. En Oxe toges for 6, en Ko for 4 Ørtug, altsaa henholdsvis $^1/_4$ eller $^1/_6$ Mark, eller 60 og 40 Skpr. Korn; et Svin $1^1/_2$ Ørtug ($^1/_{10}$ Mark), et Faar $^1/_2$ Øre ($^1/_{16}$ Mark). Som man ser, var Kødet da i Forhold til Korn langt billigere end nu, en naturlig Følge af de primitive Jordbrugsforhold. — Møntherren, altsaa paa Amager Bispen — Retten til at slaa Mønt fulgte gerne med Jurisdiktionsretten for en Trediedel af den udsendte Mønt — sørgede ret ofte for Møntens Inddragelse og Fornyelse; undertiden hvert Aar paabød han at «forny Mønten» for derved at skabe sig en Indtægt. Det befaledes da, at alle Indkøb skulde gøres og alle Skatter erlægges i den ny Mønt saa snart den, i Reglen Søndag før Mikkelsdag, var sat i Omløb, og den gamle Mønt toges derefter kun til $^2/_3$ Dele af dens tidligere Værdi[1]).

Retsforholdene var ikke meget udviklede. Den udøvende Retsmyndighed var for Amagers Vedkommende hos Bispen eller hans Lensmand paa Kjøbenhavn. Bispesædets Jurisdiktionsret strakte sig, som det hedder, fra Tulesbøw (Mørkhøj?) over Skovshoved uden om Saltholmen og Amager til Rødovre Aa: det daværende Støfnæs, senere Stokkelunds, nu Sokkelunds Herred. Her herskede Bispen uindskrænket efter Kirkens Love, baade tillands og tilvands, udøvede baade dømmende og straffende Myndighed enten gennem sin Foged eller Lensmanden. Der fandtes endnu intet lokalt Retterthing

[1]) Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1884. 221—23.

paa Amager; Retten holdtes antagelig paa Slottet eller paa Bispens Gaard. En vigtig Del af denne Jurisdiktionsret var Strandretten, nemlig Retten til de Strandinger der fandt Sted og de Vrag der fandtes i Søen, samt Told af de Skibe og deres Ladninger, som førtes paa Grund. Ifølge Biskopens Stadsret for Kjøbenhavn (1294) skulde ethvert Skib, der fandtes indenfor det nævnte Distrikt uden Styrmand, anses for Vrag og opbringes til Slottet mod en passende Bjergeløn; hvis man undlod at opbringe det, skulde det betragtes som Tyveri. Naar Godsets rette Ejermand meldte sig skulde Godset dog udleveres ham mod Fradrag af Bjergeløn efter Skik og Brug. — At der bjergedes og toldedes rigeligt, især af fremmede Fartøjer, haves der flere Exempler paa. Saaledes var 1333 et Skib fra Lübeck, som var strandet ved Dragør, blevet opbragt af Bispens Folk og beslaglagt. Skipperen havde vel atter faaet Skibet og «en Del» af Ladningen tilbage, men kunde ikke faa Resten. Herover klagede han først til Raadet i Lübeck og en Udsending søgte Bispen for at paatale Sagen; men denne var bortrejst. Derefter skete der Henvendelse til Sjællands Landsthing, som ikke kunde tage sig af Sagen, da Bispen ikke var underkastet den verdslige Domstol. Et andet Tilfælde foreligger fra 1336, da en Skipper fra Stralsund, hvis Skib var grundstødt paa Saltholmen, af den samme Biskop — Eggert Brockdorf — var bleven frataget sin Ladning, ja endogsaa de Penge, han havde ombord. Fra et senere Tidspunkt, under Dronning Margrethe, se vi, at der fra Bispens Side føres Klage for Hansestæderne over, at han ikke havde faaet sin Told af et Skib med Ladning, der var grundstødt paa Saltholmen og af nogle hanseatiske Folk var blevet indbjerget til Höö1 paa Skaane[1]).

Paa Søen var selvfølgelig Retsforholdene særlig usikre og den mindste Lejlighed benyttedes til at gøre Bytte. Under Valdemar Atterdags langvarige Krige, og iøvrigt ogsaa før, var der opstaaet en Mængde Kapere og Sørøverfartøjer, som plyndrede Kysterne og Farvandene og gav Anledning til at øve uvilkaarlig Justits og gøre Brug af den Ret man havde.

[1]) Kbh. Dipl. I. 73. 83. 130.

Flere af Landets egne adelige Slægter fik Smag for Sørov og tog livlig Del deri. Ja, der dannede sig Forbund, som i Fællesskab — saaledes «Fetaillebrødrene» — udnyttede Røverhaandværket med ikke mindre Iver end Venderne et Par Hundrede Aar tidligere. Fiskeriet i Sundet laa ofte næsten øde paa Grund af dette Uvæsen. Røverskibene laa paa Lur alle Vegne efter ethvert fremmed Fartøj, der vovede sig herind; selv Landets egne Fartøjer skaanede de ikke altid. En trist og uhyggelig Tid, der indvirkede ogsaa paa alle andre Livsforhold.

De *Skatter* eller faste Afgifter, som Amager omkring 1370 svarede til Bispestolen, som det fremgaar af dens forannævnte Jordebog, var ikke ubetydelige. I Landgilde gaves af hver «Fjerding» Jord — antagelig den Fjerdedel af et Bol, der hvert Aar tilsaaedes — 2 Pund Korn[1]), en Afgift som er bleven staaende lige til Hartkornsmatriklen indførtes og som fra Begyndelsen af var den egentlige Landeværns- og Ledingsafgift. Desuden svaredes en *Gæsteriafgift*, der oprindelig var en frivillig Ydelse til Kongen, men efterhaanden blev en fast Forpligtelse, som ydedes Landsherren i Stedet for Ophold, naar han gæstede Landet. I Gæsteri svaredes af hele Amager, hvad der vistnok regnedes for et Døgns Sommer- og et Døgns Vintergæsteri: 30 Stk. Kvæg og 80 Faar eller Lam. Desuden skulde hver Bonde svare 1 Gaas og 4 Høns. Omtrent den samme Gæsteri svaredes endnu ved Aar 1600.

Paa Dragør Marked betaltes i Efteraarsafgift af hvert Skib 18 *grossi* og af hver Vogn 6 grossi[2]) undtagen af fremmede tilførte Vogne, hvoraf der skulde svares en større Afgift. Dertil kom Tolden og Jordskylden paa Dragør, som ikke omtales i Jordebogen.

Iøvrigt svarede Beboerne Græspenge til Bispestolen, maaske af Saltholmen, samt Tiende, da der som Tiendesogne nævnes Magleby og Burgby[3]).

Extraskatter, eller de senere Krigsskatter kendte man

[1]) Et Pund Korn (Byg) var 24 Skpr.

[2]) En *grossi* var antagelig af samme Værdi som en Pending (1 Skp. Korn).

[3]) S. R. D. VII. 111—12.

endnu ikke ret meget til. De, som skulde føre Krig, nærmest Adelen, oppebar Midler dertil i Landgilden; Almuen hadede særlige Krigsudskrivninger. Erik Plovpenning paalagde hver Plovs Jord fra ½ til 3 Mark til Udrustning af det liflandske Tog 1249 og Dronning Margrethe lod kræve en Mark af hver Arne, den saakaldte «Røgskat», 1389. Da hun senere lod indskrive en Kreaturskat paa 10 lødige Mark af hvert Herred, fik denne Navn af «Rumpeskat». Snart blev man mere fortrolig med slige Extraudskrivninger.

Saltholmen[1]) har fra gammel Tid tilhørt Amager, maaske allerede under Lundestolens Besiddelse, men i al Fald fra 1230, da Valdemar Sejr henlagde Besiddelsen under Roskildestolen[2]). Det synes underligt om ikke Absalon har benyttet Kalkstenen til de mange Kirker, som han lod opføre. 1280 fik Kjøbenhavns Borgere af Bispen Tilladelse til frit at «skære» Kalksten paa Øen til Opbygning af deres Huse. Bispestolens Skatteindtægt af Øen var 4 Mark Sølv aarligt[3]).

---

[1]) Navnet er vistnok egentlig Soltholm af dets gamle nordiske Navn Sollr: haard, fast Masse (Kalksten).

[2]) Bilag V.

[3]) Kbh. Dipl. I 6. 29. 92.

III. DRAGØR I MIDDELALDEREN.

1. Hanseprivilegierne.

Hansetrafikens Indtræden. — Privilegier paa Dragør. — Dragørfarerkompagnier. — Hvilke Hansestæder, der har havt Fed paa Dragør. — Danske Købstæders Handelsrettigheder. — En Frihavn for Hansetrafiken. — Stædernes Kamp for Privilegierne. — Danskernes Indgreb og Modstand. — Nye Afgiftspaalæg. — Trafikens Aftagen.

Dragør er den yngste af Amagers Byer, næst efter Christianshavn, som fra Begyndelsen af ogsaa hørte til Amager. Først i nyere Tid blev Dragør fast beboet; men alligevel knytter der sig til Grunden, hvorpaa Byen ligger, og Terrænet nærmest omkring den interessante Data fra en langt ældre Tid og et broget Liv, som udfoldede sig her paa Øresundets Kyst.

Ophavet til det brogede Erhvervsliv og den Handelstrafik, der i Middelalderen gjorde Dragør til en kendt og ret vigtig Plads, var *Silden*, som i næsten utrolig rige Mængder om Sommeren, navnlig i Høsten — dens Legetid — lagde sin Vej gennem Sundet. Den førte, kan man vel godt sige, en Kulturstrømning med sig til Norden, idet den drog sydligere Landes Folk hertil og under Fiskeriet skabte et Røre og Handelsliv paa den aabne Strand, hvor man opslog sin Lejr, som samtidige Historieskrivere tillagde stor økonomisk og

kulturel Betydning for vore Forfædre. Af Sildefiskeriet ved Skaane gik der allerede i det 12. Aarhundrede stort Ry, som lokkede særligt de *vendiske Stæders* Folk hertil, hvorved Silden — maaske først i tørret, senere i nedsaltet Tilstand — blev en gangbar Handelsvare og fik stor Værdi, saa det rigeligt lønnede Umagen at fange den. Og snart strømmede flere Nabolandes Folk til Øresund baade som Fiskere og Købmænd, baade for at drive Fiskeri og for at udnytte Fiskeriet ad Handelens Vej.

Om Sundets Silderigdom den Gang, navnlig paa Aarstiden omkring Høst, ved Enhver at fortælle fra *Saxo's* Historie; Stimerne kunde efter den staa saa tætte og saa højt i Vandet, at man knapt behøvede Redskaber for at fiske, man kunde øse Silden op i Baadene med Hænderne. En anden samtidig Forfatter, *Arnold* af Lübeck, fortæller, at Danerne havde Rigdomme af enhver Art som Følge af det Fiskeri, de aarligt drev ved *Skania*, hvortil der fra alle de omboende Folkeslag indfandt sig Handelsmænd for at opkøbe Silden, som ved Guds Rundhaandethed tilflød de Indfødte for Intet, medens Købmændene gav deres bedste Ejendom, ja! endog stundom ved Skibbrud selve Livet for en ringe Vare. Samme Forfatter omtaler, at det Handelssamkvem, som Sildefiskeriet saaledes hidførte, gav Impulser til nye og rigere Sæder for Nordens Folk og lærte dem at rette sig i Vaaben og Klædedragt efter andre Folkeslag. Medens de «i forrige Tider gik i Sømandsdragt, da de som Kystboere idelig tumlede med deres Skuder, gaa de nu om Stunder ikke alene i Skarlagen, broget og graat Skind- og Pelsværk, men endog i Purpur og Linned» [1]). Ogsaa i Levemaade og Sæder hidførte Handelen og Handelsinteresserne nye Forhold. Vi lærte at kende og benytte Udlandets Varer og Krydderier. Sæderne blev mildere; Handelen udviklede sig. Og Landet fik Afsætning paa sin Overflødighed af Jordens og Søens Produkter. Livet formede sig i det Hele lysere og rigere; forskellige Folkeslag kunde mødes i Handel og Vandel ad fredelig Vej — en Vej

[1]) Arnolds Slavekrønnike i Overs. v. P. Kierkegaard 92.

til Velstand baade for de fremmede og for vore egne Folk, i al Fald for lang Tid.

Den Fiskeri- og Handelstrafik, som Silden saaledes blev Aarsag til og som allerede i det 12. Aarh. vakte livligt Røre i Øresundet og Kysterne ved dets sydlige Udløb, bredte sig antagelig ogsaa snart til Drogdens Øre, der under visse Vejrforhold maatte blive en nødvendig Landingsplads for Fiskerne.

Om *Hansetrafikens Indtræden* paa Dragør savne vi imidlertid sikre Data. Hanseforskeren Dr. *Wilhelm Stieda* i Rostock mener, at ogsaa denne Plads allerede fra Begyndelsen af det 13. Aarh. skal være bleven benyttet af Hanseaterne[1]). Sandsynligheden taler ogsaa for, at de Friheder, som Kong *Abel* 1250 (cfr. $^{13}/_{8}$ 1251) gav Staden Wismar til Handel og Fiskeri i hele Danmark, særlig ved Skanør, ogsaa har strakt sig til Dragør. Men om Wismars Borgere derfor har været de første, der har taget dette Sted i Brug, er jo ikke givet, skønt andre Omstændigheder tyde derpaa. Saaledes har denne Stads Fed ligget nærmest det naturlige Landgangssted, et Øre, som Søen har dannet, og Stedet, hvor Toldboden laa. Endvidere synes det, at Wismar har havt Privilegier her fra den tidligste Tid, da ingen saadanne ses givne denne Stad af Valdemar Atterdag og det fremgaar af Stadens ældste «Stadtbuche», at den tidlig havde Fiskerboder paa Dragør. 1308 omtales Wismars og Stralsunds Kaufleute i Øresund.

De Stæder der fulgte næst efter eller samtidig med Wismar maa have været Greifswald og Stralsund. Disse tre Stæders Fed har ligget samlet paa det bekvemmeste og højeste Terræn der fandtes og dannede saa at sige Midtpunktet i Dragørlejet. Det tør anses for utvivlsomt, at disse tre Stæder, da de i 1323 i Forbund med hinanden fik forøgede Friheder i Danmark, allerede havde fast Fod paa Dragør. Skælningen mellem dette Sted og de skaanske var endnu ikke bleven obligatorisk. Den Konfirmation, som Hertug Valdemar $^{4}/_{7}$ 1326 gav Stæderne Greifswald, Stralsund, Anklam og

[1]) Hans. Geschichtsbl. 1890/91: Das Schonenfahrergelag in Rostock. Fund af et Par Mønter fra Valdemar Sejrs Tid kan maaske ogsaa tyde derpaa.

Demmin paa deres Privilegier i Sundet, nævner heller ikke Dragør, skønt dette Sted aabenbart har været underforstaaet i Ordene: in Scania et in omnibus finibus et terminis regni dacie. Og da Lübeck 1337 besværer sig til Wismar og flere Stæder over Sildetøndernes ulige Størrelse, nævnes Skaane og andre Steder[1]). Endelig se vi, at flere af de Privilegier, som Valdemar Atterdag gav 1342, saaledes paa Stralsunds og Kampens Fed paa Dragør, mere var Udvidelser og Stadfæstelser af ældre Rettigheder end Indrømmelser af nye. — Alle disse Omstændigheder maa betragtes som rimelige Grunde for, at Hansetrafikens Indtræden paa Dragør er sket langt tidligere end det fremgaar af de historiske Kendsgærninger. Naar Forholdene indtil Valdemar Atterdags Tid er hyllede i et vist Mørke, saa er Aarsagen sikkert ikke mindst den, at Amager og dermed Dragør da hørte under Roskilde Bispestol og at Kongerne ikke uden en Overenskomst med denne har kunnet meddele de nødvendige Friheder for at drive Trafiken her. Og ad hvilke Veje saadanne Friheder da er bleven givne, vil formodentlig ingensinde blive oplyst.

Endnu en Omstændighed, som taler for, at Dragør ikke under Bispestolens Herredømme har ligget uberørt af Hanseaterne, maa i Forbigaaende paapeges, den nemlig, at de vendiske Skaanefarere tidligt og stadigt nærmede sig Kjøbenhavn, hvor Bispen havde sit Hovedsæde, og at de med Held fik dannet sig et Handelsfaktori her, baseret paa Fiskeritrafiken. Det tillodes vendiske Købmænd at slaa sig ned i Staden; allerede 1268 fandtes der et tysk Handelskompagni. For selve Fiskeriet laa Kjøbenhavn imidlertid for afsides; dette maatte foregaa fra Fiskerlejerne, og som saadant laa Dragør baade nært og bekvemt.

Af *Privilegier paa Dragør* stamme de ældste, der hidtil er fundne og som tage direkte Sigte paa denne Plads, fra Valdemar Atterdag, 1342. Ti Aar tidligere træder Stedets Navn historisk frem hos en tysk Forfatter, der omtaler de holstenske Grevers Kamp om Danmark og fortæller, at der

---

[1]) Sartorius: Gesch. d. Hanse II 310. Mechl. Urkundenb. IX. 11.

under et Sammenstød i Øresund «van deme volke quam en del uppe dat clene land to *dracoe*, de worden dode slaghen»[1]). Ved samme Tid (omtr. 1333) se vi, at et Skib fra Stralsund led Skibbrud ved *Drakøer* og at Raadet i Stralsund søgte Høvedsmanden paa Kjøbenhavns Slot om at faa Ladningen udleveret[2]. — Pladsen har altsaa tidligere været kendt blandt Hansestæderne og sikkert ogsaa været benyttet af dem som Bindeled mellem Skaane og Kjøbenhavn. Under Valdemar Atterdag fik den imidlertid en ganske særlig og forøvrigt ogsaa politisk Betydning. Ved denne Konges Regeringstiltrædelse var Skaane og dermed Fiskeritrafiken paa Skanør pantsat til den svenske Konge Magnus Smek. Kong Valdemar skyndte sig da (Jan. 1341) at faa overladt Kjøbenhavns Len, hvorunder Amager, af Roskildestolen for alligevel at faa Del i Sundtrafiken. Staden Kjøbenhavn pantsatte han straks efter til Markvard af Stove. Og for at drage Indtægt af Fiskeriet og Handelen, udvidede han Skaanemarkedet paa Dragør, hvor han søgte at skabe en lignende Trafik som paa Skanør. Medens Kong Magnus fornyede Handelsprivilegierne paa Skaanesiden, Markvard af Stove og Otto Gholenbek gav Lejdebreve til Sejlads og Handel paa Kjøbenhavn under Sildefiskeriet (1340 og 1341), tilstod Kong Valdemar fra 1342 omfattende Privelegier paa Fed og Handelspladser paa Dragør, baade til østersøiske og hollandske Stæder.

Fra den Tid træder Dragørlejet altsaa aabenlyst frem som Hanseplads. Vi se at *Stralsund*, $^{10}/_{8}$ 1342, fik Stadfæstelse paa sine Privilegier hvorved gaves Stadens Borgere en, vis *Jurisdiktionsret*, *Ind- og Udførselsret* mod en Afgift af to skaanske Mark, lig 2 danske Ørtug pr. Læst, samt *Ret til paa deres Fed at drive forskellige Haandværk* med Forarbejdning af *Lærred, Kød, Brød, Læder*; *Salg af alle Alenvarer og iøvrigt Ret til at drive* al *Slags Købmandskab*, samt endelig fri *Bjergningsret* for deres Fartøjer i Tilfælde af Stranding eller Grundstødning paa Kongens Territorium. *Kampen* indrømmedes $^{15}/_{8}$ s. A. lignende Rettigheder. 1346

---

[1]) Grautoff: Lüb. Chron. I. 235.

[2]) Kbh. Dipl. I. 73.

erholdt *Zytfen* et Fed[1]). Foruden disse har naturligvis flere Stæder faaet Stadfæstelse paa gamle eller Indrømmelser af nye Rettigheder i Lighed med dem, de havde eller havde havt paa Skaane. Der er ingen Tvivl om, at baade *Wismar* og *Greifswald* ogsaa har faaet Stadfæstelser, ligesom noget senere *Stettin*[2]). — En saa stor Liberalitet hos Kong Valdemar overfor Hanserne maa der aabenbart have ligget en finanspolitisk Tanke bag ved. — Snart erhvervede mange af Stæderne sig ogsaa Pladser paa Dragør, som de benyttede ved Siden af deres Pladser paa Skaane og som sikkert ydede Kronen betydelige Indtægter. Dragør blev snart et vigtigt og vidt bekendt Marked, hvor i Fisketiden — fra Bartholomæi til Dionysii Dag — stor Handelstrafik med allehaande Varer fandt Sted og hvor forskellige Landes Købmænd mødtes med deres Skibe for at købslaa, hvor Ind- og Udskibning foregik og et broget Liv udfoldede sig mellem Tusinder af Mennesker fra forskellige Lande. — At anlægge nogen Maalestok for Trafikens Omfang eller den Omsætning, der fandt Sted, lader sig af Mangel paa Oplysninger ikke gøre. Kun gennem Styrken og Omfanget af de Handelsinteresser, der gennem Privilegierne giver sig Udtryk, kan vi se Pladsens Betydning baade for de danske og fremmede Folk.

Privilegierne udviklede sig hurtigt til ogsaa at omfatte andre Friheder, saaledes Fritagelse for *Arvkøb*[3]); *Udtapning og Udskænkning* af Øl og Vin paa Feddene; Ret til *Ind- og Udskibning* samt *Omladning* fra Skib til Skib i Søen ved egne Skuder eller Pramme og Vogne mod en ringe Pram- og Vognafgift. I *Jordskyld* skulde kun svares 1 Skill. Grot af hver Bodeplads, dog var Boder, hvor der kun solgtes Sejldug, Reb og Staver, afgiftsfrie[4]). — Paa saadanne Vilkaar (som Kong Valdemar maatte stadfæste ved Freden i Stralsund) kunde Hansestæderne nok være tjent med at drive

[1]) Se Bilag IX. Et Fed var en mindre, afgrændset Plads paa Engen ovenfor Stranden.

[2]) Willebrandt: Hans. Chron. II. 189.

[3]) En Afgift, som en Købstadmand maatte udrede for at der kunde tages Arv efter ham (Chr. L. E. Stemann: Den danske Retshistorie, 409).

[4]) Grautoff: Lüb. Chron. I. 475—85.

Handel i Øresund og benyttede sig ogsaa deraf i rigt Maal.

Paa Basis af disse Privilegier dannede der sig i de forskellige Stæder faste Handelskompagnier med det Formaal at udnytte baade Fiskeritrafiken og Handelen. I Greifswald bestod der saaledes 1356 — og maaske før — et Kjøbenhavnsfarerkompagni, der uden Tvivl har staaet i Forbindelse med denne Stads tidligere Trafik paa Dragør[1]). Da Greifswalds Fed her imidlertid synes at være overtaget af Stettin omtrent ved den nævnte Tid, kan denne Omstændighed maaske falde sammen med Greifswalds-Kompagniets tidlige Ophævelse. Beliggenheden af det Fed, som Stettin havde paa Dragør i al Fald før 1370, taler for, at det netop maa have været dette Fed, som Greifswald tidligere havde under Forbundet med Wismar og Stralsund. Det laa saaledes nærmere Stranden end Stralsunds Fed, skønt Stralsund efter alle Solemærker havde Rettigheder paa Dragør tidligere end Stettin. — At Kjøbenhavnsfarere ogsaa havde Forbindelse med Dragør, se vi deraf, at Medlemmer af det tyske Kompagni i Kjøbenhavn, nemlig Borgere fra Wismar, Stralsund og Stettin, ifølge Kompagniets Skraa af 1382 havde Boder paa Dragør i Fiskетiden[2]). En intimere Forbindelse mellem Kjøbenhavn og Dragørlejet ses atter her at have fundet Sted. Og Forbindelsen gjaldt ikke blot Hanseaterne, men ogsaa Stadens egne Borgere.

Dragørfarerkompagnier dannedes (ligesom Skaanefarerkompagnier) i forskellige af Stæderne. Før 1370 fandtes et Kompagni af Dragørfarere i *Stettin*; thi det erholdt da af Kong Valdemar Fornyelse af sine Rettigheder. Det var et stort og anseligt Broderskab, der udfoldede en indbringende Virksomhed. Dets Fed paa Dragør var Stettins ældste og vigtigste Sundplads, Stadens to andre (paa Skaane) overlegen, og det var tillige det mest velhavende af de tre saakaldte Skaanefarerbroderskaber, der havde Sæde i Stettin. Dets Bestaaen gennem mere end 250 Aar tyder paa en over-

[1]) Pom. u. Rüg. Geschichtsdenkm. 29.

[2]) Kbh. Dipl. I. 119.

ordentlig Livskraft. I denne lange Tids Annaler træffe vi det under forskellige Navne: *Drakorer Kompenεye* (1370, 1424) *Drakørfahreren* (1401), *Copman von Drakore* (1432), *Unser leven vrowen broderschop tho Drakore* (1452), *Der Draker gilde* (1512) eller simpelthen *Die Draker* (1628). Iøvrigt vioes der ikke meget om Kompagniet, især fra dets ældste Tid. 1401 stiftede og bekostede det et Kapel i St. Johannes Graabrødrekirke i Stettin; senere har det stiftet tre Altre i tre andre af Stadens Kirker. Til disse Stiftelser har skænket betydelige Gaver og Legater. — Det kirkelige spillede i det hele taget en væsentlig Rolle i saadanne Broderskabers Liv. I Fundatsen til det 1401 oprettede Kapel betingede Kompagniet sig, at det hver Høst skulde have en Kalk og en Messekjole overladt til at medtage paa Rejsen til Dragør. At der ogsaa har været en Præst med, synes da rimeligt. — Endnu 1628 bekostede Kompagniet Vedligeholdelsen af Kapellet i Johanneskirken.

Ogsaa i *Wismar* spore vi Tilværelsen af et Dragørfarerkompagni, maaske en Aflægger af det tyske Kompagni i Kjøbenhavn, hvis Skraa af 1382 (ved en Ændring 1390) omtaler «Kopman von der Wiszmer wilkort und overein gedregen in dem gulden jare uppe Drakore». Som særligt Dragørfarerkompagni finde vi det nævnt 1470: *Der Drakoervaer*. Det besad da et Alter i en af Staden Wismars Kirker. I Optegnelser vedrørende St. Nikolaj Kirke s. St. findes fra det 16. Aarh. nævnt en af Skaane- og Dragørfarernes Patroner, Anthonius Eller. Dermed ophører enhver Efterretning om Kompagniets Forbindelse med Dragør, hvor Wismar tidlig tabte sine Privilegier, vistnok allerede under Christiern d. 2. Dr. Blümcke mener iøvrigt, at det endnu bestaar som Pappegøjeselskab i Wismar[1]).

I den hollandske Stad *Deventer* finde vi 1396 et lignende Borgerbroderskab, som drev Handel paa Kjøbenhavn og Dragør. Selskabets Statutter af 1396, der nævner «die mit oerer Koepmanschep vaeren to Koepenhaeven off te Draekuer», giver et interessant Indblik i dets Liv og Virksom-

[1] Efter Dr. O. Blümcke: Stettin hans. Stellung i Balt. Stud. XXXVII.

hed[1]). Det styredes af en af Brødrene valgt Oldermand; dets Formaal var at holde Skibe liggende ved Kjøbenhavn eller Dragør «omme hoerre Koepmenschap»[2]). — Deventer har neppe havt noget særskilt Fed paa Dragør, men sandsynligvis havt Del enten i Zytphens eller Kampens. De hollandske Stæder har vel neppe drevet Fiskeritrafik, men kun taget Del i Handelen. — Deres Forbindelse med Dragør synes tidlig ophørt, sandsynligvis allerede i Begyndelsen af det 15. Aarh., da de førte voldsomme Kampe med Østersøstæderne og led store Nederlag.

Hvorvidt der har været Sammenslutninger af Dragørfarere ogsaa i andre Stæder, derom vides sikkert Intet. Forholdet var i Reglen det, for de fleste Stæders Vedkommende, at man havde et Hovedfed paa Skaane, hvor Fogderiet havde Sæde, og at Feddet paa Dragør var henlagt der under og administreret af en Underfoged. Kun for Stettin var Forholdet, i al Fald længe, det omvendte. Pladserne paa begge Sider af Sundet stod i en saa samvirkende Forbindelse med hinanden, at Skaanefarere og Dragørfarere næsten var det samme og der blev derfor ingen Anledning til at danne særlige Kompagnier for Dragør, især efter at begge Pladser vare komne ind under samme Hersker. Hver Stads Borgere sluttede sig selvfølgelig sammen, alene af den Grund at de var underkastede Stadens og Raadets Vedtægter og maatte optræde enigt i Forsvar og Kamp for Stadens og dermed deres egne Interesser. Hvert Borgerskab dannede i sig selv en naturlig Sammenslutning under sin Oldermand eller Foged, et Lav, en lille krigsførende Magt, rede til at vove Pelsen, naar nogen gjorde Indgreb i dens Privilegier. Hver Stad havde som Regel paa sit Fed et Kompagnihus, hvor det lokale Raad holdtes; det tjente tillige som Kontor, maaske ogsaa som Værtshus, og dannede Midtpunktet i den Lejr af Handels-, Haandværker- og Fiskerboder, der opsloges i Fisketiden og forsvandt, naar den var forbi. Kompagnihuset var bygget

---

[1]) Tr. i Hans. Urkundenb. V. 119.

[2]) Efter Dr. O. Blümcke: Stettins hans. Stellung i Balt. Stud. XXXVII. Hans. Urkundenb. V. 119.

mere varigt end Boderne, enten af Træ og Ler eller af Sten, og benyttedes Aar efter Aar.

Hvilke Stæder, der har havt Fed, Handels- eller Bodepladser paa Dragør i Tiden gennem det 14. og 15. Aarh., kan tilnærmelsesvis paavises. Vi har allerede nævnt *Wismar, Greifswald, Stralsund* og *Stettin*, samt de hollandske Stæder *Kampen, Zytphen* og *Deventer*, som har havt de ældste og vigtigste Pladser. . Desuden har en Række andre, som det fremgaar af Hansebreve eller af Kongebreve, havt Privilegier eller Handelsforbindelser herpaa i kortere eller længere Tid. Saaledes de pommerske: *Anklam, Cammin, Wollin, Treptow* og *Stargard;* de preussiske: *Danzig* og *Colberg,* samt *Rostock* i Mechlenborg. De pommerske Stæder har været talrigst repræsenterede og længst vedholdende. Stettin, der indtog en Førerstilling for dem, har kunnet haandhæve sine Rettigheder paa Dragør gennem mere end 250 Aar. Stralsund har dog vistnok, naar vi undtage mindre Afbrydelser, vedligeholdt Forbindelsen længst, gennem nærmere 300 Aar. Gaa vi ud fra, at de fleste af de andre Stæders Indtræden er sket under Valdemar Atterdag, hvad der er sandsynligt, har de trafikeret Dragør gennemgaaende i et Par Hundrede Aar[1]). Treptow og Stargard fik dog først deres Rettigheder af Erik af Pommern 1436[2] — bl. a. til Oprettelsen af et Kapel — og har ikke kunnet udnytte dem stort mere end 100 Aar. — For alle Stæderne, undtagen Stettin, Stralsund (og mulig) Colberg blev Forbindelsen afbrudt for bestandig under Grevefejden. Feddene, hvorpaa der da fandtes ikke faa faste Boder og Kompagnihuse, blev ødelagte under Krigen og henlaa en Tidlang ubenyttede, hvorfor Kongen greb Lejligheden til at kuldkaste Stædernes Rettigheder dertil.

Imidlertid tyder forskellige Omstændigheder paa, at Wis-

[1]) Da Staden *Anklam* 1590 gentagende søgte Kongen om at generholde sit gamle Fed paa Dragør, fremsendtes Kopi af et Privilegium af 1338, hvori Dragør vel ikke var nævnt, men, som man mente, underforstaaet. Og endnu 1561 kunde paapeges det Sted paa Dragør, hvor det anklamske Kompagnihus havde staaet (K. D. II. 314). — Da *Cammin* og *Wollin* 1561 paastod Retten til deres forladte Fed, anførte de, at de havde besiddet det fra *ældgammel* Tid.

[2]) Bilag XII.

mar, Rostock og Danzig allerede den Gang *havde* opgivet Trafiken paa Dragør. Med Hensyn til *Wismar* haves der i det Hele kun yderst faa Oplysninger og ingen af disse række længer end til omkring 1500. I Skraaen for det tyske Kompagni, der bestod i Kjøbenhavn, nævnes 1382 Wismars «bodenstede» paa Dragør, hvorom «Wilkort» genindgaaet 1390, og i en Klage nævnes 1463 «der wismarschen vitten»[1]). *Rostock* synes kun at have drevet Trafik paa Dragør en ganske kort Tid. Den eneste Efterretning der foreligger herom er et Beskyttelsesbrev af 2. Juli 1497, hvorved Kong Hans gav denne Stads Borgere, «Coplude dienere onde vischere», som da vilde tage Del i det forestaaende Høstmarked, Lejde «vth die Schonnresze vpp Drakore»[2]). Den samme Mangelfuldhed gør sig gældende med Hensyn til Oplysninger om *Danzig's* Trafik. Saavidt det kan ses, har der kun været ét preussisk Fed paa Dragør, hvilket synes at stamme fra Valdemar Atterdags Tid[3]). 1405 og 1408 omtales preussiske Kaufleute og deres Salteri paa Dragør[4]). 1436 nævnes «die prutzchenn vitte», liggende ved Siden af det, som Treptow og Stargard da fik overladt, og 1441 omtales Danzig's gamle Hansestation paa Dragør i en Sag om noget Gods, som under Hjemførselen herfra strandede paa Bornholm. Men efter den Tid finde vi ikke mere Feddet i Danzig's Hænder. Sandsynligheden taler for, at det under det fjendtlige Forhold, som Danzig stod i til Christiern d. 1ste, er blevet overdraget til Colberg. Thi ved Aar 1500 finde vi *Colberg* som Besidder af et Fed paa Dragør og da der som sagt neppe har været mere end ét preussisk Fed, maa det være det, der oprindeligt har tilhørt Danzig, som nu Colberg havde i Hænde[5]). — Om Colberg har benyttet Feddet *efter* Grevefejden er ikke opklaret; følgende Beretning kunde tyde derpaa. Da Danzig's Foged paa

---

[1]) Hans. Urkundenb. IV. 459 og IX. 1.

[2]) Langebeks Dipl. XXXVI (Rigsark.).

[3]) Hirsch: Danz. Handels- u. Gewerbegesch. 149. cfr. Gralath: Danz. Gesch. II. 15.

[4]) Hanserecesse 1. Abth. V. 189. 420.

[5]) En Strid eller Tvist, der verserede 1500 mellem Oldermændene for Colberg og Treptow, omtales i Artiklens 2. Del.

Skaane 1650 besøgte Dragør, fandt han her en Plads, betegnet med Grændsekors paa den Maade som Feddene afmærkedes, om hvilken det endnu fastholdtes i Beboernes Erindring, at den var Danzig's (det preussiske?) gamle Fed. Der fandtes endnu Bygningsrester af Kompagnihuset derpaa[1]). Man fristes imidlertid til at tro, at Dragørboernes Erindring har slaaet fejl og at den Plads, her er Tale om, har været Stettins Fed, som først blev forladt i Christian d. 4des Tid og saaledes endnu 1650 kan have vist tydelige Spor. Et Fed tilhørende Danzig i det 16. eller 17. Aarh., er der neppe Spor af Grund til at tro det har været. Og hvorvidt Colberg har fortsat Trafiken paa Dragør saa længe, at det kan have været det preussiske Fed, der endnu 1650 var Rester af, er dog mer end tvivlsomt.

Af *danske Købstæder*, som har havt Rettigheder til at tage Del i Handels- og Fiskeritrafiken paa Dragør, kan nævnes foruden Kjøbenhavn: Helsingør, Roskilde og Ribe. Men mange andre Byers Borgere drog i Fiskeri- og Markedstiden hertil for at købslaa med Hanserne. Saaledes ses det af et Brev, at Margrete Pederszdatter wdj *Mariebo* 1488 soldte och schiødte Margrete Byszemesters wdj Kiøpnehaffen enn boed paa Dragør liggendis wdj Nyennstrate wed stranden, sonden op thill thennd bode sted, som ligger nest wed sorte brødre capelle aff Roschildt. Margrete Bøszemesters solgte atter Boden 1490 til en Hanseat, Jørgenn Deterdes[2]). Naturligvis har Kjøbenhavns Borgere og Fiskere fra første Færd af taget den største Del i Trafiken herude, baade paa Handelens og Fiskeriets Omraade. Fra den tidligste Tid er Forholdet ganske ubelyst, formodentlig af den foran omtalte Aarsag, at baade Staden og Lejet hørte under Bispestolen, der har ordnet det gennem sin Foged eller Lensmand. Det egentlige, offentlige Handelsmarked blev dog sikkert først oprettet af Valdemar Atterdag da han fik Lenet og Amager overladt. Kjøbenhavns Fed paa Dragør viser sig da at have været et af de første paa Stedet; dets Beliggenhed ved Siden af Wismar's,

---

[1]) Hirsch: anf. Sted.

[2]) Ældste danske Arkivregistraturer IV. 76.

umiddelbart grændsende til Stranden og Landingsstedet, hvor Toldboden laa, var en førstehaands. Uden Tvivl har Bispestolen ladet sine Undersaatter nyde Gavn af det rige Sundfiskeri, hvortil Dragørlejet laa nært og bekvemt, og har masske ogsaa havt sin Tolder herude. Der findes dog intet Privilegium for Kjøbenhavn før 1348, da Kong Valdemar gav Stadens Borgere Rettighed til paa Dragør Marked at købe og sælge, skære Tøj og drive al Slags Købmandsskab ligesom de gjorde paa Skaane[1]). Fiskeriet stod det dem selvfølgelig frit for at udnytte. Handelsprivilegiet, samt Retten til at drive forskellige Haandværkserhverv i forøget Omfang, konfirmeredes af efterfølgende Konger og Trafiken paa Dragør vedholdtes for Kjøbenhavns Vedkommende indtil Slutningen af det 16. Aarh., altsaa gennem 250 à 300 Aar.

Ingen af de andre danske Byer har vedligeholdt Forbindelsen en tilnærmelsesvis saa lang Tid. Med Hensyn til *Helsingør* og *Ribe* ved vi overhovedet kun, at disse Byer i deres Byprivilegier. som er givet dem af Kong Erik af Pommern, var tilsikrede Retten til at drive Handel paa de tre Skaanemarkeder: Skanør, Falsterbo og Dragør, samt at Helsingør erholdt Stadfæstelse derpaa 1426 og 1456[2]). Om *Roskilde* se vi, at denne Bys Rettigheder paa de tre Pladser vistnok er indtraadte før Dronning Margrethes Tid, eftersom hun 1395 stadfæstede dem for de to skaanske Pladser; for Dragør kunde hun selvfølgelig ikke stadfæste dem, da denne Plads paa den Tid atter var under Roskildestolens Besiddelse. Men at selve Roskilde Borgeres Rettigheder bevaredes, synes givet, saa meget mere som Kong Eriks Stadfæstelse derpaa 1419, da Kronen havde bemægtiget sig Kjøbenhavns Len og derunder Dragør, gjaldt saavel denne Plads som de to andre Skaanemarkeder[3]).

Hvorlænge de tre sidstnævnte danske Købstæders Rettigheder er bleven benyttede paa Dragør, derom vides ikke det

---

[1]) Kbh. Dipl. I. 88.

[2]) Langebeks Dipl. I. 26. Geheimeark. Aarsberetn. III. Till. 5 og 10 samt Dr. O. Nielsen: Kjøbenh. Hist. 1. 215.

[3]) Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Love V. 203.

mindste. De synes ikke stadfæstede af Kong Christoffer af Bayern og er mulig bleven betydningsløse ved det af denne Konge oprettede Handelsmarked i Kjøbenhavn.

* * *

En Frihavn for Hansetrafiken, forsaavidt der kan tales om Havn, blev Dragør under Valdemar Atterdag og fik i det Hele for Fiskeri- og Handelstrafiken i Sundet en overordentlig stor Betydning. Og denne Betydning synes ikke at være bleven forringet under Dronning Margrethe og Erik af Pommern. I første Halvdel af det 15. Aarh., da den vester- og østersøiske Handel endnu for en stor Del mødtes og afgjordes i Sundet og da Fiskeriet endnu til Tider var meget rigt, har Dragørlejet sikkert havt sin frodigste Periode. De fleste Mønter, der er fundne paa dets Terræn, stamme fra den Tid, og det største Antal Stæder, omkring 20 (inklusive de danske), har da drevet Handel og for de flestes Vedkommende tillige Fiskeri og Nedsaltning paa Dragørlejet, hvor de sikkert alle havde faste Pladser og Boder om Sommeren, naar Markedet stod paa. Hvilket Liv har her da ikke udfoldet sig naar i Høsttiden de tætte Sildestimer stod i Vandet, Fiskere, Købmænd og Haandværkere strømmede til og Bønderne mødte med deres Varer for at handle med dem, Skibe lossedes og ladedes, og der var Travlhed fra Solen stod op til den gik ned. I Trafikens forskelligartede Væsen stod dette Leje neppe tilbage for de skaanske Lejer, om end Trafiken dér foregik under større Forhold. Dragør hørte ligesom disse til de faste privilegerede Lejer, som man aarligt stevnede til, naar ikke Krigsforhold forbød det, og hvorfra man da antagelig maa have hjembragt et rigeligt Udbytte. Trafiken foregik her under væsentlig de samme Love, de samme Toldfriheder og Forrettigheder som paa de egentlige Skaanelejer, ja Dragør henregnedes egentlig under Skaanelejerne. — Ligesom Skanør og Falsterbo var Dragør en Frihavn for Udlandets Varetilførsel. Her fandtes, kan man sige, det nuværende Danmarks første Frihavn, ganske vist under primitive Forhold, men ogsaa 5—600 Aar før Kjøbenhavns Frihavn

opstod. Princípet og Formaalet var alligevel ikke den moderne Frihavnstanke saa fjærnt, som Tiden synes lang; begge søger *gennem en lettere Adgang for udenlandsk Tilførsel, en lettere Forbindelse mellem Ud- og Indlandets Handel, at drage Penge til Landet.* — Ethvert af de saakaldte Skaanelejer eller Skaanemarkeder var et afgrændset Stykke Udland, hvor forskellige fremmede Landes Handel kunde mødes med vor uden Hindring af de Toldskranker, som enhver Landsherre da kunde sætte for sit Landomraade og som praktisk udnyttedes gennem Strandretten. Til disse Lejer kunde alle, som indhentede Privilegier dertil, uhindret føre alle deres Varer, endogsaa forarbejde dem og sælge dem paa Markedet uden Told, ja vistnok endogsaa udføre de købte Varer toldfrit ad Søvejen. Hvad der derimod førtes videre «binnen Landesz», og hvad der af Landets egne Folk tilførtes, var underkastet Toldafgift. I flere af Erik af Pommerns Købstadprivilegier, lige som i Christoffer af Bayerns Stadsret for Kjøbenhavn, hedder det, at Borgerne maatte fare fri for Told overalt i Riget undtagen paa Skaanemarkederne fra Bartholomæi til Dionysii Dag[1]). Af Fiskeriet svarede dog ogsaa de Fremmede fra Begyndelsen af en ringe Afgift, og efterhaanden paalagdes der dem forskellige andre Afgifter, hvorved Frihavnsprincipet egentlig brødes.

Som Frihavnsleje og Marked havde Dragør sikkert, indtil Kong Christoffer af Bayern forlagde Markedet til Kjøbenhavn, en mindst lige saa stor Betydning, som for selve Fiskeritrafiken. *Handelen* synes at have øvet en stærk Tiltrækning til dette Leje, maaske fordi Kjøbenhavn laa det saa nær, saa denne Stads Borgere har benyttet det i vid Udstrækning. Hvad Hanserne medførte i deres Fartøjer hertil lige fra Krydderier til Pelsværk og Fodtøj og mange Slags Brugsgenstande, som de solgte og ombyttede med Landets Produkter, mest Korn, Kød og levende Kvæg, har sikkert ogsaa givet dem et klækkeligere Udbytte end Brugen af Fiskeriet. «Rigets Mænd» paa Sjælland henvistes t. Ex. til at drive deres Oxer hertil til Udførsel. Og at en saa fjærnt liggende By som

[1]) 24. Aug.—9. Oktbr. — Kbh. Dipl. I. 151. 164.

Ribe har havt Ærinde hertil, tyder paa, at en stor og vidtrækkende Handelsomsætning har fundet Sted. — *Fiskeriet* foregik antagelig her i langt mindre Maal end ved Skaane; Silden mødtes og fangedes for Størstedelen inden den naaede ind i Drogden, hvorved Fiskeritrafiken paa Dragør ikke fik en saa stor Betydning, som den havde paa de skaanske Lejer. —

Har en saa betydelig Vareomsætning med Ind- og Udskibning, som her har fundet Sted, foregaaet uden *Havneanlæg?* Ja! Nogen Havn for Skibe har der ikke været, i al Fald først i den seneste Hansetid. Man har hjulpet sig med de naturlige Forhold og Brugen af Vogne og Pramme eller Kaage til at føre Varerne til og fra Skibene. — Strømskæringen havde dannet et smalt Øre paa Stranden, der tjente til Læ for Baadene. Som Anlægspladser benyttedes smaa Stenmoler, dannede af store Sten, der i Mængde var førte ind paa Strandbredden af Isen. Og for at faa Anlægsplads og Sejlløb til de Fed, som ikke grændsede umiddelbart til Stranden, gravedes Kanaler, ad hvilke Baadene kunde flyde ind, hvorved direkte Samfærdsel mellem Feddene og Fartøjerne opnaaedes. Forøvrigt kørte eller red man ud i Stranden f. Ex. for at opkøbe Silden fra Fiskebaadene.

Hanselejets Omraade paa Dragør var ret indskrænket. Hele det Terræn, som Trafiken her har været henvist til at indordne sig paa, var ca. 50 Tdr. Land. Det bestod af et knapt 2000 Alen langt og neppe 400 Alen bredt Drag mellem en Linje: Blushøjen—Rybakkerne eller Grusbakkerne og Søen. Flere Steder har Terrænet endda maattet højnes for at kunne benyttes til Bodepladser. Ovenfor fandtes sid Eng, som hørte under Magleby's Selvejerjorder. Hvert Fed har da ikke kunnet raade over mere end faa Tdr. Land; 2 à 3 Tdr. synes at have været Normen, saavidt man kan spore Feddenes Inddeling og Grændselinjer. — Paa hele det nævnte Terræn, forsaavidt det endnu er ubebygget, findes tydelige *Spor af Hansetrafiken* og hvad man maaske kan kalde Bundfald af dens lange og livlige Virksomhed. Næsten overalt er Jordsmonnet i 1 à 2 Alens Dybde stærkt blandet med Affald af Fugle- og Dyreben, Husgeraad og Bygningsrester,

Aske og forkullet Træ, undertiden aflejret i forskellige Lag, som tyde paa en lang Dannelsestid. I særlig stor Mængde forekommer Skaar af de kendte «hollandske» Stenkar[1]), der benyttedes som Drikkekar. Leraffald, Brokker af Munkesten og Tagsten og store Spigersøm vidne om faste Bygninger. Paa Steder, hvor Terrænet antagelig har henligget temmeligt uberørt, findes firkantede Forhøjninger i Jordoverfladen, 40 à 50 Al. lange, 20 à 30 Al. brede, kun adskilte ved sveje eller lave Fordybninger og med en bred Lavning bag ved (hvor Opfyldningen er taget og hvor Afløbet kunde synke hen). Der er neppe Tvivl om, at det er Bodepladser fra den senere

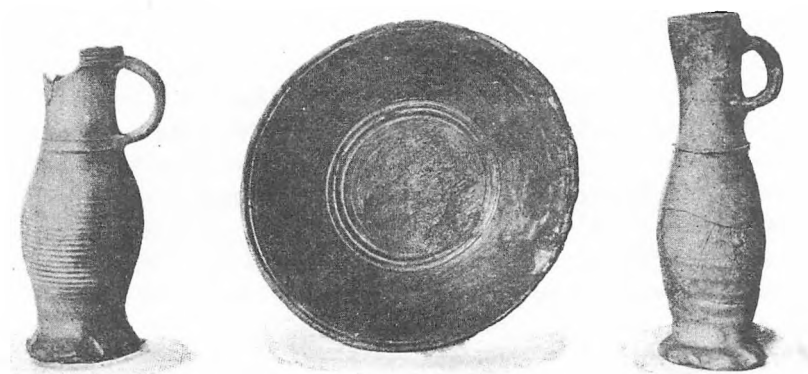

Brødbakke og Drikkekar fra Hansetiden, fundne paa Dragør.

Hansetid, hvad en videnskabelig Undersøgelse mulig vilde kunne skaffe Beviser for[2]). Det var dette Terræn, en jævn og flad Strandbred, der dannede det rent praktiske Grundlag for Hansetrafiken paa Dragørlejet; men Trafikens Existens

[1]) I Virkeligheden var Stentøjet af rhinsk Fabrikat

[2]) Nationalmuseet har 1896 under Ledelse af Assistent *Vilh. Boye* og 1897 under Ledelse af Arkitekt *Aage Mathiesen* ladet foretage nogle Gravninger paa flere Steder, dels paa «Samsengene», dels paa Løkken eller Stavangermarken, hvor Jorden i lange Tider har været opdyrket. Ved disse Gravninger fandtes Rester af Bygningsfundamenter og Brolægninger, samt adskillige Brønde af den karakteristiske Type: 2 à 3 Sildetønder stillede oven paa hinanden i Jorden, uden at man dog deraf kunde se Bodernes Størrelse eller Afstand fra hinanden. I Brøndene fandtes forskellige Brugsgenstande.

havde tillige et helt andet, et theoretisk, Grundlag, nemlig de Rettigheder og Privilegier, som dens Udøvere maatte erhverve og bevare for at drive den. Det var ikke Pladsen i og for sig, hvorpaa Trafiken fandt Sted, der fastholdt Stædernes Interesser, saameget som det var de til Pladsen knyttede Rettigheder. Dragørlejet blev med andre Ord snart — lige som de andre faste Lejer — ved Siden af dets praktiske Nytte — en theoretisk Basis for en vis Del af Hanseforbundets Erhvervstrafik i Øresund og den Handelsmagt, som de udfoldede her paa favorable Vilkaar. Kun med dette for Øje lader sig forklare den stærke Omsorg, som Stæderne lagde for Dagen for at opretholde deres Ret eller Privilegier til dette omtvistede Leje.

Stædernes Kamp for deres Interesser i Sundet begyndte med Erik af Pommerns Regeringstid. Denne Konges Modstand gjaldt særlig de vendiske Stæder under Lübecks Førerskab, hvis Rettigheder og Privilegier han ikke vilde forny paa de gamle Betingelser. Og uheldigst var Stæderne stillede med Hensyn til at haandhæve Besiddelsen af deres Rettigheder paa Dragør, der berørte Kjøbenhavns saa stærkt. Ved Stralsundoverenskomsten 1370 var nemlig deres Ret til dette Leje ikke udtrykkelig bleven fastslaaet, idet Lejet ikke var blevet nævnt, hvad enten det nu havde været underforstaaet i Udtrykkene «in Schone» eller i de mere svævende Udtryk «vnndt wor se vitten hebben to tho Dennemarcken». Den sidste Betegnelse mente Kong Erik nu at maatte opfatte som sigtende til de saakaldte *vilde Lejer*, hvoraf der fandtes ikke faa, som kun benyttedes ved given Lejlighed naar Silden indtraf i særlig stor Mængde paa de Steder; men Dragør, der netop var et fast Leje, kunde ikke henregnes dertil og det saa altsaa ud, som Kong Valdemar ikke under Fredslutningen havde indrømmet Stæderne denne Plads. — Det dobbelte, uafgjorte Besiddelsesforhold, Pladsen laa under, idet baade Kirken og Kronen mente at have Ret til den, og Kirkens Overtagelse af den efter Kong Valdemars Død, havde bevirket, at der ingen Konfirmation paa Stædernes Privilegier forelaa fra Dronning Margrethe. Kirken havde dog øjensynlig ingen Ophævelser gjort mod Hansetrafiken under sit Herre-

dømme. Tvertimod florerede der da paa Dragør en meget livlig Trafik[1]). 1389 finde vi bl. a. Borgere fra Kampen, Zytphen, Zuriksee, Stralsund, Wismar og Stettin beskæftigede under Fiskeriet her[2]). Daværende Biskop *Peder* var en «leefhebber» af Hanseaternes Virksomhed, hvad dog i al Fald tyder paa Privilegiernes Vedholden lige op til Erik af Pommerns Tid.

Efter Biskop Peders Død og Kongens Besiddelsestagen af Kjøbenhavns Len, hvorunder Dragør, begyndte Stædernes Genvordigheder i Sundet; Privilegierne blev endnu ikke fornyede, og den mindste Anledning benyttedes til at gøre Modstand. Nogle af Stædernes Købmænd havde netop begaaet en eller anden «Gebreke», hvorved de var komne i Konflikt med Loven, og dette var ikke egnet til at fremme deres Sag. For hvert Aar maatte de søge Kongens Tilladelse til at foretage deres Skaanerejse. Den sædvanlige Vragret blev ikke indrømmet dem. De maatte desuden finde sig i en meget nærgaaende Konkurrence i Sundtrafiken af de hollandske Stæder, som Kongen favoriserede, ligesom iøvrigt ogsaa de pommerske[3]). — Oprørte over disse Magtindgreb og Tilsidesættelse af gamle Rettigheder nedlagde en stor Del Østersøstæder en haardnakket Protest mod Kongens Ret dertil og det samlede lybske Forbund rejste sig til Kamp med det Maal at genvinde de brudte Privilegier og om muligt at virkeliggøre dets gamle, nagende Tanke: Kjøbenhavns Erobring. Stæderne tiltog sig egenmægtigt de vante Friheder. 1422 da Kongen spærrede Sundet for 70 af deres Skibe, begyndte Fejden og varede i adskillige Aar, en ond Tid, hvori Kaperi og Sørøveri trivedes, som var de ordentlige og lovlige Haandværk. De hollandske Stæder, der imidlertid løsrev sig fra Hanseforbundet og tog Kong Eriks Parti, beherskede for det meste Handelen i Sundet under Forsvar af deres Krigsskibe. Efter et stort Søslag (1427) og Belejring af Kjøbenhavn (1428) gik de østersøiske Stæder forsaavidt sejrrige ud af Kampen, som de opnaaede en ubetinget Stadfæstelse paa deres Rettigheder

[1]) Se t. Ex. Hanserecesse 1. Abth. II. 209.
[2]) Dr. O. Nielsen: Kbh. Hist. 1. 216.
[3]) Hanserecesse 1. Abth. VI. 346. VII. 44. 225.

paa de tre gamle Hovedlejer: *Skanør*, *Falsterbo* og *Dragør*[1]). De havde dermed fastslaaet deres Privilegier i Sundet som en Kendsgærning, der foreløbig ikke lod sig omstøde.

Hos den efterfølgende Konge — Christoffer af Bayern — havde Stæderne, allerede da han tiltraadte Regeringen, sikret sig en Konfirmation, som de erholdt 1441, ikke blot for de nævnte tre Lejer, men tillige for en stor Del andre, mest *vilde* Lejer, baade paa Skaane og paa Sjælland. Ved en Reces i Stralsund toges imidlertid Aaret efter den Beslutning mellem Stæderne indbyrdes, at deres Borgere og Folk kun maatte udnytte Trafiken, foruden paa de tre nævnte Hovedlejer, paa fire skaanske Pladser samt paa Bornholm. Det havde nemlig vist sig, at saavel Nedsaltningen som Bodetrafiken flere Steder «in Denemarkes Siden uppe den Schonreisen» havde været Hansekøbmændene til groveligt Næringstab og Fordærv — antagelig fordi Silden og dermed Handelen var udebleven. De Sild, der maatte vise sig at være nedsaltede paa andre end de tilladte Steder, skulde være forbrudte og Lovovertræderen straffes med en Bøde paa 10 Mark Sølv[2]). — Derefter var Dragør det eneste Leje paa Sjællandssiden, som trods Strid og modgaaende Forhold var vedblevet at bestaa.

Danskernes Indgreb og Modstand mod Hansetrafiken, ikke blot fra Regeringens men ogsaa fra hele Folkets Side, viste sig imidlertid snart at have stærkt nedbrydende Følger for de hansiske Rettigheder. Stæderne mødte derigennem Vanskeligheder af en langt sejere Natur end Kongens afvisende Holdning. — Paa Dragør var det særlig Kjøbenhavnerne, der greb stærkt ind i Trafiken og naturligvis med Kongens Billigelse. Allerede under Kong Erik fik Kjøbenhavns Borgere — og vistnok ogsaa andre Kjøbstæders — Ret til at have *faste* Boder her, d. v. s. at de maatte staa Vinteren over mod en ringe Afgift, saa de ikke skulde nedtages og rejses paany hver Sommer. Kong Christoffer af Bayern maatte indrømme baade Adelen og Borgerne forøgede

[1]) Hanserecesse 2. Abth. I. 47.

[2]) Hanserecesse 2. Abth. II. 413. 506.

Handelsrettigheder, som kom Hansestæderne meget paa tværs. Ved det i Kjøbenhavn oprettede (Bartholomæi?) Marked tabte Markedet paa Dragør stærkt i Betydning, ogsaa ved at unddrages en stor Del af Provindshandelen. Og for at modvirke Hanseaternes Tilflugt til Kjøbenhavn bestemtes det, at Nedsaltning af Sild og andre Varer (f. Ex. Kød) ikke maatte foregaa i Staden under Høstfiskeriet, og de hansiske «Gæster» henvistes med denne Trafik til Sundlejerne, hvor ogsaa de egentlige Sildemarkeder skulde holdes. — At Markedet paa Dragør alligevel vedblev at omfatte baade Kramvarer og Kvæg, ses af forskellige Omstændigheder: Kjøbenhavns større Handlende drev vedholdende deres Boder herude; Oxer maatte «Rigets Mænd» lade drive hertil til Udførsel. Men Danskerne tilegnede sig mere og mere Magten over Trafiken. 1443 fik Kjøbenhavns Slagtere («Køthmangere») endogsaa Eneret til at falholde flaaet Kød paa Dragør, dog maatte de ikke holde over 25 Boder (stadf. 1508). 1469 gaves Borgerne den Frihed, at de maatte have deres Boder staaende uden Afgift saa længe de ikke brugte dem og at den almindelige Afgift skulde indtræde naar de atter tog dem i Brug[1]).

Saadanne Rettigheder og Friheder følte som stærke Indgreb i Hansestædernes Privilegier, krænkede deres Handelsinteresser, som de gennem mer end et Aarhundrrde havde dyrket og forsvaret, ødede deres Fiskeritrafik, som de betragtede som hørende til deres naturlige og lovlige Erhvervsliv. Paa mange andre Maader søgte de Danske med Regeringens Medhold at fortrædige de Fremmede. De danske Fogder og Toldere paa Feddene vilde ikke mere godkende de fremmede Fogders Jurisdiktionsret eller Myndighed til at afgøre Stædernes Sager; de udbyttede Stædernes Købmænd, Fiskerne generede de fremmede Fiskere i deres Arbejde, ja Regeringen tillod vore Fiskere at bruge nyere Fiskemaader, som de fremmede ikke maatte bruge. Hvad der ogsaa ofte gav Anledning til Divergenser var Misligholdelse af Stædernes Vragret eller Bjergningsret i Fiskeriet. 1445 fremførte deres Udsendinge for Kongen Besværing over en lang Række Foru-

[1]) Kbh. Dipl. I. 151. 163. 195. 202. 211. 275.

rettelser, som de havde været Genstand for, baade paa Skaane, i Kjøbenhavn og paa Dragør[1]). Og 1462 fremførtes atter paa et Møde i Kjøbenhavn mange Besværinger over Privilegieindgreb, ikke mindst i Bjergningsrettighederne. Fogden paa Kjøbenhavns Slot, Joachim Griis, havde beslaglagt 20 Læster Gods fra et Skib, som var strandet ved Dragør, og vilde ikke tilbagelevere det, trods Tilbud om redelig Bjergeløn. Kongen gav dog tilsidst Ordre til at udlevere det.

Skønt Stæderne samme Aar fik deres Privilegier fornyede, derunder ogsaa Bjergningsretten, viste det sig snart, at saadanne Indrømmelser paa Papiret ingen synderlig Livskraft havde. Man vedblev paa Feddene at udskrive nye Afgifter og forhøje de gamle, hvorved Rettighederne efterhaandrn indsnævredes og forringedes Der udøvedes stedse flere Vilkaarligheder, som satte ondt Blod og Fjendskab mellem de fremmede og de danske Folk. Paa Dragør gav Fjendskabet sig 1463 endogsaa Udslag i et blodigt Slagsmaal, der senere skal omtales, i hvilket *nogle dræbtes og mange saaredes*. Da det var Hanserne, der havde foraarsaget Bataillen, var det ikke langt fra, at Stæderne eller hele Hanseforbundet var kommet til at bøde derfor med en Inddragelse af dets Privilegier. Men ved Dronningens Mægling lykkedes det at faa Tilladelse til at fortsætte Trafiken og først efter langvarige Forhandlinger opnaaedes Kongens Sanktion paa den trufne Afgørelse imod at Forbundet indgik at betale en større Erstatningsbøde, vistnok til de dræbtes og saaredes Paarørende.

Hos de oldenborgske Konger mødte Hansetrafiken i Sundet gennemgaaende en ret aaben Modstand. Christiern den 1ste havde ved sin Regeringstiltrædelse set sig nødsaget til at sanktionere de gamle Rettigheder, men søgte at indskrænke dem, hvor det lod sig gøre. Kong Hans indtog en stærkt afvisende Holdning og gav først efter en Række blodige Fejder 1489 en Stadfæstelse paa Skaanetrafiken som en naadig Indrømmelse uden Monopol eller Sikring for Fremtiden. Aaret efter fik ogsaa *engelske* Købmænd de samme Rettigheder til at drive Handel paa Skaane og Dragør, opkøbe baade færske

[1]) Dr. Villiam Christensen: Unionskongerne og Hansestæderne p. 105.

og saltede Sild, og de indrømmedes den samme Vragret (Bjergningsret) som Hansestæderne havde[1]). — Christiern d. 2den maatte indgaa en nødtvungen Forsikring om at ville *respektere* Stædernes rette og rigtige Privilegier, men lagde efterhaanden saa mange Afgifter paa deres Trafik, at den tabte sin Tillokkelse for den store Mængde af dens tidligere Dyrkere, tilmed da Fiskeriet ofte slog fejl og undertiden neppe lønnede sig. Og bag ved Regeringen stod Folkets energiske og bevidste Modstand som en uovervindelig Skranke.

Af de *nye Afgifter*, som Kronen Tid efter anden, dels af finansielle Grunde, dels for at svække Stædernes Interesser i Sundet, paalagde Trafiken, skal vi nævne de mest omstridte. Erik af Pommern gjorde Begyndelsen med *Sundtolden*, et Paalæg, der vakte stærkt Røre og for en Del brød Handelsinteresserne mellem de østersøiske og vestersøiske Stæder. Christiern d. 1ste krævede til Trods for Sundfiskeriets stærke Nedgang baade Forhøjelse af de gamle Afgifter og Paalæg af nye. Paa en Mødedag i Kjøbenhavn 1462 fremførte Stæderne en Række Klager derover. *Bodeafgiften*, som før havde været 1 Skill. Grot, var sat op til 1 rhinsk Gylden (2 Lod Sølv), idet Tolderne hævdede, at der ved 1 Skill. Grot maatte forstaas den Værdi, som denne Mønt havde, da Privilegierne meddeltes, og som svarede til hvad 1 rh. Gylden nu var værd. Thi selv om Mønten blev slettere, maatte Kongens Told ikke derved formindskes. Som nyt Paalæg vakte *Ølaccisen* Uro, ligesom den af Kongen fastsatte Øltakst. Det forbødes nemlig, at der i Kongens Riger maatte tages mere end 18 Skill. dansk for 1 Td. Øl, og der skulde svares deraf 4 Skill. i Accise. Tolderne paa Lejerne havde Bryderier med at faa Accisen ind. Ligeledes krævedes der ny Aarsafgift af Boderne, dersom man ikke strængt overholdt Fisketidens Ophør (9. Okt.)[2]). Mod Slutningen af Chr. d. 1ste's Regering indtraadte der imidlertid en Udjævning af Stridspunkterne og særlig synes Ølaccisen opgiven. Men de følgende Konger, Hans og Christiern d. 2den, opstillede paany

[1]) Hvitfeldt II. 1001 (Folioudg.). Hanserecesse 3. Abth. V. 551.
[2]) Dr. Villiam Christensen: Unionskongerne og Hansestæderne 359. 416.

og gennemførte ikke alene dette Krav, men ogsaa adskillige andre, saaledes om *Tappepenge*, *Vindueskat*, *Arvkøb* og *Kongekøb* (se 2. Afd.). — Saa mange nye Afgifter og tilmed Forhøjelse af de gamle maatte virke nedslaaende, ja tilintetgørende paa Trafiken, der i Forvejen ved Fiskeriets og Handelens Nedgang ikke mere var noget overordentligt lønnende Erhverv.

Hansetrafikens Aftagen særlig for Dragørs Vedkommende ytrede sig tidlig som Følge af den stadige og energiske Modstrid og Indgriben, som baade Fiskeriet og Handelen var Genstand for fra Regeringens og vore egne Borgeres og Fiskeres Side. Dette Leje var omkring 1500 snarere en Fiskeri- og Handelsplads for Kjøbenhavn og Kronen end for Hansestæderne. Christiern d. 2den ophævede den sidste Rest af det gamle Hansemarked, forbød Udførsel af Stude og Korn, samt Landkøb, o: Opkøb af Varer hos Bønderne, ved fremmede Købmænd. Kronen drev selv en Art Hansetrafik herude med Nedsaltning og Handel med Sild og dens Indtægter af Pladsen var endnu ikke ringe (se 2. Afd.).

Meget foruroligende for Hansetrafiken var naturligvis ogsaa den Omstændighed, at Silden ofte slog fejl. Allerede fra Midten af det 15. Aarh. lyder der Klager over, at den til Tider slet ikke eller i meget ringe Mængde viste sig i Sundet, saa Fiskerne maatte tage hjem uden at have gjort nogen Fangst. Saaledes se vi, at en Del af de fremmede Fiskere 1479 henvendte sig til Dronningen om Hjælp i Anledning af, at de havde mistet deres Garn og ingen Fangst gjort. Dronningen gav dem hver en Nobel og de tog hjem. Saa kom der endelig Sild, men der var da Ingen til at fange den[1]). — Trafiken var i det Hele bleven mere usikker end før; men Fiskeriets Udeblivelse var ogsaa Handelen tarvelig. Nogle Aar slog Trafiken fejl, andre kunde den atter være udmærket indbringende. — Forhold af forskellig Natur bevirkede i al Fald, at nogle af Stæderne allerede før eller omkring 1500 forlod deres Pladser paa Dragør og holdt sig alene til deres Lejer paa Skaane. I Tiden omkring 1520,

[1]) Grautoff: Lüb. Chron. II. 400 ff.

da Christiern den 2den overdrog hele Amager med Undtagelse af Kronens Fiskerleje paa Dragør, til Hollænderne, synes Fremmedtrafiken her under alle Omstændigheder at have været ret betydningsløs, eftersom det tilbødes disse Hollændere at overtage Tolden og de Bygninger, der fandtes. — Stettin, Stralsund, Anklam, Colberg og Treptow ses dog endnu at have bevaret Rettighederne til deres Pladser, om de end i ringe Grad benyttede dem under de tilstedeværende smaa og utrygge Forhold.

Under Frederik den 1ste's Regering nedbrødes adskillige af de Skranker, som de foregacende Konger havde rejst, og de hansiske Interesser kunde atter frit bane sig Vej. Denne Konge fornyede strax de fleste af Stædernes Rettigheder paa de gamle Pladser i Sundet, saavel til Fiskeri, som Handelstrafik. Handelen var dog i væsentlig Grad indskrænket af de Friheder, som der var givet Adelen og den opstaaede danske Handelsstand. Kun saakaldte Raavarer som Talg, Huder og Skind, Salt osv., samt de Varer, der forbrugtes og nedsaltedes paa Feddene, var Hansehandelens vigtigste Emner. Tolden skulde svares efter gammel Sædvane. Ølaccise og Kongekøb blev vistnok bibeholdte, men Arvkøb og «Fenstergeld» (Vindueskat) skulde bortfalde.

Imidlertid fik de genvundne Friheder ingen synderlig Betydning for Hansetrafiken; thi Fiskeriet udeblev saa at sige helt. Og iøvrigt indtraadte der snart igen krigerske Tilstande — Grevefejden —, som gjorde Trafiken usikker og desuden ødelagde Feddene ved Ildsvaade og fjendtlige Indfald. — Da Hanseforbundets Flaade tilmed søgte at fiske i de rørte Vande og tog Parti for vore Fjender for om muligt endnu at tiltvinge sig sine tabte Herligheder i Danmark, men maatte bøje sig (1535), saa var i hvert Fald Forbundets og dets underliggende Stæders Haab om at genvinde betydelige Privilegier ganske glippet. — Efter Krigen fik vel Stettin og nogle andre pommerske Stæder, samt, 20 Aar senere, Stralsund under visse givne Forhold Lov til at optage Virksomheden paa Dragør paa deres gamle Pladser, til hvilke de, trods Alt, besad en obligatorisk Ret, som Regeringen ikke turde kuldkaste.

Frihavnsprincippet var forlængst brudt og opløst gennem den Modstand, som Trafiken mødte. Den Vareomsætning, der nu fandt Sted, var saa langt fra at være *fri*, at det snarere kan siges, at den var prisgiven Toldmyndighedernes vilkaarlige Afgiftsfordringer. Men helt kunde man ikke ophæve Retten til de Pladser, som Stæderne havde vedligeholdt deres Adkomst til og som de endogsaa havde bebygget, eller afskære dem fra Brugen deraf. Gennem hele det 16. Aarh. vedligeholdt i al Fald Stettin Trafiken i indskrænket Form. Først under Christian d. 4de lykkedes det Kronen at frigøre sig for den saa omstridte Pligt til at stadfæste de «Privilegier», som der dog kun var en ubetydelig Rest tilbage af.

2. Hanselejet paa Dragør.

De ældste Pladser. — Stræder og Veje (Skitse). — Skaanetiden. — Môtebogen. — Sildefangsten og dens Udøvere. — Sildens Tilberedning. — Handelen. — Boder og Bodepladser. — Kirkens og Kronens Afgiftspaalæg. — Retsmyndighed. — Kirkeforhold. — Strid mellem Fiskerne. — Kronens Salteri. — Trafikens Opgivelse under Grevefejden. — Dens Genoptagelse af enkelte Stæder.

Om Dragørlejets Indretning, dets indre Forhold og Virksomhed, maa vi søge at danne os en Plan, et sammenhængende Billede, gennem Betragtning af de mange vidt spredte Smaatræk, der hidtil har kunnet tilvejebringes. Dr. O. Nielsens store Værk «Kbhvns Diplomatarium» yder den betydeligste Hjælp hertil gennem de gamle Skøder og Gavebreve, særlig fra det 15. Aarh., vedrørende Overdragelse af Boder og Bodesteder dels til Hovedstadens Kirker og dels til dens handlende Borgere. Lignende Overdragelsesbreve synes mærkeligt nok saa at sige ikke fundne i Hansestædernes Arkiver.

De ældste Pladser eller Fed ses at have samlet sig nærmest ud til det korte Strandøre, som Strømskæringen mellem Sundet og Drogden havde dannet, ud i Søen og som afgav Læ for mindre Fartøjer og Baade, samt frembød et primitivt Landingssted. Det samme Øre har senere tjent til Havneanlægget og udgør den indre Del af den nordre Havnearm. Umiddelbart oven for Stranden eller paa selve Strandkanten laa en Skandse, der nævnes 1455 som «Skjolden»[1]). — Har den tjent som Værn for Kronens Interesser eller til at forsvare Lejet i sin Helhed mod tjendtlige Indfald fra Søen? — En anden, noget ældre Lokalitet træffe vi i et Gavebrev fra 1419, nemlig Navnet «Skalkesnæs», hvor da en Bod lige over for Peder Susts (Skomagers) Hjørnebod skænkedes til Frue Kirke i Kjøbenhavn[2]). Om dette Steds Beliggenhed kan siges, at det maa have hørt til Kjøbenhavns Fed, da der sikkert ikke andre Steder fandtes noget Punkt, der kunde være Tale om at betegne som et «Næs», end her mellem Toldbodstræde og den senere Kjødmangergade, hvor en stærk Højning i Terrænet fandtes og ses endnu. Dette Lejets højeste Punkt tæt ved Søen kan mulig i den tidligere Hansetid have været brugt som Galge- eller Rettersted og deraf faaet Navnet Skalkenæs.

Tæt oven for «Skjolden» laa *Toldboden*, Midtpunktet i det interessante Handelsrøre, der foregik baade i Søstranden og paa Feddene; Pladsen nærmest omkring Toldboden var formodentlig forbeholdt Lensmanden eller Kronen. De ældste Efterretninger, der haves om Toldboden og dens Beliggenhed, findes i to Gavebreve fra 1425 og 1455, hvori omtales forskellige, nærmest kjøbenhavnske Handelsboder, som laa baade ved Stranden og ved Skjolden og sønden for *Toldbodstrædet*[3]). Deraf ses, at Toldboden laa ved Skjolden og at Toldbodstræde løb i Øst og Vest. Endvidere kan deraf sluttes, at *de kjøbenhavnske og danske Pladser* fandtes her, hvad ogsaa andre Omstændigheder bekræfte. Paa samme Sted fandtes

[1]) Rigsark. Top. Saml. p. Pergament 71 Sokkelund Herred Nr. 40. — Den blev først fjernet omkr. 1850. Pladsen hører nu til Matr. Nr. 2 a.

[2]) Kbh. Dipl. II. 12.

[3]) Kbh. Dipl. I. 155 og ff. Sted.

«der Bükerchen» eller Graabrødre Klosters «Kirke og Hus», ligesom «thet herberre» ud til Stranden og de kjøbenhavnske Kødmangeres (Slagteres) Bøder, nemlig ved «*Køtmangergaden*», som løb parallel med Toldbodstrædet og maa have ligget Syd for dette[1]). At kjøbenhavnske Borgere senere ogsaa besad mange Boder i *Hollænderstræde* tyder paa, at dette Stræde, der laa ved Stranden, har ført fra Kødmangergaden mod Syd, hvor de hollandske Pladser uden Tvivl har ligget. Da de hollandske Stæder sandsynligvis allerede under Erik af Pommern, da de førte blodige Kampe med Østersøstæderne har maattet opgive deres Trafik paa Dragør, synes deres Pladser efterhaanden at være gaaet over paa danske Hænder. Efter den Tid findes nemlig forskellige Skøder og Gavebreve paa Bodesteder i Hollænderstræde, som ejedes af danske Folk[2]).

Oven for Toldboden laa *Wismar's Fed* ved Siden af Stralsunds. Disse to Fed har været adskilte af *Wismarstrædet*, der førte fra Toldboden et Stykke mod Nord og derefter mod Vest. Det ses nemlig, at to Boder tæt ved Skjolden og norden for «der bükerchen» 1493 hørte til Stralsunds Fed, men laa ved Wismarstrædet, ved Siden af det wismarske Fed[3]). Dette strakte sig antageligt op til det preussiske og kan neppe have omfattet mere end ca. 1 Td. Land. Allerede under Kong Hans synes det at være nedlagt, i al Fald søges forgæves enhver senere Efterretning om det.

Ogsaa *Stralsunds Fed*, eller en Del deraf, synes Kong Hans at have bemægtiget sig. 1510 skødede han nemlig de to ovenfor nævnte Bodepladser til Hans Garnath, der igen 1514 solgte dem til Peter Bodeker, som samtidig skænkede dem til Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn[4]). Iøvrigt fandtes der allerede før den Tid danske Boder paa Terrænet her nærmest ved Stranden. Det ses saaledes, at en dansk Mand, Jon Pedersen, 1473 skænkede til Nikolaj Kirke Lejeindtægten

[1]) Kbh. Dipl. II. 236. I. 207. 218. — Langebeks Dipl. 1492—97.
[2]) Kbh. Dipl. II. 65. IV. 117.
[3]) Langebeks Dipl. 1492—97. Bilag XIX.
[4]) Kbh. Dipl. IV. 313. 336. 339.

af en Bod i *Nyenstræde*[1]). Dette Stræde laa op til Stralsunds Fed, men adskiltes derfra ved en Række Bodepladser, og nævnes endnu 1561. Iøvrigt synes Nyenstræde at være en nyere Betegnelse for den Del af det gamle Wismarstræde, der løb ud til Toldbodstræde nær ved Stranden. — Stralsunds Fed var sikkert et af de største paa Dragør; det havde Plads til Udvidelse mod Nord og Vest og det har tilsidst havt et Omraade paa 2—3 Tdr. Land. Det frembyder en Mærkelighed deri, at det synes at have havt en Indsejling gennem den nuværende Løkkerende og en Fortsættelse deraf til Feddets Nordgrændse, hvor man ved Gravningen af den nu opførte Fattiggaards Brønd har fundet Rester af et Bolværk. Flere Steder i Grunden er der nylig ved Jordens Opdyrkning fundet Rester af Bygninger, baade Ler- og Murstensbrokker, samt mindre Brolægninger, ligesom det sædvanlige Affald, Bopladsfag og ikke faa Mønter, særlig fra Erik af Pommerns Tid. — Under og efter Grevefejden har Feddet en Tidlang ligget øde; 1558 fik dog Staden atter af Kongen Ret til at benytte det imod at svare den sædvanlige «Leje» til Stedets Tolder. Men en nærmere Udvikling af dette Forhold henhører til et senere Afsnit.

Nord og Øst for Stralsunds, ud mod Stranden, laa uden al Tvivl *Stettins Fed*, eller det som Greifswald før Stettin maa have benyttet. Mærkeligt nok har der ikke kunnet findes selv den mindste Hentydning til Beliggenheden af Stettins, gennem saa lang Tid benyttede Plads. I Stadens senere omtalte Möte af 1470 synes det at skinne igennem, at dens Fed laa umiddelbart ved Stranden. Og den Omstændighed, at det paagældenne Stykke Jord først 1669 toges til Indtægt af Kongen og da skænkedes til Kromanden i Dragør, tyder paa, at det var det, som Stettinerne først i Christian d. 4.s Tid forlod — som den sidste Hansetrop paa Stedet. Men forøvrigt kan Stettins Fed, som var det største og vigtigste paa Lejet, ikke have ligget andre Steder end her — paa «Løkken»[2]). Dets Størrelse har da været ca. 3 Tdr.

[1]) Kbh. Dipl. IV. 116.

[2]) Maaske af det oldn. Ord **Løkr** = Vandløb; et ved et Vandløb tildels afskaaret Jordstykke (Indlukke). Det var Løkkerenden, der benyttedes som Opsejling til Stralsunds Fed.

Land. — Grunden bærer i sig selv Vidnesbyrd om, at den har været trafikeret gennem lang Tid. Dens Overflade findes allevegne i 1 à 1½ Alens Dybde blandet med Affald og Spor fra Hansevirksomheden, saaledes Bygningsspor og Brønde. Saavel Nationalmuseet, der har ladet foretage nogle Undersøgelser og Udgravninger, som Grundens Ejer, Dyrlæge Madsen i Dragør, besidder en Række Fund fra dette Fed.

Terrænet norden for paa de saakaldte «Samsenge» (Fællesenge for de to Gaarde i Dragør) hvoraf Størstedelen nu er opdyrket, viser de samme Spor af Hansetrafik. Ogsaa her har Nationalmuseet ladet foretage Gravninger og fundet Bygningsspor og Brønde. Paa de endnu uopdyrkede Steder ses firkantede Afsatser i Overfladen, hvor Terrænet er hævet ved Opfyldning — rimeligvis for at afgive tørre Bodepladser. Hvilke Stæder, der har benyttet dette Terræn og om dets Fed-Inddeling, haves der ingen Efterretninger. Kun ses det, at *Anklam* har havt en Plads, hvor denne Stads Kompagnihus og en Købmands Bod endnu i det 16. Aarh. har staaet, «Norden tæt op til Stralsunds Fed», 24 Favne i Øst og Vest, 15 Favne i Syd og Nord; men deraf kan der ikke drages nogen sikker Slutning om Pladsens Beliggenhed. Imidlertid turde det være selvfølgeligt, at denne ligesom de andre *pommerske* Stæder, der har drevet Trafik paa Dragør og for hvilke Stettin indtog en ledende Stilling, har havt Plads her. Disse har, foruden Anklam, i al Fald været *Cammin* og *Wollin*, der begge ophørte med deres Trafik under Grevefejden og søgte senere forgæves Tilladelse til at genoptage den. — Terrænet bar før det opdyrkedes Vidne om, at der ogsaa her havde været en Indsejlingskanal fra Søen og op til Feddene. —

Mod Syd paa Lejet maa de hollandske Stæders, *Zytfens* og *Kampens Fed* søges, nær op til Kjøbenhavns. Thi det er en Selvfølge, at Hollænderstræde havde Navn derefter og dette Stræde kom, som vi har set, senere ind under de kjøbenhavnske Pladser. Iøvrigt vides Intet om de hollandske Feds Omraade eller nærmere Forhold, udover det, at Hinrik van Wezele 1457 tog Zytfens Fed i Besiddelse[1]). Stedet,

[1]) Hans. Urkundenb. III. 404.

hvorpaa de har ligget, har i Aarhundreder været bebygget og utilgængeligt for stedlig Undersøgelse og desuden ligger der næsten 500 Aar mellem deres Ophør og nu.

Oven for Wismars fandtes *det preussiske Fed*, først benyttet af *Danzig*, senere af *Colberg*. Det laa ved Lergraven («den lemkulen»), senere kaldet «Badstuevælen», hvor nu Vognmandspladsen er, uden at man dog med Sikkerhed tør sige om det laa norden eller sønden for Kongevejen. Den eneste Oplysning, der haves om dets Beliggenhed, hidrører fra nedennævnte Privilegiebrev til Treptow. Dets Virksomhed synes allerede ophørt under Grevefejden eller tidligere. Pladsen er forlængst bebygget.

De pommerske Stæder *Treptow* og *Stargard* fik 1436 overdraget et Fed «by der prutzchenn vitte to den lemkulen wart», altsaa oven for de danske Pladser; men paa hvilken Side af Lergraven? Stargardmunkene fik samtidig Tilladelse til at bygge et Kapel paa Feddet til Brug for Stæderne. Ogsaa dette Fed blev ødelagt under Grevefejden og Staden fik ikke senere Ret til at genoptage Trafiken, trods gentagne Henvendelser til Kongen 20 Aar senere; sandsynligvis var da Pladsen allerede tagen i Brug af de stedlige Beboere eller af tilrejsende danske Fiskere. Det ses saaledes, at Bønderne fra Lolland tog til Fiskeriet i Øresund. Ogsaa de til Amager indkomne Hollænderbønder tog Del deri, saavel som flere af Amagers Beboere.

Mærkeligt nok har ingen af de i Hansetiden opstaaede Navne paa *Stræder eller Veje* holdt sig til Nutiden. Ikke engang *Nyenstræde*, der dog nævnes saa sent som 1561, da der forlængst var indtraadt fast Beboelse paa Fiskerlejet, har kunnet efterspores. Det eneste af de nuværende Navne, der mulig kan stamme fra hin interessante Fortid, er *Kongevejen*. Der gjaldt nemlig paa Lejerne en Bestemmelse om, at Fiskerne ikke maatte spærre eller indsnævre «Kongens Vej» med deres Garn under Straf med Bøder. —

I hosstaaende Oversigtsplan, som er konstrueret efter de foreliggende Oplysninger, har jeg søgt at sammenstille de omhandlede Pladser og Veje, samt andre Holdepunkter for en topografisk Bestemmelse af Lejets stedlige Forhold.

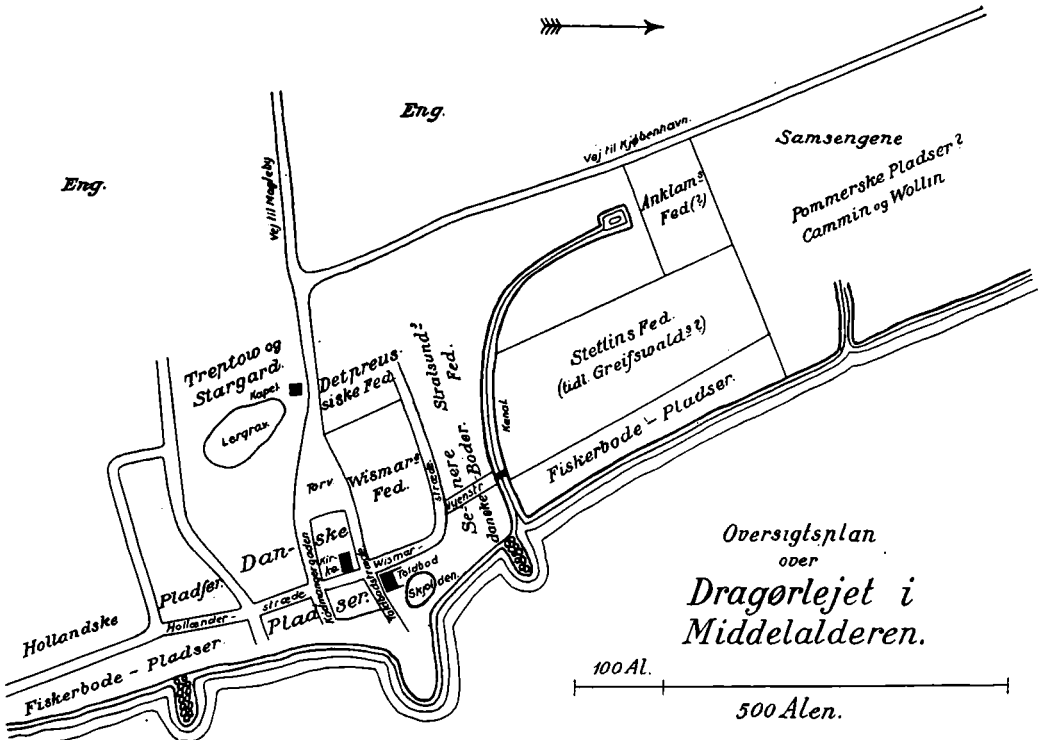
Eng.
Eng.
Vej til Kjøbenhavn.
Vej til Magleby
Samsengene
Pommerske Pladser?
Cammin og Wollin
Anklam? Fed (½)
Stettins Fed.
(tidl. Greifswald? 1)
Fiskerbode - Pladser.
Kanal
Stralsund? Fed.
Treptow og Stargard.
Kapel
Detpreus. siske Fed.
Langrax.
Torv
Wismar? Fed.
Strade
Jydsk? Se-Boder.
Dansk Pladser.
Skriverske
Wismar-
Toldbod
Skrivers
Pladser.
Hollandske
Hollander-
Fiskerbode - Pladser.
Oversigtsplan
over
Dragørlejet i
Middelalderen.
100 Al.
500 Alen.

Den Tid, i hvilken Lejet benyttedes, kaldtes *Skaanetiden*, en bestemt Aarstid, som de hanseatiske Skaanefarere betragtede som deres Høsttid og fløj ud paa deres «Skaanelejer», hvorunder Dragør regnedes, for et vende hjem med en gylden Høst. Skaanetiden indtraadte oprindelig ved Jacobi Dag, d. 25. Juli, saaledes at man kunde have Lejerne i Orden og være klar til at modtage Silden, naar den viste sig, og tage fat paa Fiskeriet nogen Tid forinden Markedet indtraadte, nemlig paa Bartholomæi Dag, d. 24. August. Som Regel regnedes selve Fisketiden til to Maaneder og skulde ophøre samtidig med Markedet, paa Dionysi Dag, d. 9. Oktober, medens Markedstiden varede sex Uger. — Den 9. Oktober var, i al Fald senere hen, alle de Forrettigheder, som Hanserne havde m. H. t. Told og andre Afgifter, uvægerligt forbi, og hvis der fiskedes eller handledes ud over denne Dag, krævedes der ny Aarsafgift af Boderne og nye Afgiftsforhold indtraadte, ja maaske konfiskeredes Fangsten; thi da maatte vore egne Fiskere have Eneret til at fiske til deres Vinterforsyning. — I den senere Hansetid blev, særligt for Dragørs Vedkommende, Fisketiden indskrænket til at skulle ophøre paa Mikkelsdag, d. 29. September, idet Kong Christiern d. 1ste forbeholdt sig Ret til i de ti saakaldte Løbedage eller Respitdage at disponere over Fiskeriet og at give Fiskerne Lov til i den Tid at salte Fangsten for egen Regning. I selve Fisketiden maatte nemlig ingen Fisker salte mere end en halv Læst (6 Tdr.).

Med Fiskeriet synes man at være gaaet i Gang uden særlig Højtidelighed, medens Markedstiden aabnedes under Iagttagelse af visse Formaliteter. Kongens Foged og Tolder gav Signalet til Aabningen ved at lade en Rytter ride omkring Feddene med den kongelige Fane. Derefter samledes man — formodentlig for hvert Feds Vedkommende — for at høre Môtebogen, som skulde oplæses baade paa Dansk — af Tolderen — og paa Tysk — af Skaanefogden. Endelig fandt der en Gudstieneste Sted, enten under aaben Himmel paa den frie Mark og ved Hjælp af et flytteligt Alter, eller i det Kirkehus eller Kapel, som vi har set, der fandtes paa Dragør.

Môtebogen var en Lovbog, der indeholdt de Regler og

Vedtægter, som Skaanetrafiken var underkastet og som var udsprungne af Overenskomster, dels mellem Stæderne indbyrdes, dels mellem disse og Kongen. Den indeholdt en Mængde detaillerede Bestemmelser om alle under Trafiken henhørende Forhold, saavel af økonomisk som af retslig Natur. Kortfattet kaldtes Môtebogen for «de moth» eller «Modt», der betyder Forsamling[1]). — For Dragørlejet er der bevaret to saadanne Môter, begge gældende for Stettin og maaske de i Forbund staaende pommerske Stæder. Den ene stammer fra første, den anden fra sidste Halvdel af det 15. Aarh. Ved den Omsorg, som Professor D. Schäfer i Heidelberg har vist for at faa kastet historisk Lys over Dragør som Hanseplads, er den sidste af disse Môter bleven offentliggjort i «Hansische Geschichtsblatter» for 1888 og har ydet vigtige Bidrag til Belysning af de trafikale Forhold her, hvilke senere skal omtales. Den ældste, der findes i Stettin Stadsarkiv, er af Dr. K. Kunze offentliggjort i Uddrag i «Hansische Urkundenbuch» 5. Bind, men synes ikke at indeholde Ting, der kan belyse Forholdene yderligere. —

Om *Sildefangstens Størrelse* vides der specielt for Dragørs Vedkommende saa at sige Intet. Men det synes under alle Omstændigheder givet, at Fiskeriet ogsaa for denne Plads gennem hele det 14. og Størstedelen af det 15. Aarh. har været overordentligt rigt, da det ses at have draget en Mængde Dyrkere hertil. Det tør vistnok antages, at der i Valdemar Atterdags Tid har været en tilnærmelsesvis lige saa stor Trafik paa Dragør som paa Skanør. Baade vendiske, meklenborgske, pommerske, preussiske og hollandske Stæder søgte Dragørlejet, enten for at drive Fiskeri eller Handel, og de danske Købstæder, som da havde nogen videre Handelsmagt, slog ind paa den samme Vej. — Paa Skaane fortoldedes 1368 og 1369 henholdsvis 34.000 og 33,000 Tdr. Sild[2]). Paa Dragør har Fangsten neppe været synderlig mindre; thi dens Størrelse afhang som Regel kun af hvor mange Hænder, der fandtes til at drive den. Silden kom for det meste i

[1]) Se Bilag XVIII.

[2]) D. Schäfer: Die Hansest. u. Konig Waldemar 213.

jevn, rigelig Mængde gennem Sundet, ikke i saa overraskende Stimer, som undertiden viste sig ved Skanør og Falsterbo. — Efter en Indberetning fra Stettins Skaanefoged til Stadens Raad 1414, var der da ved Skanør tre Dage i Træk indtruffet saa mange Sild, at Tønden købtes for 3 à 5 Skill., medens den paa Dragør og i Malmø kostede 10 à 11 Skill. Man kunde ikke naa at faa Fangsten saltet, saa en stor Del maatte ligge Natten over uden Salt. Prisen paa en Td. Salt, som paa Dragør kostede 5 Skill., steg paa Falsterbo til 7 à 8 Skill.[1]). — Nogle Aar senere klages der over Sildens Udebliven; den søgte andre Veje, fangedes i Mængde ved Rügen og i Belterne; Skaanelejerne truedes med Ruin. Men i 1460erne bragte den atter Liv og Røre i Sundet. Under det Sammenstød, der fandt Sted paa Dragør 1463, var der efter Skaanefagdens Beretning 20,000 Mand tilstede «paa Marken» under Skaanetrafiken, en ansélig Hær, selv om den har været fordelt paa forskellige Lejer, hvad man af Beretningen ikke kan se[2]). I 1470erne var Fangsten atter slettere end den i umindelige Tider havde været, saa Fiskerne forlod undertiden Lejerne ved Mikkelsdag[3]). Og atter i 80erne, indtil Midten af 90erne, fremkom Silden i overordentlig rig Mængde, ja 1492 og 93 var Fangsten saa overvældende. at det ikke var muligt at skaffe Salt og Tønder til den, saa en stor Del maatte kastes unyttet bort[4]). 1494 angives Fangsten ved Skaane til 50,000 Tdr. — I Begyndelsen af det 16. Aarh. klages atter over stærk Nedgang. 1509 skriver Danzigs Gesandt hjem fra Hansemødet i Kjøbenhavn — ganske vist allerede 11. August — at Udsigterne for Skaanetrafiken var ringe, da der paa Malmø, Falsterbo og Dragør var ringe Tilgang, baade af Sild og af Fiskere[5]). Senere gik det afvexlende op og ned. 1537, mens Dragørlejet laa øde, saltedes der efter Skaanefogdens Beretning 96,000 Tdr. alene paa Falsterbo og

[1]) Hans. Urkundenb. V. p. 594. En Skilling havde da en ikke ringe Værdi.

[2]) Hans. Geschichtsquellen IV. XLI.

[3]) Grautoff: Lüb. Chron. 400.

[4]) C. F. Allen: De tre nord. Rigers Hist. 4. 1. 72.

[5]) Hanserecesse 3. Abth. V. p. 551.

han anslog den samlede Nedsaltning paa de i Brug værende 15 Lejer til 360,000 Tdr.[1]) — Efter en anden Beretning fra 1520erne ses, at der da deltog i Fiskeriet over 7500 Baade, hver Baad med 5—6 Mand[2]).

Paa det sidstnævnte Tidspunkt var Dragør allerede bleven en mindre søgt Plads ved Regeringens afvisende Holdning eller ligefremme Modstand. Men indtil Tiden omkring 1500 har Fiskeriet neppe været mindre her end paa de andre Skaanepladser. Sammenholde vi Kronens Toldindtægter osv. af Falsterbo og Skanør, der for 1494 beløb sig til ca. 2000 Mark, med de samme Indtægter paa Dragør for 1518, nemlig 665 Mark, og tage Hensyn til at flere Stæder i Mellemtiden havde forladt Dragør og at Markedet var ophørt, saa synes det, at Fiskeriet her gennemgaaende endnu maa have været mindst halvt saa stort, som paa Skanør og Falsterbo tilsammen. Naar dér da 1494 saltedes 50,000 Tdr., maa der for Dragørs Vedkommende kunne paaregnes mindst 25,000 Tdr. Og dette Tal vil neppe være langt fra at svare til den gennemgaaende aarlige Fangst, der tilberedtes paa Dragørlejet gennem det 14. og 15. Aarh. —

Fiskeriets Udøvere var gennem lange Tider, navnlig efter Stralsundfreden 1370, vistnok hovedsagenlig fremmede — hansiske — Fiskere, der stod i Købmændenes Tjeneste. Det ses baade af Kong Valdemars og Erik af Pommerns Privilegieindrømmelser, at disse gjaldt saavel Fiskeri som Nedsaltning og Handel. De danske Kystbeboere havde vanskeligt ved at gøre sig gældende overfor den kompakte Hansemagt, der da mødte frem under Fiskeriet, og da Handelen tilmed var i dens Hænder, havde Købmændene let ved at favorisere deres egne Fiskere. Først ved en kraftig Indgriben fra Regeringens Side med Trusler om nye Toldpaalæg og Rettighedernes Indskrænkning, lykkedes det efterhaanden at bringe Fiskeriet tildels over paa danske Hænder, lige som forøvrigt ogsaa Handelen. Efter Midten af det 15. Aarh. synes Fiskeriet at have været nogenlunde ligeligt udøvet af fremmede og danske Folk.

---

[1]) Hans. Geschichtsquellen IV. 126.

[2]) Sst. p. XI.

Da Sammenstødet paa Dragør fandt Sted, 1463, vovede Danskerne, hvoraf Hovedparten var fra Kjøbenhavn, Malmø og Landskrona, at byde de fremmede Folk Trods. — *Udbyttet* for Fiskerne var da imidlertid neppe saa rigeligt mere, som det før havde været; der strømmede for mange Dyrkere til, naar der var Haab om nogen Fangst, og ofte blev de skuffede. Gennem de lange Nedgangsperioder i Fiskeriet var Udbyttet højst tarveligt i Forhold til det Offer, som bragtes derfor: Livet i Telte og i tildels aabne Baade i 2—3 Maaneder, strængt, surt Arbejde, mest om Natten og under alle Vejrforhold; det fordrede baade Kræfter og Lyst. *Fiskeriet* foregik i store, brede Baade, «Schuten», som kunde rumme 5—6 Mand; for Hansernes Vedkommende maa de have været kraftige og sødygtige, da de benyttedes til Overrejsen. Under Opholdet brugtes Baadene til Logi. De ejedes ofte af Købmændene, der saaledes hyrede Fiskere til at bruge dem. —

Fiskeriets Udøvelse var, lige som den øvrige Trafik, underkastet en Række *Ordensregler*, som Mótebogen indeholdt, efter forudgaaende Forhandlinger mellem Stædernes Raad og Kongen, eller i al Fald vedtagne af Stæderne og sanktionerede af Kongen. Som nævnt er en Móte vedrørende Stettins Forhold paa Dragør i Tiden omkring 1470 bleven tilgængelig og skal da her fremdrages en Del af dens Bestemmelser.

Den begynder med nogle specielt Fiskeritrafiken vedrørende Punkter: Ingen Fisker maatte føre Vaaben paa Søen; kun «ein spundtbil», «einen nevinger», «ein spickerbare und einen hamer»; Baadsstagens Pig maatte kun være en Haandsbred lang; ejheller Flag maatte føres; Dræglinen maatte ikke holde mere end 12 Snore — «nein vischer schal drageboeddeme setten wen twelf vademe»[1]) — under Straf med Tab af Liv og Gods (§§ 2 og 3). Ingen Fisker maatte fare paa Søen uden Tegn (fra Fogden eller Tolderen) og var Baaden ikke hans egen, skulde en troværdig Mand gaa i Borgen for ham. Fiskede nogen uden at have fuldt Maal paa sine Garn,

[1]) Denne Bestemmelse er mig iøvrigt ikke klar; mulig er min Fortolkning deraf forfejlet.

skulde han staa til Rette derfor (§§ 4 og 5). Flydereb, Garn og Maskerne skulde have deres bestemte Maal (§ 37). Saafremt den, der havde bortfæstet sig for Fisker, være sig som Styrmand eller Roer, brød sit Fæstemaal i Utide, skulde han ikke nyde «Borgen» (som god Forbundsfælle), men staa til Rette derfor. Dersom en Fisker afbrød Fiskeriet før Dionysi Dag imod sin Skippers Vilje og Skipperen klagede derover, skulde han staa til Ansvar overfor Fogden og Oldermanden (§§ 53 og 54). Ligeledes skulde den staa til Ansvar, der efter Fiskeriets Ophør kastede sin Ballast i Søen uden at gaa saa nær til Land som muligt dermed — for ikke at forringe Søens Dybde for Sejladsen — (§ 55).

Om *Fangstens Tilberedning* indeholder den nævnte Möte for Dragør ogsaa nogle Bestemmelser af megen Interesse. Dette Arbejde var ingenlunde det mindst vigtige og det krævede baade Kræfter og Omhu. Rensningen, Sorteringen og Nedlægningen fordrede, af Hensyn til Sildens Anvendelse som Handelsvare, paalidelige Folk og til Transporten af de pakkede svære Tønder, der hver indeholdt 16—17 Ol med tilhørende Kvantum Salt, maatte der, med Datidens primitive Hjælpemidler, gode Kræfter. Antagelig har Fiskerne maattet tage Del i dette Arbejde. Men desuden havde Købmændene til deres Raadighed forskellige Funktionærer, som anvendtes dertil, saaledes «Schutenjungen», «Wagenkerle», «Grumkerles», «Pramkerles», «Munderick» — i Christiern den 2dens Tid nævnes ogsaa «Gællekoner» og «Læggekoner» paa Kronens Salteri. — Det synes tvivlsomt, at Hanseaterne selv har medført Kvinder hertil eller at de i det Hele taget har benyttet Kvinder til Arbejdet ved Nedsaltningen. C. F. Allen omtaler derimod «varende Vrouwen», der søgte Ernæring paa Feddene som Skøger. Men i den senere Periode benyttedes sikkert danske Kvinder som Gællekoner samt til Nedlægningen. Til *Gælningen* benyttede Hanseaterne iøvrigt deres «Grumkerles», tilsyneladende helt unge Knøse; thi Môten forbød at gøre dem Fortræd (§ 30). Affaldet («Grum») skulde føres i Stranden, dersom det ikke kunde finde Anvendelse som Svineføde. — *Nedlægningen* af Silden var, som sagt, vigtig og fordrede stræng Iagttagelse af de givne Regler. Der maatte

kun lægges ens Sild i Tønderne, de maatte ikke blandes med en tarveligere Slags, «Schalback», eller «halen», eller urensede Sild (§ 52). Silden deltes i tre Kvaliteter og Tønderne mærkedes derefter med én, to eller tre Ringe, der betegnede Varens Godhed: 1) den *fyldte* Høstsild; 2) «Matken» eller «Majeckenherink», den, hvis Rogn og Mælk var blød; 3) den *tomme* Sommersild. Købmanden maatte desuden forsyne sine Tønder med sit Bomærke[1]). — Iøvrigt var det forbudt at nedsalte ombord i de større Skibe under Straf af 10 lødige Mark, lige som det var forbudt Engelskmænd at nedsalte, enten selv eller i Komplot med andre, under Straf af Godsets Fortabelse (§§ 11 og 12). Fiskerne maatte selv kun salte 6 Tdr. hver og først efter Mikkelsdag (§ 29). Til Transporten benyttedes Vogne og Pramme, der førte de fyldte Tønder ud til Skibene, og dertil tjente Wagenkerle og Pramkerle, samt de saakaldte Munderik eller Pramførere. —

Sildetønde fra Hansetiden fundet ved Udgravning paa Dragør (Nationalmuseet).

Om *Handelen* indeholdt selvfølgelig Møten en lang Række Bestemmelser, da det var denne, der var den egentlige Drivkraft i hele Trafiken. Og det var maaske endogsaa i mindre Grad Sildehandelen, hvorom Interessen drejede sig, end om det almindelige Handelsmarked, selv efter at Markedet paa Dragør (1443) blev indskrænket ved Oprettelse af Markedet i Kjøbenhavn. Hansekøbmændene førte fremdeles deres Varer til Dragør, hvor de ombyttede og solgte dem fra deres Boder; derimod var Omladningen fra Skib til Skib i Søen vistnok ikke mere tilladt. De indførte saaledes allehaande Kramvarer, Klæde og Linned, Krydderier, Øl, Vin, Salt m. m. og opkøbte foruden Silden Korn, Kvæg, Kød, Huder, Talg osv.

[1]) Ved Nationalmuseets Udgravninger paa de pommerske Pladser paa Dragør er der fundet Tønder med disse Mærker:

De beherskede endnu i det 15. Aarh. hovedsagenlig Landets Handel og mødte paa dette Omraade endnu ingen særlig stærk Modstand af vore egne smaatkøbende Handelsskippere.

Efter at have været en Frihavn for Hansetrafiken gennem Hundrede Aar, var Dragør endnu gennem mindst lige saa lang Tid en Stapelplads, hvor den hansiske og den danske Handel mødtes under Sildefiskeriets vexlende, lunefulde Udfoldelse, hvor Handel og forskellige Haandværk og grovt Arbejde gik Haand i Haand og hvor et underligt blandet og broget Erhvervsliv trivedes under foreskrevne Regler. Kjøbenhavns Borgere havde saaledes, lige som Hansestædernes, Ret til at skære Klæde og drive al Slags Købmandsskab, men desuden fik de 1443 Eneret til at sælge «flaaet» Kød, dog ikke fra mere end 25 Boder[1]). Hanserne, der saltede og udførte Kød, maatte ikke mere slagte selv, en mærkelig Ordning, som ogsaa Môten havde en Bestemmelse om: Ingen maatte sælge eller falholde Kød uden «de Knakenhauwer» under Straf af to lødige Mark til Fogden (§ 24). Handelsomsætningen foregik enten paa det aabne Marked, som holdtes dagligt, eller fra de talrige Boder, som hver Stad havde paa sit Fed. De mer eller mindre solide Boder har dog neppe kunnet tjene til Opbevaringssteder for Varerne; i dette Øjemed har man formodentlig benyttet det mere solide Kompagnihus, som Stæderne synes gennemgaaende alle at have havt paa Feddene. — At Omsætningen gik livlig fra Haanden, kan følgende Bestemmelse maaske tyde paa: Intet Skib maa ligge i Sundet paa Strømmen mere end en Nat — under Bøde af 10 lødige Mark (§ 46).

Handelen drejede sig selvfølgelig ogsaa i væsentlig Grad om Silden. Den stærke Rift, der som Regel var om Fangsten, foraarsagede let Misbrug og Uenighed under Opkøbet, saa der maatte foreskrives Regler derfor. Ingen maatte ride i Stranden for at søge Forkøb paa Silden, ejheller gaa nedenfor Korset eller Pælen, som viste Grænselinjen mellem Fiskernes og Købmændenes Pladser, for at komme først. Købmændene maatte ikke indrette Styrterum (Rum, hvori Silden kunde styrtes). Paa Stettins Fed skulde findes 10 Kar, hvori

[1]) Kbh. Dipl. I. 163. Bilag XIV.

Fiskerne kunde styrte Silden og hvorfra den solgtes (§§ 7, 8, 31, 32 og 43). Det var strængt forbudt Pramførerne og Schutenjungen at opkøbe Sild lige som at sætte Købere ombord i Skibe, der fiskede med Dragevaad[1]) (§§ 33 og 34).

Som almindelige Handelsregler gjaldt, at Ingen maatte ligge som Købmand paa Feddet uden sin Oldermands Samtykke (§ 45) og at hverken Forprangere eller Mæglere havde Adkomst dertil (§§ 8 og 22). Guldpenge og mindre Mønt skulde tages til samme Værdi, som de gjaldt for paa Skaane (§ 51). Smør maatte ikke sælges paa Feddet i hele eller halve Tønder, men kun i mindre eller løs Vægt (§ 36). Handel eller Forprang med fersk Fisk, som Torsk eller Aal, maatte ikke finde Sted; kun dem, der fiskede saadan, maatte falbyde den (§ 49).

Om *Ind- og Udskibning* gav Môten ogsaa mange strænge Regler. Ingen maatte ride i Søen om Morgenen før Kurven var hejst af Tolderen som Tegn paa, at Handelen kunde begynde (§ 10). Vognkarle eller Pramførere maatte intet Gods føre paa Land efter Solens Nedgang (§ 19). Prammen maatte ikke ligge ved Skibene; dens Folk maatte ikke benyttes til at sætte Skibsfolk ombord; dertil havdes Schuttenjungen. Kun Pramkarle maatte benyttes til at lægte Skibene og kun Pramførerne maatte for Betaling sætte Skibsfolk ombord, naar de fremviste et Tegn, som gav Ret dertil, fra Fogden (§§ 26 og 33). Prammen maatte ikke overlastes; skete det, var det paa Købmandens eget Ansvar. Vogne, der ikke kunde bære en Fuder Sild, skulde man brænde. Hvis en Vognfører væltede med sit Læs og ikke hjalp til at bjerge det, skulde han betale Godset (§§ 20, 21, 42). Skuderne maatte ikke ligge fastgjorte til hinanden i Søen; enhver skulde kaste sit Anker saaledes, at den ikke spærrede Passagen. De Skuder, der laa i Vejen for andre, skulde først lette (§§ 27 og 48).

Endelig gaves nogle Regler om Udskæring af Klæde og Linned, samt Udtapning af Vin. Den, der vilde udskære Klæde, skulde enes med Skræderen (Oldermanden) derom og give ham sin Rettighed derfor. Og den, der solgte Klæde,

[1]) Et Redskab, der benyttedes af danske Fiskere, men som de hansiske ikke havde Ret til at bruge.

maatte ikke vægre sig ved at lade det krympe; et halvt Stykke skulde indeholde 19 Alen. Kirsej, Foerdug eller Lærred, der solgtes i Stykker paa et helt, halvt eller kvart Hundrede Alen, skulde være krympet (§§ 56, 57 og 58). Rhinskvin maatte kun udtappes efter det lybske Maal, «dat quartier» (1/4 Stob) for 3 Hvid (§ 50).

Ølindførselen til Dragør, der vistnok var særlig forbeholdt Stralsund, omtales ikke i Môten; men selvfølgelig var den en vigtig Handelsfaktor. Ølaccisen spillede stadig en fremtrædende Rolle i Privilegieforhandlingerne, et Tegn paa Afsætningens Omfang. Vore egne Folk var — siger Nyerup — meget hengivent til Nydelsen af det tyske Øl; de solgte gerne Klæderne, eller Koen af Baasen, ja skulde de end tigge dertil, for at faa det. De større Hansestæder havde derfor deres egne Bryggerier og Øllet gik i Handelen under mange forskellige Navne: Sundestøl, Pryssing (preussisk Øl), Mumme (brunsvigsk), Kakebille osv.

Nogle enkelte *Varepriser* i det 15. Aarh. kan det maaske have sin Interesse at se:

1 Td. tysk Øl kostede	18	Skill. (1 Lod Sølv).
1 » Smør	6	Mark.
1 Side Flæsk	2	»
1 Oxe	2	»
1 Tdr. Rug	1/2—1	»
Et Stk. Kirsej, 30×2 Al.	8—11	»

En Td. Sild kostede omkr. 1400 ca. 1/2 Mark, omkr. 1430 var den stegen til 4 Mark dansk, 1481 var den oppe i en forbausende Pris, nemlig 17 Mark[1]). Men iøvrigt holdt den sig omkring 1500 og længe derefter i 5—6 Mark, en Pris, der svarede til mindst lige saa mange Tdr. Rug. At Prisen var saa høj, skyldtes væsenligst dens Efterspørgsel som Fastespise. Det var ikke underligt at forskellige Stæders Købmænd gjorde Forsøg paa at formindske Sildetønderne, saa der maatte foreskrives strænge Straffe for at bringe

[1]) Hirsch: Danz Handels- u. Gewerbegesch. 240 ff. En Mark var omtrent en Lod Sølv.

mindre Tønder i Handelen end den fastslaaede, der maalte ca. 6 Skpr. —

Boderne eller Bodepladserne havde, som oftere berørt, særlig Inddeling for hvert Fed og paa Feddene skælnedes atter, naar den Stad, der besad Feddet, deltog i Fiskeriet, mellem Fiskernes og Købmændenes Pladser. Fiskerne havde gærne, saavidt muligt, Plads nærmest Stranden til Landing med Fangsten og til deres Redskaber. Loven gav dem Ret til Strandèn saa langt op, som de kunde kaste en Aare. Ovenfor begyndte Handelsfeddene, afgrændsede med Pæle eller ved et Kors, hvorpaa Stæderne gærne anbragte deres Vaabenmærke. Da Terrænforholdene paa Dragør var smaa, maatte man selvfølgelig her indskrænke sig saavidt muligt.

Der haves en Del Enkeltheder om saadanne Handelsboders *Besiddelsesforhold*, deres Værdi og Rente. 1416 solgte en Hollænder sin Bod paa Dragør for *2 Fuder* (Læs) og *2 Ol Sild*[1]). 1425 pantsatte *Verner Byttow* for Gæld til *Jens Andersen* kaldet *Langebonde* — begge Bymænd i Kjøbenhavn — to af sine Boder op til sin «Strandbodh» for *5 lødige Mark* (à 45 Skill.) «so danæ pennige som j Lubike oc j Wismer æræ geuæ oc gænge»[2]). 1437 solgte *Lasse Povelsen Remesnider* sit Bodested til *Henrik Herne* for *15 rh. Gylden*[3]). 1473 skænkede *Jon Pedersen* Lejeindtægten af en Bod og Bygning: *2 lødige Mark* til Nikolaj Kirke[4]). Efterhaanden synes Boderne stegne i Værdi. 1493 overdrog *Clawes Pulsmann* til *Clawes Bolten*, begge af Stralsund, to Boder for *100 Mark sundisk*[5]). 1514 solgte *Hans Garnath* til *Peder Bodeker*, Kjøbenhavn, to Boder for *138 danske Mark*[6]).

Det fremgaar af disse og andre lignende Overdragelser, at Ejerne besad Ejendomsret ikke blot til Boderne, men ogsaa i adskillige Tilfælde til Pladserne, hvorpaa de stod, da de kunde sælge og overdrage dem til evindelig Arv og Eje.

---

[1]) Hans. Geschichtsbl. 1895. 143.
[2]) Kbh. Dipl. I. 155. Bilag XI.
[3]) Sst. II. 65.
[4]) Sst. IV. 116.
[5]) Langebeks Dipl. s. A.
[6]) Kbh. Dipl. IV. 236 cfr. 339.

Men det var vistnok kun de danske Folk, der erhvervede sig Ejendomsret til deres Pladser; de hansiske synes kun at have havt en hævdvunden Brugsret, som der ikke var nogen nærliggende Fare for at miste saa længe de vedligeholdt Forbindelsen med Pladsen og svarede Jordskylden deraf. — Stæderne sikrede ogsaa deres Borgere gensidig Ret til deres tidligere Pladser. Vi se saaledes af «Wilkur der Wismarer Dragørfahrer» af 1390, optagne i det kjøbenhavnske tyske Kompagni's Skraa, at den Bodeplads, en Mand tidligere havde benyttet, havde han første Ret til; men dersom en anden havde taget den i Brug og bygget derpaa, skulde den første dog erstatte ham Bygningen. Med Vold at fortrænge en Borger fra sin berettigede Plads straffedes med en Bøde af 6 Tdr. Øl, samt Ærestab[1]). Naar en af Stæderne af en eller anden Grund lod sine Bodepladser henligge ubenyttede, hændte det ogsaa, at en anden Stads Borgere tog nogle af dem i Brug og betragtede sig som Besiddere deraf. Saaledes sé vi 1463 at en Wismarer, Peter Langejohan, beklagede sig over, at Hans Krune af Lübeck havde taget hans bebyggede Plads paa det wismarske Fed i Besiddelse, uagtet den med Rette tilhørte Langejohan og hans Børn, hvilke han for Raadet i Lübeck paastod indsatte i deres Rettigheder igen[2]).

Om Bodernes og Bodepladsernes Størrelse i den ældste Hansetid haves saa godt som ingen Oplysninger; kun ses, at èn Plads kunde have en saa ringe Bredde som 7 Alen mod Gaden, men derimod en forholdsvis betydelig Dybde, saa der bag ved Boden fandtes et Stykke «Feld» til Udenomsbekvemmelighed. Selve Boderne synes at have været indskrænkede til det mindst mulige Omraade, naar de skulde tjene som Udsalgssted og tillige afgive Boligplads for de beskæftigede Folk. — Med Hensyn til *Byggemaaden* maa det antages, at Boderne fra Begyndelsen af — og længe — har været af let transportabelt Materiale, som Træ eller endogsaa tildels Lærred, da de maatte føres til og fra Pladserne. Omstændighederne tale dog for, at man efterhaanden har benyttet Materiale, som var mere modstandskraftigt overfor Vejr og Vind,

[1]) Hans. Urkundenbuch IV. 459.

[2]) Sst. IX. 1.

idet der 1436 findes nævnt en Lergrav (Lemkulen) paa Dragør og der findes Spor af Leraffald i Muldlaget paa de Steder, hvor Boderne har staaet. I sidste Halvdel af det 15. Aarh., da man fik Lov til at holde Boderne staaende fra Aar til Aar, maa der i al Fald være indtraadt en solidere Byggemaade. — Om Bodernes Antal siger Thura i sin Beskrivelse om Amager fra Midten af det 18. Aarh., at der i sin Tid skal have været 700. Meddelelsen findes ikke bekræftet; men umuligt synes det ikke, at der under Hansetrafikens Glandsperiode, i Slutningen af det 14. eller i det 15. Aarh. kan have været et saa stort Marked paa Dragør. — Som Bodernes Kendemærke var det en almindelig Skik paa Feddene, at en Figur hængtes op paa en Stang udenfor: et Negerhoved, en Fisk, et Krus, en Krands, en Saddel osv., et Slags Vaabenmærke, hvormed Boden betegnedes i Toldregistret[1]).

Om *Kronens eller Kirkens Toldindtægter* af Dragørlejet, hvilke, naar undtages Valdemar Atterdags første Tid, gik ind i Kjøbenhavns Lensregnskaber, haves kun sparsomme Efterretninger. Den ældste Afgift, der ses paalagt Sundtrafiken, var en Skibstold, hvis Oprindelse kan føres tilbage til 1251, senere kaldet Pundgæld — Spiren til Sundtolden. — Hvad den mere specielle Fiskeri- og Markedstrafik vedrører, ses det af Roekildestolens Jordebog fra det 14. Aarh., at Biskoppen da som Indkomster af Lejet og Markedet paa Dragør nød: af hver Skude 18 Grossi, af hver Vogn 6 Grossi, samt anden Indtægt. Ved Stralsundfreden 1370 fastsattes, at der paa samtlige Skaanelejer skulde svares af hver Bod og hver Vogn 1 Skill. Grot[2]), af hver Pram 1 Mark skaansk, af hver Lægter $^1/_2$ Mark skaansk, af hvert Skib 11 Skill. Grot, samt i Sildetold 20 skaanske Penning pr. Læst og iøvrigt en ringe Udførselstold. — Omtrent 1425 paalagdes *Sundtolden* med 1 Nobel (ca. $3^1/_2$ Mark) for hvert Skib, der *passerede* Sundet, medens der vistnok bibeholdtes en mindre Lasttold af de Skibe, der trafikerede Sundlejerne. Omtrent paa samme Tid eller noget senere indførtes *Aaretold* eller *Kongekøb* af Silde-

[1]) Museum 1891. I. 171.

[2]) 1 Skill. Grot var omtrent $^1/_2$ Mark.

fiskeriet, en aarlig Afgift paa 3 Ol Sild af hver Aare, senere af hver Fisker. Denne Rettighed udvidedes eller forandredes til, at Kongen tre Dage i Fisketiden lod opkøbe hele Fangsten til Hoffets og Kronens Fornødenhed og endelig — i al Fald paa Dragør — til, at Kongen en Dag om Ugen maatte opkøbe Fangsten til en sædvanemæssig Pris, der t. Ex. 1518 svarede til Halvdelen af Købmandsprisen[1]). — *Ølaccisen* paalagdes af Christiern d. 1ste med 4 Skill. pr. Td. Øl, næsten en Fjerdedel af Øllets Værdi, ligesom *Tappepenge* og *Fenstergeld*, og disse Afgifter vedligeholdtes af Kong Hans. Foruden alle de nævnte Afgifter krævede Christiern d. 2den det bestaaende *Arvkøb* paa tre skaanske Mark (Môten § 40) forhøjet til en Tiendedel af Værdien af de Afdødes Efterladenskaber[2]). Alt i Alt har disse gamle og nye Afgifter ikke været nogen ringe Indtægt for Kirken eller Kronen under deres vexlende Besiddelse af Dragørlejet. Det ses saaledes, at Told, Sagefald, Bodeleje m. m. 1518, skønt Trafiken da i væsentlig Grad var afbrudt, androg 665 Mark, foruden Indtægten ved Kongekøbet, som ikke var ganske ringe (se herom p. 89).

Retsmyndigheden paa Dragørlejet udøvedes for de hanseiske Pladsers Vedkommende af de respektive Stæders Skaanefogder eller lokale Underfogder og Oldermænd; paa dansk Omraade af Biskoppens eller Kongens Foged eller Tolder, der hørte under Lensmanden paa Kjøbenhavn. 1389 fandtes som dansk Foged paa Dragør *Andreas Holbæk*, der vistnok tillige var Foged paa Kjøbenhavns Slot; 1457[3]) *Hans Kopmann*; 1469 *Borchart van Hamelen*[4]). I den senere Hansetid synes Fogden og Tolderen paa Dragør forenede i en Person. Hvad enten de nu var en eller to, saa havde de en udstrakt Myndighed til at optræde paa Bispens eller Kronens Vegne og var lønnede med Andel i de Indtægter, der faldt af Told, Sagefald og Vrag m. m.

---

[1]) Baltische Studien XXXVII. 176 ff. Cfr. her p. 89.

[2]) J. Marquard: De jure mercatorum & commerciorum. 243 ff.

[3]) S. A. var *Wenczlaw Loffbergher* Tolder paa Dragør; andre Toldere fra den ældre Tid kendes ikke.

[4]) Andreas Holbæk og Borchart van Hamelen blev senere Borgmestre i Kjøbenhavn.

Hansefogderne havde paa deres Side en lige saa udstrakt Myndighed i alle Sager vedrørende Stædernes Forhold og deres egne Folk. De havde Ret til at dømme i alle mindre Retssager paa deres Raads Vegne, ja overhovedet i alle Sager, som den Stæderne ved deres Privilegier givne Jurisdiktionsret omfattede, den nemlig, at deres Borgere eller Folk ikke af dansk Øvrighed kunde idømmes nogen Straf eller Bøde, undtagen for Rov eller Drab, der gjaldt Haand eller Hals.

Stædernes Vedtægter — Môtebogen — indeholdt derfor ogsaa mange Bestemmelser, som tilsigtede at holde stræng Orden og Justits paa Feddene for ikke at komme i Konflikt med den danske Øvrighed og komme udenfor Privilegiernes Rækkevidde. Det skinner igennem disse Bestemmelser, at Forholdene paa Feddene har været spændte, saa man har maattet tage strenge Forholdsregler for at hindre Udbrud af voldsom Natur. Dragørmôten af 1470 forbød at føre nogetsomhelst Vaaben, «nenen bandtstaken dregen nock andere wapene»[1] (§ 1). Ingen maatte foraarsage Uro, Klammeri eller Opløb, eller tage Parti for dem, som gjorde sig skyldige deri; men skete det, skulde Enhver søge at udfinde Ophavsmændene og melde dem til Øvrigheden og iøvrigt holde sig paa sin egen eller sin Købmands Feld eller i sin Skude (§§ 13, 14 og 15). Vognførerne maatte ikke føre Kniv eller Kølle, ejheller opholde sig paa deres Købmænds Pladser uden Tilladelse (§ 17). Ingen maatte forbinde Saar uden Fogdens Vidende (§ 28); Forseelse herimod straffedes med Bøder paa indtil 10 lødige Mark — paa den Tid en ansélig Sum. Fogden havde Myndighed til at *støde til Pælen* og *sætte i Stage*[2]; men Ingen maatte dog stødes til Pælen uden hans Oldermand var til Stede (§ 38). Og ingen troværdig Mand, der kunde sætte Borgen for sig, maatte sættes i Stagen (§ 16). Opsætsighed mod Øvrigheden eller mod Fogdens Tjener, der gik i Fogdens Ærinde eller paa Rettens Vegne, droges strengt til Rette. — Af andre Bestemmelser til Forebyggelse af Ufred maa nævnes: Naar Nogen fandt et Garn eller et Anker i

[1]) «Bandtstaken» var sikkert Hasselstokke, som bruges til Tøndebaand.

[2]) Vistnok det samme, som at stryge til Kagen og sætte i Gabestokken.

Søen, skulde det bringes til Fogdens Feld og Fogden skulde betale Arbejdsløn derfor (§ 6). Dobbelspil maatte kun finde Sted «in dat handuth»[1]) (§ 25). Ingen Falskspillere («treringe») maatte have Adgang til Lejet (§ 47). Ingen maatte straffes for Gæld, som gjordes paa Dragør, naar han havde lovet at betale den inden han forlod Lejet (§ 35).

Til Afgørelse af de vigtigere Sager ses det, at de forskellige Stæders Fogder og Oldermænd har dannet et lokalt Raad for Dragørlejet; dets Kendelser kunde appelleres til Skaanefogedraadet og videre til Raadet i Lübeck som højere Instans. Saaledes opstod der her i Aaret 1500 en Tvist mellem Borgerne af Colberg og Treptow om, hvilken af disse Stæder, der var den ældste (d. v. s. tidligst indtraadte) i Hanseforbundet, da deres Fogder eller Oldermænd efter denne Anciennitet skulde tage Sæde i Kompagniet, naar Raadet holdtes. Sagen verserede endnu 1502[2]) og det ses ikke hvad Udfald den fik; men den vidner om, at et saadant Fogedraad har bestaaet paa Dragør endnu paa den Tid.

Fogdernes Lønninger bestod væsentligt i en vis Del af de Bøder og andre Indtægter af Sagefaldet og Tolden paa Lejet. I Môten hedder det saaledes ofte, hvor der er Tale om Bøders Idømmelse: «de helfft dem vagede vnd de ander helfte den olderluden». Iøvrigt modtog de Gratialer af Købmændene i Form af Nødvendighedsartikler; exempelvis ses, at Skaanefogden for Stettin har modtaget 1/2 Dusin Støvler og en anden Gang en Td. Vin til at gøre Opvartning med. — Stettin havde gerne ved Siden af sin Skaanefoged to eller tre Underfogder og flere Oldermænd paa Dragørlejet, og da denne Stads Fed her var dens anseligste og vigtigste Plads, betragtedes det som en Forfremmelse at blive forflyttet hertil fra Skaane[3]).

De kirkelige Forhold paa Dragørlejet er for saa vidt mærkelige, som der — vistnok paa samme Tid — gaves Plads for forskellige gejstlige Ordener, hvis Præster sendtes hertil for at varetage Gudstjenesten. 1436 fik nemlig Augu-

[1]) Formodentlig et Samlingssted eller Marketenderi.

[2]) Hans. Geschichtsquellen IV. 20 og 23 ff.

[3]) Balt. Stud. XXXVII. 270 ff.

stinerordenen af Klostret Stargard i Pommern Privilegium paa Oprettelsen af et Kapel paa Staden Treptows Fed. Samtidig synes det kjøbenhavnske Domkapitel at have havt Kirkeforretninger paa Lejet, idet Bispen af Roskilde, Oluf Daa, 1449 gav det Konfirmation paa Opstillingen af et transportabelt Alter paa Markedspladserne, hvor Kapitlets Kapelaner maatte udføre Kirkeforretninger[1]). Endelig se vi, at Stettin selv medførte Alterkalk og Messekjole paa Dragørrejsen og det forekommer da rimeligt, at denne Stads Folk ogsaa har havt deres egen Præst med hertil under Fiskeriet.

Der har saaledes under den frodigste Trafikperiode paa Dragør været baade dansk og fremmed Kirketjeneste. Men i Slutningen af det 15. Aarh. synes Forholdene ændrede derhen, at der kun fandtes danske Kirkeindretninger. I et Overdragelsesbrev af 1488 finde vi nævnt *Sortebrødre Capelle aff Roschildt* wdj Nyennstræte og omtrent samtidig, 1493, nævnes «der Bükerchen», liggende sønden for Skjolden, ved Wismarstræde[2]). Skønt de to nævnte Stræder har ligget i nær Forbindelse med hinanden, kan de to Kirkeindretninger neppe have været paa samme Sted. Bykirken er aabenbart den samme, der senere nævnes som et Kirkehus tilhørende Graabrødrekloster i Kjøbenhavn og som inddroges under Kronen og blev nedlagt som Kirke 1530, hvorefter Huset gaves i Privateje til Slotsfoged Peder Villadsen[3]). Omtrent indtil den Tid havde det været brugt til Kirketjeneste og det synes tænkeligt, at der under Christiern d. 1ste kan være indtraadt den Forandring i Forholdene, at der kun maatte findes danske Kirkefilialer.

Kirkelivet greb dybt ind i selv de daglige Næringsforhold paa den Tid. Og Kirken benyttede sig deraf til at fremme sine Interesser og styrke sin Besiddelsesmagt. Det var saaledes en meget gammel og almindelig Skik, at man paa sine ældre Dage sørgede for sit aandelige Velfærd hinsides ved at betænke Kirken med faste Ejendele som Sjæle-

[1]) Kbh. Dipl. IV. 42.
[2]) Langebeks Dipl. s. A. og Ældste d. Arkivregistraturer IV. p. 76. Bil.
[3]) Kbh. Dipl. II. 236. 242.

gave. Til Gengæld holdt Kirkens Tjenere hvert Aar efter Givernes Død, paa Dødsdagen, en Messe for deres Sjæle. Derved fik Kirkerne efterhaanden store Besiddelser og særlig de kjøbenhavnske Kirker fik mange Boder og Bodesteder paa Dragør, som de forpagtede bort og nød Indtægten af. — 1419 testamenteredes en Bod til Frue Kirke, hvor Giveren (Navnet ulæseligt) valgte sit Lejested. 1443 skænkede *Peder Sweye*, Raadmand i Kjøbenhavn, sin Klædebod til St. Clara Kloster i Roskilde som Sjælegave til evindelig Eje. 1463 (læst 1474) skænkede Raadmand *Peder Unger* flere Bodesteder liggende ved Stranden, mellem det «prytzske Fyd» og Hollænderstræde, til Brandani Alter i Nikolaj Kirke; 1473 gav *Jon Pedersen* Lejeindtægten af en Bod og Bygning til Antoni Alter sst.; 1501 gav *Oleff Jönsson* en Bod og et Bodested til Helligkors Alter sst. — selv om Fiskeriet skulde aftage nogen Tid, hvad Gud forbyde, skulde Kapelanen holde Boden vedlige —; 1514 skænkede *Peter Bodeker* to Boder, af hvis Indbringende en Fjerdedel skulde anvendes til Bodernes Vedligeholdelse, til Mauritius Alter sst. og det paabødes Kapelanen strængt at vaage over denne Bestemmelse. — Endvidere skænkede *Klavs Bruse* 1481 en Bod og *Nils Andersen Guldsmed* 1496 tre Boder og et Herberg ved Stranden til Margrethe Alter i Frue Kirke[1]). Iøvrigt finde vi 1527 nævnt «Helligesteds Boder», ligesom Graabrødre Kloster havde Bodepladser. Imidlertid synes alle disse Kirkebesiddelser inddragne under Kronen allerede under Christiern d. 2den, der f. Ex. i Privilegiebrevet til de hollandske Bønder traf Bestemmelser om hele Lejet, «onsz en der croonen vischelege op Draker», og det ses ikke, at Kirken senere har havt nogen Rettighed til disse Pladser.

Mærkeligt nok er der paa Dragør ikke fundet Spor af nogen *Begravelsesplads*. De Døde førtes maaske til Skanør, hvor de fleste Stæder havde deres Kirkegaard, eller til deres Hjemsted. Iøvrigt laa Magleby Kirkegaard kun en Fjerdingvej fra Dragør, saa det er rimeligt, at Begravelser ogsaa kan have fundet Sted der.

---

[1]) S. R. D. VIII. 543. Kbh. Dipl. IV. 38. 116. 117. 236. 272. 339 og I. 218. Se Bilag XVII a. og XVIII a. ff.

Den principielle Grundvold, hvorpaa Trafikforholdene paa Dragørlejet hvilte, vaklede allerede gennem en stor Del af det 15. Aarh., dels paa Grund af Stædernes indre Stridigheder, men navnlig paa Grund af den Modstand, som Trafiken mødte fra den danske Befolknings og Regeringens Side. Og det synes ret naturligt, at Virksomheden ikke kunde gaa sin fredelige og rolige Gang, naar de Fremmede saa at sige tog Brødet ud af Munden paa vore egne Folk, tilmed da der ikke mere var saa rigeligt af det som før. Det vilde være formeget forlangt, at Regeringen skulde se med milde Øjne paa de stadige Bryderier, den havde med at faa de udskrevne forhøjede Afgifter inddrevne. Og da Dragørtrafiken mere og mere blev en truende Konkurrence til Kjøbenhavns Handel, kan man ikke undres over, at den vakte Modvilje og Harme, ogsaa fra den Side. I Virkeligheden stod Hansestæderne for det meste overfor os som politisk fjendtlige Smaamagter, hvis Interesser gik ud paa at tilegne sig i al Fald nogle af vore Ernæringskilder paa Søen, og som havde tilkæmpet sig Rettigheder indenfor vort Erhvervsliv Omraade. Ganske vist gennem lange Tiders surt Arbejde, men ogsaa ad krigersk Vej og med Magt.

Forholdene paa Lejet maatte under disse Omstændigheder udarte til *Strid mellem de danske og fremmede Folk* og gav sig ogsaa flere Gange Udslag i aabent Slagsmaal. Saaledes kom det ved Fiskeriets Begyndelse i August 1463 til et alvorligt Sammenstød mellem Fiskerne paa Foranledning af et Rygte, der var sat i Omløb — det viste sig senere at være falsk — gaaende ud paa, at danske Fiskere havde overfaldet to hansiske Baade, trukket Klæderne af ni ombordværende Fiskere og kastet dem i Vandet. Hanserne samlede sig i den Anledning paa Lejet og gjorde et Udfald mod Danskerne, hvorved de *slog nogle ihjel og saarede mange*, som det hedder i Skaanefogdens Indberetning derom til Raadet i Lübeck. Den næste Dag, 25. Aug., skulde Oplæsning af Mødebogen finde Sted. Efterretningen om Sammenstødet var da netop naaet til Falsterbo, just som den lybske Foged og en anden Skaanefoged stod i Begreb med at tage herover, og de havde da al mulig Anledning til at komme hurtigst

muligt. Da Forsamlingen mødte ved Korset, hvor Oplæsningen skulde foregaa, stillede Hanserne sig op paa den ene Side øjensynlig forberedte paa et Angreb og Fogderne red over til dem for at tale dem tilrette. Imidlertid kom Danskerne dragende med fem Bannere og i stort Antal forsynede med svært Værge, nogle med Spyd. Den lybske Foged red imod dem og bad dem være medgørlige. De indskrænkede sig da til at gribe to af de hansiske Folk, hvilke de antog var Ophavsmænd til den rygtede Overlast, og gik dem haardt paa Livet; den ene fik Hovedet forslaaet, den anden fik afhugget en Finger; — iøvrigt truede de med at slaa dem alle ihjæl! Det lykkedes dog Fogderne at bringe Parterne til Ro, saa videre Skade afværgedes. Môten blev oplæst og besvoret og der sluttedes Fred[1]).

Optrinet synes ikke at have havt nogen øjeblikkelig Hindring for Trafikens Fortsættelse til Følge — et midlertidigt Forlig med Regeringen maa være truffet —, men den fik et for Hansestæderne meget uheldigt og langvarigt Efterspil. Efter Fiskeriets Slutning, 6. Oktbr., samme Aar optoges Sagen til Behandling paa et Møde i Kjøbenhavn. Paa dansk Side var mødt Biskoppen af Roskilde, Dronningens Hovmester, flere Riddere, Borgmestre og Raadmænd, Udsendinge fra Malmø o. fl. Paa hansisk Side: Skaanefogderne fra Lübeck og Stettin, Repræsentanter for Stæderne Stettin, Stralsund, Wismar, Anklam og Yijsdom. I Kongens Fraværelse indgik Dronning Dorothea et Forlig, hvorefter Stæderne inden Dionysii Dag (tre Dage senere) skulde udrede 400 rhinske Gylden i Erstatning til de skadelidte danske Folk, særlig fra Kjøbenhavn, Malmø og Landskrona, for Vold, Rov, Brand, Slag, Mord og Fangenskab. Dog forbeholdtes Kongens Ret til Sagefaldsbøde. Der kunde altsaa naarsomhelst rejses et nyt Krav og Stæderne var meget betænkelige derved; de ønskede snarest Sagen bragt ud af Verden, men Kongen lod den staa hen. Næste Aar henvendte Stæderne sig til Dronningen om Lejde under Skaanerejsen, hvilket de ogsaa fik

[1]) Hanserecesse 2 Abth. V. 257.

under alt Forbehold og under Paalæg om, at intet Opløb og ingen Fortræd maatte afstedkommes. Baade 1465 og 1466 gjorde de atter Forsøg paa at faa Sagen ordnet i Mindelighed, men det lykkedes endnu ikke. De fik dog stadig Lov at foretage Skaanerejsen under Kongens Beskyttelse, hvilken de nok kunde have nødig, thi Danskerne var fjendtligt stemte og fortrædigede dem, hvor de kunde[1]). Endnu 1469 stod «de slachtinghe to Drakor» som et uafgjort Spørgsmaal indenfor Stæderne. Imidlertid synes der da at være opnaaet en Ordning med Kongen, saavel paa denne Sag som paa andre Pengespørgsmaal — som Ølaccisen —, hvilke pludselig kom ud af Verden, saa man atter med Fortrøstning om Privilegiernes Bevarelse kunde fortsætte Trafiken og udnytte den i fuldt Maal — for denne Konges Tid.

Under Kong Hans mødte man atter stærk Modstand fra oven og Trafiken synes i flere Aar helt afbrudt af Krigsforhold, hvilke naturligvis ikke bidrog til at formilde Stemningen mellem de forskellige Landes Fiskerideltagere, og det synes, at flere af Stæderne da har opgivet deres Fed paa Dragør for bestandig. Under Christiern d. 2den spore vi heller ikke mange Livstegn fra Stædernes Virksomhed her, skønt flere af dem havde endnu deres Kompagnihuse og faste Boder staaende paa Feddene som varige Tegn paa deres Rettigheder. Stettin, Stralsund og enkelte andre i Forbund med dem synes imidlertid at have bøjet sig for denne Konges Afgiftsfordringer og ved Lejlighed at have optaget Trafiken, som just ikke var særlig lønnende og iøvrigt nu for Størstedelen var bragt over paa danske Hænder. Specielt erholdt Stettin 1516 en Stadfæstelse paa sit Fed[2]). Men overfor de øvrige Stæder synes der ikke at være gjort nogensomhelst Indrømmelse eller endog givet Bekræftelse paa tidligere Rettigheder paa Sundlejerne, eller i al Fald ikke paa Dragør.

Kongen havde derimod søgt selv at drage Udbytte af Fiskeriet og gøre det indbringende for Kronen ved at oprette et Salteri paa Dragørlejet, *vor og Kronens Fiskeleje*, som

---

[1]) Hanserecesse 2 Abth. V. 258. 407. 450. 454. 592. 607. 624.

[2]) Balt. Stud. XXXVII. 259 ff.

det da betegnedes. 1518 ses det nemlig, at Slotsfogden paa Kjøbenhavn paa Kronens Vegne tog Hansekøbmandens Rolle og drev Forretning med Opkøb, Nedsaltning og Forhandling af Silden i Fisketiden med udmærket Udbytte. Regnskabet stillede sig saaledes:[1])

UDGIFT

	℔	ß	Alb.	Hvid
Købt i *Kongekøb* 12 Læs 7½ Ol *fuld* Sild til 4 Alb. pr. Ol, 64 Læs 7 Ol og 2 Kast *tom* Sild til 1 Skill. pr. Ol	150	»	»	1
Købt i *Købmandskøb* 70 Læs ½ Ol fuld og tom Sild til 7 og 8 Alb. pr. Ol	92	8	4	»
Gællekoner, Læggekoner, Bødkere, Vognmænd og Arbejdsfolk o. a. Udgifter	27	8	»	6
15 Læster nye Tønder fra Vingaarden regnet til 4 ℔ pr. Læst	60	»	»	»
4 Læster 3 Tdr. Oemersalt 3 ℔ pr. Td.	153	»	»	»
Tilsammen	483	»	5	3

INDTÆGT.

	℔	ß	Alb.	Hvid
Da Silden var saltet blev der 5 Læster fuld Sild og 10 Læster tom Sild[2]).				
Deraf solgt til Købmand *Staffen Köne* af Berlin 3½ Læst fuld Sild (+ 2 Tdr. i Tilgift) for 84 ℔ pr. Læst	294	»	»	»
½ Læst tom Sild for	36	»	»	»
Fik unge *Hans Møller* i Stettin 16 Tdr. fuld og 12 Tdr. tom Sild til hhv. 6 ℔ og 5 ℔ pr. Td.	156	»	»	»
Sendt til Danzig 8 Læst tom Sild, som foruden Fragt o. a. Udgifter indbragte i danske Penge (1½ preus. Mark regnet for 2½ danske Mark)	487	14	2	»
Solgt i Kjøbenhavn 6 Tdr., de 2 Tdr. til 6 ℔ de 4 Tdr. til 5 ℔ pr. Td.	32	»	»	»
Tilsammen	1005	14	2	»
Udgift fradraget	483	»	5	3
Rest	522	12	2	1

[1]) Rigsark.: Forskellige Lensregnsk. «Register paa Amage landh» i Top. Saml. paa Papir, Amager.

[2]) Ialt 180 Tdr. (brugt c. 50 Tdr. Salt); hver Td. holdt 16 Ol og 1½

Desuden havde Fogden endnu 20 Tdr. i Behold, som han vilde gøre Hans Naade Regnskab for i Fremtiden — altsaa en ganske rentabel Forretning, der sammen med Told, Sagefald osv. paa Dragør indbragte mere end hele Amagers Landgilde for samme Aar.

Da Kongen et Par Aar senere overdrog Øen til de hollandske Bønder, forbeholdtes Kronens Ret til Dragørlejet og Sildefiskeriet fremdeles; men der gaves Bønderne i Overdragelsen Tilladelse til at bruge Fiskeriet imod at svare en særlig Afgift deraf. Endvidere tilbødes dem Overtagelsen af Tolden paa Lejet enten i Forpagtning eller paa Regnskab, hvorhos de maatte benytte Kronens fire Bygninger paa Lejet, den ene til Toldsted, de tre andre til offentlige Herberg, og der tillagdes dem derfor en Del Eng, som tildels omfattede tidligere Hansepladser («Samsengene»). — Dette Forhold tyder paa en — i al Fald midlertidig — Tilbagegang i økonomisk Betydning for Dragørlejet, hvad vistnok skyldtes Fiskeriets mere og mere usikre og nedadgaaende Udbytte.

Samtidig med Frederik d. 1stes Regering synes igen at være indtraadt bedre Fiskeriforhold; thi Stæderne benyttede da strax Lejligheden til at søge alle deres gamle Privilegier, ogsaa paa Dragør, genoprettede. De fik saaledes 1524 en næsten ubetinget Konfirmation paa alle deres tidligere Pladser og Rettigheder, ikke blot paa Skaane og Dragør, men ogsaa paa Møen og Lolland, kun indskrænkede ved de Handelsrettigheder, som Adelen da efterhaanden havde tilegnet sig. Told og Jordskyld skulde opkræves efter gammel Sædvane, Fenstergeld og Arvkøb («den 10. Pfenning» af fremmede Arvparter) skulde bortfalde, hvorimod Ølaccisen og Kongekøbet blev staaende efter tidligere Regler; saaledes maatte ingen Købmand salte under Kongekøbet, den Dag ugentlig, da Kongen alene havde Ret til at opkøbe Fangsten.

Trafiken paa Dragør fortsatte da vistnok i sit gamle Løb; thi det ses, at forskellige, baade pommerske, preussiske og vendiske Stæder har vedligeholdt deres Kompagnibygninger

---

Kast (Snes?) Sild. — Der kan saaledes kun have været gennemsnitlig knap en Td. i hvert Læs.

og Fed. De hollandske Bønder kom ikke til at overtage Tolden og heller ikke de fire Bygninger, som Kronen ejede. Imidlertid varede det kun faa Aar inden *Grevefejden* indtraadte, og da Hansestæderne ogsaa ved denne Lejlighed søgte at fremme deres Magtinteresser i Sundet, blev Lejet fuldstændig ødelagt ved Brand og henlaa en Tidlang som Ruin, ubenyttet og opgivet af de hansiske Folk.

Enkelte Stæder genoptog atter Trafiken paa Dragør under Christian d. 3die, først og fremmest *Stettin*, som vedligeholdt Forbindelsen gennem hele det 16. og et Stykke ind i det 17. Aarh. Ogsaa *Treptow* synes at have benyttet sit Fed uden dog at kunne erholde nogen Konfirmation paa Rettigheden dertil. Endelig fik *Stralsund* 1558 Tilladelse til at overtage Stadens gamle Fed, som i 20 Aar havde ligget ubenyttet; Stadens Borgere havde staaet til Restance med Jordskyld deraf, men nu var de endelig enedes med Kongen om denne Sag; fremtidig skulde de fornøje Tolderen paa Dragør med den sædvanlige Leje og Afgift. — Dragørlejet havde saaledes ikke ganske udspillet sin Rolle. Til Tider kunde Fiskeriet endnu give ret rigeligt Udbytte; dets gamle Tiltrækningskraft virkede da paany paa mange andre end de to—tre favoriserede Stæder. Men Regeringen viste sig ubønhørlig overfor alle de andres Andragender og Forestillinger om bestaaende ældgamle Rettigheder; de maatte nu betragtes som døde og magtesløse. Kun Stettin og Stralsund vedligeholdt Forbindelsen med Lejet indtil Christian d. 4des Tid.

IV. AMAGER UNDER KRONENS MYNDIGHED.

(1416—1520).

Kronen tilegner sig Besiddelsesmyndigheden. — Retsstrid mellem Kronen og Kirken. — Øens Beboelse og Opdyrkning omkring 1500. — Byer. — Den Kgl. Ladegaard. — Større Gaarde (Skelgaardene, Wiberup, Raagaard). — Retsforhold (Amager Birk). — Kirkeforhold. — Kronens Skatter, Rettigheder og Herligheder (Jagt, Fuglefangst, Fiskeri).

Ikke længe efter Dronning Margrethes Død forblev *Besiddelsesmyndigheden* over Kjøbenhavns Len og derunder Amager hos Roskildesædet. Da den gamle Biskop Peder Jensen Lodehat, som stod Tronen nær, nogle Aar senere afgik ved Døden, benyttede Kong Erik af Pommern Lejligheden til ved Valget af hans Eftermand at sikre sig dennes Tilsagn om ikke at ville modsætte sig Kronens Erhvervelse af Lenet. Og Kongen lod da strax nedsætte en verdslig Ret eller et Nævn paa 12 Dannemænd til at afsige en Dom i Sagen. Dommen lød paa, at Godset, der i sin Tid var skænket til Absalon som en personlig Forlening, nu med Rette burde falde tilbage til Kronen. Denne satte sig derefter 1416 i Besiddelse af Kjøbenhavns Slot med Magt og tilegnede sig Lenet som sin lovlige og rette Besiddelse[1]).

[1]) Helveg: Den danske Kirkes Hist. til Reformationen 269 ff.

At Kronen handlede saaledes, havde sin Grund i, at den ikke rolig kunde se dette befæstede Punkt og vigtige Handelscentrum som et stedse mægtigere Vaaben i Kirkens Hænder. Kannikerne i Roskilde nedlagde strax Protest mod Kongens Handlemaade; men Kongen truede dem med at ville inddrage alle Kapitlets og Bispesædets andre Jordbesiddelser, dersom de ikke faldt tilføje. Sagen faldt derefter en Tidlang til Ro; men den ulmede stadig som en Glød under Asken, kun ventende paa Luft for at bryde ud i Flamme. Flere efterfølgende Bisper gjorde Indsigelse og krævede Kirkens Ret til Godset fastholdt ved det næste Kongeskifte. Der skete imidlertid ingen Forandring. Christiern d. 1. maatte forinden sit Valg til Konge love at bringe Sagen for Rigsraadet til Paakendelse. Hvorvidt dette skete ses ikke. Bispestolen synes at være bleven holdt hen med Indrømmelser og Løfter for at forhale en retslig Afgørelse. Der er en Mulighed for, at den har havt Strandretten paa Kysten; thi Erkediakonen af Roskilde var, sammen med Amtmanden og dennes Kansler, tilstede i Warnemünde ved Salget af et Skib, der var fundet som Vrag ved Kastrup Knæ i Øresund og ved Salget indbragte 40 Mark danske[1]).

Endelig opstod den *Retsstrid mellem Kronen og Kirken*, som gjorde en Ende paa Spørgsmaalet om hvem Lenet skulde tilhøre, paa Foranledning af Kong Hans. I Novbr. 1493 lod Kongen for Støffuens (nu Sokkelund) Herredsthing og i Januar n. A. tillige for Sjællands Landsthing optage Thingsvidne af 12 Mænd om, at Kronens Ret til Kjøbenhavns Slot og «Amage byrket» med Tilliggende ikke i 60 Aar havde været paaanket paa Thinge af Kirken, samt om, at der i sin Tid var gaaet Nævn mellem Kirken og Kronen om denne Sag og at dette Nævn havde svoret Godset til Kronen. Ved dette Skridt vaktes Kirkemyndighedernes Harme; Gløden, der længe havde ulmet, fik Luft. For Landsthinget fremstod en af Roskildestolens Kanniker og vidnede, at Kong Erik af Pommern ved Biskop Peders Død uden Lov og Dom, men med Voldsmagt, havde taget Lenet i Besiddelse og at Kronen

[1]) Bilag XVII.

ikke senere havde villet afstaa det, trods gentagne Fordringer derpaa fra Kirkens Side, hvorfor han stadig paastod Kirkens Ret dertil. To Aar senere lod Biskop Niels Skave paa Landsthinget optage Thingsvidne om, at han krævede godkendt Roskilde Kirkes og Bispesædes Ret til Godset. Og 1497 nedlagde han paa et Møde paa Bispegaarden i Kjøbenhavn Protest imod, at Rigets Kansler Jørgen Marsvin, som var udnævnt af Kongen, optraadte som Dommer, da han var Lægmand og iøvrigt maatte anses for «mistænkelig» i denne Sag, hvorhos han fordrede Sagen paakendt af Erkebispen i Lund eller af en anden *gejstlig* Domstol[1]).

Striden fandt neppe nogen retslig Afgørelse. Kronen beholdt Godset og den fik snart andre Ting udestaaende med den katolske Kirke, hvorved dette Tvistemaal traadte i Baggrunden. Under Christiern d. 2den nyttede det ikke at føre Spørgsmaalet frem. Reformationen gjorde brat en Ende derpaa ved langt større Inddragelser af Kirkens Gods.

Øens Beboelse og Opdyrkning skred rask fremad i det 15. Aarh., da de evindelige Krigsoprør havde lagt sig og der var blevet Ro til borgerlige Erhverv og Almuens økonomiske Udvikling. Den nyere Kultur havde vundet Rodfæste og Statens Værn var blevet stærkere. Men Bønderne var tillige blevne afhængige af de raadende og beskyttende Magter: Kronen, Kirken og Adelen, der havde tilegnet sig Højhedsretten over Jorden, indført Fæste og for en stor Del paalagt dem faste Byrder, ja visse personlige Indskrænkninger som indrullerede Undersaatter og Skatteydere.

Saaledes var Bønderne paa Amager først Kirkens og derefter Kronens faste Skattebønder eller Fæstere, som vel havde Livsfæste paa deres Gaarde, men ikke fulde borgerlige Rettigheder. En Fæster kunde t. Ex. ikke være Nævning og i det Hele ikke tage Del i Statslivet, saaledes ejheller udnævnes til Thing- eller Birkefoged; dertil fordredes Selvejerbønder. Derimod paalagdes dem Hoveriarbejde og Ægtkørsel; og naar Skatteudskrivningen faldt skulde man nok finde dem.

Ejendomsfordelingen paa Amager var allerede ved

[1]) Kbh. Dipl. I. 184. 218. 226. 228. 231. 247.

Slutningen af det 15. Aarh. gaaet over fra den oprindelige Bol-Inddeling til Gaardbrug; idet Bolene da findes udstykkede i 2 à 3 Gaarde. De enkelte hele Bol, der endnu fandtes, var større Gaarde, som svarede en særlig Landgildeafgift, idet al Jorden nu var taget i Betragtning ved Ydelsens Fastsættelse. Et helt Bols Jordareal, eller 8 Ottingers Jord, har oprindelig svaret til en Gaard, som efter Chr. d. 5. Matrikel taxeredes til 14 til 20 Tdr. Hartkorn. Næsten alle Gaarde paa Amager svarede paa Christiern d. 2. Tid til tidligere Halvbol (8—10 Td. Hk.). Ikke destomindre var Landgilden bleven større af de nye Bol end den var af de gamle. I det Hele taget gjorde der sig en Tendens gældende til at formindske Bolene, men fastholde Afgiftens Størrelse, i al Fald Naturalydelserne, hvad der vel var en Følge af Jordens større kulturelle Brug. Ja mange Gaarde var gaaet ned til Smaabol paa en Fjerdedel af den Jord, man tidligere regnede til et Bol.

Gaardsæder var et heller ikke ualmindeligt Jordbrugsforhold. Et saadant bestod af indtil $^1/_8$ Bol eller en Øre Jord, som dreves af en anden end den der stod for Gaarden, hvortil Jorden hørte, imod at yde Vederlag i Arbejde eller anden Afgift, samt tage Del i Hoveri eller Ugedagsgerning til Hovedgaarden (her Ladegaarden). Her paa Amager ses saadanne Jordbrug paa Chr. d. 2. Tid at have svaret til omtrent en Femtedel af de almindelige Gaardbrug. Senere gik Gaardsidderne ned til at blive Inderster eller Husmænd og «Ugedagsmænd» paa mindre Husmandslodder.

Omkring 1520, altsaa før Hollænderne indførtes, fandtes paa Amager 115 Gaarde, 21 Gaardsæder, samt 18 ufæstede eller «øde» Jorder[1]). — Antallet af Beboelser var da siden Bispestolens Besiddelse — efter dens Jordebog fra Tiden før 1400 — steget til det tredobbelte Antal. Og Indbyggerantallet har da formodentlig været 8—900 Mennesker. Til Gaardenes Fordeling og de forskellige Byer skal vi senere komme tilbage.

Om Jordens Brug ved vi kun hvad der var almindeligt gældende for Kronens Fæstegods. Af den Jord, der anvendtes

[1]) Bilag XXI.

til Dyrkning, selv om denne var tiltagen stærkt i det 15. Aarh., laa den langt overvejende Del til Græs og Høslæt. Kornavlen var kun ringe, Kreaturholdet Hovedsagen. Iøvrigt afgav Vildt og Fisk endnu et stort Bidrag til Folkets Ernæring.

Jordfællesskabet vedvarede stadigt og «Trevangsbruget» var vistnok nu almindeligt gennemført. I hver af Landsbyens tre Vange, hvoraf en tilsaaedes hvert tredie Aar, havde hver Gaard eller Bol sine Lodder, ikke samlet, men paa mange forskellige Steder. Vangen var inddelt i flere eller færre «Aase», «Skifter» eller «Holme» efter Jordens Beskaffenhed og Godhed. Følgelig maatte hver Bonde efterhaanden, som stærkere Udskiftning fandt Sted, faa spredt liggende Agre i hver Vang. I Engene havde hver Mand ligeledes sin Part af Kløver — eller Kær — og Maenge (Marenge), ansat efter Tallet af de Læs Hø de kunde give og svarende til hans Del i Bymarken. — Særeje var kun Hustofter og Haver eller særlige Jordstykker, som Enkeltmand ved Køb eller Opdyrkning havde erhvervet sig Ret over. — Kornvangene hegnedes med Gærdsel, Jordvolde eller levende Hegn, ligesom Vejen til Græsgangen, «Fægyden», maatte hegnes.

Driften af Bymarken foregik under Oldermandens Anførsel eller efter Byens Vedtægter, som vedtoges paa Bystævnet. I Almindingen eller Overdrevet havde alle fælles Græsning for det Antal Høveder de kunde holde paa deres Del i Bymarken[1]). Paa Amager var Overdrevet fælles for flere Byer og skiftedes først efter Midten af det 18. Aarh. efter det Antal Høveder Byerne havde at græsse.

Byerne paa Amager var ret anselige paa Christiern d. 2.'s Tid, før Hollænderne indførtes. Magleby søndre var den største med 22 à 23 Gaarde, omtrent det samme Antal, som begge Sundbyerne tilsammen havde. Derefter fulgte Magleby litle med omkring 15 Gaarde. Sundby østre havde ligeledes 14 à 15 Gaarde, Sundby vestre derimod kun 10—12 Gaarde Temeroppe havde ogsaa omkring 12 Gaarde foruden Skelgordt, der bestod af 2, som holdtes udenfor denne

[1]) C. Christensen (Hørsholm): Agrarhist. Stud. I. 26 ff.

By. Tornby havde omkring 10 Gaarde foruden Ladegaarden, som hørte til Slottet. *Castrop* har neppe havt mere end 8 Gaarde og Wlderop neppe mere end 3 à 4. Dertil kom, at 12 Bønder, som hørte under Ladegaarden, ikke synes medregnede; de har sikkert boet paa Ladegaardens Grund. Hvorledes derimod de 21 Gaardsæder og de 18 øde Jorder fordelte sig paa de forskellige Byer lader sig ikke se af Skatteregistret[1]). Byernes Udstrækning har da været omtrent den samme som ved Svenskekrigens Tid, kun var maaske enkelte Huse komne til. I en Del af Gaardene var der nok kommen en Medbesidder til, saaledes at der rummedes ikke faa flere Familier i nogle af Byerne, da Enevoldstiden indtraadte, end paa Christiern d. 2.s Tid.

Af *større Gaarde* har Øen ikke beholdt mange. Den eneste Hovedgaard, der fandtes omkring 1500, var *Ladegaarden*, som vi skal omtale nærmere. Dens Tilblivelse skriver sig fra Absalons Tid, idet han, som før nævnt, af de Jorder han fik skænket af Valdemar den store, dannede en hel ny By, Burgby, som hørte under denne Hovedgaard af samme Navn. En Del af Taarnby, samt Viberup, Ulierup, Raagaard m. m. hørte oprindelig derunder; men allerede 1370, da Kronen længe havde havt Besiddelsen, se vi, at disse Udflyttere var fraskildte og henlagte under Lenet som selvstændige Byer eller Fæsteejendomme, medens Hovedgaarden eller «Bispens Gaard» dog endnu omfattede betydelige Jordstrækninger.

Med Hensyn til Hovedgaarden *Burgbys* Beliggenhed er der ingen Tvivl om, at den har ligget tæt syd for Taarnby Kirkegaard, hvor den saakaldte «Gamle Ladegaard» endnu ligger. Ejeren af denne paastaar, at han i sin Gaardtoft har fundet Spor af en gammel Borgplads, som har været omgiven med Voldgrave, ja endogsaa Rester af en Borgmur, og at der stadig forekommer Brokker af Mursten og Tagsten fra Middelalderen, som tyde paa Levninger fra denne gamle historiske Borggaard fra Absalons Tid. Mulig kan ogsaa det Udkikstaarn, som har staaet her før Absalons Tid, være at spore i Grunden.

[1]) Bilag XXI.

At denne af Kirken ret stort anlagte Hovedgaard senere, under Kronens Besiddelsesmyndighed, er bleven indskrænket til en større Avlsgaard eller Ladegaard, lader sig forklare derved, at man vistnok havde større Fordel af at fæste Jorderne bort end ved selv at drive eller udnytte dem. Under alle Omstændigheder finde vi 1518 «Lagorden» som en almindelig Avlsgaard under Kjøbenhavns Slot. Den havde da endnu 12 Bønder som Tilliggende og alle Bønder paa Amager gjorde en ugentlig Arbejdsdag til den. Dens Driftsudgifter kan derfor ikke have været store. Skatter svarede den ikke. Gaarden, «som ingen wiiss rentthe pleger at gange aff, wden altt samen her till slottz, som ther wort berget», bestyredes af en Lade- eller Ridefoged under Slottet[1]).

Skelgaarde synes, som foran nævnt (S. 17) at være af meget gammel Oprindelse; men der haves iøvrigt kun faa Detailler om deres Fortid. 1496 finde vi Oluff Persson, Skelgor, som Stokkemand. Endnu 1518 var de to hele Bol-Gaarde og svarede hver kun 2 Pund (6 Tdr.) Byg og 1 Td. Havre i Landgilde, samt hver 1 Gaas og 4 Høns. Gæsteriafgiften synes afløst med Penge og regnet sammen med Skatten for Tømmerup.

Wiberup, der nævnes allerede 1370, var endnu 1518 et helt Bol; som ialt svarede 3 Lødemark, da regnet til 6—7 Mark danske, eller Værdien af ca. 12 Tdr. Korn.

Raagaard, som synes fremstaaet i det 15. Aarh., svarede ligeledes 3 Lødemark. Denne Gaard havde, ligesom Wiberup 150 à 160 Tdr. Land. Skelgaardene havde noget mere; de maa have havt 170 à 180 Tdr. Land hver.

Retsforholdene paa Amager hørte indtil 1416, da Kronen overtog Øen, under Kirkens Love. Øens Værnething var Kjøbenhavns Bything, som ogsaa hørte under Bispestolen. Det ses, at et Afkaldsdokument, hvorved Arvingerne efter en

---

[1]) Det ses, at Lenets Indtægter af Gaarden 1611/12 var: 7 Læster 2 Pund (342 Tdr.) Byg, 116 Tdr. Havre, 2½ Fj. Smør, 6 Kalve, 34 Grise og 80 Surost. (Kbh. Lensregnsk.). Desuden maa der vistnok være taget Stude og Heste derfra. Dens Jordtilliggende var da ca 300 Tdr. Land, Ager og Eng, foruden Fælledgræsning til 50 Høveder.

Søn af *Mathæus* i Taarnby solgte deres Arv, 1406 blev thinglæst af Stadens Borgmester og Raad[1]). Men efter at Kronen havde overtaget Øen, og hele Statsordningen var begyndt at antage fastere Form, opstod der ogsaa her et særligt Birkething.

Hvornaar Amager Birk er oprettet lader sig ikke paavise; mulig er det først sket under Kong Hans. Vi finde det først nævnt 1493, da Kongen her lod optage Thingsvidne om Kronens Ret til Øen. 1496 nævnes det «Amage landtzting», som da forestodes af Anders Ipsen, Syndre Sundby (Frederikssund?) som Thingfoged, mulig tillige Herredsfoged for Sokkelunds Herred[2]). Thinget havde «fijre Thingstokke», holdt af 4 Meddomsmænd, der repræsenterede Øens samtlige Byer, indenfor hvilke det holdtes; det dannedes desuden af 12 Stokkemænd, eller et Stokkevidne, som det hed, 12 af Øens gode Mænd, der gav Retsafgørelsen deres Sanktion og vidnede paa dens Lovgyldighed[3]).

Thingstedet har sikkert været paa selve Øen; men hvor? Senere var Taarnby Rettens Ræde. Thingfogden havde gerne en Gaard i Birket afgiftsfri. Han var som Regel ikke nogen almindelig Fæstebonde, men enten en dygtig Selvejerbonde eller en Adelsmand. Den, der beskikkedes, kunde ikke undslaa sig; derved forbrød han sin halve Bolslod; men han kunde heller ikke afsættes, saa længe han skikkede hver Mand Lov og Ret uden Vild. Da der fra Begyndelsen af ikke fandtes Selvejerbønder paa Amager, har man mulig af den Grund taget en Mand udefra. Men længe varede det ikke inden man fandt paa Raad herfor ved at skænke den Mand, der paatog sig Rettens Pleje, sin Gaard kvit og fri.

Kirkeforholdene undergik ikke nogen væsentlig Forandring ved Kronens Besiddelsestagen af Øen. Begge Kirker

---

[1]) Kbh. Dipl. II. 41.

[2]) Den samme Mand havde Handelsboder paa Dragør under Sildefiskeriet.

[3]) Ved Thinglæsningen af en Ejendomsoverdragelse paa Dragør 1496 nævnes de 4 Meddommere og 12 Stokkemænd; se Bilag XX.

hørte fremdeles under Frue Kirkes Domkapitel, der beholdt Kaldsretten til dem; og Vikarer eller Kanniker derfra blev ansatte som Præster paa Amager. 1417 var Johannes Hemingsen Præst, vistnok ved begge Kirker (presbiter ecclesiarum in Amaghe) og er da maaske flyttet herud; thi han skænkede en Grund i Klosterstræde i Kjøbenhavn til Stadens Skolemestre. Senere nævnes han imidlertid som Vikar ved Frue Kirke. Som Præst i Taarnby finde vi 1444 Peder Unger, formodentlig den samme, der 1450 nævnes som Klerk i Roskilde. Noget senere udtraadte han af Kirkens Tjeneste for at indgaa Ægteskab. Derefter kom han i Kongens Tjeneste som Skriver og blev Notar og Raadmand i Kjøbenhavn. Han havde da Handelsboder paa Dragør. 1463 skænkede han for sin Hustrus Sjælefred et Alter, kaldet Sct. Brandani, til Nikolaj Kirke og henlagde dertil bl. a. Indtægter, Lejen af sine Boder paa Dragør, som han her ses at have besiddet allerede 1456. Endelig træffe vi 1477 *Jacobus Kaare* som Vikar (curatus eccl. parochialis) i Taarnby[1]).

Taarnby Kirke synes da at være traadt i Forgrunden for Magleby. Den var baade af Bygning og ved Tilliggende den største og betydeligste, formodentlig ikke mindst af den Grund at Burgby var bleven underlagt den. Iøvrigt gik Grændsen mellem de to Sogne sikkert ikke efter de samme Linjer som nu. Maglebylille har uden Tvivl oprindelig hørt til Magleby Sogn, men er fraskilt ved Indskrænkningen af det Areal, som Hollænderne fik overdraget.

Kronens Skatter og dens *Rettigheder* og *Herligheder* af Øen var, allerede inden Hollænderne kom hertil, ganske betydelige. Vi skal her søge at samle en Oversigt over de forskellige Indtægter og Herligheder, som Kronen har havt, og hvorom det «Register paa Amage landh» (Bilag XXI), der blev affattet nylig før Hollænderne indførtes, giver vigtige Oplysninger, baade om de direkte Skatter og andre Forhold.

Landgilden var gennemsnitlig 2 Pund Korn og 2 Tdr. Havre, samt — vistnok nærmest en Slags Ledingsafløsning

[1]) H. Fr. Rørdam: Kbh. Kirker og Klostre 259—60 og Till. 26, 73. cfr. Kbh. Dipl. IV. 42. 117.

— 1 Gaas og 4 Høns af hver Gaard. For enkelte Gaarde var Landgildeydelsen afløst med Penge, men der ses ikke nogen bestemt Regel for Afløsningens Størrelse. Gæsteri svaredes byvis, idet hver By var paalignet en bestemt Andel efter sin Størrelse. Denne svarede til 1/4 Ko eller Nød, 1/4 Svin, 1/4 Faar og 1/2 Lam samt 2 Mark i Penge af hver Gaard. Ydelserne fordele sig som omstaaende Tabel viser.

Innæ, eller Hoveri og Ægt, det Arbejde i Form af «wgedagsgierning» og «langicht», som var paalagt enhver Bonde, var ogsaa en direkte Indtægt for Kronen. Det blev ogsaa undertiden afløst med Penge. Arbejdet præsteredes til Ladegaarden, hvoraf Kronen nød Indtægten. Hver Gaard var pligtig at udføre en Dags Pløje-, Saa- eller Høstarbejde ugentlig og Husmændene Tærskearbejde efter Fogdens Tilsigelse. Kørselen udførtes ved Hoffets Flytninger og andre Rejser, vel ogsaa undertiden i militære Øjemed.

Endelig nævner Registret uvisse Indtægter «met anden redtsle, som fogeden pleiger at aname». Hertil maa regnes Fæstemaal, den Afgift, som enhver Indfæstning gav og som neppe har været ganske ringe; i Begyndelsen af det 17. Aarh. var den 5 à 10 Dlr. af hver Gaard, der skiftede Fæster, i Reglen 3—4 hvert Aar. Til de uvisse Indtægter hørte ogsaa Sagefald, de Retsbøder, som Domsafsigelser osv. indbragte, f. Ex. af Lejermaal; endvidere Strandrettigheden, Forløf o. a. At Strandinger ogsaa paa den Tid kunde give Indtægt ses af et Slotsregnskab for 1493, idet Kongen «annamid aff bønderne paa Amagi for vod ruff (Rug) thi finge oc skulli giffue min Herre bygg igien 6 1/2 Lester 4 1/2 Pud (ca. 325 Tdr.). Der er ingen Tvivl om, at den vaade Rug var bjerget ved en Stranding. Ogsaa *Skovret* havde Kronen mærkeligt nok paa Amager, skønt her ikke fandtes megen Skovvæxt. Men det ses, at Hollænderne senere maatte aflægge Regnskab for de «Windfelder» (omblæste Træer) der fandtes i Dragør Lund.

Dertil kom saadanne Herligheder som Jagten, hvortil Kronen stadig havde Ret, for Harer, Svaner, Vildgæs, samt Sælhunde, og *Fiskeriet*, som var meget indbringende, især naar Silden indfandt sig. Iøvrigt var Støren og Marsvinet

1518 svaredes af:	Landgilde							Gæsteri									Regnet tilsammen i Penge			
	Byg	Havre Td.	Gæs	Høns	Penge ℔	ß	Hvid	Køer	Nød	Svin	Faar	Lam	Penge ℔	ß	Alb.	Hvid	℔	ß	Alb.	Hvid
Sundbywestre	20	31	9	36	14	5½	3	7	—	6	5	10	20	2	—	—	269½	—	—	5
Sundbyøstre	30	29	14	56	—	—	—													
Tornby	15½	10	10	36	—	—	—	3	—	3	—	6	20	7	—	—	89½	5	—	—
Castrop	15½	14	7	30	—	—	—	3	—	3	3	6	19½	3	—	—	99½	1	—	—
Magleby litle	30½	25	14	56	—	—	—	4	—	4	4	8	20½	2	—	—	160	2	2	—
Magleby søndre	41½	56	21	84	—	—	—	—	7	9	7	14	53	7	—	—	269½	1½	—	—
Temeroppe	23½	12	10	40	—	—	—	3	—	3	3	6	24½	3	—	—	142	5	—	2
Skelgordt	4	2	2	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—				
Wlderop	6	3	3	12	—	—	—	1	—	1	1	2	7	7	—	—	36½	7	—	—
Wiberop / Raagordt	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13[1]	—	—	—
	186½	182	90	358	14	5½	3	21	7	29	23	52	166½	—	—	1	1080½	6½	—	3

[1] De svarede hver 3 Lødemark.
Værdiforholdene var: 1 Oxe 3 ℔, 1 Ko 1½ à 2 ℔, 1 Svin 1 ℔, 1 Td. Korn ½ ℔, 1 Td. Smør 6 ℔, 1 Td. Honning 7 ℔.

Kronen forbeholdt og, som det senere viser sig, ogsaa Aalen, der blev et ikke ringe Aktiv.

Skulde vi efter de foreliggende Oplysninger kalkulere Kronens Indkomster af Øen før Hollænderne indførtes, vilde Regnskabet se omtrent saaledes ud:

Landgilde og Gæsteri	1086	Mark.
Overskud af Ladegaarden, samt Hoveri og Ægt	500	»
Uvisse Indtægter	200	»
Overskud, Told, Sagefald m. m. af Dragør Fiskerleje	524	»
Jagten	40	»
Ialt	2350	»

En Sum der svarede til Værdien af ca. 5000 Tdr. Byg.

Lensmanden synes dog ikke fornøjet med denne Indkomst, eftersom han sammen med Registret tilstillede Kongen et Forslag om at afløse hele Øens Landgilde, Gæsteri og Hoveri med en fast Pengeafgift paa 5 Gylden af hver Gaard og 1 Gylden af hver Gaardsæde og hver øde Jord[1]). Derved, mente han, vilde Kronens Indtægter blive 614 Gylden eller over 1500 Mark aarligt, altsaa ikke saa lidt mere end hidtil[2]). Hver Gaard vilde derved komme til at svare godt 12 Mark. Denne Sum ses ogsaa lagt til Grund for Afgiften paa 300 Mark, som paalagdes Hollænderne af deres 24 Gaarde, der ganske vist blev overdragne dem som Selvejendom. For den øvrige Del af Øen blev Afløsningen ikke gennemført og de tilbageblivende Bønder kom efterhaanden til at bære langt større Byrder.

En anden Byrde, som fra gammel Tid hvilte paa Øen,

---

[1]) En Gylden svarede i Værdi til 5 Tdr. Korn, eller ca. $2^1/_2$ Mark. Den gamle store Mark brugtes ikke mere som Møntenhed; en mindre Mark, omtrent paa den tidligere Øres Størrelse, var traadt i Stedet, medens Stormønten var Gylden og Skillemønterne var: Skilling ($^1/_{16}$ Mark) Album ($^1/_3$ Skill.) og Pending eller Hvid ($^1/_3$ Alb.)

[2]) C. F. Allen: De tre nord. Rigers Hist. IV. 1. 43.

men som ganske vist ikke var nogen Indtægt for Kronen, var Landeværnet. Hertil har Øen, maaske allerede fra Absalons Tid, stillet et Lægd eller et «Skipæn» ca. 20 Mand til Kongens Flaade, «naar Fjenden kom for Landet og Vidie Brand ginge og Almuen skulde til Strande». Det var en ofte ikke ringe Byrde, som var knyttet til Jorden. Bønderne maatte selv bære alle Omkostninger ved Udrustningen, selv holde sig med Kost i Ledingstiden, indtil 16 Uger og endogsaa undertiden lønne Styresmanden. Men under Fredsforhold var Bønderne paa Amager ret godt stillede, som Kronens beskyttede Fæstere, forholdsvis frie imod Adelsbonden, hvem Ridefogden turde traktere med Pisken, naar han ikke lystrede eller svarede sine Afgifter uden Forsømmelse eller Opsætsighed.

V. HANSETRAFIKENS EFTERHØST OG AFSLUTNING PAA DRAGØR.

(Fra Christiern d. 2.s til Christian d. 4.s Tid).

Fortsatte Rettigheder paa Dragør efter Grevefejden. — Trafikens Omfang. — Fiskeriets Ustadighed. — Handelens Indskrænkning. — Jurisdiktionsretten fortabes. — Stigende og nye Afgifter (Søtønderne, Blusseriet). — Inddragelse af Stædernes tidligere Pladser. — De pommerske Stæders Massеandragender om Fornyelse af deres gamle Rettigheder. Regeringens Modstand. — De danske Folks Indgreb i Trafiken. — Strids- og Klagepunkter (Odenseeccessen 1560 og Skanderborgmødet 1571). — Stettins og Stralsunds Efterhøst paa Dragør. — Trafikens Afslutning.

Hansestædernes fortsatte Rettigheder paa Dragør efter Grevefejden var ikke mange eller betydelige. Størstedelen af de Indrømmelser, som Frederik d. 1. havde gjort de østersøiske Stæder til at fiske og handle i Øresund og paa dets Kyster, var atter tabte. Da Hanseforbundets Flaade under Fejden 1536 forlod Sundet i havareret og ramponeret Tilstand, som en slaaet Fjende, var i Virkeligheden det 300-aarige Fodfæste, Stæderne havde havt i Nordens Handelsliv, for bestandig tabt. Det fjendtlige Forhold til Kongemagten, som de herved paadrog dem, gjorde deres Stilling endnu mere uholdbar. De fleste af Stæderne havde tilmed forsømt

hos de tidligere Konger at skaffe sig udtrykkelige skriftlige Stadfæstelser paa deres Rettigheder, der nu blev betragtede som tvivlsomme og helst ønskedes undgaaede. Trafiken paa deres Pladser havde, paa Grund af Fejden og Fiskeriets Ugunst, i længere Tid været afbrudt. Paa Dragør var deres Pladser ødelagte; Kompagnihuse og andet, som var bygget derpaa, var jævnet med Jorden. Under disse Omstændigheder var det vanskeligt for Stæderne, at gøre deres Retskrav tilstrækkelig stærkt gældende; og Kongen vilde paa ingen Maade indrømme dem Rettigheder, som de ikke havde utvivlsomme og gyldige Privilegier paa.

Og ganske særlig for Dragør havde Kongen sine Betænkeligheder ved at gøre nogensomhelst Indrømmelse, da Hansetrafiken her rummede en Fare for at skade Hovedstadens Handelsinteresser og mødte stærk Modstand hos Adelen og Borgerne. Kongen kunde dog ikke gøre Brud paa de af den tidligere Regering indgaaede Forpligtelser, men maatte fordre Beviser for, at der forelaa saadanne. Ved en Reces i Malmø strax efter Freden (April 1536) indtog Kongen det Standpunkt, at der kun gaves Stædernes Købmænd Ret til at bruge Salteri paa de Pladser «paa Skaane», som deres Privilegier udtrykkelig hjemlede dem Ret til[1]). Og ved den derefter afsluttede Fredstraktat maatte Stæderne indgaa paa denne Ordning uden at erholde nogen egentlig Stadfæstelse paa deres Privilegier. Af Stædernes Udkast til Traktatens Bestemmelse herom fremgaar imidlertid af følgende Klavsul, at deres Fordringer ogsaa angik Dragør: «De Boder, Kompagni og Fogedindretninger paa Feddene paa Dragør og Falsterbo, som er frakomne Stæderne, dels nedbrudte og dels bortsolgte, skal Kongen være behjælpelig med atter at skaffe til Veje og tilbagekøbe Pladserne. Og de Bygninger, søm staar paa Feddene maa ikke nedbrydes»[2]).

Skønt disse Fordringer naturligvis ikke blev efterkomne, fik dog en enkelt af Stæderne, nemlig Stettin, der vistnok havde holdt sig nevtral under Fejden, Ret til at genoptage

[1]) Danske Kancellireg. 1535–50. 16.
[2]) Rigsark. Reg. 90 Lübeck, Pk. 81.

sin Virksomhed paa Dragør. Udelukket er det iøvrigt ikke, at denne Stad, der stod udenfor det Forbund, som under Lübecks Førerskab søgte at knække Kjøbenhavns Magt, ogsaa under Fejden har brugt Trafiken i Sundet. Vi se, at den ogsaa medens Fejden stod paa kompletterede sine Oldermænd for Dragørfarerne[1]). Mærkeligt nok er det derimod, at den hollandske Stad Deventer, som forlængst havde opgivet sin Trafik her, atter træffes[2]). Mulig har det kun været paa et kortere Besøg for at drive Handel med de danske og stettinske Købmænd.

Selvfølgelig har Kjøbenhavns Borgere og andre danske Købmænd uhindret benyttet deres Pladser paa Dragør. Det fremgaar allerede af Christian d. 3. Privilegier 1536 til Kjøbenhavn, at Stadens Borgere stadig søgte deres Næring paa Fiskerlejerne, som deres Rettigheder fra gammel Tid hjemlede dem Ret til[3]).

Af de østersøiske Stæder synes i lang Tid kun Stettin at være indtraadt i sine Rettigheder. Det varede længe inden de andre Stæder mødte nogen Tilnærmelse hos Kongen om Privilegiefornyelser. Først 1553 indrømmedes dem «en Forlængelse» af alle de «gyldige» Privilegier, de havde i Danmark, dog uden Forbindende[4]). Men man kunde ikke fremvise saadanne for Dragørs Vedkommende, naar undtages Stettin og mulig Stralsund. Den sidste vovede dog endnu ikke at bringe de Ofre, som det kostede at sætte dens Pladser i Stand. Tilmed var de fremmede Købmænd og Fiskere ildesete af vore Folk; vore Embedsmænd viste dem Haan og Uvilje. Endelig paa en Samlingsdag i Kjøbenhavn 1555 forlangte Stædernes Udsendinge ren Besked paa hvad de havde at rette sig efter og spurgte om deres ældgamle Friheder og Rettigheder ikke mere skulde respekteres. Kongen og Rigsraadet svarede, at en saadan Besked kunde ikke gives, da man ikke kendte deres Privilegiers Ordlyd og Rækkevidden

[1]) Bilag L.
[2]) Hans. Geschichtsq. IV. LXV og 50.
[3]) Kbh. Dipl. I. 389.
[4]) Balt. Stud. XXXVII. 154 ff.

af de gamle Rettigheder, som de paaberaabte sig og som skrev sig fra Aarhundreder tilbage i Tiden. Det blev da bestemt at Stæderne til en fastsat Tid skulde fremlægge Privilegierne i Lübeck, hvor Kongen skulde indtræffe og undersøge dem. Et saadant Møde fandt ogsaa Sted men den forventede Konfirmation udeblev, i al Fald saa længe Christian d. 2. levede[1]). Og ved Frederik d. 2.s Regeringstiltrædelse opnaaedes ligeledes kun en betinget Sanktion paa de bestaaende Rettigheder. Paa en gentagen lang Række skriftlige Henvendelser fik man knap et Svar. Endelig paa en samlet Henvendelse (1575) svarede Kongen, at det stod Enhver frit for, at drive Handel i hans Riger, naar de gældende Love og Toldforskrifter iagttoges; men passede disse dem ikke, maatte de helst holde sig borte.

Stralsund havde imidlertid opnaaet en Konfirmation paa sine Privilegier paa Dragør, efter mange forgæves Mæglingsforsøg, fordi denne Stad kunde fremlægge Konfirmationer baade fra Christiern d. 2. og Frederik d. 1. Dens Fed paa Dragør havde ligget ubenyttet siden Grevefejden og Borgerne stod til Restance med Jordskylden deraf, vistnok fra endnu længere Tid tilbage. Denne Sag havde Kongen villet have ordnet, da den indeholdt et Principspørgsmaal om hvorvidt Kronen kunde forlange Jordskyld deraf eller ikke. Staden mente sig fritaget for denne Afgift, som ikke var nævnt i den ældste Privilegium af 1342[2]) og heller ikke i senere Stadfæstelser; at den senere var bleven betalt, betragtede Staden som en Imødekommenhed for Opholdelsen af den Ret, den havde havt til at fastsætte Mötebogen; men da nu ogsaa denne Ret blev afskaaret, mente man, at Afgiften var urimelig. Dertil kom, at de Boder og Bygninger, som havde staaet paa Feddet, var brændte og nedrevne under Krigen, hvorfor man fandt, at det Erstatningskrav, som man her havde, kunde opveje Restancen af Jordskylden. Paa forskellige Samlingsdage, saaledes i Kjøbenhavn 1553 og senere i Odense, var Sagen Genstand for Forhandling, men ingen af

[1]) Nyerup: Danmark i ældre og nyere Tid I 356.
[2]) Bilag VII.

Parterne vilde bøje sig. Imidlertid havde Feddet ligget unyttet hen i over 20 Aar og Kronen havde ingen Jordskyld faaet deraf i den Tid, hvorfor Kongen 1558 skænkede det til Kjøbenhavns Borgere med det Forbehold, at de atter skulde afstaa det, dersom Stralsund gjorde Fordring paa det og betalte den resterende Afgift. Det hjalp. Samme Aar traf Stralsund en Overenskomst med Kongen og fik Feddet overdraget imod fremtidig at fornøje Tolderen paa Dragør med den sædvanlige Afgift og Jordskyld deraf[1]). Dermed var ogsaa denne Stad endelig indtraadt i en Del af sine gamle Rettigheder og genoptog sin Trafik paa Dragørlejet, dog neppe i det Maal som tidligere.

Trafikens Omfang paa dette Leje blev i det Hele taget efter Grevefejden mindre betydelig end før. Dels var Silden stadig i stærk Aftagen, idet den søgte sig andre Veje end gennem Sundet, dels var Handelen efterhaanden gaaet over paa mange andre Hænder end Hansekøbmændenes, hovedsagentlig kjøbenhavnske Borgeres, og banede sig nye Veje.

Endnu umiddelbart før og efter Grevefejden beskæftigedes ved Skaanefiskeriet 7 à 8000 Baade med omkring 37,000 Mand, hvoraf maaske kun en Tiendedel paa Dragørlejet. Det ses af en Indberetning 1537 fra Tolderen paa Falsterbo, Franz Trebbow, til Kongen, at den gennemsnitlige aarlige Sildefangst eller Nedsaltning paa Skanør-Falsterbo da regnedes til 8,000 Læster (96,000 Tdr.), medens der paa samtlige Lejer paa Skaane, samt Dragør, Bornholm, Møen og Aalborg fiskedes og nedsaltedes over 30,000 Læster (360,000 Tdr.[2]). Trafiken fordelte sig altsaa paa alle disse Pladser. Det egentlige Skaanefiskeri omfattede kun en Fjerdedel af den Sild der fangedes og opkøbtes af Hansestæderne og deraf har Dragør naturligvis kun havt en Mindrepart.

Sildefiskeriets Ustadighed og successive Nedgang gennem den første Trediedel af det 16. Aarh. virkede selvfølgelig nedslaaende paa Trafiken. Dertil kom Krigens Afbrydelser og Magtforholdenes Modstand, saa den korte Opblussen af Silde-

[1]) Kbh. Dipl. I. 429 og IV. 559.
[2]) Hans. Geschichtsq. IV. 126.

stimerne under og efter Grevefejden bragte ingen nævneværdig Fordel. I 1540erne holdt Nedgangen atter ved; og selv om der i 50erne og 60erne som oftest var ret rigeligt Fiskeri, saa virkede Usikkerheden og Modstanden langtfra oplivende. Og efter den Tid lyder der stadige Klager over, at Silden helt havde forladt Sundet og lagt sin Vej gennem Belterne, saa den maatte opsøges andre Steder; særlig ved Bergen var der rig Fangst. Man levede dog endnu i Haabet om bedre Tider for Sundfiskeriet og Trafiken paa de gamle Skaanepladser og søgte at vedligeholde Forbindelsen med dem. Men omtrent gennem hele Resten af det 16. Aarh. vedholde Klagerne over, at den før saa rige Erhvervskilde «ved Guds Fortørnelse» over den udskejende Levemaade, som Tidsaanden medførte, var gaaet tabt. Ved en Sendedag paa Frederiksborg 1576/77 fremkomme Beklagelserne mere resignet over. at den skaanske Sild af Guds Forsyn ikke gaar saa rundelig til som før. Man maatte finde sig deri, skønt saare nødig; thi Silden var og blev det Ledemotiv, som drog og opretholdt Livet paa Fiskerpladserne og dermed Handelsinteresserne og hele Trafikens Betydning.

Handelens Indskrænkning var paa den ene Side en Følge af Fiskeriets Nedgang, paa den anden Side Indskrænkninger i Handelsrettighederne, Afgiftsforhøjelser og effektiv Modstand, baade af Regeringen og Folket. Alle disse Forhold gav sig særlig stærkt Udslag paa Dragør. Silden naaede neppe at komme saa langt ind i Sundet inden den blev fanget. Kjøbenhavns nære Handelsinteresser skabte Uvilje mod de fremmede; vore Folk og Embedsmænd gjorde dem allehaande Bryderier under Udøvelsen af deres Gerning, paalagde dem opskruede Afgifter, ja lagde endogsaa Beslag paa deres Varer i Mangel af Betaling. Nogen synderlig Udførsel af Landets Produkter maatte ikke mere finde Sted fra Fiskerlejerne. Handelsomsætningen var nærmest indskrænket til de Varer, der brugtes paa Feddene, samt Opkøb af Silden og enkelte Raavarer, som Huder og Skind, Talg osv. Endogsaa Udførsel af saltet Kød var forbudt. Stæderne maatte for hver Rejse søge Kongens Tilladelse til at udføre visse Kvanta til

eget Forbrug, imod at erlægge den almindelige Told[1]). Landets Adel havde nemlig ved Kongens Haandfæstning sikret sig Ret til Udførsel, baade af Øxen, Korn, Smør, Sild, altsaa Landets væsentlige Produkter[2]).

Hvad Indførselen angaar, var de vigtigste Artikler nu Salt, Øl, Humle, Mel, Brød, Krydderier, Frugt, samt Lærred og Klæde. Paa Dragør maatte dog Klæde ikke mere udskæres og sælges i mindre Maal end hele og halve Stykker. — Baade Ind- og Udførsel var iøvrigt underkastet de samme Toldbestemmelser, som Handelen i Købstæderne, saa de saakaldte «Privilegier», som Stæderne nu havde, var egentlig kun Tilladelse til at opholde sig paa Feddene og drive en begrændset Handel, samt Nedsaltning i Fiskeritiden under Kronens delvise Beskyttelse.

Endogsaa *Jurisdiktionsretten fortabes* efter Grevefejden, idet vore Myndigheder miskende den Ret, som Stædernes Fogder havde havt til paa egen Haand og efter deres egne Love at afgøre de Retssager og Stridsspørgsmaal, der forefaldt indenfor deres Virkeomraade. Heller ikke synes det, at den Stæderne tidligere indrømmede Strandret og Retten til selv at bjerge deres Skibe, naar de kom paa Grund, respekteredes mere, ligesom Oplæsning og Fastsættelse af Mötebogen hvert Aar forinden Trafikens Begyndelse var en gammel Ret, der nu nægtes anerkendt.

Hvor vilkaarlige Retsforholdene var, se vi af en Sag der opstod 1561 mellem Kronens Tolder paa Dragør, Oluf Hanszen, og Stralsunds Borgere, fordi to af disse var komne i Klammeri og «for sett seg amodtth szoren fred oeh modtt bogen».

Cosymus Smedtth, der havde slaget Dauett Holttunck «bloo och blödygh», anklagedes for kgl. Maj. Tolder, der ved de kgl. Tolder Suende vilde sætte Cosymus «y Hecte». Dette vilde imidlertid Stadens Oldermand og de andre Borgere ikke tillade, hvorfor Tolderen fastholdt, at de forgreb sig mod Kongens Ret og Øvrighed, lod strax de to Ophavsmænd slaa i Jærn og sammen med Oldermanden transportere til

[1]) Kanc. Brevb. 1551—55. 9. 188.

[2]) V. A. Secher: Forordn. Recesser osv. I 68 cfr. 177.

Kjøbenhavn. Lensmanden Herluf Trolle indfandt sig derefter paa Lejet og lod samtlige stralsundske Købmænd, Saltere og Fiskere sætte i Arrest, hvorhos alt det Gods, som de havde paa Lejet, blev beslaglagt. Oldermanden Hans Pultriand og fire andre Borgere: Bramth Weste, Claus Fricke, Claus Folck og Claus Wtecke maatte, som Kaution, ved aabent Brev love og tilsige, at Sagen skulde blive ordnet med Kongen inden næste Sct. Hansdag. Dette skete ogsaa. Fredag før Pinse næste Aar sendte Staden sin Gesandt til Kongen for at bringe Sagen ud af Verden og med Anmodning om, at lade Amtmanden og Tolderen paa Dragør tilflyde Underretning derom, at man uhindret kunde indtræde i sine Rettigheder paany.

Saadanne Myndighedsindgreb i Stædernes gamle Retsforhold i Forbindelse med de *stigende Afgifter*, der fordredes, Indskrænkninger i Fiskeritiden og Handelstrafiken, var egnede til at bringe Ufred og Misfornøjelse med Forholdene paa Dragørlejet, hvad vi atter senere skal berøre. Ogsaa helt nye Afgifter kom til. Saaledes blev der strax efter Grevefejden truffet Foranstaltninger til Farvandets Afmærkning, hvortil de søfarende selvfølgelig maatte bidrage. 1537, 19. Okt. gav Kongen Bevilling til Kjøbenhavns Magistrat paa Indtægten af *Søtønderne*, som var udlagte i Sundet, imod at holde Opsyn med dem[1]). Endvidere maatte der svares en *Blusseriafgift* under Fiskeriet. 1558, 16. Marts, fik en Borger i Kjøbenhavn, Rasmus Olsen, Kongebrev paa «Blusseriet» paa Dragør med Rettighed til at opkræve en Afgift derfor i Sild eller Penge imod at blusse for Fiskerne under Høstfiskeriet, dog at en vis Del af Indtægten skulde afstaas til Kronens Toldbod paa Kjøbenhavns Slot. 1560 ses det, at en anden kjøbenhavnsk Borger, Hans Lauritzen, overtog Bestillingen[2]).

Kronen foretog stadig en Del *Inddragelser af Stædernes tidligere Pladser* paa Dragør og overdrog dem paa danske

[1]) Kbh. Dipl. I. 394. Senere ses det, at et Skib svarede 24 Skill. i Tøndepenge.

[2]) Kbh. Dipl. II. 310. Kanc. Brevb. 1556—60. 413.

Hænder. Det ses, at Kongen allerede 1527 tillod en Borger i Kjøbenhavn, Berthell Meyer, at opføre en Bygning paa «et bostedt», som var anvist ham, Vest op til den lybske Mands Bod og mod Øst op til Helliggejstes Boder[1]). Her er sikkert Tale om en Del af Wismars, allerede da inddragne, Fed. Efter Grevefejden finde vi flere tilstødende Pladser paa danske Folks Hænder, som Hans Frandsen Kældersvends, endogsaa Amageres, som Poul Smed i Taarnby og Mads Fynbo i Maglebylille. Da der endnu 1561 laa mange øde «Fed» og Byggesteder, som Kronens Skyld og Rettighed ikke blev svaret af, fik Slotsskriveren og Tolderen Tilladelse af Kongen til at overdrage Slotsfogden, Kristoffer Mogensen, tre Pladser mellem Nyenstræde og Stralsund Fed, sikkert ogsaa Rester af Wismars Fed. S. A. blev en af «Kronens Jorder», hvorpaa det anklamske Kompagnihus og en Købmandsbod havde staaet, overdraget en kjøbenhavnsk Borger, Poul Nielsen, mod Jordskyld, Told og anden Rettighed til Kronens Tolder inden Dionysi Dag[2]).

At disse Overdragelser skete i Fiskeriøjemed, ses af Betalingsterminen. Omkring 1560 indtraadte en Opgangsperiode i Fiskeriet, som fremkaldte et kortvarigt Liv i Trafiken paa Dragørlejet, baade hos de danske og de fremmede Folk. Der vaktes Haab om bedre Tider; og da der var indtraadt et nyt Tronskifte, øjnede særlig de pommerske Stæder en Udsigt til at genvinde og genoprette deres gamle Pladser, som de under Krigen og ved Tidernes Ugunst havde mistet, saameget mere som Stettin og Stralsund stadig opretholdt deres Forbindelser og Privilegier, saavel paa Dragør, som paa Skaane.

Medens en enkelt af de *pommerske* Stæder tidligere havde gjort et ret energisk Forsøg paa, at generholde sit Fed paa Dragør, fulgte strax efter Tronskiftet fra dem alle *Masseandragender om Fornyelse af deres gamle Rettigheder* baade paa denne og hin Side af Sundet; Virkningen af dem alle blev kun Slag i Luften. Staden Treptow mødte allerede

---

[1]) Kbh. Dipl. II. 225.
[2]) Kbh. Dipl. II, 314.

1556 med et langt Andragende til Christian d. 3. ledsaget af Skrivelser baade fra den pommerske Hertug og Dr. Johannes Bugenhagen om at erholde sit Fed paa Dragør tilbage, beklagende at Stadens Privilegium[1]) ved Forholdenes Ugunst ikke var blevet konfirmeret; men da en Konfirmation nu fandtes fornøden, søgte man om en naadig Indrømmelse deraf. Kongens Svar, der ogsaa foreligger, lød paa, at Regeringen endnu ikke havde fundet nogen Løsning paa Spørgsmaalet om en tilfredsstillende Ordning med Hansestæderne om Rækkevidden af deres Privilegier, hvorfor en Konfirmation ikke kunde meddeles[2]). Strax efter Tronskiftet forsøgte Staden atter en Henvendelse gennem Fyrst Bugislaf og refererende til Kongens Broder, Prins Magnus til Øsel og Kurland, samt overrakt af Mag. Johan Pomer (Bugenhagen). I et Svar fra Kongens tyske Kancelli af 1. Sept. 1559 meddeles, at Hs. Maj. paa Grund af Travlhed med Kroningen ikke havde kunnet beskæftige sig med Sagen og Staden henviste til det næste Sct. Hansdag berammede Sendemøde i Odense, hvor samtlige Stæders Privilegieforhold vilde komme til Forhandling[3]).

Da Odensemødet imidlertid ikke som vi senere skal se, bragte nogen afgørende Løsning paa Spørgsmaalet, hverken om Dragørlejet eller Skaanelejerne i det Hele, mødte Treptow atter om Foraaret 1561 med Andragende gennem Hertug Barnim til Kongen om en Stadfæstelse af sine gamle Privilegier «der Vittenn vnd Fischlagenn vff Drakern vedrørende. Og atter i Juni 1563 fremkom en omtrent ligelydende Henvendelse, uden at nogen af dem bar Frugt[4]).

Andre pommerske Stæder fulgte Trop med lignende Andragender om deres Fed og Rettigheder paa Dragør, som de under Fejden havde mistet osv. Staden Ancklam klager 1561 over, at dens Fed og Kompagni, baade her og paa Falsterbo, siden Fejden ikke havde kunnet benyttes paa Grund af Brand og Ødelæggelse, saa Skaanerejsen en Tidlang

[1]) Givet af Erik af Pommern. Se Bilag XXIII og XXIV.
[2]) Bilag XXV.
[3]) Bilag XXIX.
[4]) Bilag XXXVI og XXXXIII.

havde maattet indstilles, fordi man ikke havde kunnet oprette Skaden. Men nu ønskede man at sætte Feddene i Stand og genoptage Trafiken, hvortil man udbad sig Kongens Sanktion. Men Feddet paa Dragør var netop samme Aar (se Pag. 113) overdraget en Borger i Kjøbenhavn, da det havde staaet øde i over 20 Aar, saa alene af den Grund var det ikke til at faa. Alligevel gentoges Henvendelsen efter næste Regeringsskifte, 1590, da Silden igen indfandt sig rigelig. Men trods Anbefalinger baade fra den pommerske og den mechlenborgske Hertug, var den danske Regering ubønhørlig[1]).

Endvidere søgte ogsaa 1561 Stæderne Cammin og Wollin, ligeledes med Anbefalingsskrivelser baade fra Hertug Barnim og Fyrst Bugislaf, at bevæge Kongen til at lade dem genoptage deres gennem «viel hundertt jhar» benyttede Trafikpladser. Aaret i Forvejen havde Borgere fra Cammin henvendt sig paa Dragør for at tage Stadens gamle Fed i Besiddelse; men de blev afviste af Kongens Statholder paa Kjøbenhavns Slot og Tolderen paa Lejet, der forlangte at se Stadens forseglede Privilegiebrev. Dette var imidlertid brændt sammen med Stadens Raadhus 1535; men man nærede ingen Tro til, at Kongen derfor vilde nægte Borgerne at genindtræde i deres i umindelige Tider brugte Rettigheder[2]). Det vilde Kongen dog ikke. Og Andragendet gentoges 1571 med det samme frugtløse Resultat[3]).

Staden Wollin gjorde i en Skrivelse, der fulgte med Andragendet, gældende, at Stadens gamle Rettigheder og dens Kompagni paa Dragør vilde fremgaa af det kgl. Toldregister, hvor Borgernes Afgifter Aar for Aar maatte findes indførte. Ved et Ulykkestilfælde var nemlig Statens Privilegiebreve bortkomne, idet Tolderen paa Dragør, Jønns Martessen, havde forlangt Brevene forevist og de var da 1529 eller 30 sendte hertil med en af Stadens Borgere ved Navn Wrucgow, som paa Rejsen var forlist med Mand og Mus[4]). Stolende paa deres gode Forbønner og paa Kongens Mildhed

[1]) Bilag XXXXVI ff.
[2]) Bilag XXX ff.
[3]) Rigsark. Reg. 22 Pommern Pk. 6.
[4]) Bilag XXXIII.

og Naade, haabede man at turde indtræde i sine Rettigheder igen. Men Kongen og Rigsraadet var ubevægelige og vilde ikke laane Øre til Stædernes Masseandragender og Rettighedskrav. De en Gang ophørte Rettigheder paa Dragør maatte betragtes som tabte for stedse.

Regeringens Modstand mod de fremmede gav sig ogsaa følelige Udslag paa den Trafik, der fandt Sted paa Dragørlejet, navnlig gennem den Vilkaarlighed, som dens Embedsmænd udfoldede overfor dem. Saaledes klager Stettin omkring 1550 over, at det tillodes danske Fartøjer at salte Silden ombord, uden at den bragtes i Land, hvad der var forment de fremmede og hvad baade Kronen og Købmændene led Skade ved[1]). Endvidere klagedes der 1555 over, at den Ret, der tidligere var tilstaaet Stettins Borgere til at udføre saltet Kød fra Dragør i mindre Kvanta til eget Forbrug nu var afskaaret dem af den kgl. Befalingsmand, hvorfor de anmodede Kongen om Stadfæstelse paa denne Frihed[2]). Den tilstodes dem ogsaa vedblivende; men der paalagdes en ublu Told paa Udførselen, nemlig 4 Mark for en Oxe eller en Ko, hvad der svarede til det halve af Værdien[3]). Det varede dog ikke længe inden Udførselen helt blev forbudt.

Baade fra Stettins og Stralsunds Side føres der 1562 højlydte Klager over, at Regeringens Embedsmænd gjorde Borgerne grove Forurettelser, saavel ved ganske vilkaarlige Forhøjelser af de hidtil svarede Afgifter, som ved Indskrænkning af deres Fogders Retsmyndighed, navnlig i Henseende til Fastsættelse og Haandhævelse af Môtebogens Retsbestemmelser, saaledes at Borgerne derved led Tab i deres Næring, ja endogsaa var udsatte for Tab af Liv og Gods[4]). Kontroversen fra 1560 mellem Stralsund og Regeringen bringes aabenbart her for Øje; og mulig har lignende Exesser gentaget sig. Sagen var den, at de mange nye Lovbestemmelser, som Regeringen nu indførte, kom, og skulde komme

[1]) Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 4 b. (1545—51).
[2]) Bilag XXII.
[3]) Balt. Stud. XXXVII. 159.
[4]) Bilag XXXX og XXXXI.

Hansetrafiken stærkt paa Tværs og vakte idelig Strid, sigtende, som de gjorde, til at hindre den og tilintetgøre den.

De danske Folks Indgreb i Trafiken favoriseredes paa forskellige Maader af de Autoriteter og Myndigheder, som Feddene var underlagt, baade paa Fiskeriets og paa Handelens Omraade. Det tillodes saaledes vore Fiskere at benytte Drivgarn til Fiskeriet; hvilket var forment de fremmede, og dette Redskab anvendtes særligt i Sundløbet, hvor Dragørfiskerne laa. Frederik d. 2. forbød endogsaa i sin Søret 1561 Skibene at passere Sundet om Natten medens Sildefiskeriet stod paa af Hensyn til «Driverne» eller «Vragerne», for at deres Garn ikke skulde lide Skade. Det tillodes Drivgarnsfartøjerne at salte Silden ombord og udføre den uden de hansiske Købmænds Mellemkomst. Stæderne mente, at dette var stridende mod al Lov og Orden, ligesom Brugen af Drivgarn; men Tolderen paa Dragør gjorde gældende, at det ikke kunde forhindres uden at træde Kongens Ret for nær. Formodentlig lejedes disse Rettigheder af Kronen og gav saaledes Myndighederne en velkommen Anledning til at staa de fremmede i Vejen. Ogsaa ved Handelen fandtes Midler til at gøre dem Skade. Saaledes ved at hejse og nedfire Signalet til Sildehandelens Begyndelse og Afslutning før Tiden. Der klages ogsaa over, at de danske Købmænd overbød den Pris for Silden, som de hansiske havde akkorderet med Fiskerne om. Som Regel stod de fremmede temmelig magtesløse overfor den Slags Misbrug. Thi Tolderen og Øvrigheden fandt sjældent Anledning til at skride ind, naar Forurettelserne gjaldt de fremmede Konkurrenter til Landets Brød.

En lang Række *Strids- og Klagepunkter* vedrørende Dragørlejet hobede sig efterhaanden op, især efter at Odenserecessen af 1560 var vedtagen. Denne Reces, der iøvrigt undgaar helt at nævne Dragørlejet, giver kun ganske almindelige og i alt væsentligt indførte Regler for Hansetrafiken. Denne maatte kun drives paa de saakaldte frie Høstmarkeder og iøvrigt hvor udtrykkelige og gyldige Privilegier hjemlede Retten dertil. Men da Dragør, som vi senere se, ikke mere kunde henregnes til de frie Høstmarkeder og saaledes, hvad

Hansetrafiken angik, stod helt udenfor Lov og Ret, maatte Regeringen her have frie Hænder til at foreskrive og indføre de Regler, som den fandt passende.

Det var Stettin, der nu førte an i Klagernes Række. Denne Stad synes indrømmet Friheder, som Stralsund ikke havde, saaledes Fritagelse for Jordskyld og Styrterumafgift. 1562 fremkom Staden gennem den pommerske Hertug og ved de forenede Stæders Gesandt fra Lübeck med en stærk Klage over «tragek vnd beschwerunge», som var tilføjet dens Borgere i deres gamle Trafik og Rettigheder paa Malmø og Dragør. Medens de hidtil havde været fri for at betale Jordskyld, Styrterumafgift og Ølaccise af det Øl, som udskænkedes i dens Kompagni, var nu disse Afgifter blevne afkrævede. Endvidere var det blevet forment Stadens Fogder at foretage den aarlige Oplæsning af Môtebogen og at holde Justits paa deres Fed. Kongens Statholder havde givet Tolderen Ordre til, at kun han skulde oplæse og fastslaa Môtebogen, først paa Tysk og derefter paa Dansk. Tolderen havde endogsaa ladet sig forstaa med, at kun han vidste hvad der var gældende Ret; han handlede selvfølgelig i Overensstemmelse med sin Øvrighed. — Samtidig klagede Stralsund over, at der ogsaa af denne Stads Borgere var krævet Ølaccise af det Øl, som Stadens Borgere udtappede i deres Kompagni.

Forholdene blev ikke bedre i den følgende Tid. Under den 7-aarige Krig med Sverig (1563—70) synes Dragørlejet tildels ødelagt[1]). Stæderne drev vel Handel og Opkøb i Sundet, skønt de hvert Aar maatte søge Kongens Beskyttelse og Værn for deres Skibe, og vi finde under alle Omstændigheder Stettin og Stralsund i Besiddelse af deres Pladser paa Dragør igen efter Krigens Ophør. Det ses nemlig, at der allerede under Fredsforhandlingerne i Stettin 1570 fremførtes Klager fra denne Stads Borgere over Misligholdelse af deres vante Ret, navnlig med Hensyn til Terminen for Fiskeriets Ophør. Tolderen paa Dragør havde pludselig afskaaret Fiskeriet ved Mikkelsdag (29. Sept.) istedetfor Dionysi Dag (9.

[1]) Händelmann: Die letzte Zeiten Hans. Uebermacht im Norden.

Okt.) og uden videre kastet Købmændenes Varer ud af deres Boder, da de protesterede. Og mod de Folk, der gjorde Modstand, brugte man Spyd og forfulgte dem; nogle maatte flygte ud i Vandet. Det forbødes Fragtmændene, at tilføre Købmændene deres Varer, eller føre dem ombord i deres Skibe[1]). Paa en Kongres i Kjøbenhavn næste Aar søgte Stadens Gesandt at faa Fiskeritiden forlænget igen til Dionysi Dag, men uden Held. Tvertimod klagedes der fra vor Side over, at Jurisdiktionsretten var bleven tilsidesat paa Dragør, idet to af Stettins Borgere, som havde været i Slagsmaal med hinanden, var bleven dømte af Stadens Oldermand og den skyldige havde maattet betale en Bøde paa 12 Thlr. og en Td. lüneburger Salt uden at Kongens Tolder var bleven forelagt Sagen til Afgørelse[2]).

Saaledes henstod der stadig en Række Stridspunkter, som dels ingen Afgørelse havde fundet ved Odenserecessen, dels var opstaaet senere. Det besluttedes derfor, at afholde en Sendedag eller Kongres i Skanderborg i September 1571 for at alle Divergenser her kunde forelægges Kongen og Rigsraadet. Fra Stettin fremkom, vistnok tillige paa Stralsunds Vegne, i et saakaldt «Abschied» en Mængde Tvistepunkter «jn schonischen gebrechen», vedrørende baade Falsterbo, Malmø og Dragør. Selve Stettins Borgmester, Greigerenn Bruckman og Raadmand Peder Framholtz var Stadens Afsendinge. Besværingerne, der gjaldt baade økonomiske og retslige Spørgsmaal, berørte saa at sige alle de Punkter, som Stædernes Privilegier indeholdt, eller de sørgelige Rester af svunden Herlighed.

Først erindredes om den Frihed for Læsteafgiften, som Stæderne havde i Sundet og som ellers opkrævedes med en Rosenobel af hvert Skib. Angaaende Ølaccisen, der nu ellers var 8 Skill. pr. Td., lød Stadens Privilegier paa, at der skulde svares 4 Skill. pr. Læst (12 Tdr.). Men da Privilegierne lød «paa Skaane» og ikke nævnte Dragør, var Myndighederne i Tvivl om, at Privilegierne ogsaa gjaldt her.

[1]) Balt. Stud. XXXVII. 161—62.
[2]) Balt. Stud. XXXVII. 151.

Man haabede dog, at den gamle Afgift paa 4 Skill. pr. Læst, indtil nærmere Oplysning om Privilegiet tilvejebragtes, maatte gælde for det Øl, der indførtes til Dragør til eget Brug i Kompagniet. Om Fisketiden, o: Tiden for Fiskeriets Ophør, fortolkedes Odenserecessen saaledes, at Fiskeritrafiken paa Dragør skulde sluttes til Mikkelsdag (29. Sept.); men Kongen havde gerne indrømmet ni Respitdage, indtil Dionysi Dag (9. Okt.). Nu vilde Myndighederne afskære denne Respit, hvad man da i Guds Navn maatte finde sig i. Ogsaa Fisketidens Begyndelse, der oprindelig var Jacobi Dag (25. Juli), rykkedes nu frem til Marie Himmelfartsdag (15. Aug.]; men dette havde mindre Betydning, da Fiskeriet sjældent indtraadte før. Jurisdiktionsretten paa Dragør maatte man finde sig i at afstaa, da dette Leje — efter den Fortolkning, som Odenserecessen gaves — ikke mere regnedes til de saakaldte Høstmarkeder, men maatte høre under Kjøbenhavn. Derefter klagedes der over Handelstiden om Morgenen, den «verfrugliche geswindigkeit», hvormed Signalkurven hejstes og firedes ned, hvilket skadede de fremmede Købmænd og favoriserede de danske. Tilbørlig Forordning udbades om dette Punkt. Udskæring og Forhandling af Klæde i Alenvis var af Tolderen paa Dragør bleven forbudt, fordi Kongens Told derved forkortedes. Staden resignerede da ogsaa paa dette Punkt og gik ind paa kun at sælge hele og halve Stykker mod Erlæggelse af den Told, som dens Privilegier foreskrev og indtil Kongen anderledes forordnede. Endelig anmodede Stadens Udsendinge om, at Kongen vilde billige den mellem Tolderen og de hansiske Købmænd paa Dragør ved Môtebogen trufne mindelige Overenskomst om Erlæggelse af Prampenge og Vognhyre. Og til Slut udtales Ønsket om at de fremmede «Gewerbsleute» i alle Forhold maatte enes med Kongens Undersaatter paa en endrægtig og venlig Maade under deres Gerning, samt Haabet om, at Stadens Købmænd til Befordring af deres redelige Næring uhindret maatte benytte de ved Odenserecessen og af denne Forsamling givne Friheder osv.[1]).

[1]) Bilag XXXXIV.

Hvilke Afgørelser Skanderborgmødet saa end førte til, blev Klager over Forurettelser, særlig paa Dragør, ved at lyde. Ølaccisen krævedes med en «ublu» Afgift paa 2 Thlr. pr. Læst. Stettin ansøgte Regeringen om, at maatte indføre til Dragør 3 Læster til eget Brug cisefrit, imod at der skænkedes 1 Td. til Tolderen; men det ses ikke om Indrømmelsen blev given. Fremdeles klages der over stærk Stigning i Pram- og Vognhyren, samt Arbejdslønnen til de paa Feddene benyttede Folk.

At Stridspunkterne stadig gjorde sig gældende paa Dragørlejet, skyldtes selvfølgelig for en væsenlig Del kjøbenhavnske Interesser. Dertil kom det gamle uheldige Forhold, at dette Leje fra gammel Tid af Stæderne regnedes under Skaane og, som de mente, var indbefattet i deres Skaaneprivilegier, medens Regeringen netop havde Interesser i at holde det udenfor. Det udtaltes endelig under Raadsforhandlinger i Stettin 1599, at man resigneret maatte bøje sig for den Kendsgærning, at man ikke havde sine Privilegier for Dragør i Orden. Naar Stadens Borgere saaledes ikke ved Odenserecessen var indrømmet den samme Lettelse i Ølaccisen paa Dragør som paa Skaane, maatte man finde sig i, at svare den Told der forlangtes og helst undlade at røre ved det Saar, der stod aabent fra gammel Tid[1]).

Stettins og Stralsunds Efterhøst paa Dragør var neppe, i al Fald paa den senere Tid, hverken indbringende eller let, nedslaaet, som den var, paa alle Felter. Regeringens Tjenere viste en stadig og ivrig Omsorg for at bringe Kronens Part ind deraf. Ogsaa Sildetolden, som mærkeligt nok ikke før er nævnt, forhøjedes. 1573 klages der over at den var stegen fra 3 til 10 Hvid pr. Læst, neppe en urimelig, men dog en fordoblet Afgift. Og baade halve, kvart og ottendedels Tønder regnedes for hele. At der ogsaa laa en personlig Interesse i Tolderens Omsorg for at bringe Kronens Indtægter tilvejrs, forklarer den noget; hans Lønning bestod i en vis Del deraf. Paa forskellige andre Maader vidste han at skabe sig økonomisk Fordel ved at gribe hindrende ind i Trafiken.

[1]) Balt. Stud. XXXVII. 110—111.

Saaledes var Fiskeriets Ophør til Mikkelsdag en betydelig Fordel for Tolderen, idet han saa efter den Tid havde Lov til at lade fiske for egen Regning og da kunde opnaa ret høje Priser for Silden. Det ses af en Beretning fra 1570, at tre stettinske Købmænd, der havde købt Sild Dagen efter Mikkelsdag tiltaltes for ulovlig Handel. Hvor nødvendigt det var at staa sig godt med Tolderen fremgaar af, at Stettin paa den senere Tid brugte den Skik aarligt at forære Tolderne paa Stadens tre Fed (Falsterbo, Malmø og Dragør) Gaver, f. Ex. til Deling 4 Tdr. Øl, Mel eller Tvebakker, ledsaget af Lykønskninger.

Stralsund der dog ikke synes at have benyttet sit Fed paa Dragør særlig stærkt i den senere Del af det 16. Aarh. til den almindelige Trafik, havde vistnok for det meste Leverancen af Øl til de danske Købmænd og Folk paa Lejet. Derpaa tyder den Omstændighed, at Staden længe efter Hansetrafikens Afslutning paa Dragør indførte meget Øl (Sundestøl) baade til Kjøbenhavn og til Amager. At Feddet henlaa temmelig ubenyttet se vi deraf at Kjøbenhavns Borgere i Forsommeren 1589 havde taget det i Besiddelse og gjort Brug af baade de bebyggede og ubebyggede Pladser; det var omgivet med Pæle, mærkede med en Ørn. Først i Sommeren 1590 se vi Stadens Raad klage for Regeringen over, at dens urgamle Rettigheder saaledes paa det groveste var krænket og dens Borgere trængt ud af deres Fed, som man haabede uden Regeringens Vidende og Vilje. Raadet anmodede om, at Borgerne maatte faa deres Rettigheder tilbage, skønt man ikke havde kunnet erholde nogen Konfirmation derpaa. I August s. A. gav Regeringen Befaling til Borgmester og Raad i Kjøbenhavn om at lade Klagen undersøge[1]). Hvorvidt Staden nogensinde fik Feddet tilbage derom haves ingen Efterretning; men det maa anses for tvivlsomt, at den har udfoldet nogen fast Trafik paa Dragør efter den Tid.

Stettin vedligeholdt derimod Forbindelsen endnu en Del Aar, ligesom Staden bevarede sin Trafik paa Skaane. Det ses, at der saa sent som 1592 affattedes en Vedtægt «Der

[1]) Bilag XXXXV. Kbh. Dipl. IV. 695.

Schonenfahrer Beliebung und Rolle», som gjaldt baade for Falsterbo, Malmø og Dragør. Paa den Tid underholdt Stettin endnu en Prædikant paa Falsterbo; enhver Skaanefarer skulde yde et Gebyr til ham. Der fandtes ogsaa her en Begravelsesplads, købt af Brødrene af det stettinske Skaanefarerkompagni og et Kapel, som de i Tilfælde af Sygdom og Svaghed skulde betænke med milde Gaver[1]). Hertil førtes og jordedes sandsynligvis ogsaa de Døde fra Dragør.

Trafikens Afslutning nærmede sig med Christian d. 4.s Regeringstiltrædelse. Endnu se vi dog Staden Ancklam 1590 meget indtrængende, baade gennem den pommerske Hertug og gennem det mechlenborgske Fyrstehus, søgte at generholde sine Borgeres «urgamle» Rettigheder paa Skaane og Dragør[2]) Forsøget viste sig ligesaa frugtesløst som de mange tidligere. Selv Stettin søgte strax efter Kroningen om en Fornyelse af sine Rettigheder; men, skønt Stadens Raad havde været saa forsigtig i Forvejen at sende betydelige Gaver til Kroningsfesten: et Guldbæger til 1900 Fl. og et Par Rideheste med kostbart guldbroderet og sølvbeslaaet Rideтøj, saa nyttede det intet. I Ansøgningen bemærkedes, at der m. H. t. Rettigheden paa Dragør vel ikke fandtes nogen udtrykkelig Navngivelse af dette Leje i den ved Odenserecessen meddelte Stadfæstelse og man havde forgæves søgt at finde saadanne Breve, som kunde bevise Stadens Rettigheder her; saa snart saadanne fandtes, skulde de blive eftersendte. Nogen Konfirmation erholdtes som sagt ikke; men Staden fortsatte uhindret sin Trafik. Først efter mange Aars Forløb, mange skriftlige og personlige Henvendelser, opnaaedes 1606 et reserveret Tilsagn om Beskyttelse under Trafikens Udøvelse. Kongen betonede deri, at den Frihed, han indrømmede Stadens Borgere, ikke maatte betragtes som en vedvarende Ret, men som en Naadebevisning, der til enhver Tid kunde ophæves. Det var ikke hans Agt at forbyde Hansestæderne eller andre at drive Handel i hans Riger, men han fordrede, at de underkastede sig Landets Love og Forordninger.

[1]) Balt. Stud. XXXVII. 283—88.

[2]) Bilag XXXXVII.

Dragørlejet havde altsaa endnu i det 17de Aarh.s første Fjerdedel en ringe Betydning som Hanseplads, alene for Stettin. Det ses, at Staden 1599 nylig havde istandsat sit anselige Kompagnihus her og ført Boder hertil fra Falsterbo. Paa Falsterbo fandtes vel nu dens Hovedfed, men det gamle Dragørfarerkompagni, som var det ældste og rigeste af dens tre Skaanefarerkompagnier, bestod fremdeles; det gik senere over i Stadens Skipperlav. En Liste over dets Oldermænd eller Underfogder paa Dragør ses Bilag L.

Trafiken havde dog ikke mere nogen synderlig Tillokkelse for Stæderne. Silden, der i 1590erne indfandt sig i ret rigelig Mængde, gav atter et ringe Udbytte; og med den som den vigtigste Handelsvare stod og faldt hele Trafiken. Endnu synes Ølindførselen at spille nogen Rolle, ligesom Hollænderne paa Amager udførte en Del Heste efter kongelig Tilladelse[1]). Toldafgifterne var atter bleven betydeligt forhøjede; af Silden svaredes 12 Skill. pr. Td. og Ølaccisen var 9 Rdlr. pr. Læst, saaledes som Toldrullen forordnede. Læstepenge, Tøndepenge osv. skulde svares af hvert Skib efter almindelig Taxt. Hanseprivilegiernes Tid var endelig forbi.

Med Et afbrødes, da Christianshavn var anlagt som Stapelplads, al Hansetrafik paa Dragør. Ved en Forordning frabødes 1622 al Handel paa Landet af fremmede Købmænd og Kræmmere og i Byerne af alle, som ikke havde Borgerret[2]). Og da de stettinske Købmænd 1623 vilde opstille deres Boder paa Dragør, som sædvanlig, nedlagde Tolderen bestemt Forbud derimod. Stettinernes Oldermand, *Hans Mencke*, gjorde gældende, at han havde Ret til at aabne Kompagniets Udsalg af Brød og Udskænkning af Øl til Stadens Folk; men da han intet særligt Privilegium kunde fremvise forelagdes Sagen formodentlig Kongen. Næste Aar førte Kompagniet alligevel ½ Læst Øl til Dragør til Udskænkning «da Sædvaneretten ikke brødes derved» og Oldermanden medbragte

[1]) Kbhvns Toldregnskaber viser, at der 1615/16 indførtes til Kbhvn ca. 2000 Læster Øl. Og 1623/24, da Tolden paa Dragør findes indført her, se vi, at der udførtes 700 Tdr. Sild og 3 à 400 Heste fra Amager.

[2]) Nyerup: Danmark i ældre og nyere Tid I. 409.

en Skrivelse fra Hertugen af Pommern til Kongen, der dog ikke lod sig bevæge deraf, men befalede Oldermanden noteret af «betænkelige Aarsager».

Dermed var den hanseatiske Efterhøst paa Dragør endelig forbi, dette Hanseleje, der havde bestaaet i 3—400 Aar, forsvinder ganske og der fremtræder en fastboende Fiskeribefolkning. Da Sildefiskeriet 1665 atter havde tiltaget stærkt, søgte det stettinske Skaanefarerkompagni, som stadig bestod, endnu en Gang om, at faa sit Fed paa Dragør tilbage; men der blev svaret, at Kongen selv vilde gøre Brug deraf. 1669 blev det skænket til Kromanden paa Dragør, Svend Hansen Gynge, der vistnok tidligere havde været i Kronens Tjeneste som Bødker.

Toldstedet paa Dragør, som hidtil havde været underlagt Kjøbenhavns Len, var allerede fra omkring 1600 blevet underlagt Kjøbenhavns Toldsted og Schouten i Hollænderbyen havde Opsigt med og oppebar Tolden, der ikke var ganske ringe; alene for Udførsel af Heste indkasseredes indtil 3—400 Rdlr. aarlig. Ogsaa Ølindførselen til Amager gav endnu en Del Indtægter. Det ses endogsaa, at der 1626 blev indsmuglet Øl fra Stralsund til Dragør af en Mand fra Hollænderbyen, som maatte betale 2 Kurantdlr. i Bøde.

Som Toldere paa Dragør finde vi nævnt i det 16. Aarh.: 1524 og 1535 Jønns Martessen, 1552 Peder Andersen, 1561 Oluf Hanszen.

BILAG

BREVE OG AKTSTYKKER

VEDRØRENDE

AMAGERS HISTORIE

I. DEL

I.

1085. 21. Maj. *Knud den hellige* skænker til Kirken i Lund bl. a. 5 Bol i *Sundbyvester* (in insula Amacum, Sundby occidentali).

Tr. S. R. D. III. 425—27.

II.

1135. 6. Jan. *Erik Emun* skænker til Kirken i Lund bl. a. 2 Bol i *Tømmerup* og samtlige Bol i *Taarnby* (insula Amacum in villa Tummethorp duo mansi. Thornby mansus).

Tr. Dipl. Svec. I. Nr. 33.

III.

1135 (udat.). *Erik Emun* skænker til Kirken i Roskilde bl. a. 2 frie eller øde Bol paa *Amager* (duos nihilo minus mansis in Amaca), hvis Indtægt skal tilfalde Klostret i Ringsted.

Tr. Thorkelius Dipl. I. 4.

IV.

1186. 21. Okt. *Pave Urban III* giver Stadfæstelse paa Erkebisp Absalons Gave til Roskilde Bispestol bl. a. af *Burgby* paa Amager.

Tr. Kbh. Dipl. I. 1.

V.

1230. 1. Aug. *Valdemar Sejr* skænker Biskop Niels i Roskilde Øen *Saltholmen*.

Tr. Kbh. Dipl. I. 6.

VI.

1280. Dagen e. St. Mathiæ Dag. *Biskop Stig* i Roskilde giver Kjøbenhavns Borgere Ret til at bryde Kalksten paa *Saltholmen* uden Told eller anden Betaling

Fr. Kbh. Dipl. I. 29.

VII.

1342. 10. Aug. (Kalundborg.) Waldemar IV. skænker *Stralsunds* Borgere ved Stadfæstelse af deres Rettigheder i Danmark (1340, 20 Maj) en lavere Jurisdiktionsret paa *Skanør* og *Dragør*.

Waldemarus Dei gracia Danorum Slavorumqve rex et dux Estonie omnibus presens scriptum cernentibus salutem in Domino sempiternam.

(1) Noverint universi tam posteri quam presentes, quod nos exhibitores presencium nobiles viros et honestos omnes et singulos cives in civitate Sundis constitutos una cum bonis suis sub nostra pace et protectione suscipimus specialiter defendendos demittentes illis omnia jura et libertates, quas a progenitoribus nostris regibus Dacie liberius dinoscuntur habuisse, super addentes illis graciam specialem, quod in *Skanøør* vel *Drakøørn* proprium habeant advocatum omnes causas videlicet verba (verbera), vulnera, ictus, percuttiones et contentiones universas causis illis dumtaxet exceptis, pro quibus si quis ad collum vel ad manum convictus fuerit, que ad jus specialiter nostrum spectant, coram se totaliter terminando.

(2) Thelonium, prout ab antiquo est consuetum, videlicet oram d(e)nariorum (danariorum), Skaniensium de qualibet scuta piscatoria et *duos solidos* ejusdem monete de qualibet lesta exsolvere teneantur.

(3) In propriis residen(c)iis scilicet in suis *vittis linum*, *pulchrum panum scindere* et *vendere cum ulnis*, ac *alia mercimonia* ibidem vendendi et exercendi liberam habeant facultatem.

(4) Ceterum si que naves civibus memoratis attinentes in nostro dominio, quod Deus avertat, destruentur sive periclitentur, omibus bonis suis et navibus ab impeticione quorum-

cumqve uti debeant et gaudere pro usibus suis libere disponendis, quamdiu per se ipsos vel cum adjutoribus suis laborare valeant pro eisdem, inhibentes sub optentu gracie nostre firmiter et districte, ne quis advocatorum nostrorum, eorundem officialium seu quisquam alius, cujus cumque conditionis aut status existat, ipsos contra hujusmodi graciam specialem a nobis indultam aliqualiter audeat molestare.

In cujus rei testimonium sigillum nostrum presentibus duximus apponendum. Datum ante castrum Kalnoeborgh, anno Domini 1342, die beati Laurentii martiris, presentibus dominis Frederico de Lochen nostro mar(s)calco et Ottone de Schenchendorb militibus fidelibus nostris predilectis ac aliis pluribus fide dignis.

Tr. Hans. Urkundenb. II. 307—08.

VIII.

1342. 15. Aug. *(Kalundborg).* Waldemar IV tilsteder Staden *Kampen* den samme Ret, som den havde i hans Forgængers Tid, samt en lignende Jurisdiktionsret i *Kjøbenhavn, Dragør* og *Revshale,* som den har paa Skaane.

Tr. i Kbh. Dipl. I. 80.

IX.

1346. 10. Oktb. *(Roskilde).* Waldemar IV anviser Borgerne af *Zytpfen* et Fed paa *Amager* i Lighed med det, som de har paa Skaane.

Omnibus presens scriptum cernentibus Waldemarus Dei gracia Danorum Sclavorumque rex et dux Estonie salutem in Domino sempiternam. Tenore precencium constare volumus universis, quod viris discretis burgensibus de Suthfene spacium quoddam terre, quod vulgariter dicitur vitthe, in insula nostra *Amake* assignavimus sub propriis distinctionibus, crusibus sive palis cum omnibus juribus, privilegiis et legibus, secut in Skanør a nostris progenitoribus consimile terre spacium retroactis temporibus habuerunt, inhibentes districte omnibus officialibus et advocatis nostris, ne ipsos contra tenorem privilegiorum nostrorum inpedire quoquo modo presumant, prout indignacionem nostram et ulcionem regiam voluerint evitare.

In cujus rei testimonium sigillum nostrum presentibus duximus apponendum. Datum Roskildis, anno Domini 1346, die beatorum Gereonis et Cassii martirum.

Tr. Hans. Urkundenb. III. 47.

X.

1419. 4. Juni. . . . (Navnet ulæseligt) skænker sin Bod paa *Dragør*, paa *Skalkenæs*, ligeoverfor Peder Susts Bod, kaldet Hjørnebod, med Tilliggende til Vor Frue Kirke, hvor han havde udvalgt sit Lejested.

Tr. paa Latin i S. R. D. VIII. 543.

XI.

1425. 13. Decbr. *Verner Byttow* pantsætter to Boder paa *Dragør* til Jens Andersen Langebonde, Bymand i Kjøbenhavn, for 5 lødige Mark Sølv, 5 Skill. grot i hver lød-Mark, 9 Skill. lybsk i hver Skill. grot, saadanne Peninge som «j Lubike oc j Wismer æræ geuæ oc gænge». Boderne ligge ved Siden af den Strandbod, hvori han selv bor om Høsten.

Tr. Kbh. Dipl. I. 155—56.

XII.

1436. 7. Septb. *Erik af Pommern* giver Privilegium til Klostret og Staden *Stargard* samt *Treptow* paa et Fed paa *Dragør*.

Wy Eryke vonn godes gnadenn tho Dennemarckenn Sweden, Norwegenn der Wende vnnd Gotthen Konningk vnnd hertoge tho Pomern don wittlick vnd bekennen vor alswemhe de thasteite vnnd thokamen werden in vnnd myt dessen vnsen apenen breue dat wy vnsen leuen borgern vnd vndersaten vnnd vnsen kopstedern tho Pomern alse Stargarde vnnd Treptowe hebben ann vns wernen latenn vnd vns gebedenn vmb eyne vitte s en thogunnnende vppe vnser vyscherie tho Drakor by der prutzchenn vitte to den lemkulen wart vnd dat de brodere vonn Sunte Augustins ordhe tho Stargarde mogen bwenn dar eyne capelle vp derszuluen vitte dat hebbe wy en thugundth vnd tolaten na vnser sthede radt de nw by vns wern & vnmehr eres trwes

dinstes willen, alse se vns vnnd vnser riken hir thogedann hebben vnnd wy vnd vnse nakomelinge konninge vnnd denn riken thom intokamende tidenn vns vorseen datt se trwlikenn doen vnnd bowysen scholenn. Ock gunne wi en thohebbende vnd zubrukende szodann priuilegia vnd vrihedhe vp vnse vorbenomede vischerie vnd haruest markett alse de von Lubeke vnnd dhe andern hense stede darszalues hebben vnd geneten. Doch zu szodane mate dat se vns vnd vnse nakomeligen konningen don daruon szodane rente vnnd rechticheit alse andere stedderne lude vppe ther szaluen vischerie dar von geuen, vnnd don von erer vitthe vnd bodestedenn. Ock likerwisz vmb tollen vnnd andere rechticheit, darumme vorbidhe wy allhe man vnnd tho szunderen vnsen vogede vnnd amptlude en hir ane thohindrende. In sulker mate alse vorgeroret is by vnser konnekliken hulde vnd gnade.

Datum in castro nostro Calmarn osv.

Afskr. Rigsark.: Reg. 22, Pommern Pk. 2.

XII a.

1437. 1. Maj. *Lasse Povelsen Remesnider* skøder til Henrik Herne et Bodested i Hollænderstræde paa *Dragør* for 15 rhinske Gylden.

Tr. Kbh. Dipl. II. 65.

XIII.

1443. 15. Juni. Raadmand i Kjøbenhavn *Per Sweye* skænker sin Rettighed i en Klædebod paa *Dragør* til Clare Kloster i Roskilde.

Tr. Kbh. Dipl. IV. 38.

XIV.

1443. 3. Juli. *Christoffer af Bayern* giver Privilegium til Kødmangerne i Kjøbenhavn paa 25 Kødmangerboder paa *Dragør*, hvor de har Eneret til at sælge flaaet Kød om Høsten.

Tr. Kbh. Dipl. I. 163.

XV.

1449. 28. Aug. *Oluf Daa*, udvalgt Biskop i Roskilde giver Kjøbenhavns Kapitel Tilladelse til at have et flytteligt Alter paa Markederne paa *Dragør*.

Tr. paa Latin i Kbh. Dipl. IV. 42.

XVI.

1455. 6. Maj. *Andres Koch* overdrager til *Skelm Perssøn* sine Boder paa *Dragør*.

Allæ men thete bref see eller høræ lesses helser jek Andres Koch evenneligh meth vor Herre & kungør oc kennes jek mek met thette mit opne breff at jek aff berad hugh oc god viliæ hauer solt velboren sven Skelm Perssøn minæ boder paa *Dragør* ligend vid Skjolden alder synen vid tolbodestrædit som æræ siv alnæ i breden fra syner oc till nöör oc siv oc tivæ fagnæ fra gaden och neder till stranden med hws oc jord bygd oc vbygd som the nv æræ till evendeligh eyæ, oc kener jek mek at hauæ opbaret fult verd aff for[n] Skelm Perssön effte minæ fulkomeligæ nøgæ thij tiilbiuder jek mek oc minæ arffuingæ at frij oc hemlæ han[m] oc hans arffuingæ for[n] bodæstædæ for hver mantz hensigelsæ till evinneligh eyæ etc.

5 Segl hænge under.

Rigsark.: Top. Saml. Pergament 71. Sokkel. Herred No. 40.

XVII.

1456. 15. Marts. (Warnemünde). Skødebrev paa et Vrag, som er fundet i Øresund — paa Kastrup Knæ — og solgt til Ridder *Egert Frillen* for 40 Mark.

Wy *Otte Nielsson* Ritter unde Amptman mines gnedigen heren Koningh Christierns to Dennemarcken vppe Kalffø, Tetze Ertzediaken to Roschilde vnde dessulven mines gnedigen heren Kentzeler, vnde Werner Petterson, Bekennen vnde betugen openbare mit desseme vnseren openen breue vor alswene, dat Hans Dene vnde Clawes Stoltreuoet in unser eigenwardicheit deme Erborne gestrengen Ritter Heren Egerd Frillen eyn Schip alse in deme Oersunde vpp *Kastorpp Knee* vor en wrak gevunden wart, vor vertich mark densches geldes vorkofft hebben na vthwisinge enes openen breues dar vp vorsegelt. Dar mede se sik vullenkomen hebben nogen laten. Des to groterer tuchnisse osv.

Bagpaa Skibets Navn: *Lilien*. Afskr. i Langebeks Dipl. 30.

XVII a.

1456. . . . . . *Christian I* giver Peder Unger «wor scriffuer oc thiener» Frihed for Jordskyld, Fenstergeld og Tappepenge, samt andre kongelige Tynger af hans Boder paa *Dragør*. 1463 skænkedes de til Nikolaj Kirke.

Tr. Danske Mag. I. 206. 207.

XVIII.

c. 1470 (udat.). *Môte vedrørende Stettinernes Forhold paa Dragørlejet.*

Me schal hir de moth don van unses leven herren Gades wegen unde van siner benedigeden moder wegen unde van alle Gades hilligen wegen und van unses gnedigen herren koenungk Christernen wegen und van unser gnedigen frowen koninginne Dorothien wegen und van des rikes rades wegen und van der gemeinen hensestede wegen. Alle degennen, de dit holden willen, de holden up.

Dat is de moth und eynndracht des gemeinen copmanns van Stettin und der gemeinen hensestede; de schalmen alle jar verkundigen.

1. Thom ersten schalme nenen bandtstaken dregen noch andere wapene by drenn Marck Schons.

2. Vorthmehr so schal nein vischer wapene voeren in de see mer wen ein spundtbil unde einen nevinger unde ein spickerbare und einen hamer unde ock nene peke butenn deme staken lenger den eine handebreit, by sines sulvest live unde gude.

3. Vorthmehr schal nein vischer flögele voeren in de sehe unde nein vischer schal drageboeddeme setten wen twelff vademe by live unde gude.

4. Vorthmehr so schal nein vischer in de sehe vahren, he hebbe ein teicken; und hefft he neine egene bode, so mach einen loffwerdigen man tho börgen setten. (§ 10).

5. Vorthmehr schal nein vischer in de sehe varen tho vischende, he hebbe denne sine vullen garne; were idt sake dat jemandt det dede, dat schal stan tho dem vagede unde tho den olderluden, wo se dat richten willen.

6. Vorthmehr were idt dat jemand ein garne effte ein ancker funde, de schal dat bringen up des vagedes velt unde deme schalme arbeydes lon geven.

7. Vorthmehr so schal nein vorkoper riden in den strandt den heringk thovoerne tho kopende by twen lodigen marcken, de eine schal de vaget hebben und de andern de olderlude.

8. Vorthmehr schal nemandt den andern voerkop don by demsulven vorgeschreven broeke.

9. Vorthmehr so schal ock nemanndt in de see riden buten dat crutze heringk tho koepende by twen loedigen marcken, de helfft dem vagede und de ander helffte den olderluden.

10. Vorthmehr schal nemandt in den strandt riden, ehr de korff uppe is, by twen loedige marcken, dem vagede de helffte unde den olderluden de helffte.

11. Vorthmehr schal nemandt beringk solten in den groten schepen by tein loedige marcke.

12. Vorthmehr so schoelen nene Engelschen heringk solten noch nemand mit ehreme gelde by verlust des gudes.

13. Vorthmehr were id sake, dat dar jemandt geruchte makede, dat schal de vaget richten und de olderlude ann sin hoegeste und wat darby wanet edder dat geruchte horet und sturet dat nicht, de schal na dem male nicht so lofwerdich wesen, alse he thovoerne was.

14. Vorthmehr were id sake, dat jemand angegrepen wurde edder dar gerichtet were vortiden, edder so dar jemand were, de dar up saken wolde und wolde dar jemande umme drouwen, wor men de uthfragen edder uthforschen kan, de schal me richten an ehre hoegeste.

15. Vorthmehr were idt sake, dat jennich geruchte geschege, dar schal nemand tho lopen tho groter vermehringe edder verirringe, men ein jewelick schal bliven up sinem velde edder up sines kopmans velde edder in siner schuten. Wurde dar jemand mede begrepen, de dar tholepe, den schal me antasten und richten daraver.

16. Vorthmehr schal me nenen lofwerdigen man in den staken warpen, de dar borgen mach setten.

17. Vorthmehr so scholen nene wagenkerles metzer dragen effte kulen, noch vor des kopmans velde holden wedder des kopmans wille, by twen loedigen marcken, halff den vagede unde halff den olderluden; ock scholen sie nene verbindinge maken.

18. Vorthmehr schalme ock nemande sinen budel nemen.

19. Vorthmehr schal nen wagenkerle edder munderck gudt van dem lande voren na der sonnen, by twen loedigen marcken, halff dem vagede und halff den olderluden; up mach men wol schepen und voren.

20. Vorthmehr were dar jennich wagenkerle, des sin wagen neen voder heringes voren konde edder mochte, de wagen schalme bernen.

21. Vorthmehr were dar jennich wagenkerle, de des kopmans gut umme wurpe unde dar nicht by en bleve und hulpe dat bergen, de schal dat gut betalen.

22. Vorthmehr so schal hir nein mekeler wesen by live und by gude.

23. Vorthmehr so mach kannefas ein jewelick verkopen.

24. Vorthmehr so schal hir ock nemand fleisch verkoepen edder veyele hebben sonder de knakenhauwer; wurde dar jemand mede begrepen, de schal deme vagede geven twe lodige marck.

25. Vorthmehr wer dobbelen wil, de schal gan in dat handuth(?) und anders nirgends.

26. Vorthmehr schal ock nene schute manck den pramen liggen, und ock scholen nene schuten leichten sonder de pramkerles, by einer lodigen marck.

27. Vorthmehr so schal nene schute gevestet werden an de andere, averst ein jeder schal sulven sin ancker setten; ock scholen se nene wege tholeggen edder beslan.

28. Vorthmehr so schal nemand wunden verbinden, he schal idt deme vagede ersten seggen bi dren loedigen marcken.

29. Vorthmehr so schal nein vischer hering sollten vor S. Michaelis dage, de sulven in de see varth, mehr van eine halve last.

30. Vorthmehr schalme nenen grumkerles verdreth don by einer loedigen marck.

31. Vorthmehr so schal dar nemand buten den palen tho der seewart riden heringk tho koepende by twen loedigen marcken, und hedde he hering gekofft, den schal he nichtht beholden averst einn ander, de dar negest is bynnen den palen, de mach de heringk wol beholden. De helffte disse brokes schal hebben de vageth unde de ander helfft de olderlude.

32. Vorthmehr so scholen dar teyen karynen wesen unde scholen nicht tho hope dregen, me schal den heringk erst verkopen.

33. Vorthmehr so schal nein munderck heringk kopen in dem strande by sofs loedigen marcken, de helffte dem vagede und de andere helffte den olderluden. Also dicke he dat deit, so schal he verlesen heringk unde both tho des vagedes behoff. Men allene schutenjungen scholen de lude up unde in de schipe voren, und se scholen neinen herinck kopen by dem sulven broke. Unde ock schal nein munderick umme gelt voren, he hebbe denne ein teicken van dem vagede.

34. Vorthmehr so schal sick nein kopman mit munderken lathen an schuten setten effte droges votes heringk kopen; he schal riden edder waden, by teyen loedigen marcken, halff den vagede und halff den olderluden. Und ein jeder mach wol in sine eigene schute varen.

35. Vorthmehr schal men nemande leyden vor schulde, de to Draker gemaket is, effte de uppe Drakere gelovet is tho bethalende, idt si kort edder langk.

36. Vorthmehr so schal nemand botter verkopen an helen tunnen effte an halven, sonder men wege se denne, by verlust der botter unde des geldes.

37. Vorthmehr de vlotrep, garne unde symme scholen ehre lenge hebben.

38. Vorthmehr wen men de palen stoten schal, dar scholen de olderlude bi wesen.

39. Vorthmehr were dar jennich man, de den anderen

tho rechte broechte vor den vaget, den schal de vaget nicht vorlathen, de hovetman si denne darby jegenwerdich.

40. Vorthmehr were idt, dat hir jennich man sturve unde sine frunde jegenwardich weren; de mothen sick des godes underwinden und don dem vagede sin recht darvan, dat is drey Schonsche marck.

41. Vorthmehr so schal nen vischer sinen heringk veilen edder verkopen anders wan sinen rechten schiphern und sinen rechten Copmanne; were idt, dat wer anders dede, dat schal stan tho deme vagede unde tho den olderluden, wo se dath richten willen.

42. Vorthmehr so schal nen munderick in dat landt vahren und halen mehr als dre tunnen swar; were idt sake, dat he anders dede, dar schal de kopman sin guth nicht umme verbraken hebben.

43. Vorthmehr so schal nen Kopmann ligen by dem strande unde ock neine stortherum maken, he schal liggen up siner vitten; were id sake, dat he des nicht enhelde, so schal he verbraken hebben tein lodige marck, de helffte dem vagede, de helffte den olderluden.

44. Vorthmehr so des vagedes knecht wor gesandt edder gehalet wurde uppe den vitten edder uppe den strandt van des vagedes wegen edder von der koplude wegen edder van jemandes wegen, deme se rechtes behelpen scholden, were idt dat em jemandt verdreth dede, dat schal stan tho dem vagede und tho den olderluden, wo se dath richten willen.

45. Vorthmehr so schal nemand liggen uppe dissem lagher vor kopman, he hebbe denn olderlude, dar he an hoveden mach, by teinn marck, de helffte dem vagede und de helffte den olderluden.

46. Vorthmehr so schal nen schip lenger liggen in deme Sunde in der drifft als eine nacht, by tein lodige marcken.

47. Vorthmehr so scholen hir neine treringe geleide hebben.

48. Vorthmehr de de wege vorbuweth hefft, de schal he upbreken thovorne in den strandt, by sinem broke; de

broke schal stan tho dem vagede unde tho den olderluden. (Se § 27).

49. Vorthmehr so schal nein vorkoper grone vische veile hebben, dorsch effte ael, men de jennen de ene sulven vangen iffte sin gesinde, bi verlust des gudes.

50. Vorthmehr so schal nemand Rinschen win tappen anders den Lubesche mathe, dat quartir umme dre witten.

51. Vorthmehr dat goldt und pagament, alse dat de gemenen vogede hir setten uppe Schone, also schal me dat nemen.

52. Vorthmehr so schal nemand anders heringk solten anders, wen vor beyden boddemen unde middeweges alleins, ahne ingestortet, ahne schalback unde ahne halen heringk; wurde jemandt begrepen, de id also nicht helde, de schal dat gudt verbraken hebben. Unde dat schal stan tho deme vagede unde tho den olderluden, wo se dath vordan richten willen.

53. Vorthmehr welck man sick bestediget to deme andern to vischende, he si sturman edder rodersman, he schal mit em vischen also lange, alse he em ersten gelavet hefft; unde wurde jemand darmede begrepen, dat he des nicht dede, de schal nener borgen geneten. Unde dat schal tho deme vagede und tho den olderluden stan, wo se dat richten willen.

54. Vorthmehr so schal nen vischer upsniden vor S. Dinnies dage (9. Okt.), id si den sines schipheren wille; dede idt averst einer wedder des schipheren wille und de schipher dat clagede, dat schal stan tho deme vagede und tho den olderluden, wo se dath richten willen.

55. Vorthmehr welck vischer de upsniden wil, wen de vischerye gedan is, unde wil sine ballast werpen, de schal sine schute leggen an dath landt, also na alse he vleten kan, und werpen dan de ballast uth. Wer dat so nicht holdt unde wurde daraver begrepen, dat schal stan tho deme vagede und tho den olderluden, wo se dath richten willen.

56. Vorthmehr wer dar wil wandt sniden, de schal den wantsnideren ersten don also vele alse recht is, so ere gerechticheit uthwiset.

57. Vorthmehr wer wanth kofft unde wil dat hir gestreken hebben, des schal sich de kopman nicht wegern, de dat wanth verkofft. Unde dat halve laken schal hebben negenteyen ellen.

58. Vorthmehr wer dar verkofft Kirsey edder voderdock iffte linnwant by hunderdenn, by halven hunderden edder by quartiren, de schal dat striken laten.

XVIII a.

1473 (udat). Jon Pedersen og Hustru skænke for deres Sjæles Salighed Indtægten af en Bod i Nyenstræde paa *Dragør*, som Nickels Bager har havt i Leje og giver 2 lødige Mark af i aarlig Rente, til Sct. Antonii Alter i Nicolaj Kirke.

Tr. Kbh. Dipl. IV. 116.

XVIII b.

1473. 11. Septbr. Frits Paris, Væbner i Kongens Lyngby, skøder til Klavs Bruse i Kjøbenhavn en Bod sønden ved Køtmangergaden paa *Dragør*.

Tr. Kbh. Dipl. I. 207.

XVIII c.

1474. 28. Novbr. Peder Unger, Raadmand i Kjøbenhavn, og Hustru skøder til Brandani Alter i Nikolaj Kirke deres Bodesteder i Hollenderstræde ved Stranden paa *Dragør*.

Tr. Kbh. Dipl. IV. 117.

XVIII d.

1476. 8. Janr. Raadmand Nils Andersen i Kjøbenhavn skøder paa Peder Hansens Vegne til Borgmester Jeip Claussøn Rettigheden af 3 Boder paa *Dragør*.

Tr. Kbh. Dipl. I. 210.

XVIII e.

1481. 26. Juli. Karine, Klaus Bruses Enke, skænker til Frue Kirke for sin Husbondes og deres Arvingers Sjælemesse en Bod i Kødhmanghersstrædhet paa *Dragør*.

Tr. Kbh. Dipl. I. 218.

XIX.

1493. 1. Marts. *Clawes Pulsman* af Stralsund overdrager til *Claves Bolten* sst. sine to Boder paa *Dragør.*

Ick Clawes Pulsman borger tome *Sunde* myt mynne eruen bokenne vnde betughe openbare vor alles weme in desseme breue dat ick rechte vnde reddelyken hebben vorkoft vnde vorlaten vorkope vnde vorlate to eneme ervygen steden vasten kosten kope yegenwardygen in kraft desser breues deme ersamen manne Claves Bolten borgere tome Sunde vnde synen eruen myne twe boden vppe Drakør belegen vppe deme schylde an der wysmerchen strate nort wart van der bükercken myt alle eren to behoringen vor hundert marck sundis dede my to vuller moghe van em volle dancke vornoget vnde betalt synt vor der makynghe desses breues so qwyt vnde so vryg alzo ick de suluen beyden erbenomeden boden myt eren to behoryngen gehat gebrucket vnde boseten hebbe vnde my vnde mynen eruen myt alle nychtesnich an den twen vorbenomeden boden tobeholdende vnde vorlate so Clawes Bolten vnde synen eruen to der hant vnde my vnde mynen eruen van der hant vnde en wyllen dar nymmermer in nenem tyden vpsaken. Dyt allent vorscreuen laue ick Clawes Pulsman myt mynen eruen Clawes Bolten vnde synen eruen in guden truwen vnde sekeren louen stede vnde vast wol to holdende sunder alle arch vnde argelyst. Des to groter vnde vaster vorwaringe hebbe ick Clawes Pulsman vor my vnde myne eruen myn ingesegel wytlyken gehenget vor dessen breff, den mede tor wytlycheyt vmme meynes bede wyllen alze mechtighe tughe vorsegelt hebben de ersammen manne alze her Johan Bolkow ratman tome Sunde vnde Peter Jorden en ersseten borger darsulues geuen vnde screuen na gadis bort 1400 vnde dre vnde negentych yar des vrygdages vor Sunte Adryanns dage des hylgen martelers.

Afskr. i Langebeks Dipl. 1492—97 efter Orig. i Nikolaj Kirkes Arkiv.

XX.

1496. 9. Marts. *Niels Audersen Guldsmed* skøder til Sct. Margrethe Alter i Frue Kirke tre Boder med et Herberg paa *Dragør.*

Anders Ipssen i Syndre Swndby oc tingfogit paa Amageland, Oluff Persson i Skelgaar, I. Ipsen i Tymbrop, Jep Falster i Sundbywestre og Aage Is i Catstrop osv. kundgjøre osv. paa *Amage landzting:* wor skicked erlig oc forsinlig mand Niels Andersen guldsmed, borger vdi Køpenhaffn med lowlig tijnglijd vdi hans frij velmagt med hans gode frij velge oc berad hw oc oc med hans kiere husfrwes raad oc samticke, med mwld oc tree skøte osv. the tree boder med thet herberre, som op til thagen bigt er vd til Stranden, med forscreffne boders bodestede, ligende paa Dragöör, sinden næst Anders Ipsens boder ther sammesteds osv.

Ther vppa beddis forscreffne Niels Guldsmed eth uwilligt stockewitne.

Tha melte fogeden thesse efterscreffne dandemen aff alle fyre tingstocke, som wore Hans Matzssen i Swndbyøøstre, Jørgen Olssen ibid., Niels Jonssen ibid., Jørgen Michelssen ibid., Michel Olssen i Catstrop, Laas Ipsen i Tymbrop, Peder Henningsen i Tornby, Jes Geldssen ibid., Josep i Swndbyøøstre, Nis Kempe i Tornby, Oluff Issen i Magleby oc Jep Laurissen ibid. . . .

Tr. i Kbh. Dipl. IV. 236.

Brevet er stadfæstet af Kong Hans 1496, 27. Juni. Se Rørdam: Kbhvns. Kirker og Klostre. Till. 120.

XXI.

1518. Register paa Amage landh.

Sundby vestre xx pund bing xxxj tønner haffuer, xxxvj høns ix geess, xv marck vj ß iij ℔.

Sundby østre xxx pund biug xxix tønner haffuer, lvj hønss xiiij geess.

Tissze two forscreffne byyer giffue tilhobe vij køør vj swyn v foer x lamb, xx marck ij ß.

Tissze two for[a] byyer regnit thirs affgifft wdj penninge er suma iij[c]xjx marck v ℔.

Tornby xvj pund biug x tønner haffuer, xxxvj høns x geess iij køør vj lamb iij swijn xx marck vij ß.

Aff Tornby regnet altt wtj penninge er tilhobe summa lxxxx m. v ß.

Castrop xvj pund biug xiiij tønner haffuer xxx hønss vij geess iij køør iij swijn iij foer vj lamb xx marck iij ß.

Aff Castrop regnet altt wtj penninge er summa lxxxxjx marck j ß.

Magleby litle xxxj pund biug xxv tønner haffuer, lvj høns xiiij geess iiij swijn iiij køør iiij foer viij lamb xxj marck ij ß.

Aff Magleby litle regnet wtj penninge er summa ilx marck ij ß ij alb.

Raagordt giffuer iij løde marck.

Wiberop giffuer oc iij løde marck.

Magleby søndre xlij pund biug lvj tønner haffuer, lxxxiiij høns xxj geess vij nødt ix swijn vij foer xiiij lamb liij marck vij ß vj ℛ.

All Magleby søndre regnet wtj penninge er summa iilxjx marck ij ß.

Temeroppe xxiiij pund biug xij tønner haffuer xl hønss x geess xxv marck iij ß ij ℛ.

Skelgordt iiij pund biug ij tønner haffuer, viij höns ij geess.

Tissze two forscrefne byyer regnet wtj penninge tilhobe er summa j^{c}xlij marck v ß ij ℛ.

Wlderop vj pund biug iij tønner haffuer, xij hønss iij geess j kov j swijn j foer ij lamb vij marck vij ß.

Altt afi Wlderop regnet wtj peninge er suma xxxvij vij ß.

Summa paa altt forscrefne aff Amage landh er mlxxxj marck vij ß iij ℛ.

Ther forwden er *Lagorden,* som ingen wiiss rentthe pleger at gange aff, wden altt samen her till slottz, som ther wort berget.

Saltholmen oc ther forwden som giffuer vj marck ij ß som pleiger at were regnet till Amage.

Tesligest *langicht wgedags gierning* oc andet som fogden weidt beskiedt paa.

Dragøør toldh anno etc. mdxviij løber Dragøør toldh oc Callebo met bodeleye sagefaldt oc andet som ieg anamet ther wtj høst nest forgangen efither myt regenskaffs lydelssze summa vj^{c}lxv marck iij ß ij alb. j ℛ.

Lodt jegh saltte paa Dragøør wtj Konings Køp:

Item kiøpte jeg xij less oc viij woll fuld sild, wollen for iiij alb. oc lxv less vij wolle oc ij kast tom sild, wollen for i ß. Summa i^{cl} marck i ℛ.

Ther jeg kunde icke fange sild nog wtj konings køp, tha kiøpte jeg siden oc betal den, som køpmend køpten wtj køpmandtz køp.

Kiøpte jeg lxx liss oc x woll sild, fuld oc thom tilsamen, somme wolle gaff jeg viij alb. fore oc for some vij alb. mijnder oc mere som kiøpmend kiøpten oc mijt reginskaff wdwissze, summa lxxxxij marck viij ß iiij alb.

Finge gelnekonner, leggekonner, bøtker, wogenmend, arbeidzfolck met anden wngieltt, summa xxviij marck vj ℛ.

Kom ther xv lester nyy tønner til, som wor nadige herres bøtker giorde paa *Wyngorden*, haffde jeg skullit køpt thenom, tha skulde jeg giffuit paa then tiid iiij marck for huer list wilde the xv lister standit tilhobe lx marck.

Kom ther iiij lister oc iij tønner oemersaltt till at saltte samme sildh met, haffde jeg skullet køpt same salt, tønnen for iij marck, tha haffde thet løbet j^{c}liij marck.

Thend tiid thenne forscrefne sild wor salttit wor thet tilhobe xv lester sild, the v lester wor fuld sild oc the x lester wor thom sild, oc thr kom xvj wolle oc ij kast wtj huer tønne, oc standir samme sild tilhobe summa wden saltt oc trææ ii^{c}lxxj marck v alb. iij ℛ.

Summa offuer altt med saltt oc tønner iiij^{c}lxxxiijj marck v alb. iij ℛ.

Haffuer jegh soldt same xv lester sildh.

Item fick en køpmand *Staffen Köne* aff *Berlijn* iii½ lest fuld sild, lesten for lxxxiiij marck oc ½ lest tom sild for xxxvj marck, ther offuer fick hand ij tønner at forhøgen met, som hand gaff indthet fore, men hand gaff tess mere for then annen, er summa iij^{c}xxx marck.

Fick wnge *Hans Møller*, som boer wtj *Stetin* xvj tønner fuld sild, huer tønne for vj marck, oc j lest thom sild, tønnen for v marck, summa i^{cl}vj marck.

Sende jeg till *Dantsken* viij lester tom sild oc fick jeg for same sild foruden fracht oc wmgieltt ij^{cl}xxxxij marck xviij ß

prydske oc xij schott, regnet wtj danske penninge 1½ marck prydske for 2½ marck danske, er tilhobe summa iiij^{c}lxxxviij marck vj ß ij alb.

Solde jeg her wtj byen vj tønner, for ij tønner 6½ marck oc for the andre iiij tønner huer tønne v marck, summa xxxij marck.

Summa paa forscrefne sild, som jeg haffuer sold samme sild fore er j^{m}vj marck vj ß ij alb.

Szo haffuer mynd herris nade wondet paa forscrefne sildh for wden altt thet som jeg haffue wdlagt paa hans nadis wegne v^{c}xxiij marck iiij ß ij alb. l ℔.

Oc forwden hues hans nade wynder fremdelis paa warene, som jeg kiøpt haffuer for samme penge, som jeg will met gudss hielp giøre hans nade rede oc regenskaff fore i fremtiiden.

Rigsark.: Forskj. Lensregnsk. eller Jordbøger fra Chr. d. 2.s og Fredr. d. 1.s Tid. Top. Saml. Papir. Amager.

Der er udeladt enkelte halve Tal i Summerne, uden at disse derved undergaa nogen væsentlig Forandring.

XXII.

1555. Mand. e. vincula petri. Staden *Stettin* besværer sig over Forulempelser fra de Befalingshavendes Side paa *Dragør* o. a. St. i Borgernes Sildesalteri og Handel, navnlig Kødudførselen.

Durchl. grosmachtigster khoningk gnedigster herre vermittelst vnnser alwegen mit hogsten vleiss gantzwilliger dienste. Neben ewer Khon. mayst. wir demutiglich en zuerkennen, das wir vom vnnsern mitburgern jn gemein, sonderlich die sich dess hering saltzenns vnnd handels of den vischlager zu Drakør vnnd andern vischlegen jnn ewer k. m. reiche gebrauchenn, das sie wider altherkommen vnd vnser von Stettin habende gerechtickeit durch etliche derselbenn beuelhabern beschweret, vnnd jn jrer befreihunge vervnruiget werdenn sollen, clagende herichtet, auch wegenn dess gentzlichenn vorrpats der vleisch ausfüre vmb furschrift an ewer k. m. ersucht werdenn.

Weill wir vnnss aberr jm wenigsten versehen mussen, dass ewer k. m. hochmildes angepornne khunigliche gutigst gennite sonderlich vber ewer k. m. vor zwei jarn zu Coppenhagen vnnd vornn jar zu Odennsche vnsern gesant gnedigste geschene vortrostunge jemands der vnnserrn wider althergebrachtl. gebrauch oder befreihunge zubelestigenn, oder daran zuhindern. Ihr gemeint, oder noch sein wolten, sonndern denn kaufman von Stettin mit allengnaden durch dorselben beuelhabere mehr zubeforden dann zuuerhindern gnedigst gneigt, — wollen wir dennach hirmit ganntz hoher vleiss gebeten habenn, ewer kh. m. wolltenn bei derselbenn vnderthanen vnnd beuelhabern vf Draker vnnd an andern ortenn vf der vnnsern demutigg ersuchen, gnedigst jnnsehenn thun vnd befugen, die vnsern hinfure bei alten hergebrachten gebrauch vnd befreihunge zulassenn vnnd die vnnsern darin nicht zuhinderrn, — vnnd ewer k. m. auch denn vnnsern weiter gnedigst gestatenn, allein doch zu jren eigen notwendigen bedürff vnnd hausshaltunge gesaltzen vleisch auss zufürenn, jnn gnedigster erwegninge.

Dass wir derselben reichs vndertanenn jnn dem wess sie des alh. bedurflich, vf jre begerrn, auch vngesehenn vnnd hindan gesetzt, welches oft denn vnsern auss zufüren verboten, gern nachgegeben vnd damit wilfartt, — wollenn solchs auch hinfurt vmb ewer k. m. vnnd deren undertanen, jnn demutigenn hohen vleiss vndwillikeit zuuerdienen, vnnd sampt denn vnnsern dieselbe ewer k. m. dem almechtigen got zu langen lebenn vnnd jn glückseligen friedlichen regiment zuerhalten, mit ennigen gebete zubeuelen geflissen sein.

Datum Stettin montage nach vincula petri LV.

E. kh. mäyt. demutigen altzeitgeflissenen
burgemeister vnd rathmanne
der stadt Altenn Stettin.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne Pk. 24 b.

XXIII.

1556. 31. Juli. *Hertug Barnim* af Pommern ansøger Kongen af Danmark paa Staden *Treptows* Vegne om Fornyelse og Stadfæstelse paa Brugen af dens Fed paa *Dragør*.

Durchlauchtigster groszmachtiger kuning unszer freuntlich dinst vnnd was wir sonst liebe vnnd gutes vermugen seint ew. Kö. W. allezeit voran, hochgebornter furst freuntlicher lieber her. oheim vnd schwager, das durch ew. Kö. W. vnnd vorfarn ihr zur zeit könnige zu Denmarcken vnse er geliebte hern vnd freunde, hochstliger vnnd milder gedachtung die ersamen vnsere vnderthanen burgermeister rath vnnd gemeine kauffman vnser stadt *Treptow a. d. R.* mit den fischhering lagen oder vitte zu *Draker* in ew. kö. m. kuningreichen über menschen gedachtung bisz daher ausz kuniglicher freywilliger gasteliger miltigkeit, begnadet, begabet, im brauch alter befreihung desselben fischlagern, gnadiglichst erhalten gehandthabe vnnd gelossen, vnnd darüber auch sonderliche gnedigste vertrøstung von e. k. w. obgedachte begnadung, durch schrifftlich vrkund gnadigst zubestattigen vnnd zu confirmiren, empfangen, wir dan vorgemelte unserer vnderthanen in beiligender supplication schrifft an vnse gelangen lass.; thun wir obgedachter gnadigster entzeigung kuniglicher mildigkeit, handthabung vnnd conseruation derselben, kegen den unsern e. k. w. vnnd der loblichen cron Danmarck, dienstlich, freuntlich vnnd gunstiglich bedancken, mugen auch es vnderthanig such der vnseren zu Trepto nit vnderlassen nach dem sie in alle wege sich gantz treulich vnnd gehorsamblich zu allen vnsern wolgefallen is zuer zeit verhalten ew. kö. w. fleissiglich vnnd freuntlich zubitten, als wir dan auch hirmit nwe, das dieselbe vorangenegte gnadigste vertröstung, den unsern die erlangte befreibung des fischlagers, dauon obgemelt, zu ewiger gedachtung der sachen gnadiglichst mit schrifftlicher vrkund zubestattigen, vnserer vnderthanen sich gnadiglichst bevohlen sein lassen vnd zu entschutzung vnnd handthabung denselben e. k. w. mildigkeit gnedigst mitteilen zulassen. Das werden sie, souiel an ihnen ist, mit aller vnderthanigster ehr erbietung, treue und reuerentz e. k. m. neben der vorgebrung der almethigen, vnnd menigliche rhum zuuerdienen beflissen sein wir wollen auch nit vnderlassen souiel an vnse ist, widerumbkes ew. kö. w. dienstlich, vnnd den verwandten e. k. w. kunigreich vnnd landen, gunstiglich vnd gnediglich mit aller befrunderung in vnseren landen vnnd furstenthumben, vnd son-

sten mit aller freuntlichen wilfharung, keg. e. k. w. zu jeder zeit zuentzeigen.

Don vf vnseren hausz Wollin den letzern juli anno & c. LVj.

Von gotes gnaden Barnim zu Stettin Pohmern der Cassulen vnd Wenden hertzog furst zu Rhugen vnnd graff zu Gutzkou.

Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 2.

XXIV.

1556 (udat.). Borgmester og Raad for Staden *Treptow* ansøger gennem Hertugen af Pommern Kongen af Danmark om Fornyelse og Stadfæstelse paa Brugen af sit gamle Fed paa *Dragør*.

Durchlauchtiger hochgeborener fürst gnediger herr. e. f. g. geben wir in aller vnterthenigkeit vnd demoth zuwissen: das e. f. g. stadt *Nowen Treptow* wir gemeine ihnwhoner vnd kauffleute, sich gemeinlich der seefart gepriesen vnd furnemlichen vnser schiffart in die königreiche Dennemarck in die hauenen vnd heringsfang lagen ihr vnd alwege gerichtet haben. Darumb wir auch bey hochloblichen konigen in sonderheit konig Erichen eine begnadunge vff dem lager Drakør vnd eine besondere vitte daselbst erlanget vnd von der zeit bisanher von dar zu darin besacht erbauvet vnd besessen haben vnd noch besitzen.

In dem aller gnediger furst vnd herr., nach hochszeligen koningk Erichen regieringe viele kreigs handelungen hin vnd widder in den konigreichen Dennemarck entstanden, haben wir von den nachuolgenden auch hochszeligen loblichen konigen vmb Vornwerrunge vnd Confirmation vnsers priulegien vff der vitten zu Drakør, nicht ansuchen beweiben oder forderen konnen, — sondern seind ahn vnserm fridlichem gehaben vnd nach habenden besitz vnd possessorio geneigt vnd zu friden gewesen, — itziger zeit aber weil wir erwegenn, das nhun, vnd kunfftiglich viel mehr geschwindigkeiten in der welt zu besharem vnd jedermale ihrer gute vorwarsam hoch von nöten ist, so befinden wir, das vns gleich woll der kö-

niglichen maiestat, gnedigste confirmation vff der vitte *Drakör*, vns vnd vnsern nachkomligen fruchtbarlich vnd vast nutze sein mogen. Darumb auch, als der durchlauchtigster groszmachtigster fürst vnd herr., hrr. Christian, koning zu Dannemarck (osv.) & vnse gnedigster herr., der konigreich Dennemarck durch gotte gnade regieringe entfangen, haben wir nicht vnterlassen. vnd bey irer ko. mat. in aller vnterthenigkeit, durch den ehrwirdigen herrn doctorem Johan Bugenhagen pomeranum vnd erliche vnsers mittels, ersucht, vnd dienstliches vleises bitten lasse ire ko. mat. vns damaln den gnedigsten bescheid lassen gehen, das ire ko. mat. mit den stedtenn vnd den von Lubeck irlicher ingefallenen sachen zwistig stunden, — vor derselbigen vorrichtinge, heiten ire konigliche majestatt allerley hochbedenken, vns in vnsern vnterthenigenn bitten begnadunge zu erseigen. Doch wolten ire ko. mat. vns bey unserm altem possessorio und rausamen besitze, vffs gnedigste handt haben vnd scutzen. Vnd wen aber die vorgleichunge mit den andern stedten, geschehen, muchten wir widderumb anregnunge thuen. Demnach gnediger furst vnd herr. ob wol, solche irer ko. mat., gnedigste gethane vorheisthunge, vnd vertrostunge, vns in allervnterthenigkeit zum hohesten dancke angenehme ist, vnd derselbigen auch volgents also fruchtbarlich genossen haben, so vormercken wir doch, aus unserer mitburgere bericht das vns e. f. g. stadt Treptow, solch langzeitige vorbleibunge mit der hense stedte handelungen muchte beschwerlich werden dadurch vns auch etwas behinderung oder bekummern, in vnserm alten gehabten vnd noch habenden possessorio konte furfallen so dauern wir gerne in aller vntherthenigen demuth wolten furkommen vnd forbitten.

Derhalben gnediger furst vnd herr., gelanget an e. f. g. vnsere vnterthenige bitte e. f. g. wollen vns e. f. g. gehorsamen vnterthanen eine furbittliche forderinge schrifft an ko. mat. zu Dennemarchen mittheilen vnd ire ko. mat. bitten das ire ko. mat. e. f. g. stadt Treptow die alte begnadungen vff der vitten Drakør gnediglichen erneweren vnd confirmiren wollen, vnd vns in irer k. m. gnedigsten scutz lassen befholen sein. Auch gnedigste vorsehunge lassen

thuen bey irer k. m. tolner zu Drakør das wir von niemandts interturbiret, sondern vormuge vnserm habenden begnadunge, auch irer ko. mat. gnedigster verheisthunge in vnserm alten wolhergebrachten possessorio, nach wie vor, friedlichen gelassen mugen werden, wie wir danne vngezweiuelter zuuorsteht seind. Ire ko. mat. aus angeborner koniglicher tugendt, gute vnd miltigkeit, vff gnediglichen thuen werden — solche vmb ire ko. mat. vnd e. f. g. jeder zeit zuuordienen seind wir ungesparts vleises leibes vnd gutes alwege schuldig vnd willigk.

E. f. g. vnterthenige gehorsame burgermeister rath vnd gemeine kauffmann e. f. g. stadt Newen Treptow ahn der Rheyn.

Orig. Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 2.

XXV.

1556. 31. Aug. *Christian III's* Missive til Hertug Barnim angaaende den forlangte Konfirmation af Staden *Treptows* Privilegier paa *Dragør,* hvilken Kongen paa Grund af de indtraadte Forhold til Hansestæderne og Forhandlinger derom for Tiden ikke har set sig i Stand til at give.

Christian der dritt. (osv.). Vnser freuntsckafft vnd was wir jed zeit liebs vnd guedes vormugen zuuor. Hochgeborner furst freundtlicher lieber oheim vnd schwager, wir haben e. l. schrieben vnd suchung confirmation e. l. vnterthan der von *Treptow* angegebn preuilegia betreffen, freuntlichen empfangen vnd vornhommen, — vnd wollen e. l. darvff freundtlich nit vorhalten, das wir e. l. souill jmmer gelegen zuwilfharn nit vngenegtt, es seind aber mit den ansehe stedten jrer befreiunge vnd priuilegia halben vff vnser fischlagen *Drakoer* vnd anderen jrringen jngefurt, die anher vf vilfaltig guetlich handlung nicht mugen erledigtt werden, — vnd seind aber doch furschlege zu ausstreglich mitlen angestallt dadurch solch jrs . . . mit gotlicher hulff rechtlich zuerledigen, weil dan vor ausstrag solcher gebrechen, wir nicht vorwiss . . . wie weit der ansehe stedt priuilegia zuerstrecken, haben wir fueglich e. l. vnterthan der von Treptow die gefurderte confirma-

tion nicht thun mugen. — Vnd wollen vns e. l. jn dem nicht anders dan freundtlich bedencken, wir wollen auch e. l. zu freuntlicher wilfarung den von Treptow mit gnaden begegnen lassen, das wir e. l. zu freuntlicher antwortt nicht vnangezeigtt wollen lassen. Vnd seind e. l. also vnserm besonderen lieben ohmen vnd schwageren mit besonder freundtschafft, vnd allen guethen zuwilfaren jederzeitt freundtlich geneget vnd willich.

Dat. jn vnser jacht zu Sorstmarck zu Lalandt den letzten monatstage augusti anno etc. jm 56.

Christian.

Dem hochgeb. fursten (osv.) hern Barnim zue Stettin Pommern (osv.).

Kopi. Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 2.

XXVI.

1556. Fred. e Trin. *Johannes Bugenhagen* gaar i Forbøn til Kongen for Borgerne af *Treptow* om Stadfæstelse af deres Rettigheder paa *Dragør*.

Durchlauchtigster grosmachtiger konningk hochgebornen furst, gnedigster herr. e. konnigliche maiestadt swy gottes gnade vnnd frede nebenst meinen demutigen gebett vnnd vnderthanigen diensten zuuorn. Gnedigster herr. kunnigk e. k. m. gebe ich vnderthanigk zuerkennen, das meine lieben landtleutt vnnd freunde ein ersamen rath der stadt *Newen Treptow a. d. R.* im Pommern gelegen, mich vmb ein furderungsschriefft ahn e. k. m. bittlich ersucht haben, wegen ihren alte wollhergebrachten begnadungen auff dem fischlagen zu Drako das solchs durch e. k. m. gnediglichen renomert vnnd confirmirt mucht werden. — Dieweill dan g. h. k. ich mich etwas zuerinnern weisz welcher gestalt ich vormhals derselbigen sachen bey e. k. m. mundtlichen gedacht, vnd von e. k. m. die gnedigste furtrostinge erlangt, das e. k. m. meine liebe landtleutt meiner vnderthaniger furbitte gnediglichen vnd fruchtbarlichen wolten gniessen lassen. So ist demnach itziger zeitt mein vnderthenige gehorsame gebitt e. k. m. wolten ihrer konniglichen gnedigen furtrostinge in

gnaden euige denck sein vnnd solche gnedige kunnigliche confirmatio der vitten zu Dracko den von Treptow in aller vndertheniger gehorsamer dienstbarkeytt vmb e. k. m. werden verdienen vnd ich wils mit meinen demutigen gebett, zu gott den almechtigen vmb e. k. m. gesuntheit, gluckseliges regiment seliges leben, vndertheniglich furbitten. Deuiell e. k. m. in gottes gnedigen schutz vnd schirm zw vrkundt mit meiner eigener handt. In diesem meinem alter vnd schwachheitt vnterschrieben, gegeben zu Wittemberg vrigtags nach trinitatis anno MVLVI.

E. k. m. vnterteniger diener
Johannes Bugenhagen
Pomer d.

Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 2.

XXVII

1558. Juni. Staden *Stralsund's* Affærdigelsesbrev for Raadsmedlem Johann Senckestackenn, der i Odense skal underhandle med Kongen om den uberigtigede Jordskyld af Stadens Fed paa *Dragør*.

Durchlauchtigster grossmechtigster hoichgeborner konig e. ko. mat. seind vnser vndertheniste dienste yeder zeit zuuor, gnedigster herr. Ob wol anno 53 zu Copenhagen des nicht vndtrichtedenn erdtgeldes vff *Drakor* eine bescheit gegebenn, so ist doch inn dem verdrage anno 56 zu Hamburgk vffgerichtet verleibt, das e. kö. mt. vnns bey altenn vnd yedernn priuilegien vnnd freyheytenn, so was konig Johannes, konig Christiern vnnd konig Friderich confirmiret vnnd gegeb", schutzenn vnd handthalt" woltenn, — was auch beschwerlicher weise dawider vorgenommenn were, dasselb abgeschaffet werdenn solte, konig Friderich hochloblicher gedechtnusz aber hat vns gnedigst befrihet, das die vnsernn vonn ihren boden wor sie die vff vnsernn vittenn habenn, nichtes alleinn wo wir woltenn, das die vogte die boden und was darinne, das gantze jar wartedenn, als dan einn schilling grosz gebenn soltenn.

Nhun zweiffelln wir gar nit e. ko. mt. werde solchenn

priuilegienn vnnd vertregenn noch zusetzenn vnnd vns bey inhalt derselbⁿ zuerhaltenn, gnedigst gemeint seinn, — dar umb wir auch vnderthenigst wollenn gebetenn vnnd darnebⁿ erbottenn habenn, vns wiederumb gegenn e. ko. mt. vnnd derselbenn jungenn herschafft, jnn vnderthenigstcr trew, jeder zeit vnserm konnenn noch zuertzeigenn, — wo es dann gleichwoll des zu Copenhagen anno 53 gegebenenn abscheits halbⁿ, noch yewarann mangeln solte, habenn wir brieffszeigernn denn ersamen vnd vorsichtigenn ernn Johann Senckestackenn, vnsern radesfrundt deshalb endtlich zuhandeln, mit vollenkommenn beuhelich ann e. ko. mt. abgefertigt, vnderthenigst bittendt, denselbⁿ vann vnsernt wegenn gnedigst zuhoren, jme inn seinenn werbenn vollenkommenn glaubenn zutzustellenn, vnnd darauff sich gnedigst zuertzeigenn, — das seinn wir vmb e. ko. mt. vnderthenigst zuuerdienenn geflissenn, dem almechtigenn godt e. ko. mt. jnn langzeitiger gesuntheit, vnnd glückseliger friedtsamer regierunge gnediglich zuerhaltenn, beuhelendt.

Datum vnter vnsernn secret denn sambstag nach Johannis anno d. 58.

E. k. m.
vnderthenigste
burgermeister vnd radtman der stadt Stralssundt.

Bag paa: Die von Stralsundt credentz vf Johan Senckestacken neben vnd thenigstⁿ bittⁿ sie bey priuilegien zuerltⁿ.
Productᵐ Odensee d. 6. July a. 58.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne Pk. 25, Stralsund. No. 4.

XXVIII.

1559 (udat.). Staden *Treptow* ansøger gennem Hertugen af Pommern gentagende om Fornyelse af sine Privilegier paa *Dragør* og ønsker at vide om saadanne virkelig ikke kan generholdes.

Durchl. hochgeb. furst. gnediger herr. Nach erbietunge vnser vnterthenigen gehorsamen dienste seind wir vnterthe-

niger zuuorsicht e. f. g. haben sich gnediglich zuerjnnern welcher gestalt wir vorruckter zeit durch e. f. g. gnedige furstliche beforderunge schrift^{n} bei dem durchl. grossm. fursten vnd hern her. Christian koninge zu Dennemarcken & hochstloblichster seliger gedachtnusse auch folgents bei dem auch durchl. grossm. fursten vnnd hern her. Friderich seiner ko. mat, hern goen. (?) jtzigen regierende koninge vnterthenigst vmb confirmation vnsers alten priuilegien vnd wolhergebrachter stets continuiren gebrauchs vnser gerechticheit einer vitten auff dem fischlager zu *Drakocr* jhn j, k. m. konigreiche gnedigst ferner begnadet muchten werden angesucht, aber doch ob gleich vnss derwegen gnedigste vortrostunge geschehen, wie auss bis vomherten vrkundtlichen schein zuuornehmen, solches wirchlich nicht erhalt^{n} können, wan wir aber nachmals zu e. f. g. die vnterthenige zuuorsicht tragen, das e. f. g. gnedige beforderunge jn dieser sachen. Da wir nicht vnzimlichs bitten, bei hochgedachter ko. mat. zu Dennemarck vnse fruchtbarlich erspriessen könne, vnd auch itziger zeit der hochwirdigster durchl. hochgeb. furst vnd her her Magnus erbnhame zu Norwegen, hertzogk zu Schlesweigk (osv.) bischoff zu Curlandt vnndt Osoll vnser g. h. e. f. g. durchzugk jn e. f. g. landen nhemen, vngezwiuelt das j. h. f. g. auch ahn e. f. g. personlich gelang^{n} werden. Das vns auch durch j. h. f. g gnedigste furbitte bei j. h. f. g. hern bruderen der ko. mat. muchte mehr gnade widderfharen. -- Derhalben gnediger furst vnd her bitten e. f. g. wir mit demutiger fursfelliger vnterthenigkeit e. f. g. wollen vns so gnedich erscheinen vnnd nachmals ahn hochgedachter ko. mat. zu Dennemarck vns furbitlich vorschrieben, damit jre ko. mat. vnss e. f. g. arme vnterthanen, gemeine jnwhoneren e. f. g. stadt Treptow mit der confirmation der vitten aufi Drakoer begnaden, vnd bei vnser wolhergebrachten posses gnedigst erhalt^{n} mugen. Gleichfals e. f. g. dieser vnser nottorfft mit auch hochgedachtem her hertzog Magns gnediglich wollen bereden, das dieselbige jre h. f. g. onss auch hirjn gnedigste beforderunge erzeigen wolten, der zuuorlessiger trostlicher untertheniger zuuorsucht e. f. g. werden vnsers demutige bitten gnedig erhoren. Vnd dhe ko. mat. zu Dennemarcken

& werden vnss der selbigen gnedigst geniessen lassen e. f. g. widderumb mit leib vnd gute zuuordienen seind wir schuldig vnd willig.

E. f. g. gehorsame vnterthane burgermeister rath vnd gemeine kauffman e. f. g. stadt Treptow a. d. R.

(Til Fyrst Bugislaf Hertug af Pommern osv.)

Kopi. Rigsark.: Reg. 22. Pommern Pk. 4.

XXIX.

1559. 1. Septb. Missive fra Fredrik II's tyske Kancelli til Hertugen af Pommern i Anledning af dennes Andragende fra Staden *Treptow* om Konfirmation af Stadens Privilegier; Sagen er henvist til den næste Aar forestaaende Forhandling i Odense om Hanseprivilegierne.

Dem durchl. grosm. hochgeb. fursten vnd hern, hern Friderichen den anden zu Dennemarcken (osv.) vnser aldergn. her, hat der erbar vnd wolgelarte magister Johan Pomer sindicus der stadt Treptow a. d. R. ein schreiben von dem durchl. hochgeb. fursten vnd hern her. Philippen zu Stettin Pommern etc. aussgeben, der von Treptow priuilegien, wie angetzogenn vnd der selben confirmation belangen vberantwortt. Weilen aber der ko. mat. hochster meldt vnser aller gnedigster herr, durch jre konigliche cronunge, vnd dabei anhangenden vorhinderungen vnd geschefften, auch halden abreisens vorhindert, dem gesanten entlich resolution vf die suchunge zuthun, haben wir der koniglichen cantzlei vorwante diner jhme disser zettell auss befhell gegeben, zum zeugnuss das ess widder ahn seiner anhalten oder guther forderunge nicht gemangelt, vnd als die königliche maiestat, sonst mit den antzee vnd wendischen stedtten der priuilegien halben jnn handlung, vnd jre matt. derhalben abermals vf Christ. (St.) Johannis des sechzigsten ankommenden jars zu Odensee handlung zupflieg gnedigst entschlossen. Wollen jre ko. matt. dewile sie vor der zeitt vnd ehr de gebrechen abgehandelt keine confirmation thun, sich als dan nach befindung vnd gelegenheit, vf der von Treptow er ansuchen, souill recht

vnd pillig mit gnaden vornhemen lassen. Vrkundtlich habe jch Antonius Hanisch secretair mich mit eigner hand vnderschrieben vnd geschrieben. Actum Coppenhafn den ersten September anno etc. LIX.

Von wegen konigliche matt. zu Dennemarck vnd Norweg vnser gnedigsten hern deutzsch cantzlei.

A. Hanisch.

Kopi. Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 4.

XXX.

1561. 10. April. *Hertug Barnim* af Pommern gaar i Forbøn til Kongen for Staden *Wollin* om Konfirmation paa denne Stads Rettigheder paa *Dragør*.

Durchl. grossm. kunigk (osv.). Wir vberschickenn ew. ku. w. auss ein uorschlossenem ferner(?) freundtlich zuuorlosenn, weg die ersamenn vnsere lieben getrowenn burgermeister vnnd radt vnser stadt *Wolltn*, bey vns in aller vnderthenigkeit gesucht vnd gebettenn, — weill nun wir diese vorbitschrifft ann ewer ku. w. mit zutheilenn denn vnsern der pilligkeit nach, nitt abschlahen mugenn, als bitten wir gantz frundtlich ew. k. w. wolle sich diese supplicanten mit gnadenn lassen befohlen sein, sie jnn ihrem altenn wolhergebrachtenn gebrauch vnnd loblichenn gewonheit des heringfanghens, saltzens, keuffens vnnd vorkeuffens, vff der fischlagenn zu *Drakernn*, nach wie vor, kegenn vorrichtunge des gewonliche gepuhrnusz nicht allein pleibenn, sonder solchs hinferner(?) bestettigen vnnd confirmirenn, darin gnedigst schutzenn vnd handthaben, ihnen kein vorhinderunge oder beschwerunge derowegen wiederfahren, sondernn dieser vnser gnedigenn vorbitschrifft bey ew. k. w. vmb vnsernn willen fruchtbarlich sein lassen. Das werdenn die unsernn jeder zeitt bey menniglich zuruhmenn wissenn, vnnd wir wollenn es vmb ew. k. w. jnn gleichenn vnnd. grossern freundtlich zuuordienen geflissen sein.

Datum in vnser stadt Alt. Stettin denn 10. april anno &c. 61.

Vom gotsgnaden Barnim zu Stettin Pommern der Cassulen vnd Wenden hertzogk furst zu Rügen und graff zu Gutzkow.

Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 2.

XXXI.

1561 (udat.). Staden *Wollin* ansøger gennem Hertugen af Pommern Kongen om Stadfæstelse paa sine gamle Rettigheder paa *Dragor* i Lighed med andre af Hertugdømmets Stæder.

Durchl. hochgeborne furstenn e. f. g. seind vnsere gehorsame vnderthenige bereitwillige dienst alzeitt zuuor, gnedige furste vnnd hern e. f. g. konnenn wir vnser hohenn notturfft nach, vndertheniglich nicht vorhalten. — Das vnsere vorfarn vnnd wir die inwhoner e. f. g. stadt *Wollynn* jnn brauch vnnd vbung gewesenn, jnn dem hochloblichenn konningreich zu Dennemarcken vf *Drakenn* selbst fischs zufangenn auch die so wenn andern gefangen zukauffe, zusaltzenn vnnd weitter zuuorkauffe, nach eins jedern gelegenheitt vnnd vormugenheitt wie dann doselbst auch noch jnn heutigen tagk wir einn alt fischlager habenn, vnnd die konnigliche matt. zu Dennemarckenn vnser allergn. herr., vonn vns vnnd denn vnsern mher dann vonn vielenn andernn stettenn fruchtbar zugunge hatt. Auch miht allenn bey denn al^{n} solcher vnser alther gebrauchtenn gerechtigkeitt fischsfangens keuffens vnnd saltzens, gute vnzweiffeliche wissenschafft sondern auch jnn denn koninglichen zoll registern gutte nachrichtunge, welche gerechtigkeitt wir auch so offtt es nott gewesen, vnnd wie auch noch inugst durch vns oder vnsere geuolmechtigtenn die eins erbarnn raths e. f. g. stadt Stralsundtt abgefertigtenn vorschienenn juwes hochstgedachter konnigliche matt. vnderthenigst furbringenn vnnd vmb bestettigung derselbenn mitt anderenn e. f. g. stettenn zu Odensehe vnderthenigst an suchen lassenn vnnd ob woll bey vns keinn zweifell hochstgemelte kon. matt. vnser allergnedigster herr, wie wir ire kon.

matt. christlich furstliche mildikeitt vnnd guette, bey alsswheme rhuemenn horenn, obuormelte vnser althergebrachte vnnd ersessene gerechtigkeitten des fischens keuffens vnnd saltzens vff Drakenn allergnedigste so woll anderenn e. f. g. stedtenn bestettigenn vnnd one abbruch altem herkommen vnnd gebrauch nach lassen werdenn. — So habenn doch wir die zuuorsichtt gewonnenn, dass solchs durch e. f. g. vorbittschrifftt souiell mher geschehenn werde, demnach bittenn wir vndertheniglich e. f. g. bey hochsgedachter kon. matt. vnserm allergn. hernn, vns vorbittenn wollenn, das dieselbe bey vnser hergebrachtenn altenn gewönlichⁿ gerechtigkeitt des fischens, keuffens vnnd saltzens aller gnedigst vns vnnd die vnsernn erhalnⁿ, handthabenn vnnd schutzen wollenn, dogegenn wir derselbenn wie vonn alters die gebhuernuss vnnd jnstendige herlicheitt auch widder zuryck: (?), vnd sonst gleichmessig andernn e. f. g. stettenn s. ko. matt. zu derselbenn denst bereitt willig seinn wollen, vnnd vns gnediglich erhorenn, — dass vmb e. f. g. vndertheniglich zuuordienenn seind wir gehorsamlich schuldig vnnd willig.

E. f. g. gehorsame vnderthane
burgermeister vnd radtmanne
e. f. g. stadt Wollyn.

Dette Brev er Bilag til foranstaaende Brev No. XXX.
Orig. Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 2.

XXXII.

1561. 3. Maj. *Staden Wollin* ansøger Kongen om Konfirmation paa sine Privilegier paa *Dragør*; dens Privilegiebreve er forkomne ved et Skibsforlis paa Dragørrejsen i Aaret 29 eller 30.

Durchl. hochgeb. grosm. koningk vnser g. k. w. dern boricht dern wy van juwer k. m. jn vnderdenigkeit entfangenn habbenn in name dar van *Wollin* dern vislagers haluen der priuelegien vnd gerechticheiden k. m. vnderricht dar van wider tho dude de wile in f. g. van Pomern supplicario nicht wider vormeldunge diet — g. k. m. so hebben de van Wollin by menschen gedencken datk vislage geholden vnd

allens was se geuangen dat sulue gesoltet vnd hebben ok eine kumpenye gehat oldens vnd noch hebben, dar van k. m. gerechticheiden gedhan wo ander steden van kumpenien wo de tolregister bokennen moten van jare tho jare. G. k. m. idt hefft sich wider tho gedragen by vnsern voruaren dath se geuordet van k. m. toller des vislagers haluen ere gerechticheit tho bowisen anno 29 iffte 30 dath done einer mit namen Wrucgow van Wollin de priuilegion k. m. toller mit namen Jönns Martessen vp Draker gewiset vnd vorgelesen. — Ahn is dar g. k. m. de Wruchgow vp de reise mit schepe vnd manne gebleuen also van vnser gerechticheit gekamen vnd . . . Biddern jwe k. m. ganz vnd erdenichlich wil vnser g. h. wesen vnd vns dar mit begnaden, — so wy k. m. etwas op dat . . . vor dath lagen doen scholen so wy van aldens gehat vnsern egen geuangen herinck gesoltet vnd uer . . . tho schaden iffte nadele geweset, szo wille wy vns vnderdenichlich jegen k. m. wil vns f. g. van Pomeren vorschrieff genete laten. Dath wille wy jegen godt dem almechtigen mit vnseren gebede dath vnd nach vor k. m. langes lebens vnd gudens regemente bidden sin.

E. k. m. gehorsamer vnderdaner de van Wollin.

Hermed fulgte et Brev fra Hertugen af Pommern, dat. Wolgart 15. April, af væsentlig samme Indhold som det foregaaende (No. XXXI) fra Staden til Hertugen.

Orig. Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 4.

XXXIII.

1561 (udat.). Staden *Cammin* ansøger gennem Hertugen af Pommern Kongen om Genoprettelse af sine Privilegier paa *Dragør*, hvilke under Branden paa Stadens Raadhus 1535 er gaaet tabt.

Durchl, hochgeb. landessfurstenn gnedige herren. Nach erpietunge vnser vnderthenigen pflids schuldigen vnd willigen dienste konnenn e. f. w. wir in vnderthenigkeit in . . . vorhaltenn, dass e. f. g. stadt *Cammin* vnd in sonderheitt e. f. g.

vnderthane vnd burgere doselbst die jerlich viel hundertt jhar her ihrer handtierunge vnd narung nach mitt aller handelung, heringfischereien vnd kauffmanschafft inn deme hochloblichenn konig reiche Dennemarchenn vff dem lager zu *Draker* vnd Falsterbode, bei regierung aller koninge, biss anher vngehindertt haben gebrauchett, eine cumpanie gehaltenn. Auch alle jhar die jenigen so aus e. f. g. stadt Cammin in (gemelte) hochloblichenn konig reiche Dennemarckenn vff dem lagerenn doselbst zu Draker hering gefischett, gesaltzett vnd kauffmanschafft getriben koniglichen majestatt vnd wirden beuhelhabern vnd zolnernn pension, erdgelde, zollenn vnd dergleichenn gantz willig vnd gern gerichtet vnd erlegett, welchs auch dieselbigen beuhelhabere vnd zolner empfangenn vnd die vnserenn auch bei allenn alten herkommendenn herligkeit vnd gerechtigkeitt gehandt habett vnd beschirmett, — ausgenommen das im itzs vorgangenen herbst anno d. 60 denn jenigen so auss e. f. g. stadt Cammin in wolgemeltenn konig reiche Dennemarchenn auff dem lager Draker heringk zu fangende gewesenn, denselbigenn in vnd nach geendeten fischerei, durch denn koniglicher stadthalter des hauses Copenhagenn vnd zolner darselbst zu Draker angezeigett wordenn, dass mann sie diss jhar bei ihrem altenn gebrauch wolte bleibenn lassenn, aber vff das zukonfftige jhar soltenn alle heringfischere auss e. f. g. stadt Cammin zu Draker nicht mher ihres eigenen gefangenenn vnd gekaufftenn herings gebrauchenn. — Es were dann dass sie genugsam urkundt sigel vnd briefe ihres altenn besitzes vnd gebrauchs dass zukunfftige jhar furlegenn wurdenn, welchs vns vnd vnserenn burgerenn hochbeschwerlich, dieweil wir biss hir allenn gefangenenn vnd gehauffenn heringsgesaltzenn auch vnbehindert dass lager zu Draker vber vndenckliche ihare in fridsamer rugsamer possession gehabtt vnd gebrauchett vnd allenn handel getribenn mitt erstattunge aller vmpflicht wir gemeldett, vnd zu kemen zeitenn in unser possession nicht turbiret, sondern viel mher darbei gelassenn vnd gehandthabett wordenn. Dieweile dann e. f. g. sonder zweifel gnediglich wol erfarenn vnd berichtet sein dass e. f. g. stadt Cammin jm jhare 1535 zusampt dem radthausse darselbst, leider gott erbarmett durchs feier in die

grundt verbrandt dar domalss vile der priuilegienn beide im konig-reiche Dennemarckenn vnd sonst mitt vmbkommen vnd vorbrandt wordenn vnd vnss nhw vnmuglick einige vorsegelte vrkundt vor zubringen. Darumb so bittenn wir hirmitt e. f. g. in aller vnderthenigkeitt dieselbigenn zu erhaltung vnsers gerugsamer gebrauchs vnss so gnedig erscheinenn vnd für vns eine gnedige vorschrifft ann die konigliche maitt. vnd. wurde zu Dennemarckenn gnediglich mitteilenn wollenn vnd ihre konigliche maitt. vnd w. vor vnss alss e. f. g. arme vnderthane, wegen der vmbkommenenn vnd vorbrantenn priuilegienn bittlich erlangenn, dass ihre k. m. vnd w. vns bei vnsernn wolhergebrachtenn rawkenem fridsamenn langwerigenn gebrauch gnedigstlich wolle bleibenn vnd hinferner solche gerechtigkeitt vnd priuilegia confirmiren lassen. Dass wollenn wir vmb hochgedachte e. f. g. inn allervnderthenigkeitt dar zu an koniglicher maitt. vnd w. mitt darstreckung aller altenn vnpflicht, zollen vnd dageleichen zuuordienenn alse die willige befunden werdenn, e. f. g. hir mitt dem almechtig lange gesuntt beuhelende.

E. f. g. gehorsamer vnderthane burgermeister, radt, alterlewte vnd alle mittburgere der schipper gilde e. f. g. stadt Cammin.

Orig. Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 2.

XXXIV.

1561. 3. Maj. (Wolgast). Hertugen af Pommern (Johan Friderich Bugslaff Ernst Ludwig Barnim vnnd Cassimir gebroder) ansøger Kongen paa Staden *Cammins* Vegne om Generholdelse af Stadens gamle Rettigheder paa *Dragør*, hvortil dens Privilegier ved Ildsvaade er omkomne, og beder om naadig Stadfæstelse.

Foranstaaende Brev (No. XXXIII) medfulgte.
Orig. Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 2.

XXXV.

1561. 29. Aug. Hertugen af Pommern ansøger Kongen paa Staden *Ancklams* Vegne om Fornyelse og Stadfæstelse

paa Stadens to Fed paa Falsterbo og *Dragør*, der siden sidste Fejde paa Grund af Brandskade og Forfald ikke har været benyttede.

Durchl. grossm. kunigk osv. Es habenn vnns die ersamenn vnnsere liebe getrewenn burgermeister vnnd radtmanne mit vnnd nebenn andern jrenn mithburgerrn vnnser stadt *Anclam* vndertheniglich zuerkennen geben, wie das jre mithburger nhun etzlige jdoch wenig jhar, jre gewonlige reise auff Valsterbode vnnd *Draker* jnn e. k. w. reiche zuu Deunemarckenn, da vnnser stadt Anclam vonn alters her, gleich andern ansege stetten mith zwenn vitten oder lagern, die noch heutiges tages die anclamischenn vittenn heistten vnd genandt werdenn, priuilegieret, auß folgender ehafft vndd dringender notth vnterlassenn, — alß nemblich darumb, das ire companej jnn negster feidenn zum theil abgebrandt, zum theill auch hernach eingefallenn, welche sie vnnd jre mithburger erbittenenn grossen brandtschadens halbenn, so vnuormuegen werdenn, das sie berurte jre lagere bis daher wiederumb nicht wider erbawenn konnen, vnnd also auß gemeltenn vnnd anderenn mher vrsachenn, die gewontliche reise nun einn zeittlangk einstellenn muessen. — Nachdem aber sie der almechtige widerumb etziger massen gesegenet vnd zu jrer narung gehölffen, das sie genante lager wid. antzueicht (?) vnd aufzubowen bedacht, als gaben sie vnns vmb vnser vorschrift ahnn e. k. w. vndertheniglich ersucht vnnd gepetenn die wir jren fueglich, auf jre jnstendige anhalten, nicht weigeren muegen, vnangesehen, das wir wissen e. k. w. in vnser erjnnerung, menniglich bei alten gebrauch zuerhaltenn, zuschutzen vnd zuhandthaben vor sich geneigt. Derwegen dieselb e. k. w. gantz freuntlich pittend, dj wolle vilberurter vnser statt Anclam einwoner gnedigst geruech vnnd vmb vnsernt willen weil e. k. w. sie alle schuldige gepurnus vndertenigst gleich and^{n} zureichen vrputtig, gestatten vnnd nachgebenn, das sie vielbemelte jre lager widervmb aufbawen, anrichten vnd neben and^{n} vnser stetten sich des heringfangens vnd saltzens alt herkomen vnd gebrauch nach vnuerhindert gebrauch mugen. Das seint vmb e. k. w. wir hirmid, d. verwandtnus nach

mith aller freuntlichⁿ wilfarung vnnd gutwilligkeit zubeschuld jder zeitt urputtig vnd geneigt. Dat. Wolgast den 29. August anno d. jm LXI.

Vom gots gnaden Johan Fridrich Bugslaff Ernst Ludwig Barnim vnd Casimir gebrod. zuu Stettin osv.

Orig. Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 2.

XXXVI.

1561 (udat.). Hertugen af Pommern ansøger Kongen paa Staden *Treptows* Vegne om Konfirmation paa Stadens Fed paa *Dragør*; Brevet er væsenligt af samme Indhold som det følgende No. XXXXIII.

XXXVII.

1561. 24. Sept. Stralsundske Købmænd paa *Dragør* forskriver sig til Kongens Øvrighed sst. i Anledning af en Voldssag og lover at rette derfor inden Sct. Hansdag n. A.

Wy eptterⁿ Hans Pultriand olderman for the strolsuneske kijømen salttere och feskere som ij dette or mdlxj Dragør feskerij besögtt haffuer och wij Bramth Weste Claus Fricke Claus Folck Claus Wtecke borger till Strolsun kijend och giør alle wetterlightth mett dette wortt obn breff for oss och wor metth borger aff Strolsun att efter thij ther haffuer ßegk ßaa begijffuen her paa Dragør att Cosijmus Smedtth ijndbøger till Strollßundtth haffuer for sett seg emodtth ßoren fred och modtt bogen och slagett Daued Holttunck bloo och blodijgh och szame Daued beklagede thetth for konigl. matt. tolder Oloff Hanßen och ther konnigl. m. tolder suende er komen till oss och eskede szame Coszijmus szom wfred haffude giortth och wilde haffue then ij hectte paa konningl. m. wegen thaa wilde wijh Hans Pultriand och Hans Paro thetthz icke till stede att hand skulde kome ij konningl. m. tolders hectte eller foruaring huar metth atth konnigl. m. tolder Oleff Hansßen mentthe att wij haffuer falledz ij konnigl. m. rett och forgrebetth oss emodtth konnigl. m. hogheder huar for wij alle och allt strolsunsk godz her paa Dragør er bleffuetth

aresteretth och an holtt aff koningl. m. beffalings mand paa Kjøbenhaun slotth erligh och velbördijge mand Herlouff Troll thaa efter slijgh lelijghz haffuer wij alle samligh loffued och till ßagtt och metth dette wortth obne breff loffuett och till ßagtt högmeltt koningl. m. till Danmarck wor alder nadijst herre och koningh. matt. till fred for then ßag paa wor egen och wore mettborgers wegen ijnden santtij Hans medsomerß dagh nu først komend, att ßaa ij ßanh(ett) er, thill ydermer weneßbyr trøcker wij wortth segenette neden dette wortth obne breff screffuetth paa Dragør thend 24. dagh september or etc. 1561.

Kopi. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 8 b.

XXXVIII.

1562. 23. April. Staden *Stralsund* besværer sig til Kongen over Forurettelser og Retsbrud mod dens Borgere under deres lovlige Erhverv og den Straf, de var bleven idømte for en ringe Voldsforselse paa sidste Dragørrejse; anmoder om Kongens Resolution i Sagen.

Durchl. grosm. kunig ewer kuniglichen majestedt sein vnsere vnterdenigste gantz willige dienste zuuor, gnedigster herr. Wir können e. k. m. vnuormeldet nicht lassen, dass vorangesehen vnser habendenn priuilegien, derselbigenn confirmationen der jungstenn odensehischenn handelung, auch e. k. m. sönderbarer vnß den 11. July vorschienen 61 jarß beschehenen gnedigstenn erclerunge vonn den vnsern auff vnser vittenn vnd veldenn zu *Drackhor* vonn dem bier so auff vnser vitten vnd companien daselbst gezapffet vorschienenenn herbst vonn e. k. m. zoller ziese wollenn genahmen werden. Zum andern: alß sich zween vnser burger in vorschienen herbst in vnser companien zue Drackhor geschlagenn, e. k. m. zoller die vonn vnsern velden angreiffenn wegfuren vnnd in die eisen schlagenn, vnser beuehlichhaber solchs alß vnser wol erlangtenn auch vonn e. k. m. selbst confirmirten priuilegien zu wieder nicht gestatenn wollenn, sondern sich erbottenn die guther gefenglich ein zuziehenn vnd geburlichenn zustraffenn, darzu dann auch e. k. m. zoller vnsern beuehlhaber heldenn

vnd stakenn geleihen, darin der theter gesetzt vnd gestraffet wordenn, — hat gleich zue vnde des heringsaltzens alß vnser vorordenter alterman bereit von dannen der zoller dem so widerstyrochen die freueler von vnsern veldenn gefanglichenn dem einen freueler vber seine albereit entfangenne straff alß er vann dannen siegelnn vnd sein gudt verzollenn wollen, auch einen thaler abgeschatzett, dar zue ist e. k. m. amptman zue Copenhagenn gen Drackhor komen, vnd ernstlichen vormeldet, daß derwegenn, daß vnsere beuehlhaber die vnsern so auff vnsernn vitte in vnser cumpanien vorwircket nicht woltenn gestaten durch denn zoller angreiffen vnd in seine vorhafftung bringen zulassen vnsere kaufleut alleß was sie auff Drackhor hettenn vorwircket vnd gewolt daß die vnsernn so nach zur stettenn gewesenn ihme burgenn stellen oder sie kegen Copenhagenn gebracht werdenn solten. Letzlichen gleichwol sich so weit gelencket, daß die vnsern sich kegen jme vorschriebenn mussen fur sich vnd alle vnsere burgere zwischenn der zeit vnnd Johannis schirst e. k m. zustillenn, wie e. k. m. aus der copeij solcher obligationn der lenge nach vorlessenn verden. — also wir nicht allein an vnser befreihungen vorkurtzet sonder auch in getrostlicher gebrauchunge vnd zuuor, sichtiger vnd vndzweiffelhafftiger gemessung derselbigenn die vnsernn wol zur hohestenn gefahr leibs vnd guths bestricket werdenn solten. Zum drittenn gebe der augenschein, daß ein veldt auff vnser vittenn zue Drackhor, so e. k. m. zolner auß vnser misgunstigenn anstiefftenn sagenn will, daß es vnß nicht zustendig zu vnser vitten gehöre. Nun zweiffelen wir weiniger alz nichts daß e. k. m. an solcher vnß beschehenen anfechtung vnd eintragk keinen gefallenn tragenn werdenn, dann vnsere companien dermassen priuiligijret daß auff derselbigenn das bier one einiche beschwerung geschencket, vnnd wir oder vnsere dartzu vorordente daß *exercitium jurisdictionis* die zeitt des zaltzenß in den priuilegijs aus gedruckett vnuorhindert haben sollenn, — welche priuilegia vnß auch in d. jungstenn odensehischenn handelungen e. k. m. selbst zugehaltenn vnd gnedigst confirmiret worden zue dem daß sich e. k. m. denn xj julij vorrucktenn 61 jareß gegenn vns in sonderheitt schriefftlichenn

vnter e. k. m. hantzeichenn vnnd secret gnedigst gar kundt vnd formaliter ercleret, das e. k. m. vnß noch jemants gemelten odensehischenn vordrage zugegenn jrgents zuuorkurtzen mitt nichtenn gemeint. Verstigen sich auch biß daher keinen sich derwegenn zubeschweren billich vrsache von e. k. m. gegeben sey, vnd wolten ferner einsehens zuhabenn wissen, daß wir bey vnsere freiheitenn vnbehindert gelassenn vnd dem vertragk nachgelebt werden solte. Derwegen wir auch desto getroster e. k. m. beij dessem boten den wir dar zue abgefertigt, ersuchenn vnd anfallen wollenn, vnderdeniglich bittende e. k. may^{t}. wolle die gnedigste vorsehung thun, daß die vnsern nicht beschweret werdenn vnd hinforder deß frey schenckens auff vnser cumpanien desgelickenn auch daß exercitium jurisdictionis jnhalt erlangten vnnd confirmirten priuilegien one solche anfechtunge gebrauchenn mugen. Waß aber daß eine streitige velt anlanget jemants zubeuehlen der die gelegenheit besichtige, behore vnd geburlich darin vorabschiede, darmit es derwegenn auch seine rechtigkeit bekomen vnd zanck vorhulet werdenn muge. Daß sein wir in vnterdenigkeit zuuor dienen jeder zeit gantz willig. Datum Stralßund denn XXjjj aprilis anno d. LXij.

E. k. m. vnderdenigste willige burgermeister vnd rade d. stadt Stralßundt.

Orig. m. Stadens Segl. Rigsark.: Hansestæderne Pk. 8 b.

XXXIX.

1562. Fred. f. Pinse. Staden *Stralsund* anmoder atter ved sit Sendebud til Kongen om en Ordning paa den under 23. April omskrevne Sag angaaende Brud paa Stadens Privilegier paa *Dragør*, saaledes som de var konfirmerede efter Odenserecessen.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 25. Stralsund No. 5.

XXXX.

1562. 25. Juli. Staden *Stettin* besværer sig gennem Hertugen af Pommern over forskellige Afgiftspaalæg og Indskrænkninger i sine Rettigheder paa *Dragør*, i Strid med dens, senest 1560, konfirmerede Privilegier.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 24 b.

XXXXI.

1562. 28. Juli. Hertug Barnim af Pommern besværer sig paa Staden *Stettins* Vegne til Kongen over Indgreb i Stadens konfirmerede Privilegier paa *Dragør*.

Durchl. grossm. kuning vnser freunntlich dienst vnnd was wir liebs vnnd guts vermugen jed zeit zuuor, hochgebornen furst freuntlicher lieber oheim vnnd schwager, wir vberschicken ew. kun. w. auss einliegenden ferner freuntlich zuerlossen was die ersamen vnserer liebe getreuen burgermeister vnnd rath vnser stadt *Alten Stettin*, jn nhamen vnnd von wegen d. gemeinen kauffleute darselbst des heringfangs jn. ew. ku. w. reich Denmarcken vff dem fischlager *Draker* jerlich gebrauchen itzlicher newerung halben, an erdtzeinns, sturtzraumgelt vnnd accise, damit sie widder altherkohmen vnnd gehabts vbliche freyheit neben deme, dz jnen das mutbuch wir von alters getreulich, jerlich abzulesen verbott, von ew. ku. w. stadthaltern befehlichhabern vnnd zöllern, bebreyt beschweret vnd bedrawet werden sollen, an vnss jn vnderthenigkeit gelangen lassen vnd mit fleiss gebeten. Ob wir nun wol gar jn keinen zweiffel stellen, ew. ku. w. werden auch ohn diss vnnser furbitlichschreiben vnnd, er jnnern jn die fussstapffen jwer hern vorfarn verwandten vnd vettern loblicher vnd milder gedachtnus zuschreitt, vnd den vnsern disfals alle gnedigste frunderung widderfharen zulassen geneigt sein, haben wir doch diesen supplicanten, vf jw. vnnderthenige hochfleisses ansuchen vnnd bitten, vnsere gnedige vorbitschrifft, ampts(?) halben auch d. pilligkeit nach, an ew. ku. w. mitzuteilen, nit weigern noch abschlahen mugte. Gelanget derowegen an ew. ku. w. vnser gantz freuntlich bitten, dieselbe wollen sich gedachte vnsere vnderthanen, den gemeinen kauffman obgedacht jn gnedigsten schutz befohl" sein lassen, vnnd bei jren stadthaltern amptleutten, befehlichhabern vnnd zöllern, die ernstliche vershehung tuen vnnd beschaffen, damit sie die vnsern jtztgenant, mit der newerung vnnd furderung d. vngewönlichen erdtzeinss, sturtzraum gelts accise rudergelts vnd dergleichen beschwerung verschonet jnen dz jerlichablesen des mutbuchs, wie gewönlich verstattet werden, vnd jrer wolhergebrachten

alten freyheit, vblichen gebrauchs der gegebenen vnnd von ew. ku. w. selbst bestettigen priuilegien vff dz fischlagen Draker lautendt, auch dieser vnser gnedigen furderungschrifft vnnd vorbitt bei ew. k. w. fruchtbarlich genossen, jm wercke befinden vnnd sich des bei meniglich rhumen mugen. Dz erpieten wir vnss vmb ew. ku. w. jm gleichen vnnd grössern freuntlich zuuerdienen, die vnsern werden sich auch kegen dieselbe mit geburlicher dangbarkeit vntzweiffenlich zubetzeigen wissen. Don jn d. Carthaus fur vnser stadt Alten Stettin den 28. July anno & c. LXij.

Von gots gnaden osv.

Bernijm hertzoch
m. pp.

Et Brev af væsentligt samme Indhold tilstilledes Kongen af Fyrst Bugislaf.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 24 b.

XXXXII.

1562. 16. Novbr. Staden *Stettin* sender med Lübecks Gesandt Klage til Kongen over Forurettelser, som er tilføjet dens Borgere i deres Privilegier, særlig paa *Malmø* og *Dragør*.

Durchl. grosm. khoningk ew. khon. mayt. seindt vnnsere vndertenigen gantzwilligen dienste, alzeit mit vleiss zuuornn, — gnedigster herre. Nach dem vnsern mitburgern vnd vnderthanen, sonderlich vff dem beiden vischlagern zu Elbogen vnnd *Drakoor* wider altengeprauch vnd begnadunge jnn tragek vnd beschwerunge zugefugt werdenn. Die der erbarne vnd namhafte stessen loitz vnser bestend freundt, nebenn der stadt Lubeck dieser zeitt bei ew. k. m. amwesenten gesanndten, oder jnn abwesen derselbe, allein, jnn vnsernn namen ew. k. m. vnderthenigst berichten wirdett, so bitten wir jn vndertenigⁿ dienstlichenn vleiss ew. k. m. wolten jnn dem gnedigst gehore gebenn, vnnd sich alss ein loblicher khonigk, darin so gnedig ist ertzeigen, beuelen vnd verordenen, dass vnnsere mitburgere vf angetzeigten vischlagern auch bei hergebrachter begnadungen gelassen werden, vnd sich nicht weiniger ew. k.

m. angepornner weitberumpten, als auch derselben hochstloblichen vorfarn vnd voreltern ertzeigten, khoniglichⁿ gutte vnd mildickeit zuerf . . . deren gemessenn vnnd preisslich zu rhumen haben mochten. Sollichs wollen wir jederzeitt, mitt sampt vnnsern mitburgern nach vnnsernn besten vermugen vnnd vleiss, vmb ew. k. m. vnnd derselben vnderthanen vnndertenigk vnnd willigk befunden wordenn zuuerdienen. Dieselbe ew. k. m. thun wir mitt vnserm vleissigenn gebete, got den almechtigenn jnn einen gotlichen schutz beuelen ew. k. m. jnn langer leibs gesontheitt glüchlicherr vnnd friedlicher regirunge zuerhaltⁿ. Dat. Stettin den XVj nouembris anno LXij.

Ewer khon. mayt, gantzwillige vndertenigen burgermeister vnnd radth der stadt Alten Stettin.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 24 b.

XXXXIII.

1563. 16. Juni. Hertugen af Pommern ansøger gentagende Kongen paa Staden *Treptows* Vegne om Konfirmation paa Feddet paa *Dragør*.

Durchl. grossm. kunig, vnser freuntlich dinst vnd was wir liebs vnnd guts vermugen jeder zeit zuuor, hochgeb. furst freuntlicher lieber oheim vnnd schwager. Wir seint abermalⁿ von den ersamen vnsern lieben getreuen burgermeistern rath vnd gemeinen kauffman jn vnser stadt *Treptow* an der Reyn, vmb gnedige vorbitschrift, jnen von wegen bestettigung vnnd confirmation jrer priuilegien althergebrachten gerechtigkeitten, vblichen gebrauchs vnd gewonheiten einer vitten vff den fischlager jn *Draker* an ew. ku. w. mitzuteilen, jn aller vnderthenigkeit ersucht, wie ew. ku. w. auss einuerwarten ferner freuntlich zuersehen werden haben. Weil nun vnss fast wissentlich zw dieser dinge halben vorbitt an ew. ku. w. hern vattern, milder vnnd loblicher gedachtung vnnd dieselbe ew. ku. w. gelangt, auch was derowegen den vnsern fur gne digste vertrostung geschehen auss beigelegten abschrifften zum teil weiter zubefinden, vnd dan wir diesen suppli-

canten vnsern vnnderthanen, aller pilligkeit nach, solchs nit abzuschlahen gewust sondern sie hirin vnnd sonsten jn andern geburlichen sachen, mit gnaden gern befurdert sehen muchten, so bitten wir gantz freuntlich ew. ku. w. wolte dieser vnser gnedigen vorbitt städt geben vnnd die gute versehung tuen, damit vnsere vnderthanen, nicht allein die gebetene confirmation vber jre alte priuilegien, gerechtigkeiten vnd hergebrachten gebrauch der vitten vff dem fischlager Draker erlangen, sondern auch iziger vnnd vorigen geschehenen vorbittschriften vnnd furderungen fruchtbarlich geniessen vnd sich solches alles bej meniglich zurbinnen haben mugen. Das erpietn$_n$ wir vnss vmb ew. ku. w. jm gleichen vnnd grössern freuntlich zuuerdienen, die vnsern werden sich auch kegen dieselbe aller gebur nach jed. zeit hinwidder danckbarlich zuertzeigen wissen.

Dat jn vnserm stadt Alten Stettin den 16. Juny Anno & c. LXIII.

Von gots gnaden Barnim zu Stettin Pommern osv.

Barnym hertzog m. pp.

Rigsark.: Reg. 22 Pommern Pk. 4.

XXXXIV.

1571. 1. Septbr. Uddrag af en Relation, hvori Staden *Stettins* Afsendinge til Skanderborgmødet 1571 fremfører de vigtigste Tvistepunkter mellem Staden og Regeringen angaaende dens Rettigheder paa *Malmø, Falsterbo* og *Dragør*. Staden bøjer sig for Regeringens Fortolkning af Odenserecessen 1560 og anmoder om Beskyttelse og uhindret Brug af dens redelige Næringsrettigheder paa dette Grundlag.

Stettinischer abschied

jn schonischen gebrechen.

Die königliche mayt. zu Dennemarkenn, Norwegen & vnnser gnedigster konig vnnd herr., seinndt durch der ernvestenn, jrer vnd des reichs Dennemarckenn vorordennter rhete vnnderthenigste vnnd getrewe *relation*, noturftiglich bericht wordenn, haben auch aus den vorgebrachtenn schrifften gnedigst horenn lesenn, was an jre mayt. die ersamenn, jre

liebenn besonndernn burgermeister vnnd rhat zu *Alten Stettijnn* durch jhre itze abgefertigte gesanntenn, die auch ersahmen vnnd wolweisenn ern *Greigernn Bruckman*, burgermeistern vnnd *Peter Framholtz* rathsverwanntenn, noch angeworbener begrueszung, glückwunschung vnnd erbietenn, so woll wegenn gnedigster erlaszung, des jnn jrer mayt. zolstett aufgesetztenn lastgeldes, als wegen messigung vnnd abschaffung etzlicher angegebenenn beschwerdenn, damit jre burgher vnd kauffleute zu Ellebogenn, wie auch auff denn fischlägern zu Falsterbode vnnd *Dräckor*, den darbeij angezogenenn priuilegien zuwider beladenn werdenn sollen, mit gantz jnstendigenn fleiß, underthenigst gesucht, erjnnert vnnd gebeten. Vnd als jre mayt. darneben aus den schrifften, so jre vnderthanen vnnd diener burgermeister vnnd rhatt zu Ellebogenn, vnnd die zölner am gedachten beidenn orten, beij de . . handlung, als denn gesanten zugelaszen, zu jrem gegenbericht, vnderthenigst eingebracht, die gelegenheit vnnd vmbstende solcher gebrechenn, gnedigst vormerckt, — so habenn die, nach gehabten rhattschlage vnd bedenckenn, denn gesanten auff solches alles, nachfolgendenn bescheidt zugeben, gnedigst beuolen.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Do die vonn Stettin, der *bieraccise* halber, auff Dracköor befreihet, das sie vonn jeder last nicht mehr, als 4 schillingk, wie angeben auszurichtenn schuldig, welchs denn jnn großen zweifell gestheldt, weill notorium, das jre priuilegia des heringfangs halber vornemblich vnnd allein auff *Schona* gericht wurdenn, — so sollen sie damit gehort. vnnd billicher bescheidt darauff gegebenn werdenn, wie denn jrer mayt. ijtziger zolner des orts berichtet, das vonn den stettinischen desfals nichts seij besaldt wordenn. Wan aber die vonn Stettijn solch jre angemaste befreihung mit priuilegien oder andernn gnugsamenn vrkundenn nicht wurden beweisen, vnnd ergrundt konnenn, so hettenn die jre mayt., auch vmb so vill wenigher zuuordenckenn, oder ijn einige maße zusetzenn, weill der punct die bieraccijse betreffenndt, ijnn der odensehischen tractation austruglichenn vorbehaltenn vnnd ausgesetzet, wann die sich, mit abfurderung der gewohnlichenn biersteur, gegenn die vonn Stettijnn, denn andern stettenn gleich zuerzeigenn

geneigt werenn. Es seindt aber jre mayt. gnedigst zufriedenn, das vonn dem bier, se zu Drakör auff der stettinischen compañei ausgetrunckenn wirdt, biß auf weiter erkundigung vnd jrer mayt. fernernn bescheidt vnnd vorordnung, nicht mehr, als obenn gemeldt, nemblich 4 ß vom jeder last solle gefur dert vnnd gegebenn werdenn.

Weill der stettinische kauffman der *neun tage* von Michaelis biß auff Dionysij, zu Drakör, so wenig als zu Malmø befugt ermeszenn, sondern nur auff das lager vnnd handtirung, bisß auf Michaelis, jnhaldt vielgemeltes odensebischenn recesses, befreihet, so laßenn es jre mayt. das es darjnn so wol, als mit jrer auff Drakör hergebrachtenn vogteigerechtigkeit nach inhaldt solchs vortrages hinfurtan gehalten werden moge, jm nhamen gottes bleibenn vnnd beruhenn.

Es achten auch jre mayt. nicht billich zuseijnn, do mit *auffzihung vnd niderlaszung des korbes*, verfrugliche geschwindigkeit dem stettinischen kauffman zu nachteill, getriebenn werdenn solte, wie denn solchs durch ihrenn zolner aldo auch vnderthenig ist entschuldigt, vnnd darbeij erclerung gethan das solchs auff vorgehnnd beliebung mer zu gemeinen bestenn als jemandts zum vorfange furgenommen vnnd gemeint, do aber solchs befundenn vnnd dargethann werdenn solle, wollenn sich jre mayt. mit gnedigstenn einsehenn vnnd vorordnung geburlich woll zuerzeigen wiszenn.

Naeh dem auch, wan das *thuch* beij ellen aus gemessen vnnd vorkaufft, jrer mayt. zolngerechtigkeit vorkurtz wirdt, vnnd es daruor gehalten das die stettinischenn dasselbe, des orts, also zuuereusernn, nicht berechtigt, so soll der stettinischenn kauffman, das thuch, solange. als jre mayt. dar jnn eijnn anders nicht vorordnen, beij gantze vnnd halben stucken zu Drackör zuuerkeufen schuldig seijnn, darmit jrer mayt. an jren zollenn nicht abgehenn moge. Do aber die stettinischenn solche jre angegebenn freiheit, mit priuilegienn, oder sonst zuerweisenn, so sollenn sie von jrer mayt. darmit auch genedigst gehort werdenn, vnnd derselbenn bescheidts, darauff zugewartenn habenn.

Ire mayt. hattenn auch recht vnnd billich zu seijnn, wie denn der halber jnn dem *stadtbuche* vorsehung gethan, das

zwischenn dem zolner vnnd dem deutschenn kauffman, auff Drackör, so woll alse zu Falsterbode, der *prahm- vnnd dragenheur* halber, jherlich eimutige vorgleichung getroffen, vnnd dieselbe auff tregliche masse gericht werde, wie denn jre mayt., for sich vnnd jns gemein, gnedigst wol gonnen vnnd leidenn mochten, das sich die frembdenn gewerbsleute, mit jrenn vnderthanenn jn allen vorfellenn einmutig vnd freundtlich mit ein ander beghen, vnd darauff des reichenn segens gottes, zu jrer samptlichenn wolfahrt, vmb so vill gewißer erwartenn mochtenn. Wie den auch jre mayt. genedigst geneigt seynn, dem stettinischenn kauffman besonnders, des vilgerurtenn odensehischen vortrags, zu befurderung seiner redlichenn narung, allenthalbenn vngehindert geniessen zulassen vnnd denselbenn vor vnd neben andern, jn gnedigsten beuehll zuhabenn, — welches alles vnnd jedes, als oben gemeldt, jre kon. mayt. gedachtenn stettinischenn gesantenn, auff jre gethane werbung, vnnd die bey gepflogener handlung, vbergebene beschwerungspunctenn zu genedigster erclerung abscheidtlich nicht wollenn vorhaltenn, seindt denselbenn sampt vnnd besonnder, mit gnedigistenn willenn woll gewogenn.

Signatum Schanderburg denn 1. monats tag septembris anno ijn eijnn vnnd siebentzigstenn.

Kopi. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 10.

XXXXV.

1590. 29. Juli. Staden *Stralsund* besværer sig til Regeringen over, at Kjøbenhavns Raad og Borgere sidste Forsommer egenmægtig har tilegnet sig Stralsunds Fed og Pladser paa *Dragør*. Man forventer, at det er sket uden Regeringens Vidende og Vilje og at denne misbilliger et saadant Indgreb i de urgamle Friheder, denne Stad har havt, og vil drage Omsorg for, at de forbliver ubeskaarne.

Gestrenge, edle, ernuheste, ewer gestrengigkeiten herligkeiten vnnd gunsten seint vnsere allezeitt willige dienste besten vormugens zuuorsehn bereit, grosgunstige hern e. g. h. vnd gesollen wir vnumbgencklich nichtt vorhalten, das vns vnsere mittburgere altermanne vnnd samptliche cumpenien

breue dere der schonefahren mit fast beschwerten gemuete clagendt berichtet wie sich copenhagennhr rattsuerwandten vnd burgere im negst verschienen vorsommer eigenthetlich vnterwunden, auff vnser auff *Draköhr* habenden vitten alle platze so woll die bebawten alss unbebawten mit pfalen worauff ein iglicher sein marck gesetzt, zweiffels ohn derwegen das sie für sich dieselbe einzuziehen drauff zubawen, vnd also vns vnd . . . de facto drauß zuentsetzen, außzupfelen, mitt embsig instendigster pitt, sintemahl ihnen solchs zum högsten beschwerlich, wir mochten sie darin vorbitten. Darmitt sie ihrer vhr alten geregtigkeitt nicht mochten priuiret werden.

Wan dan wir ihnen hirein die hulffliche handtt so uiel an vns zu lehenen schuldig, vnd zwar keinen anderen wegk den e. g. h. vnd g. als bei denen die koningliche regierung jetze stehet wider deren wissen vnnd willen solichs zweiffels frey geschehen, zuclagen, fur vns befinden mugen.

Als gelangten an e. g. h. vnnd g. vnser gantz dienstvleißige pitten sie wollen nicht gestatten das die vnsern an habender vhralten gerechtigkeitten dergestuldtt[n] thettlich vorkurzt sondern vielmehr bey ermelten kopenhagenschen die großgunstige ernste vorsiehung thuen, das sie von solch ihrem vnbillige furhaben, abstehen vnnd die vnsern bey woll erlangten weitt[n] vber menschen gedencken, geruiglich beschener vhralter freyheitt vn molestiret lassen, — das ist ir pillig vnnd dem rechten gemes, vnnd wir seindt es vmb e. g. h. vnnd g. samptt vnnd sonderlich auch das gantze reich Dennemarckenn vnnd derselben einwohner, nach hogsten vormugen zuuordienen willig (osv.).

Datum vnter vnserer stadtsignet am 29. Julij anno 90.

E. g. h. vnnd g. dienstwillige burgermeister vnd radtmanne der stadtt Strallsundt.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 25, Stralsund.

Bagpaa: Til Niclas Koess (Rigskansler) Georg Rosenkrantz, Peter Munckenn og Christoffer Walkendorpe (Regeringsraad).

XXXXVI.

1590. 27. Aug. Staden *Anklam* ansøger gennem Hertugen af Pommern den danske Regering om at generholde sine gennem flere Hundrede Aar benyttede Rettigheder paa *Dragør* og Falsterbo, samt om den tidligere Fritagelse for Læstepengeafgiften i Sundet. Brevet er i det væsentlige af samme Indhold som det følgende.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 13a.

XXXXVII.

1590. 27. Aug. Hertugen af Pommern ansøger paa Staden *Anklams* Vegne den danske Regering om Genopretrettelsen af dens gamle Privilegier paa *Dragør* og Falsterbo, samt Lasttolden i Sundet.

Von gottes gnaden Ernst Ludvig hertzog zu Stettin Pommern (osv) Unsern gunstigen grus zuuor, edle gestrenge ernueste, erbare, besonders liebe, was die ersame vnser vnderthenen vnd liebe getrewen burgermeister rath vnd gemeine vnser stadt Ancklam von wegen des heringkfangs auf Schon zu *Draker*, vnd Falsterbude dessen sie vber vndenckliche, weit furjarte zeit von den kuningen zu Dennemarcken hoch loblichster christmilder gedechtnus priuilegirt vnd begnadet, wie den ebenfals von wegen des lastzols, dessen sie gleicher gestalt nicht alleine neben den andern ansehe stette befreiet, sonder auch von alters herkommen, das die pommersche schiffe, so wol auch die ancklammischen der kun. m. zu Dennemarchen von schiff vnd gute, sonderlich von es samptlich in eine stadt gehorig nur einen rosenobel zoll gegeben, aber in dem jungsten schwedischen krige darüber von einer jedem last gudes mit einem thaler belegt.

Weil aber in den aufgerichteten vordregen behandelt geschlossen vnd eingewilligt das binferner das lastgeldt eingestillet sein soll, vns vnderthenig berichtet, vnd bej euch alse den gemeinen loblichen reichs vnd regierungs retten ferner drauz auch jrent wegen zubefurdern vnderthenigst gepitten, das habt ihr inligents mehrer lenge nach zuersehenn.

Vnd ob wir nun auch wol nicht zweiflen, das ihr so wol

in betrachtung obberurter koninglichen priuilegien, vertrege vnd versprechung nach, auch ohne diese vnsere vorschrifft gedachten vnser vnderthenen in ihrem vnderthenigsten suchen alle gunstige befurderunge begeigen werden.

Weil aber demnoch sie sich auch dieser vnser vorschrifft souiel mehr zugeniessen sich vorhoffen, — so gesinnen wir ganz gnedig vnd gunstiglich, jr wollet auch so wol vmb vnsernt alse des guten benachbarten einigen vorstants vnd correspondenz willen, darin mit der cron Denmarck das ganze hauss Pommern allewege gewesen, vnd noch ist vnd das dieselbe auch kunftig vnd alle zeit pleiben muge, wir vnss befleissigen wollen, ermelter vnser vnderthenen pilliges suchen sich so uiel mehr angelegen sein laßen vnd bei dem durchleuchtigsten großmechtigen vnd hochgebornen fursten hern Christian des nhamens dem vierten erwölten kunig zu Denmarcken vnd Nonwegen & vnsern freundtlichen lieben oheim vnd schwagern neben andern hohen stants personen, so sich ihrer verhoffentlich auch vorbitlich gnedigst vnd gnedig annehmen werden vnderthenigst vnd dergestalt zuuorbitten vnbeschweret sein, das sie dieser vnser vorbitschrifft sich bei euch genossen empfind^{n}, vnd gleich den andern ansehe stetten mit ihrer vnderthenigsten bitte von hochstgedachter kun. m. gnedigst erhoret werden mugen. Solches seint wir vmb euch sampt vnd sonders mit allen gunstigen gnad vnd guten hiermid zuuorschulden erbottig.

Datum Wolgast den 27. Augusti anno 1590.

Ernestes Ludouicus

m. pp.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne. Pk. 13 a.

XXXXVIII.

1590. 9. Sept. Hertugen af Mecklenborg ansøger Regeringen paa Staden *Anklams* Vegne om Genoprettelsen af Stadens gamle Privilegier paa *Dragør* og Falsterbo. Brevet er væsenligt af samme Indhold som det følgende.

Orig. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 13 a.

XXXXIX.

1590. 9. Sept. Staden *Anklam* ansøger gennem Hertugen af Mecklenborg den danske Regering om Genoprettelsen af sine Privilegier paa *Dragør* og Falsterbo.

Durchl. hochgeb. furst e. f. g. (osv.) mugen wir in vnderthenigkeit vnuormeldet nicht lassen, dass wir vor viell vorjharter zeithen von koniglich maytt. zu Denmark, gleich andernn in Pommern belegenen ansehe stetten gnedigst mit dem heringfange auff Schone zu Draker vnd Falsterbueden priuilegirt, derogestalt, dass vns nicht allein daselbst die fischerej vnderthenigst nachgegeben, sondern auch ein gantzer ortt denselben mit bueden so zu solcher handtierung nötigk zubebawen vnd dessen mit aller gerechtigkeit gebrauchen mugen, gnedigst assigniret, jnmassen wir dan solcher gerechtigkeit auf den fitten genutzt vnd rewsam gebraucht. Vnd ob wir woll solche priuilegia in viridi nhu zuhalten vns sonderlicher schickung gottes vnd sonst eingefallen kreigsvbung etzliche jhar auf Schone abgenommen, vnd dahero gentzlich eingesteltt worden, dass die vnsers so woll andere stedter obgedachten ortt nicht ersucht, vnd des heringfanges alda nicht gebrauchtt. Weill wir aber godt lop vormerckt das der heringk sich wiederumb etzlicher massen soll erögenn, alß seint wir der vnderthenigsten hoffung jre kunigliche maytt. werden vns gleich andern ansehe stedter vnser habenden priuilegien gnedigst gebrauchen lassen. Vnd aber e. f. g. gnedige intercessionschrift wir vns disfals fruchtbarlich zugeniessen kein zweiffell machen.

Gelangt von deswegen hirmit an e. f. g. vnser vnderthenigs fleissigs pitten, e. f. g. wolte vns so gnedig erscheinen vnd eine gnedige vorschrift an den durchl. (osv.) Christianum zu Denmarck (osv.) gnediglich mittheilen, vnd bey jhre kun. mat. vor vns gnediglich jntercediren, das wir bey vnsern priuilegijs des heringfanges halber auf Schone zu Draker vnd Falsterbuede gnedigst gelassen, vnd die in vnsern priuilegijs nominive stetten jn alle jhren orternn so weitt dieselbe determiniert bebawen mugen, solchs vmb e. f. g. mit

vnderthenigen gehorsam zuuordienen seint wir als schuldigk in vnderthenigkeit gantz willigk.

E. f. g. vnderthenige gehorsame burgermeister vnd radt der stadt Ancklam.

An hertzogk Ulrich zu Mechelnburgk (osv.).

Orig. Rigsark.: Hansestæderne, Pk. 13 a.

Med Brevet fulgte Genparter af to Privilegiebreve af 1338 og 1343, hvor kun nævnes Stadens Fed paa Skaane; men herunder regnedes ogsaa Dragør og det synes da ikke udelukket, at denne Plads omtrent fra samme Tid har været taget i Brug af Anklam.

L.

Stettins Oldermænd eller Fogder paa Dragør 1401—1624[1]).

Jakob van Grulle 1401.
Evert Rosow 1401.
Hans Koke 1423.
Bertold vam Springe 1423—34.
Hinrik Gawessow 1424—34.
Hans Werenbrot 1432.
Hans Langhe 1428—33.
Claus Dorn 1459.
Borchart Smet 1497—1516.
Otto Levenow 1497.
Peter Baruthe 1499—1516.
Arnt Smyth 1499—1502.
Hans Grade 1504—16.
Hinrik Neveling 1504—16.
Hans van Buren 1512.
Hans Brinck 1513—16.
Hans Czander 1532—39.
Claus Dusterbeke 1532—39.
Egidius Britzke 1532—34.
Peter Trampe 1535—45.
Benedict Wustehove 1543—47.
Jürgen Smedt 1543—66.
Valtin Dabbert 1546—49.
Hinrik Sillichow 1552—61.
Hieronymus Glinicke 1558—1566.
Hans Brinck 1558—61.
Poul Moller 1562.
Matheus Schumann 1562—70.
Jurgen Smedt jun. 1562—66.
Paul Lytzow 1564—66.
Peder Evert 1564—72.
Jochim Swalg 1570.
Jochim Wegener 1570—76.
Jochim Teterow 1570.
Georg Straupitz 1580—91.
Michel Tilicke 1591.
Claus Podehl 1591—99.
Hermann Kerckhoff 1594.
Hans Koppen 1599.
Michael Jurbantz 1599.
Hans Mencke 1621—24.
Friederich Schaum 1622.
Andreas Krüger 1623.
Hermann Buern 1623.
Johan Fuchs 1624.
Poul Kivith 1624.

[1]) Balt. stud. XXXVII.

AMAGERS HISTORIE

CHR. NICOLAISEN

AMAGERS HISTORIE

BILAGT MED DE VIGTIGSTE BREVE OG AKTSTYKKER
OM ØENS FORHOLD

II. DEL

UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE
AF CARLSBERGFONDET

SCHOUS FORLAG
KØBENHAVN C
1909

RETTELSER TIL 1. DEL.

S. 34. Afsnittet om *Dragør i Middelalderen* er offentliggjort i »Fra Arkiv og Museum« II Bd., S. 305.

S. 39. Efter 7de Linje fra neden tilføjes efter samt Ret: til at udskære Linned og Klæde og sælge det i Alenvis. De fik iøvrigt snart Ret til osv.

S. 75. I 19. L. fra oven staar: føre paa Land; læs: fra Land.

S. 101. I Tabellen bedes »Hvid« alle tre Steder rettet til Pen. (Pending). Under »Gæsteri« tilføjes udfor Magleby søndre: 6 Pen. og udfor Temeruppe: 2 Pen.; i Sammentællingen forneden rettes 1 til 8. Under sidste Kolonne rettes 3 til 4.

S. 102. I sidste L. i Anm. [1]) slettes Ordene: eller Hvid.

AMAGERS HISTORIE

II. DEL

FRA CHRISTIERN D. II.s TIL FREDERIK D. IV.s TID

I. DRAGØRS ÆLDSTE FASTE BEBOELSE.

Den første Beboelse. — Kronens Fiskerleje. — De fire Gaarde: Bondegaarden — Herberget og Kroen — Toldstedet. — Under Grevens Fejde. — Fast Ernæringsliv: Søtønder — Fyr og Blusseri. — Beboelse omkring 1600. — Bjergning. — Kreaturhold. — Havnen. — Sogne- og Retsforhold. — Skatter og Afgifter: Jordskyld — Husbondhold — Sagefald. — Extraskatter.

DRAGØR var under Hansestædernes Glansperiode delt i smaa Besiddelser, som Stæderne gennem deres Privilegier, naar de svarede de fastsatte Afgifter deraf, havde fuld Ret over, og som de kun benyttede under Fiskeritrafiken. Efterhaanden indskrænkede Kronen denne Ret, dels gennem nye Afgiftspaalæg, dels ved Magt, naar Krigsforhold gav Lejlighed dertil. Medens Fiskeri- og Markedspladsen før betragtedes som Stædernes frie Tumleplads, finde vi den under Christiern d. 2. som Kronens Fiskerleje, der i al Fald delvis var undergiven Kongens og Kronens Brugs- og Myndighedsret. Allerede under Christian d. 1. og Kong Hans indskrænkedes Hansestædernes Rettigheder betydeligt til Fordel for Kjøbenhavns og andre danske Byers Borgere, som først søgte hertil for Handelens Skyld, men nu ogsaa tog stærk Del i Fiskeriet. Det danske Fed, der laa midt paa Lejet, udvidedes efterhaanden ved Inddragelse af Pladser, tilhørende fremmede Stæder, som maatte opgive deres Trafik. Baade Graabrødrene i Kjø-

benhavn og Sortebrødrene i Roskilde havde Kapeller herude[1]). Et helt nyt Stræde — Nyenstræde — opstod; der holdtes fast Herberg paa det danske Fed — Omstændigheder som tyde paa, at en ringe fast Beboelse ogsaa har fundet Sted allerede i Kong Hans' Tid.

Om *den første Beboelse paa Dragør* vides der imidlertid saa godt som intet. Den er selvfølgelig opstaaet ved, at nogle af de Fiskere, som kom hertil for at udnytte Sundets, ikke alene i Sildetiden men ogsaa til andre Tider, ret rige Fiskeri, f. Ex. af Torsk og Aal, har taget stadigt Ophold og fundet deres Ernæring af Søen og Stranden. Det ses, at der ogsaa da indtraf Strandinger, som kunde give nogen Fortjeneste. Der har da efter al Rimelighed været et fast Toldsted; og Kronen havde paa Christiern d. 2.s Tid flere faste Ejendomme, som den benyttede i Fiskeriets Tjeneste.

Da Kongen overdrog Amager til de hollandske Bønder, var det hans Bestemmelse, at der, foruden Tolderen, skulde bosætte sig tre holl. Familier paa Dragør og holde offentligt Herberg. Hvorvidt det blev Hollændere eller andre, der kom til at holde Herberg, ses ikke; men der blev forbeholdt de Ejendomme, som Kronen før havde, saa megen Eng, at der kunde holdes Jagt derpaa, anlægges Fuglekøjer og holdes Svin eller andre Husdyr til Husbehov.

Adskillige Handelskompagnier havde endnu deres faste Kompagnihuse, og mange af Købmændene havde deres Boder staaende Vinteren over, ligesom Klostrene havde deres faste Kapeller paa Dragørlejet. Det synes derfor hævet over enhver Tvivl, at der ogsaa har været stadig Beboelse; der har maattet være Mennesker tilstede for at tage Vare paa de faste og rørlige Ejendele, der ophobedes herude.

De første Indbyggere har aabenbart grupperet sig i Nærheden af Landingsstedet, hvor ogsaa Toldboden, Herberget og Kirkehusene laa, i Toldbodstræde, Nyenstræde og

---

[1]) Det ses, at *Margrete Byszemesters* 1488 solgte sin Bod i Nyenstræde ved Stranden sønden op til det Bodested, som ligger næst ved Sortebrødre Kapel af Roskilde. (1. Del p. 83.)

Kødmangergaden, Kvarteret mellem den nuværende Strandgade og Løkken. Der henvises til Oversigtsplanen i 1. Del S. 66.

Det eneste Minde Byen synes at have bevaret fra sin Tilværelse som Hansemarked og som vistnok har hørt til den ældste beboede Del, er *Vartovslængen*. Saaledes nævnes endnu den lille Husrække paa Byens Nordside mellem Løkkestræde og Løvstræde, og Navnet tyder paa, at det er Helligaandshusets gamle Boder, der sigtes til. Helligaandshuset blev nemlig nedlagt som Kloster 1517 og forenet med Sct. Jørgens Hospital udenfor Vesterport og senere (1616) under Navnet »Vartov« flyttet udenfor Østerport. Da det saaledes overgik til verdsligt Brug, blev dets Ejendomme ikke inddragne under Kronen; og dets Bodepladser paa Dragør, der nævnes endnu 1527 (se Bilag VI.), synes det at have havt i Brug senere, i al Fald indtil Grevefejden, og mulig paa et langt senere Tidspunkt afstaaet dem til fastboende Fiskere, hvorfor de har beholdt Navnet efter Hospitalet[1]).

Kronens Fiskerleje paa Dragør, som det kaldes i Udkastet til de Privilegier, der meddeltes de hollandske Bønder, frigaves egentlig af Christiern den 2. Denne Konge gav sine betroede Hollændere Ret til at overtage Lejet og de Ejendomme, som Kronen havde liggende derpaa, samt Tolden, imod at svare Regnskab over Toldindtægterne og holde Herberg for de Gæster, som endnu indfandt sig under Fiskeriet. Men Overdragelsen fik ingen Livskraft, idet Kong Christiern snart efter blev styrtet og de Bestemmelser, han havde taget m. H. t. Hollænderne, kun i ringe Grad blev overholdte. Vi se saaledes, at der senere fandtes en dansk Tolder og at Kronens Ejendomme overgik paa en dansk Mands Hænder, nemlig Slotsskriver fra Kjøbenhavn Peder Villatzenn, som maaske tillige har været Tolder herude, eller har havt Tolden i Forpagtning. Denne Mand, der som Sekretær fulgte Christiern d. 2. i Landflygtighed og vendte tilbage 1524, blev en større Ejendomsbesidder paa Amager. Samme Aar som han

[1]) Disse Oplysninger er tildels meddelt mig af Hr. Postfuldm. E. Kannik.

vendte tilbage, fik han af Frederik d. 1. overdraget som Gave 3 Fed og »bostedt« (Bodesteder?) paa Dragør. Næste Aar fik han Brev paa Raagaard for 8 Aar uden Afgift. Kongen benyttede ham til at indkræve Landskatten i Kjøbenhavns Len. Efter tre Aars Forløb (1528) blev hans Besiddelse af Raagaard udvidet til Livstid. Endvidere var han forlenet med Indtægterne af Taarnby Kirke. 1530 fik han Brev paa Graabrødre Klosters Kirke og Hus paa Dragør, sønden for Toldboden, hvilket han maatte beholde, indtil nærmere Bestemmelse blev tagen om det atter skulde benyttes til Gudstjeneste. Senere erhvervede han det som Ejendom; han har sikkert drevet en betydelig Trafik paa Dragør under Fiskeriet. 1529 finde vi imidlertid en anden som Tolder. Men endnu 1532 var han Slotsskriver. Senere træffe vi ham under Navnet Peder Skriver som Raadmand og var derefter vistnok fra 1537 Borgmester til sin Død 1539[1]).

Dermed var Vejen aabnet for Privateje og Privatbebyggelse og Kronens Fiskerleje frigiven til Beboernes Brug, imod at de svarede Jordskyld eller senere Husbondhold af deres Byggesteder. Snart begyndte ogsaa andre kjøbenhavnske Borgere at erhverve sig fast Ejendom herude. 1527 fik Berthell Meyer en Grund som Arveejendom med Tilladelse til at opsætte sin Bygning derpaa: østen op til »Helliggesteds Boder«, norden for Karine Skipper Peders Boestedt, vesten for »thendt lubske mandts boedt«[2]). 1561 se vi, at en af Kronens Jorder, som havde tilhørt det ancklamske Kompagni, solgtes til en kjøbenhavnsk Borger Poul Nielsen til evig Eje, mod at svare Jordskyld, Told og anden Rettighed, som Kronen tilkom, til Tolderen paa vor Toldbod der sammesteds. Samme Aar fik Slotsfoged Kristoffer Mogensen overdraget tre »Fed og Byggesteder« op til Stralsunds Fed, som henlaa øde og hvoraf Kronens Skyld og Rettighed forsømtes[3]).

De fire Gaarde eller Bygninger (»houen«), som Kronen havde paa Dragør under Christiern d. 2., synes at have dannet Midtpunktet for den senere By. Det var sikkert Told-

[1]) Frederik d. 1. danske Reg. 267, 339. Bilag III, IV, VII, XIII og XIV.
[2]) Bilag VI.
[3]) Bilag XXI og XXII.

boden og Herberget, som laa lige overfor hinanden, samt de Kirkebesiddelser, som Kronen havde annekteret og benyttet til Faktori og Salteri under Fiskeriet. De har uden Tvivl ligget paa de nuværende Matr. Nr. 2, 2 a, 3 og 4, Kroen og de to Bøndergaarde. Toldboden laa, hvor den nordre Bondegaard ligger; og Kirkehuset laa lige overfor mellem gl. Kro og den søndre Gaard, hvor et Hus, der endnu kaldes »Slottet«, ligger. Herberget er den gl. Kro (nu Strandhotellet). Det blev 1496 af Niels Andersen Guldsmed skænket med samt tre Boder til Frue Kirke, og herfra er det sandsynligvis af Christiern d. 2. inddraget under Kronens Besiddelse[1]).

Slotsskriver Peder Villadsen, der, som vi har set, samlede Størstedelen af disse Ejendomme, synes derved at have lagt Grunden til den senere Bondegaard og Kro. Han har mulig ogsaa faaet tillagt den Engjord, som Christiern d. 2. forbeholdt Dragør for at der til Herberget kunde være Jagt og Husdyrhold. Imidlertid førte jo Grevefejden fuldstændig Ruin og Ødelæggelse med sig for Dragør, saa det varede mange Aar, inden Byen kom paa Fode igen. Fra Tiden omkring 1550 synes der at have været en Hollænder som Fæster af *Bondegaarden*, det ses nemlig, at Cornelius Clausen 1574 overtog den Kronens Gaard paa Dragør, som hans Svigermoder Nelle da havde i Værge, og paa samme Vilkaar som hun havde den, dog at han efter hendes Død skulde fæste Gaarden af Lensmanden[2]). Det ses af Lensregnskaberne, at Landgilden af den Jord, Eng og Fælled, som fra Arilds Tid havde været tillagt Gaarden, var 3 Fjerdinger Smør. Efter Corn. Clausens Afgang deltes Gaarden omkring 1600 i to Halvgaarde mellem Peter Cornelissen og Thønnis Femmersen; Landgilden var da 3 Tdr. Smør, og ved Indfæstningen betaltes af hver Halvgaard 5 Rdlr.[3]). Betydelig større Jordareal, end der se-

[1]) 1. Del Bil. XX.

[2]) Bilag XXVII.

[3]) De senere Fæstere af Gaardene indtil 1700 var i den angivne Rækkefølge: *Jan Pitters (van Dracher)* og *Cornelius Clausen* (fra 1619); *Jan Jacobsen (Dracher)* † 1650 og *Dirch Pittersen; Jan Jansen* og *Jacob Jansen; Claus Jansen* og *Rejer Jacobsen; Tønnes Jansen Dracher* og *Jacob Jan Adriansen* (omtr. 1697—1740).

nere hørte til Dragør, maa have været Gaardenes Tilliggende; vistnok baade Rybakkerne og alle Grusbakkelodderne hørte derunder. Der holdtes mange Køer og Svin, dreves Mejeri ligesom i Hollænderbyen. — Den ene af Gaardmændene var gerne Underfoged og sorterede under Schouten i Hollænderbyen, som i al Fald fra omkring 1600 ogsaa var Underøvrighed paa Dragør.

Herberget og Kroen dreves vistnok af Tolderen indtil omkring 1600, da Toldstedet nedlagdes. Efter den Tid finde vi flere Beboere, som havde Lov til at holde en Drik Øl fal til Skikkelighed. Af Kjøbenhavns Toldregnskaber ses det, at *Marenn Tydsches* og *Christen Jensen* 1615 hver fortoldede 4 Tdr. »Danstøl« (Danziger Øl) og at *Lauritz Jensen Schoning* paa Dragør 1620 gav 2 Dlr. Kurant i Told af 6 Tdr. Sundestøl (stralsundsk Øl). Der synes saaledes endnu ikke at være givet noget særligt Privilegium paa Kroholdet herude. Dette blev senere givet til en Bødker, som synes at have havt Forbindelser ved Hove, nemlig *Svend Hansen Gynge*, eller *Boedicher*, der allerede 1651 havde Bopæl paa Dragør og maaske allerede da har drevet Krohold her. 1660 fik han af Kongen Tilladelse til at nedbryde to gamle Huse paa Brømerholm og flytte dem til Dragør[1]). 1664 fik han Bevilling og Eneret til Krohold samt til at brygge Øl paa Dragør; alle andre, som befattede sig dermed, skulde derefter sligt være forbudt og forment. Dog skulde han for billig Betaling uden nogen Klagemaal forskaffe ankommende Rejsende og logerende godt Folk hvad de til Nødtørft kunde behøve[2]). Denne Svend Gynge eller Svend Bødker spillede en fremtrædende Rolle herude, som vi senere skal se.

Toldstedet, der har bestaaet fra gammel Tid, hvad udførligt er omtalt i 1. Del af dette Skrift, tabte stærkt i Betydning under de Ødelæggelser, som Grevefejden foraarsagede paa Dragørlejet. Kun en Del kjøbenhavnske og stettinske Borgere vedligeholdt i den nærmeste Tid Forbindelsen med Lejet; og omkring 1600 synes det faste Toldsted helt op-

[1]) Kbh. Dipl. III. 501.

[2]) Bilag LIII.

hævet. Toldopsynet overdroges da til Schouten i Hollænderbyen, som aflagde Regnskab over Tolden. Hansetrafiken var nu ganske ophørt, og de sparsomme Toldindtægter, navnlig for Udførsel af Heste, Aal og Sild, gik ind i Kjøbenhavns Toldregnskab. 1651 blev den gamle Toldbod nedreven, idet Kromanden Svend Hansen Gynge fik Tilladelse af Kongen til at nedbryde den, da Tømmeret inden kort Tid vilde forraadne. Grunden, som var 27 Al. bred, 62 Al. lang ned mod Stranden, maatte han benytte indtil Kronen atter fik Brug for den og forlangte den tilbage[1]).

Som sagt disse Steder har dannet Midtpunktet i Byens Liv, og Omstændighederne tale for, at der har været nogen fast Beboelse paa Dragør længe før Grevefejden. I Efterretningerne om den nævnes Dragør oftere som Genstand for Fjendens Ødelæggelser, hvad der tyder paa, at Byen har havt nogen Betydning. Pladsen synes delt mellem Fiskerhuse, Pakhuse og Boder, de sidste naturligvis i langt overvejende Tal.

Under Grevens Fejde (1533—36) blev alt, hvad der fandtes paa Dragør, saavel af fast Bebyggelse som til midlertidigt Brug indrettede Boder og Huse, ødelagt af Fjenden, eller nedbrændt af Stadens Belejrere, for at Fjenden ikke skulde benytte Husene til Beskyttelse under Belejringen. Det ses, at adskillige af de Hansestæder, som havde Kompagnihuse og Bodestader paa deres Pladser paa Lejet, en Række Aar efter Fejden klagede til Kongen over, at de havde lidt betydelige Tab i deres Næring derved, fordi de havde maattet afbryde deres Trafik, ja end ikke havde havt Raad til at sætte Feddene istand igen. Og et lignende Tab har naturligvis de faste Beboere lidt, ikke mindst Slotsskriveren Peder Villadsen, der var en af de største Besiddere.

Under Indledningen til Fejden, allerede 1530, da Hans Tavsen traadte op og prædikede den lutherske Lære i Kjøbenhavn og Adelen rejste et Oprør imod ham, lagde sig en Del af Lübeckernes Flaade i Sundet udfor Dragør, hvor den landsatte en stor Del Landsknægte og Matroser, der drog ind

[1]) Sæl. Reg. 23. 143.

til Staden og sluttede sig til Borgerne og det lutheranske Parti, imod Frederik d. 1. Men dette Oprør dæmpedes, og først 1533 brød Krigsluen ud for Alvor. Hele Sommeren laa Lübeckernes Flaade udfor Dragør, men nu som Kong Frederik d. 1.s Allierede imod Hollænderne, der vilde sætte Christiern d. 2. paa Thronen igen. Samme Aar døde imidlertid Frederik d. 1., Hollænderne opgav Christiern d. 2.s Sag, og Lübeckerne slog sig sammen med Greven af Oldenborg (Christoffer) imod Hertug Christian (Chr. d. 3.), som Adelen havde udset til Konge; og det kom naturligvis til flere Sammenstød. I Foraaret 1534 mødtes Lübeckerne atter med Greven i Sundet for at indtage Kjøbenhavn. Flaaden kastede Anker ud for Dragør. Nogle Folk sendtes i Land for at hente den hollandske Præst i Magleby og Fogden (Tolderen?) paa Dragør, som førtes med ombord; iøvrigt medtog de nogle Fødemidler[1]). Næste Dag blev Greven landsat med hele sin Hær ved Skovshoved, hvor han opslog sin Lejr; og om Sommeren indtog han Kjøbenhavn, hvor han indsattes som Hersker og tog Bolig paa Slottet.

Om Efteraaret forefaldt en rask lille Krigsepisode i Sundet mellem Dragør og Kastrup. Den hansiske Flaade var ankret op der for at bringe Slottet og Staden Proviant. Den blev angreben af den danske Flaade, som Hertug Christian og Adelen, der havde slaaet Lejr udenfor Staden, var i Besiddelse af og som førtes af Peder Skram. Det kom til en haard Træfning, og Skram blev saaret. Men pludselig kulede det op til en Storm af Sydost, saa begge Parter fik Besvær med at bjerge sig selv for ikke at strande eller komme paa Grund. Et af de største hansiske Skibe, »Henrik Adermann«, drev for Ankrene og grundstødte ved Kastrup; og først efter to—tre Dages Forløb lagde Stormen sig, saa Skibet kunde bringes flot. Til Held for Hanserne drev ogsaa det danske Admiralskib »Pelikanen«, som efter Peder Skram var overtaget af Johan Peyn, paa Grund. Lübeckerne fik derved Tid til ikke blot at trække sig tilbage, men ogsaa til at land-

[1]) O. Nielsen: Kbh. Hist. 2. 136.

sætte Provianten paa Amager, hvorfra der var fri Forbindelse med Slottet; men de vendte skyndsomst Næsen hjemad, forskudte og med forreven Takkelage[1]). Vistnok hele det følgende Aar formaaede den hansiske Flaade at holde Søvejen til Dragør og Adgangen til Staden over Amager aaben; endnu i December kunde mecklenborgske Skibe bringe Greven Forsyning. Men den strænge Vinter, der saa fulgte, spærrede for Sejladsen. Lübeckerne var blevne kede af Fejden og sendte ingen Hjælp. Den brandenborgske Flaade, der Foraaret 1536 søgte at bringe Undsætning til Staden, blev slaaet tilbage af Kong Christians Flaade (Chr. d. 3. var af Adelen udraabt til Konge) og lagde sig »bag Amager«, gjorde Landgang paa Øen med 40 Mand og stak en stor Del Bygninger i Brand. Nogle Lejrposter, som Kongen havde udsat her, tog Flugten til de danske Skibe; disse blev derefter forfulgte af de brandenborgske, som erobrede nogle af dem[2]).

Dermed var ogsaa Hansestædernes Lyst til Deltagelse i Fejden forbi. Kong Christian fik endelig oprettet en fast Lejr paa Amager, hvorved al Tilførsel til Staden blev spærret; det kunde ikke vare længe inden Greven maatte overgive sig paa Naade og Unaade.

For Dragør betød Fejden et Vendepunkt. Den kuldkastede saa at sige alle de gamle Hanserettigheder, lagde alt *fast Ernæringsliv* øde for en lang Tid; det varede sikkert mange Aar inden der begyndte at voxe nogen videre Beboelse frem igen paa de gamle Tomter. Stettins og Kjøbenhavns Borgere var vistnok de eneste, der søgte deres Pladser; men Fiskeriet synes iøvrigt at have været meget sparsomt. I al Fald savne vi selv den mindste Oplysning om de stedlige Forhold i Tiden efter Grevefejden indtil Fiskeriet i 1550erne tog et Opsving og atter drog Folk hertil, som da formodentlig begyndte at tage fast Bopæl.

Med Hensyn til Farvandets Afmærkning begyndte der da ogsaa at rejse sig Krav. *Søtønder* benyttedes allerede under

[1]) Paludan-Müller: Grevens Fejde 2. 185.

[2]) Kbh. Dipl. IV. 493.

Fejden, idet Rigens Raad 1533 tillod Kjøbenhavns Magistrat at sætte saadanne paa Middelgrunden og at oppebære Penge derfor af hvert Skib, der passerede; og 1537 gav Kongen Sanktion paa denne Ordning[1]). Flere Tønder var eller blev snart udlagt i Sundet. Det ses, at Kongen 1557 ønsker, dersom Skipperne kan enes om at give 8 Skill. mere i Tøndepenge (nemlig 2 M. danske istf. 1/2 Dlr.), at der da skal lægges to Tønder til paa Dragør Strømme, foruden de to, som allerede laa der. 1560 paabyder Kongen, at der udlægges Søtønder her, da der er en farlig Grund, som de søfarende derved kan vide at vare sig for. Samme Aar tales der atter om at lægge flere Tønder fra Læsø til Dragør. Og der gives Befaling til Borgmestre og Raad i Kjøbenhavn om at udlægge to stærke og velbeslaaede Tønder, en paa Falsterbo Rev og en paa Dragør Strømme; i December befales det, at de skal gøres strax og udlægges i rette Tid om Foraaret[2]).

Christian d. 4. forordnede 1611, at hvert Skib paa 30 Læster og derover skulde betale 1/2 gl. Dlr. i Tønde- og Skrivepenge for at løbe gennem Dragør Strømme. Afgiften opkrævedes ikke mere af Magistraten, men af Toldvæsenet. Kjøbenhavns Borgmestre og Raad udlagde og vedligeholdt stadig Tønderne, men der ydedes dem en fast aarlig Godtgørelse eller »Pension« derfor, som betaltes af Toldindtægterne. Det ses 1603, at Kongen havde bevilget Borgmestre og Raad 400 Rdlr. (200 Jochimsdaler) aarligt, og den samme Sum fik de endnu omkr. 1642 for Søtønderne at udlægge og holde vedlige i Dragør Strømme[3]).

Opsynet med Tønderne tilkom dog ogsaa Tolderne. Da Tolden paa Dragør var bleven underlagt Schouten i Hollænderbyen, se vi, at han ogsaa maatte paatage sig dette. Kongen gav nemlig 1624, 12. Juni, følgende Ordre til Amtmanden paa Kjøbenhavn, Mogens Kaas: »Vi bede Dig och ville, at Du tilholder Skuldtzen paa Amager, at hand god

[1]) Kbh. Dipl. I. 381. 394.

[2]) Kanc. Brevb. 1556—60. 110. 390. 409. 474. Kbh. Dipl. IV. 571.

[3]) Rigsark. Regskabsbil., Anv., Kvitt. osv. 1500—1660. No. 100 c. Danske Saml. 1. R. 6. 343.

Vagt ved Tønderne paa Strømmene under Dragør och Amager natt och dag lader holde[1]). Senere se vi, at Admiralitetet og Officererne skulde have Indseende med, at Søtønderne paa Strømmene blev lagte rigtigt (paa rette Steder).

Fyr og Blus har selvfølgelig fra gammel Tid været benyttet til at markere Land og Indsejling. Mærkeligt nok findes saadant ikke omtalt her før 1558, da en kjøbenhavnsk Borger, Rasmus Olsen, faar Brev af Kongen paa at nytte og beholde Blusseriet paa Dragør og blusse aarlig i Høstfisket imod at beholde de Fisk og den Rettighed, som derfor sædvanlig gaves, dog skulde en vis Del af Indtægten afstaas til vor Toldbod paa Kjøbenhavns Slot[2]).

Om der med dette Blusseri er ment »Blusbøjen« i Anlæget eller et andet Sted, lader sig imidlertid ikke se. Der fandtes jo en gammel »Skjold« eller Høj tæt bag ved Toldboden ved Havnen, som ogsaa kan have været benyttet. — Det ses iøvrigt, at der paa samme Tid holdtes »Fyrlamper« brændende om Natten baade paa Skagen og Anholt, hvor der fyredes med Ved. — En Forordning af 1611 foreskriver, at hvert Skib skal give 2 Skill. i »Fyrpenge« for at passere Dragør Strømme.

Om *Dragørs Beboelse fra omkring 1600* foreligger der en Del Enkeltheder, hvoraf vi kan danne os et Billede af Byen paa Christian d. 4.s Tid. Byen bestod omkring 1600 af ca. 20 Huse og omtrent lige saa mange »Fiskerboder«. Husene var selvfølgelig beboede hele Aaret, medens Fiskerboderne i Almindelighed kun tjente til Sommerophold eller Bolig for Tilflyttere i den Tid Fiskeriet stod paa. 1611 finde vi 26 Gadehuse og 17 Fiskerboder. 1627 var de faste Huses Antal steget til 29, 1643 til 34, medens Bodernes Antal gik ned. De faste Huse var byggede af Træ og Ler, antagelig med Straatag; Boderne var udelukkende af Træ. Foruden disse Smaahuse fandtes altsaa Bøndergaardene og Herberget, som dannede Midtpunktet i den lille tarvelige Fiskerflække, der

[1]) Sæl. Tegn. 22. 379.
[2]) Bilag XX.

omkring 1600 synes at have rummet henved 150 Mennesker om Vinteren og maaske 200 om Sommeren.

Beboelsen gik imidlertid jævnt smaat fremad. Enkelte Hollændere og Folk fra de andre Byer paa Amager tog efterhaanden Bopæl her for at ernære sig af Søen. Vi se ogsaa, at enkelte Fremmede, baade fra Jylland og Fyn, Sælland og Skaane, slog sig ned her for at drive Fiskeri, hvad Navne som Jens Aalborg (1577), Hans Jude, Peter Fyen (1630), Lauritz Schoning o. s. v. tyde paa. Ogsaa enkelte Tyskere synes at være bleven boende fra Hansernes Besøg; saaledes finde vi Navnene Jacob Tydsk (1623) og Jochim Wounder (1629) mellem de faste Beboeres.

Om Dragørs Fremgang og økonomiske Forhold umiddelbart før Svenskekrigen finde vi en Indberetning fra Præsten i Hollænderbyen til Amtmanden om Sognets Tilstand 1657 med følgende korte Indhold: »Ydermere ligger der til Hollænderbyen en Fiskerleje Dragør kaldet, derudi findes 2 halve Gaarde og henved 70 Huse, som af fattige Fiskere besiddes, som ej have videre end Vor Herre vil unde dem af Søen og Stranden.«

Af *Ernæringskilder* var naturligvis Fiskeriet den hovedsagentlige; men der dreves ogsaa andre Erhverv, som Bjergning, Kreaturhold; og Hollænderne drev snart en Del Udskibning fra Dragør.

Bjergningen var efterhaanden bleven en ikke uvæsentlig Indtægt, der endogsaa undertiden kunde give ganske god Fortjeneste. Kronen tog vel Hovedparten deraf; men en Del kom dog Bjergerne til Gode. Efter Christiern d. 2.s Forordning om Vrag og Strandingsgods skulde saadant, der fandtes i Søen eller paa Stranden uden Ejermand, henlægges paa et sikkert Sted i Aar og Dag, for at vedkommende kunde melde sig og ved Paavisning af sin Ret og Udbetaling af Bjergeløn faa Godset udleveret.

Der findes intet Regnskab over Bjergninger før 1647. Det ses da, at to Mænd fra Dragør havde fundet et Anker, som, efter at have ligget i Aar og Dag, vurderedes til 20 Sletdlr. Kronen fik Halvparten og Bjergerne den anden Halvpart.

Paa samme Maade deltes Indtægten for Gavntræ — »Vaggenskode og Klapholdt« — som var bjerget af »Dragø Folk« og vurderedes til 13 Sletdlr. Næste Aar finde vi ført til Indtægt i Lensregnskabet, som Kronens Part, 24 Sletdlr. for bjerget Rug. Lensmanden og Fogden fik vistnok hver 10 %, henholdsvis af Kronens og Bjergernes Indtægter.

Allerede 1658 udgjorde Dragørs Beboere et Slags Bjergelav. Det ses nemlig, at »Menigheden« her da erholdt Kongens Tilladelse til at beholde (uden offentligt Bortsalg) 18 Tdr. Rug, som var bjerget fra en hollandsk Kreyer, medens Slotskommandanten havde modtaget Kronens Part[1]).

Men en langt betydeligere Indtægt har Beboerne paa Dragør sikkert ogsaa den Gang havt af det saakaldte »Sjou«, som bestod i at yde Hjælp til de Skibe, der løb paa Grund, for at de kunde komme flot uden Losning, samt Opsøgning af Ankre og Vrag.

Kreaturholdet indskrænkede sig i Begyndelsen til lidt Svinehold. Med Undtagelse af den Jord, som Bondegaardene havde, hørte der kun ubetydelig Jord til Byen. De faa Vognmænd og andre, som havde nogle Heste og Kør, Faar og Gæs, maatte leje Græsning til disse hos Hollænderne. Svinene tøjrede man saa at sige udenfor sin Dør. Iøvrigt sendtes en Del af Svinene og Grisene paa Olden i Kronens Skove i Nordsjælland, hvorfor betaltes 8 Skill. pr. Svin, 4 Skill. pr. Gris. 1630 se vi, at 7 Dragører betalte Oldenpenge til Kronen; 1645 betalte 11 Beboere for 31 Svin og 8 Grise; 1653: 13 Beboere for 14 Svin og 55 Grise.

Hvorvidt *Havnen* stammer fra en ældre Tid end 1600, finde vi ingen som helst Oplysning om. Det ses kun, at der i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede fandtes en Havn, som Hollænderne benyttede til deres Skuder, hvormed de overførte Kreaturer til Saltholmen, udførte Heste o. s. v. 1658 nævnes Dragør Havn i Lensregnskaberne. Tolderen opkrævede baade Told og Havnepenge, saa Kronen maa have paataget sig dens Vedligeholdelse; iøvrigt er det uklart, om

[1]) Sæl. Tegn. 34. 731.

Havnen tilhørte Byen eller Kronen, og det ses heller ikke, hvem der administrerede den før Tiden omkring 1700; men herom senere.

I *Sogne-, Kommunal- og Retsforhold* hørte Dragør fra dens ældste faste Beboelse under Store Magleby Kirke og — i al Fald efter Toldstedets Inddragelse — under det hollandske Sognebirk, som administreredes af Schouten i Hollænderbyen. I kommunal Henseende synes Dragør derimod at have indtaget en Særstilling. Byen sorterede nærmest direkte under Lensmanden paa Kjøbenhavn, der ordinerede en Foged eller, som han ogsaa kaldtes, »Bunde Fouget«, til at varetage Lenets og Kronens Interesser herude, medens Slottets Ridefoged førte Tilsyn med Byen. Den lokale Foged var, som sagt, fra Begyndelsen af Tolderen; men da Schouten overtog Tolderbestillingen, blev en af Byens Mænd, fordetmeste en af Gaardmændene, ansat som Foged. Imidlertid udviklede Forholdene efter Svenskekrigen sig saaledes, at Underfogden paa Dragør ordineredes af Schouten, eller indstilledes af denne til Amtmandens Sanktion. Dragør gled derved mere og mere ind under Hollænderkommunen, ja svarede endogsaa Grundskatter og forskellige Afgifter dertil ifølge oprettede Vedtægter, som vi under Beskrivelsen af Hollænderkommunen kommer tilbage til.

Som Fogder paa Dragør, før Byen blev en selvstændig Kommune, finde vi nævnt: Cornelis Clausen (Grmd.) (1624 og 1640), Mogens Nielsen (1647 og 1658), Christen Nielsen (1663), Jan Jansen (Grmd.) (1664), Jacob Jansen (Grmd.) (1686).

Selve Byen havde tidlig en Slags Repræsentation, »*De fire Mænd*«, som valgtes af Beboerne. Vi se af et Thingsvidne, optaget 1656 for Hollænderbyens Ret, at fire Mænd paa Dragør, nemlig Christen Nielsen, Hans Hendrichsen, Claus Asmussen og Cornelis Christensen mødte som Kaldsmænd paa deres egne og Menighedens Vegne angaaende Byens Græsgang og Fælled og indlod Klage over, at Byen ingen Jord eller Græsgang havde, da de to Gaardmænd havde tiltaget sig Retten til al Jorden omkring Byen. Disse fire Mænd synes i al Fald at have Mandater til at varetage

Byens Interesser; og senere (omkring 1700) se vi, at fire Mænd sammen med Fogden dannede Byens Forstanderskab.

Med Hensyn til Retten til *Byens Jord* fremstod en Del Vidner, ældre Mænd paa Dragør, som gjorde Ed paa, at saa langt tilbage de kunde mindes, havde ingen Jord hørt til Byen, men al Jorden havde ligget til de to Gaarde »for Fæste og Landgilde«, og de andre Mænd paa Lejet havde kun med Gaardmændenes Minde, »for en venlig og billig Begjering« ladet deres Kreaturer græsse paa Marken; dog Svin havde hver især maattet holde i Tøjr ved Døren, eller ført dem paa Saltholmen. Men nu slap man Kreaturerne løse, hvorved Gaardmændene følte sig forurettede. Slottets Ridefoged, Friderich Friderichsen, spurgte Dragørs Mænd, om de havde Fæstesedler eller andet at fremlægge, hvorved Byen kunde tilegne sig Græsningsret paa Jorder, Vang eller Fælled, hvortil de svarede, at de Intet havde at indlægge. Retten henstillede til Parterne at indgaa en venlig Forening om Græsgjæld, samt om hvor mange Kreaturer hver især bør og maa holde og hvad de skal svare deraf. Dragørs Mænd lovede derefter, at Jan Jansens og Jacob Jansens Fælled næste Dags Aften, om Gud giver Vejrlig, skulde være ryddelig og at de herefter skulde leve venligen og være fredeligen paa begge Sider o. s. v.[1]) Herom iøvrigt senere under »Hollænder-Kommunen«.

De direkte *Skatteafgifter*, som Dragørs Beboere fra Begyndelsen af svarede til Kronens Lensmand, var — foruden Landgilden, som vi foran har nævnt — ikke meget betydelige. De væsentligste Indtægter, som Kronen havde af Byen, var Tolden og senere Accisen, der opkrævedes af al Indførsel gennem Amager Port. Men af de Pladser, der benyttedes til Fiskeri og hvorpaa der ikke var fast Beboelse, svaredes Jordskyld, medens der af de faste Husbeboere svaredes Husbondhold.

Jordskylden er en gammel Stadeafgift, der i Hansetiden svaredes af Bodepladserne, men senere overførtes paa de

[1]) Bilag XLVIII.

Fiskepladser langs Stranden, som Fiskerne benyttede til deres Redskaber eller Fiskerhuse, hvor de tildels havde deres Ophold. Fra gammel Tid var Jordskylden af et Bodested 1 Skill. grot, hvad der svarede til den senere Pladsafgift: 18 Skill. Der svaredes dog ogsaa efter 1600 9 Skill. af halve Pladser. 1612 fandtes ialt kun 21, omkring 1650 ca. 50 dels hele, dels halve Pladser, som svarede »Bodeafgift« eller Jordskyld[1]). Ved Hartkornsmatriklens Indførelse ophævedes denne Afgift af de almindelige Grundskatter.

Husbondholdet var en Grund- eller Fæsteafgift, som paalagdes de faste Husbeboere. Fra omkring 1600 var den 2 Mark (1/2 Dlr.) aarlig. 1611 svarede 26 og 1640 svarede 36 Husmænd denne Afgift til Lenet. Senere indtræder den som en fast aarlig Sum paa 56 Rdlr. for hele Byen og indkrævedes af Schouten eller af Byens Foged, som betalte den til Lenskassen endnu længe efter Matrikelsberegningen havde fundet Sted.

Sagefaldet, der ogsaa var en Indtægt, som Kronen nød, betød ikke stort for Dragørs Vedkommende. Det var Indtægter af Retsbøder, Vrag, Arv efter »arvingsløse« o: Personer, hvis Arvinger man ikke kunde finde, eller efter Udlændinge, som døde her. Saadanne Indtægter findes ikke saa sjældent i Lensregnskaberne, men de beløb sig i Reglen ikke over 10—12 Rdlr.; 1647 træffes dog en Post paa 70 Sletdlr. efter tre arvingsløse paa Dragør.

Ekstraskatten, eller Krigsskatten, der blev udskrevet, naar Statskassen havde Brug for Penge, paabødes før Enevoldstiden som Regel med 2 Dlr. af hver Gaardmand og 1/2 Dlr. af hver Husmand, undertiden det dobbelte. Men her havde Hollænderkommunen for Dragørs Vedkommende faaet indført den mærkelige Regel, at Dragør svarede 1/6 af dennes Extraskat, nemlig for 4 Gaarde af de 24, som Hollænderbyen stadig efter Christiern d. 2.s Privilegium regnedes for. Forklaringen maa søges deri, at Privilegiebrevet nævner »die vier houen op Draker«, som Kronen netop forbeholdt sig eller

[1]) Kbh. Lensregnskab for paagj. Aar.

undtog, da den overdrog Hollænderne Amager, hvad der senere, da Schouten fik Raaderum over Dragør, er blevet fortolket saaledes, at de fire af Hollænderbyens Gaarde var de før nævnte, Kronen tilhørende »houen«, som havde ligget paa Dragør. Det ses ogsaa af den ældste Vedtægt mellem de to Byer (fornyet 1663), at Dragørerne forpligtede sig til at tage Del i Hollændernes Krigsskat og i Baadsmandsudskrivningen for de fire Gaarde »gelyk alse ehre vorfahren alle tydt hebben gedahn«. Ja endnu længe efter Enevælden svarede Dragør By denne Andel til Hollænderbyen af dennes Extraskat. Det ses ikke, at Dragør har nydt nogen Gengæld derfor. Men Hollænderne stod den Gang højt hos Autoriteterne og fik mange fordelagtige Ting gennemført.

II. HOLLÆNDER-KOMMUNEN.

1. Ernæringsforhold.

Hollændernes Indførelse. — Mo'er Sigbrit og Dyveke. — Første Privilegier. — Rigsraadets Modstand. — Indskrænkning af Jordomraadet. — Ejendomsfordeling. — Overføring til Bøtø. — Andel i Saltholmen. — Indfæstning i de danske Byer. — Forpagtning af Ladegaarden. — Udvandring (til Sprogø, Egholm, Ny Amager). — Erhvervsliv: Jordbrug og Mejeri, Torvehandel, Handel og Skibsfart, Hesteavl, Fiskeri (Aalefiskeriet) og Fuglefangst. — Haandværk.

HOLLÆNDERNES *Indførelse* til Amager medførte for Øen helt nye Livsforhold, ja efterhaanden en hel ny Kultur. De nye Jordbrugsmaader og Skikke, som de hollandske Bønder medbragte, slog snart stærke Rødder og bredte sig i videre og videre Kredse — langt ud over Amagers Grændser; men intet Sted har de fundet saa god Jordbund som her. Helt ned til vor Tid — gennem 400 Aar — har den lille fremmede Folkestamme fundet fortrinlige Livsbetingelser og for en stor Del bevaret sin Oprindelighed paa Amager, som i mere end en Henseende minder om dens Hjemlands Natur. Ved en, i al Fald tidligere, ret afsondret Beliggenhed, økonomisk uafhængige Livsvilkaar, Ejendommelighed i Sprog, Sæder og Minder, har Kolonien holdt fast ved sine gamle Traditioner. Iøvrigt har ogsaa de Privilegier, som den strax erhver-

vede, samt Protektion og Opmuntring af de øverste Samfundslag, givet dens Stolthedsfølelse Vext og bidraget til, at den har holdt fast paa sit nationale Præg.

Aarsagen til, at Kong Christiern d. 2. kaldte disse hollandske Bønder hertil, siges at være Kongens Interesse for det højere Udviklingstrin, som Hollænderne stod paa med Hensyn til Land- og Havebrug, Mejeribrug osv., end de Danske. Og særlig for Hovedstadens Forsyning med Haveurter, Smør og Ost fandtes Amager at være et bekvemt og passende Sted til at gøre et Forsøg paa en Forbedring af disse Forhold, tilmed da denne Ø laa under Kronens nærmeste Lehn.

Christiern d. 2. 1514. (Nationalgalleriet, København.)

At det ikke har været nogen ganske lige og let Sag at iværksætte, derpaa tyder de langvarige Forhandlinger, som førtes derom, forinden det lykkedes at bevæge et nogenlunde tilstrækkeligt Antal Hollændere til at flytte hertil. Allerede 1515 — siger Arild Hvitfeldt — lod Kongen forhandle derom og om Foraaret 1516 skal nogle være komne, dog sikkert kun for at tage Forholdene i Øjesyn, thi endnu 1518 og 1520 ses de danske Fæstebønder boende paa Amager, ogsaa i Søndre Magleby, og de gav Kornafgift til Kjøbenhavns Slot (se I. Bil. XXI). Sagen mødte nemlig stærk Modstand hos Rigsraadet og først efter det Brud, der fandt Sted mellem dette og Kongen, har der kunnet træffes en Bestemmelse. Det hedder i al Fald i det Udkast, som der foreligger, til Privilegiebrevet af 1521, at der da var truffet en endelig Beslutning angaaende de 184 hollandske Bønder, der da havde taget Bopæl paa Amager, saa det maa antages, at Tidspunktet for deres Ankomst kan sættes til Efteraaret 1520 eller Foraaret 1521.

Fra den Tid har altsaa de tidligere Fæstebønder paa Amager skullet fratræde deres Gaarde; om en Del af dem er blevne eller senere er komne tilbage, eller hvorledes dette Forhold har ordnet sig, er foreløbig uopklaret. Tallet paa dem angives

til 136[1]). De udflyttede skal have taget Bolig paa Halsnæs, hvor der i Torup Sogn findes Stednavne, som minde om Navne paa Amager[2]).

Hvem der sikkert mere end nogen anden har havt Indflydelse paa denne Sag og Andel i dens Iværksættelse var *Mo'er Sigbrit,* eller — hun fortjener at nævnes ved sit rette Navn — Sigbrit Willumsen. Dyveke kan neppe, paa Grund af hendes Ungdom, lige saa lidt som den helt unge Dronning, tillægges nogen synderlig Del deri. Sigbrit var en praktisk, erfaren, interesseret Kvinde, der paa saa mange Omraader var Kongen en god Støtte. Under hans Arbejde for Handelens Fremme, for Orden og Renlighed i Byerne var hun meget virksom, ligesom hun havde Sands for Jordens Udnyttelse. Da hun boede i Norge, skal hun have udtalt: »Hvis jeg var Vorherre, vilde jeg feje alle disse Klipper ud i Havet, saa Jorden kunde dyrkes«. Kongen førte hende og hendes Datter hertil og gav dem Bolig paa sit Jagtslot Hvidøre. Hun stammede fra en velhavende Handelsfamilie i Nordholland. Hendes Mand var, som Tilhænger af et undertvunget politisk Parti, bleven fradømt Liv og Gods og hun var derfor flygtet med et Skib til Bergen, hvor hun havde dannet sig et Erhverv ved en Bod med Kager og Vafler, som hun selv bagte. Hun skildres som en klog, men noget robust Kvinde. Hendes Datter *Dyveke* (Lille Due) var vidunderlig smuk, blid og yndefuld, fri og aaben i sit Væsen, saa alle blev indtagne i hende. Da Prins Christiern, som Statholder i Norge, traf hende under et Besøg i Bergen, vaktes en dyb gensidig Kærlighed hos dem; og da Prinsen kort efter blev Konge, førte han hende og hendes Moder (vistnok 1513) til Kjøbenhavn. 1515 købte han et Hus til dem paa Amagertorv. Hvorvidt de paa samme Tid har havt Ophold eller Sommerbolig paa Amager, i den Gaard i Sundbyøster, der senere er kaldt »Dyvekes Gaard«, derom foreligger der intet bestemt; men Gaarden synes i al Fald senere at have tjent til Jagtophold for Hoffet, naar det holdt Jagter paa Amager.

[1]) C. E. Secher: Danmark I. 237.

[2]) Trap: Danmark 3. Udg. II. 239.

Dyveke døde 1517, altsaa inden Hollænderne flyttede hertil. Men ogsaa efter hendes Død vandt hendes Moder stor Indflydelse og Tillid hos Kongen, til megen Ærgrelse for Adelen. En Broder til hende blev ansat som Befalingsmand paa Bergenhus og selv administrerede hun en af Kronens vigtigste Indtægtskilder, Sundtolden, ja var saa at sige Kongens Finansminister. Hun blev derfor, ligesom Kongen, Genstand for Adelens Had, saa hun fredløs og efterstræbt hemmeligt maatte forlade Landet sammen med ham 1523. Sine sidste Dage skal hun have tilbragt i et Kloster i Utrecht. Historien fortæller ogsaa, at hun skal være bleven brændt som Troldkvinde, da hun gav sig af med Lægekunsten[1]). Hvorom Alting er, saa har hun sikkert havt sin store Del i sine Landsmænds Indførelse her til Landet for at fremme vort Jordbrugs Kultur og deres Bosættelse paa Amager, skønt Spottere sagde, at denne Ø slet ikke egnede sig til Dyrkning af Kaal og Urter.

Hollændernes første Privilegier, saaledes som de blev givne dem af Christiern d. 2. og som de er forefundne efter et Udkast i Kongens udenlandske Arkiv i München, gav dem uindskrænket Ret til hele Amager, »al dat ganse lant«, undtagen Kronens Fiskerleje og dens fire Gaarde paa Dragør, samt til Saltholmen. Privilegierne kan sammenfattes i følgende 6 Punkter:

1. Retten til at bruge, bebygge og beholde Amager som Selvejendom og dele Jorden imellem sig, samt sælge den og lade den gaa i Arv, alt efter hollandsk Skik. Dog naar en Familie helt uddøde, saa der ingen Arvinger fandtes, skulde Jorden tilfalde Kronen; men Schouten over Landet skulde have Ret og Fuldmagt til at bortauktionere saadanne øde Gaarde til de højstbydende.

2. Retten til at holde deres egen Jurisdiktion efter hollandsk Vis.

3. Fritagelse for alle Tynger og Byrder, som Ægt og Hoveri, samt Tiende og Landgilde, imod at svare en vis aarlig

[1]) C. F. Allen: De tre nord. Rigers Hist. 1497—1536 V. 286.

Sum »als te weten« med Halvdelen hver Sct. Hansdag og hver Kyndelmisse og imod at yde den almindelige Landehjælp efter Jord og Mandtal, naar Kronen forlangte saadan af Rigets Undersaatter.

4. Frihed til at sælge hvad Sten der fandtes paa Landet efter Forgodtbefindende.

5. Frihed til at drive Fuglefangst og Fiskeri, samt anden fri Næring, undtagen Svane- og Harejagt, Fangst af Sild, Stør og Marsvin og andet Fiskeri, som var Kronen forbeholdt efter hollandsk Ret; deraf skulde de svare Kronen sine Rettigheder.

6. Frihed til at bruge, bebygge og beholde Øen Saltholmen med al dens Frihed, ogsaa Kalkstensbrud; dog skulde de sælge Kalkstenen til Kjøbenhavns Borgere.

Og for at de i Fred og Ro og uden Hinder kunde besidde og beholde Landet, naar de hver Termin redelig svarede deres Afgift, skulde ingen andre rette og dømme i deres Sager end Kongen, »eller vor Schout og Scheepens i vort Sted« [1]).

Det var unægtelig en friere Forfatning, de hollandske Nybyggere paa Amager fik, end Bondestanden i Almindelighed havde paa den Tid. Og de dannede paa Basis deraf et Stykke Kommunisme midt i Adels- og Præstevælden. Paa de fleste Punkter blev de nævnte Privilegier overholdte, skønt den følgende Regering, som tiltraadte 1523, gjorde velmente Forsøg paa at faa dem omstødte.

Rigsraadets Modstand mod den Frihedsyttring, der her havde vundet frem, gav sig et klart Udtryk i den Haandfæstning, som Frederik d. 1. maatte gaa ind paa overfor Adelen, hvori det paagældende Punkt havde følgende strænge Ordlyd:

»Item schulle och the danske bynder, szom tillfornn haffuede boedt paa Amagher, komme tiidt paa landett till the samme gaarde, szom the tillfornn iboede, og giffue ther aff saadanntt landtgiillde, szom the tillfornn pleide att giffue, och the Hollennder, szom nu paa landet boedt haffue, skulle fange

[1]) Bilag II.

pasbortt, saa att the theris halls, liiff, gods frii moe drage her aff riiget till landtz eller vandtz«[1]).

Saa slemt gik det dog ikke. De Hollændere, der havde bosat sig paa Amager og som ikke var tilstrækkeligt Antal til at dyrke hele Øen, fik vistnok Lov til at blive boende; men der blev truffet den Ordning med dem, at de kun fik den sydlige Del af Øen, hvad der hørte under søndre eller store Magleby, samt Brugen af Saltholmen, saaledes at der ved denne Indskrænkning af Jordomraadet atter blev Plads for de fleste af de opsagte danske Bønder, der synes tildels at have beholdt eller overtaget deres Fæstegaarde igen. Frederik d. 1. gav i Tiden 1524—29 mange Livsbreve paa Gaarde herude, ogsaa til mange nye Tilflyttere fra andre Landsdele, saa en Del af de gamle Beboere maa have fundet Plads andet Sted.

Først 1541 se vi de danske Bønder faa en Slags Stadfæstelse paa deres Ret til at blive boende, at de ikke skulde »dellis eller platsis eller ellers i nogre maade trengis at bygge eller feste nogen gaarde andensteds end paa Amage« osv. For Hollændernes Vedkommende finde vi først 1547, da Røret og Uroen over deres Indførelse synes at have lagt sig, en Anerkendelse af deres Rettigheder ved Christian d. 3.s Brev, der i al Korthed lyder paa, at de maa have nyde bruge og beholde Store Magleby, imod at svare 300 Marsk og opholde Kjøbenhavns Slot med saamange Rødder og Løg, som behøves til Udspisning, samt føre et kristeligt Levned og Regimente og have deres Andel i Saltholmen[2]). Dette Brev dannede derefter det egentlige Grundlag for deres Besiddelsesret. Men Christiern d. 2.s Privilegier blev dog paa de fleste Punkter baade respekterede og førte ud i Livet, saa Hollænderne dannede paa Grundlag deraf en fri Selvejer-Kommune, som trivedes udmærket og snart blev en Mønster-Kommune for hele Landet.

Den *Ejendomsfordeling*, der fandt Sted indenfor Kommunen

---

[1]) Frederik d. 1.s danske Reg. 31.

[2]) Bilag XVIII.

efter de Regler, som Hollænderne var vante til fra deres Hjemland, afveg en Del fra de danske Fæsteres. Medens disse havde deres Gaarde i Fæste af Kronen, fik Hollænderne fri Dispositionsret over Gaarde og Grund til Arv og Eje. De 24 Familier — 184 Personer — delte Byen, *Grote Maglebeu* kaldet, imellem sig og indrettede 24 Gaarde; med Agerjord, Eng og Fælled havde hver et Tilliggende paa omkring 100 Tdr. Land. Foruden de 24 Familier, der bosatte sig her, flyttede nogle enkelte Beboere til Saltholmen, hvor de ogsaa maa have indrettet sig Bygninger; thi de boede der en Snes Aar, forinden de, kede af Opholdet derovre, drog bort.

Jorden regnedes i Fjerdinger, medens den i de danske Byer regnedes i Ottinger. En Fjerding Jord synes at have været det halve af, hvad der fra Begyndelsen af dreves til hver Gaard; thi Byen havde, som det senere ses, omkring 48 Fjerdinger. Knap en Trediedel af Jorden var opdyrket; Resten laa som Eng og Overdrev, der tjente som fælles Græsmark. Den egentlige Pløjejord — Havejorden og Bymarken — deltes saaledes, at hver Gaard fik sin Part, saavidt det kan ses 25 til 30 Tdr. Land. Denne Jord, samt visse Englodder, tilhørte Gaarden; Resten af Ejendommen var Andel i Fællesjorden — og senere tillige i Saltholmen — i Form af visse Græsninger (Høveders Græsning) i Forhold til Pløjemarken. Der synes at have gaaet omkring 6 Høveders Græsning paa en Fjerding Jord, som vistnok var omkring 20 Tdr. Land dyrket Jord.

En Del af Bymarken nærmest Gaardene indtoges til Have- og Kaaljord, som gødedes stærkere og dyrkedes mere intensiv end den øvrige, hvorfor den ogsaa regnedes til en større Værdi. Størstedelen af Markjorden brugtes aarlig; omtrent $^1/_6$ saaedes der paa i 2 Aar og hvilte derefter i 12 Aar som Græsmark.

Efterhaanden som Gaardene ved Arv og Skifte fik flere Besiddere, blev Jorden stærkt udparcelleret, idet hver Besidder maatte have sin Part af den gode og den mindre gode Jord. Ved denne Udskiftning blev Gaardene delte i en Mængde Smaaparceller, som ofte laa paa 30—40 forskellige Steder. Der maatte føres en Jordbog over hver Gaards Jordtilliggende, alene af Hensyn til Skatteberegningen. Hele Byen svarede

sine Skatter under Et, som en fast samlet Afgift, og Schouten maatte paaligne hver især af Lodsejerne sin Andel, der gik ind i Byens Kasse, som saa indbetalte den samlede Sum til Amtstuen.

Ikke alene paa dette, men paa mange andre Omraader var Hollænderbyen endnu langt ind i Enevoldstiden grundet paa fuldstændig Kommunisme. Den ordnede ganske uafhængig baade sine kommunale, retslige og kirkelige Forhold ved egne Vedtægter, som sanktioneredes af Kongen, eller senere af Amtmanden.

Under Kommunen var fra Begyndelsen af lagt hele Saltholmen, dels til fælles Græsning og dels til Mejeribrug og hvoraf svaredes $2^1/_2$ Td. Smør i Landgilde. Imidlertid har de danske Amagere ikke villet finde sig deri og har henvendt sig til Kongen om at faa den samme Brugsret til Øen, hvad de hollandske Beboere, som havde taget Ophold derovre, ikke synes at have villet finde sig i; de foretrak nogle Aar senere at flytte derfra. I det strænge kongelige Brev, der gaves herom 1541, hedder det: »Och ther som Hollenderne paa Saltholm boendis icke ere tilfredts, at samme Amage mend (de danske Amagere) bruge theris handel ther paa landit, tha skulle Hollenderne hafve fri lof at drage ther af landet« osv. De danske Bønder skulde derefter svare den samme Afgift, som Hollænderne hidtil havde givet, nemlig de $2^1/_2$ Td. Smør[1]). Dette Brev synes dog ikke at have ført til en Afgørelse af Spørgsmaalet; thi først 1547 gives i et andet Kongebrev Befaling til, at de Hollændere, som hidtil har boet paa Saltholmen, skal flytte derfra og vore Undersaatter paa Amager maa og skulle herefter have nyde og beholde og ingen anden fornævnte vort Land Saltholm til Græsgang og i andre Maader hvor de det til Nytte bruge kunde, dog at de aarlig skulde give, i Stedet for de $2^1/_2$ Td. Smør, 40 Jochimsdaler og 200 Læs Kalksten, samt Græsning til Kronens Øxne og Heste efter gammel Sædvane[2]).

[1]) Bilag XVI.
1 Td. Smør var regnet til ca. 16 Lispund.

[2]) Bilag XVII.
En Jochimsdaler var en stor Speciedaler, der gjaldt for 3 danske Mark.

Det lader sig med temmelig stor Sikkerhed formode, at det er denne Indskrænkning af Hollændernes Rettigheder paa Saltholmen, der har bevirket, at en *Overføring til Bøtø* har fundet Sted af de Beboere, som var utilfredse med Opholdet her. Vi se nemlig, at 11 Mænd 1552 fik Livsbrev paa »Bøtten« ved Falster. De Privilegier, som de fik, lignede i flere Maader Hollændernes paa Amager. De skulde dele Jorden imellem sig og saafremt nogen af dem uddøde uden at efterlade sig Arvinger, skulde Jorden falde tilbage til Kronen. De skulde yde en aarlig Afgift paa 70 Jochimsdaler og forsyne Hoffet med saa mange Rødder og Løg, som det havde Brug for til Udspisning, naar det kom til Falster[1]). Det omtales ogsaa, at de indrettede sig paa hollandsk Vis i deres Drift og Levemaade. De omdigede deres Marker for at beskytte dem mod Søen. Senere forplantede de sig til Hasseløen, som endnu minder fuldkomment om Amager, baade hvad Folkets Klædedragt og Navne angaar, medens der paa Bøtø ikke haves mange Erindringer om deres Liv og Færden.

Efter Kongebrevet af 1541 havde Hollænderne paa Amager egentlig tabt deres Ret til *Andel i Saltholmen*, naar de Hollændere, som boede derovre, flyttede derfra. Og da disse nu var bortflyttede, maatte de danske Bønder betragte sig som Eneherskere over Brugen af Øen. Hollænderbyen skyndte sig derfor med at faa sine Rettigheder stadfæstede og rettede derhen, at de ogsaa gjaldt Saltholmsretten. Dog maatte de som en ny Forpligtelse gaa ind paa, at være Lensmanden paa Kjøbenhavn hørige og lydige paa Kronens Vegne, naar de blev tilsagte. Dermed sigtes aabenbart til de saakaldte Fadebursrejser, som Hollænderne maatte udføre, naar Hoffet flyttede. De maatte da bruge Saltholmen, »som andre vore Undersaatter paa Amager«, imod at udgive deres Part af den aarlige Afgift, der skulde svares deraf[2]).

Hollænder-Kommunen trivedes saa vel og Beboerne tog saa stærkt til, at deres Magleby snart blev dem for lille. Det Jord-

[1]) Kanc. Brevb. 1551—55. 168.

[2]) Bilag XVIII.

omraade de havde faaet blev for knapt til at de kunde nære og bjerge sig derpaa; og da Byens Beboere ved deres Dygtighed til at forsyne Hoffets Køkken og Spisekammer havde gjort sig dette meget forbunden (»tilnegit«) og fast ikke kunde undværes, da de var Staden til en evig Gavn, maatte der skaffes dem mere Plads; og Kongen bøjede sig villigt for dette Krav.

Kommunen søgte da 1574 om Tilladelse til *Indfæstning i de danske Byer*, naar der blev Gaarde ledige. Allerede tidligere havde en Hollænder fæstet en Gaard paa Dragør; og det varede ikke længe, inden de drev mange Gaarde i de andre Byer. Ved saadanne Fæstemaal maatte de selvfølgelig gaa ind paa at svare Kronen de samme Tynger, som de danske Bønder svarede, ogsaa Hoveri til Kronens Ladegaard, og i det Hele underkaste sig Fæstetvang og de Betingelser, som den danske Lov og Ret fordrede[1]). Hollænderne flyttede dog nødig ud af deres egen By, men drev som Regel Gaardene i de andre Byer derfra, hvorved de vedblivende nød de til Hollænderbyen knyttede Privilegier og iøvrigt førte deres eget Liv, afsondret fra de danske Bønder, som de i Vindskibelighed og Velstand var overlegne, ja aandeligt og materielt følte sig hævede over. Naar en af Hollændernes egne flyttede fra Hollænderbyen og giftede sig i en anden By, betragtedes han som udstødt af deres Samfund, som en lavere stillet, der ingen Ret eller Del havde i Byen.

Forpagtningen af Ladegaarden i Taarnby blev et af de første Udslag af den Virksomheds- og Udvidelsestrang, der var disse Nybyggere egen, og den Tillid, som Kronen allerede nærede til dem. Det var et stort Tillæg til deres Drift. Til Gaarden hørte ca. 500 Tdr. Land og saaedes 2 à 300 Tdr.; den havde betydelige Græsmarker, som Kongens store og smaa Enge, samt Fælledgræsning til 80 Høveder.

Ved kgl. aabent Brev af 1579, 14. April, gaves 10 Mænd i Store Magleby Ladegaarden i Fæste med Tilladelse til at beholde den under deres By til Bedste for dem selv og de

[1]) Bilag XXV.

andre Hollændere, saa længe nogen af de 10 Mænd var i Live. De skulde svare strax 700 gl. Dlr. i Indfæstning og aarlig til Mortensdag 100 gl. Dlr. i Landgilde deraf til Lensmanden paa Kjøbenhavn, holde Gaarden i god Stand og aarlig svare Tiende deraf til deres egen Præst. Naar de 10 Mænd var døde, skulde Gaarden atter tilfalde Kronen[1]).

Dette maa være sket ret pludselig 1586. Thi medens der i Januar 1584 gaves Befaling til at flytte to lempelige Ladehuse, som ikke havde været benyttede siden Bortfæstningen, herfra til Ladegaarden for Kjøbenhavn, se vi at Kongen i Januar 1587 vil have bygget en ny skøn Ladegaard paa Amager, og anmoder Hr. Christoffer Valkendorf om at skaffe Sten og Tømmer tilveje, saa der til Sommer kan tages fat paa Arbejdet[2]). Og det ses, at Kronen Aar 1600 og derefter drev Gaarden. Men 1624 blev Forpagtningen paany indgaaet. Samtlige menige Mænd i Hollænderbyen fik da overdraget al Gaardens Tilliggende, Jord og Ejendom, Eng, Forte og Fælled, indtil der af Kronen blev anderledes tilsagt. Jorden maatte ikke med Havre eller paa anden utilbørlig Maade udstrippes eller fordærves. Afgiften til Kronen skulde svares hver Jul med 200 Rdlr. *in specie* i en samlet Sum. Bygningerne skulde holdes ved god Hævd og Magt. I Tiende skulde de, foruden Tredieparten af Kirketienden til Taarnby Kirke svare den danske (Taarnby) Præst 3 Pund Korn (72 Skpr.) og ligeledes 3 Pund Korn til deres egen Præst. Forpagtningen afsluttedes med Schouten Isbrandt Jansen paa Menighedens Vegne[3]).

Hollændernes Forplantning synes imidlertid ogsaa at have strakt sig ud over Amager og ført til *Udvandring* fra Øen. Omkring 1580 finde vi en mindre Hollænder-Koloni paa Sprogø og nogle Aar senere (1587) fik ligeledes en Koloni overladt Øen Egholm ved Aalborg. Man har dog ingen bestemte Data for, at disse Kolonier stamme fra Amager, ligesaalidt som man ved noget om deres senere Skæbne. Derimod haves

---

[1]) Bilag XXIX.
[2]) Kanc. Brevb. 1584—88. 639. 658.
[3]) Bilag XLII.

udførlige Efterretninger om den fra Amager udflyttede Koloni paa 20 Familier, der 1651 overtog Ladegaardsmarken paa den anden Side Kjøbenhavn og her oprettede Ny Hollænderby eller Ny Amager, som senere skal omtales.

De amagerske Hollænderes *Erhvervsliv* indenfor deres Kommune udviklede sig, særligt gennem det 16. og 17. Aarh. i ganske ejendommeligt rigt Maal. Ikke blot forplantede Kolonien sig stærkt, men den udfoldede en mangesidig frugtbar Virksomhed og Dygtighed, som skaffede den fortjent Ry over det hele Land. Den hævede sig til Velstand ved sin Produktion og Handel; og da den svarede sine Afgifter punktlig, belønnede Kronen den med sin Gunst, hvorved den vandt Indgang med Afsætning af sine Varer i Hovedstadens fineste Hjem.

Jordbrug og Mejeridrift var selvfølgelig Hollændernes væsentligste Indtægtskilder. To Gange ugentlig — Onsdag og Lørdag — førte de deres Kaal og Haveurter til Staden og »bekom derfor gode blanke Dalere«. De bød derved ikke blot hos Borgerne »sulten Mund til Gilde«, men blev ogsaa »Kongens Køkken-Ven«. Fra Begyndelsen af lagde de stor Vægt paa Kvægavl og Mejeriproduktion, saa de førte baade Smør, Ost, Kærnemælk, som for en stor Del tilberedtes paa Saltholmen, til Staden og »bares renlig frem af vor »Amager-Terne«. Hollænderne var særlig kendte for deres »søde Koppesmør«, som de solgte til »Herrer og Biskopper«. — Af deres Hesteavl havde de betydelige Indtægter, idet de udførte hvert Aar en Mængde unge Heste til Holsten. Ogsaa deres Kalve var meget søgte. Det ses, at Kongen 1577 gav Ordre til, at der til Hoffets Brug (»til Barselet«) skulde købes smukke Kalve paa Amager.

Torvehandelen var dog ikke forbeholdt Amagerne; Bønderne havde alle den samme Ret til at sælge deres Produkter paa Torvet, men kun til Stadens Borgere; og kun Borgerne havde Ret til at sælge andre Varer end de, som Bønderne frembragte, thi de maatte ikke fortrædiges i deres Næ-

ring ved Bøndernes Mellemhandel. Stadens Borgere klagede 1592 over, at Amagerne opkøbte forskellige Varer af Bønderne paa Axeltorvet, den borgerlige Næring og Bjæring til Skade, hvorfor Kongen forbød Amagerne at købe andre Ting paa Torvene end Tømmer, Træ, Vognhjul og hvad de brugte til deres Bygninger[1]).

Foruden Torvehandelen drev Hollænderne nemlig en ret livlig *Handel og Søfart*, ikke blot med deres egne Produkter, men ogsaa med opkøbte Varer, vistnok nærmest Korn. De ejede allerede omkring Aar 1600 flere Smaaskibe, som de havde liggende i Dragør Havn, der synes anlagt eller i al Fald forbedret af dem. Herfra udskibede de f. Ex. Heste, Korn, Urter, Aal baade til Ind- og Udlandet. Af Hansestæderne havde Stettin endnu indtil den Tid Forbindelse med Dragør, saa Stettins Borgere har sikkert drevet Handel med dem og leveret dem f. Ex. tysk Øl. Det ses, at Schouten i Hollænderbyen og et Par andre Mænd 1615, efter at Stettinerne havde hævet deres Forbindelse med Dragør, fortoldede i Kjøbenhavn 192 Tdr. Rostockerøl og 27 Tdr. Lybskøl. 1635 ejede Hollænderne 7 Smaaskibe og Skøjter paa ialt 63 Læster, hvoraf hver kunde rumme 7 til 14 Heste og som de brugte til Udførsel[2]). At Hollænderne drev en ikke helt ubetydelig Handel se vi deraf, at Kjøbenhavns Magistrat 1650 klagede til Kongen over, at de drev stor Handel, samt Ind- og Udskibning paa Strømmen omkring Børsen, til Skade for Staden og imod Borgernes Privilegier. »Hollenderne, som paa Amager erre boendis, driffere handel och wandel med ud och indskibningh, desligeste scheer och stoer handell med Korn udskibning och i andre maade med Sundby ferge, huilcke begge deele er denne By till merckeligt affbrech och skade«[3]). Og at de var dygtige Søfolk fremgaar af, at de stadig maatte levere Baadsmænd til Flaaden i Stedet for Soldater- eller Rytterhold.

---

[1]) Kbh. Dipl. I. 554.

[2]) Kbh. Toldregnskaber s. A.

[3]) Kbh. Dipl. VI. 340.

Hvad Hesteavlen angaar, har vi en Del Oplysninger. En kgl. Forordning om Tolden fra 1606 omtaler, »hvorledis sig skal begifve stoer urichtighed och bedrageri paa vort Land Amager med tolden, som os och Kronen, af hvis heste och andet der af landit udføris Rostocherøl sampt och andre fremmede drik did indføris, tilkommer«. Af Toldregnskaberne ses, at der 1615 udførtes fra Amager 351 Heste, hvoraf 227 fra Hollænderbyen[1]); 1620: 344. De danske Byer var da ogsaa komne med. Efterhaanden gik Tallet ned; 1623 udførtes fra Hollænderbyen 207; 1644 kun 86 og 1647 kun 62. Udførselen var nemlig bleven indskrænket ved, at der kun maatte udføres smaa Heste, som var under et vist Maal. Og hvert Aar skulde der søges om Kongens Tilladelse til Udførselen af et vist Antal. 1690 fik Hollænderne endnu Konfirmation paa denne Trafik, men den var da yderligere indskrænket derved, at kun Heste, som var over 10—12 Aar, maatte udføres. De sejlede dem stadig med egne »Skiberomme«, særlig til Holsten. Det varede dog neppe længe, inden Udførselen helt ophørte.

Fiskeri var ogsaa et Erhverv, som Hollænderne hurtigt og med megen Dygtighed forstod at udnytte. Ganske betegnende for deres saakaldte Vindskibelighed og Næringsomsigt er den Maade, hvorpaa de erhvervede sig Forrettigheder til Aalefiskeriet langs Amager og Sjælland, Rettigheder, som de har beholdt indtil Nutiden, og som Thura paastaar skal have lagt Grunden til deres Velstand. Faa Aar efter deres Ankomst hertil opdagede de, at der fandtes et rigt Aalefiskeri mellem Amager og Sjælland, som de fik Lov at udnytte imod at svare Kronen en Afgift deraf. Det ældste Brev, vi finde derpaa, fra 1569, siger os, at Hollænderne paa Amager dér under Landet for 40 Aar tilbage havde opsøgt og fundet og med fremfarne Kongers Vilje og Samtykke siden brugt dette

[1]) En Liste over samtlige Hollænder-Bønders Navne findes i Toldregnsk. 1615—16. De mærkeligste er: Dirch Claes Wolters, Dirch Falckers, Claes Cornellis Schram. Af Kvindenavne træffe vi senere: Agth, Diuve, Folche, Maricken, Mary, Nelle, Reinore.

Aalefiskende imod aarligt at svare deraf 4 Tdr. saltede Aal. Og da de nu havde det i Hævd og Værge, maatte de fremdeles beholde det, dog at Afgiften forhøjedes til 6 Tdr. gode saltede Aal[1]).

En Udvidelse af denne Ret fandt Sted ved et andet Kongebrev af 1575, som gav dem Tilladelse til ogsaa at udnytte et Aalefiskeri »under Sjællands Land«, hvilket de foregav ligeledes at have fundet for 40 Aar tilbage og paa egen Bekostning, samt med fremfarne Kongers Vilje og Samtykke havde nydt og brugt uden nogen forøget Afgift[2]). Retten fik de konfirmeret; men Afgiften synes ved denne Lejlighed sat op til 10 Tdr. Aal, hvad den staaende Afgift gennem lange Tider var.

Hollænderne viste ogsaa her Vejen, ikke alene for de danske Amagere, men ogsaa for Sjællænderne, der snart begyndte at gaa dem i Næringen. Vi se, at Kongen i et aabent Brev af 1580 gav de danske Amagere et meget strængt Tilhold om ikke at understaa sig i at sætte Ruser i Forstrøget for Hollænderne; hvis det skete, maatte Hollænderne have Lov til at hugge deres Ruser og Redskaber i Synder og tilmed lade dem tiltale efter Loven og Recessen af Lensmanden[3]). Med Sjællænderne maatte man affinde sig mere mindeligt. Her var det en Herremand, Herluf Skaffue til Vallø, der havde Forstrandsretten og vilde afstaa Fiskeriet til de danske Fiskere. Men da en saadan Afstaaelse kom til at berøre Hollændernes Forstrøg, klagede de til Kongen over, at der gjordes dem Skade i deres Næring, saa de ikke kunde svare deres Afgift. Kongen maatte da anmode Herluf Skaffue om at lade Hollænderne faa Rettigheden i hans Forstrand for den samme Afgift, som de danske vilde give og ikke tillade andre at fiske der for at Kronen kunde faa sin Rettighed af Fiskeriet udenfor[4]).

---

[1]) Bilag XXIII.
[2]) Bilag XXVIII.
[3]) Bilag XXX.
[4]) Bilag XXXI.

Hollænderne tilegnede sig ogsaa ved Køb Rettigheder til Fiskeriet paa Sjællandssiden. 1584 se vi, at de købte af to Fiskere ved Storehedinge Retten til et Fiskeri ved Pedershage udenfor Ringebæk (senere nævnes Kjøge Krog) og overtog Afgiften deraf: 1 Td. Aal at levere til Mortensdag[1]). De besad et Fiskeri ved Tranekilde, hvad dog sandsynligvis var det foran nævnte under Sjællands Land; det ses, at Kongen 1624 gav Hr. Axel Rosenkrands til Glimminge Pant bl. a. i 3 Tdr. Aal, som Skultus paa Amager svarede deraf[2]).

At det var en stor Indtægt dette Fiskerierhverv gav, se vi af forskellige Omstændigheder. Det fremgaar af Lensregnskaberne, at en hollandsk Skipper endogsaa købte Privelegium paa at maatte opkøbe Aalen af Hollænderne paa Amager; han betalte derfor 1611: 30 Dlr., 1623: 20 Speciedaler og 1632: 24 Dlr. Kurant. Af Toldregnskaber fremgaar, at der udførtes fra Amager 1615/16: 12 Læster (144 Tdr.), 1623/24: 8 Læster saltede Aal. En Tolder i Helsingør, Jonas Heinemarch, fandt paa at udføre Aalen levende og søgte Kongen om Bevilling dertil, hvad han ogsaa fik, men han maatte ikke træde Hollændernes Privilegium for nær[3]). Hollænderne udnyttede Fiskeriet rent kommunalt, hvad vi senere skal komme ind paa.

Sildefiskeriet i Sundet synes de ikke at have taget synderlig Del i; i al Fald haves ingen Oplysninger derom; kun ses det, at Schouten 1623 betalte Told for Udførsel af 41 Tdr. Sild fra Dragør.

Fuglefangst havde de derimod føjet til deres mange andre Erhverv. Hos flere Forfattere nyder de Ry for deres »Vildgaasfang« og Anlæg af Fuglekøjer. Som Vidnesbyrd herom finde vi i senere Markbetegnelser nævnt baade »Køjen« og »Overkøjen«. Amager var, saalænge de store Fælledjorder laa frie, et fortrinligt Jagtterræn. Svane- og Harejagten var forbeholdt Kronen; men Vildænder og Vildgæs havde Bønderne

[1]) Sæl. Reg. 12. 336.

[2]) Laursen: Kronens Skøder I. 422.

[3]) Sæl. Reg. 23. 692.

Lov til at fange; og Hollænderne forstod at benytte sig deraf.

Hvad *Haandværk* angaar udfoldede Hollænderne ogsaa megen Dygtighed paa forskellige Omraader. Vi se af deres Navne (omkring 1600), at de selv gav sig af med Haandværk til Byens Behov, saaledes Jan Smidt (Smed), Jan Backer (Bager), Claes Bruwer (Brygger), Jan Korbemacker o. fl. Det ses ogsaa, at de bryggede Øl og bagte Brød til Forhandling. 1639 ses, at de betalte Accise af Malt, som de havde ladet formale og brygge til Salg. At de ogsaa solgte Kurvearbejde synes at fremgaa af, at Kongen 1647 lod bestille 12 Kurvesenge paa Træfod hos dem, der lavede saadanne paa Amager; thi at det var Hollænderne er der neppe Tvivl om, eftersom Navnet Kurbmacher længe fandtes hos dem, endnu 1688.

De førte i det Hele taget et sluttet Broderskab indenfor deres By, en ganske egen Tilværelse, uafhængig af andre, som et lille kommunistisk Samfund, gennem mere end 200 Aar. Fra Begyndelsen af forplantede de sig stærkt og førte et frugtbart Liv, udvidede deres Driftsomraade og Indtægtskilder og hævede sig over Bondestanden i Almindelighed, baade intellektuelt og økonomisk. Omkring 1600 var de oprindelige 24 Gaardmandsfamilier voxet til ca. 75 og 1688 bestod Byen af 99 Gaardmænd, »foruden Huse, Møller og anden Herlighed«; desuden var der udflyttet 20 Familier til Ny Amager. Men efter 1700 var Byen i Stagnation. Ved indbyrdes Ægteskab og Forplantning var Befolkningens Avledygtighed svækket og under Pesten, der rasede 1711, udtømtes dens Kræfter saaledes, at den i lange Tider ikke formaaede at besætte de ledige, »øde« Gaarde; endnu længe efter 1750 stod mange øde. Det var derfor paa Tide, da Schouten 1758 gjorde det første Skridt til, at Hollænderne blandede sig med de danske Amagere, ved at gifte sig med en Pige fra Sundbyvester og derved banede Vejen for Indførelsen af nye Befolkningselementer, der atter medførte Kommunismens Opgivelse indenfor Hollænder-Kolonien og en stærk Blanding med de øvrige Amagere.

2. Kommunens Indretning.

Kommunestyre. — Retsvæsenet. — Vedtægter. — Økonomiske Interesser (Saltholmsbrugen, Aalefiskeriet, Ladegaardsbrugen, Møllen). — Byens Kasse. — Kirken. — Præster. — Skolen. — Forhold til Dragør. — Kommunens Afgifter (Landgilde, Ægt, Extraskatter, Tiendeafgift). — Værnepligt. — Byens Segl.

Søndre Magleby var, da Hollænderne kom hertil, en gammel By med omkring en Snes Gaarde; Hollænderne udvidede den og gav den Tilnavnet »store«. De maa have omordnet den fra Grunden af, da den selvfølgelig hverken i Jordfordeling, Drift eller Byggemaade tilfredsstillede de Krav, som de nye Beboere stillede. Det har kostet dem et stort Arbejde at indrette Byen efter deres Hjemlands Skikke; og Grevefejden, som indtraadte inden de endnu var blevne færdige dermed, bragte Forstyrrelse deri og lagde sikkert Byen i Aske, saa de atter kunde begynde forfra. Det har neppe været nogen fornøjelig Tid inden de fik Orden og Rede paa Alting.

De indrettede sig et ganske mærkeligt og frit *Kommunestyre* efter hollandsk Vis, med baade kirkeligt og retsligt Selvstyre, helt fremmed for os under vor Adelsvælde og Fæstetvang. Kommunens Bestyrelse bestod af et Raad, som valgtes af Beboerne. Dens Formand: Schultus eller Schouten valgtes for Livstid og toges i Ed af Lensmanden, senere Amtmanden. Schouten var tillige Byens Øvrighed og Dommer[1]). Til at staa ved hans Side valgtes eller »omsattes« hvert Aar 7 Scheppens eller Meddomsmænd; og disse 8 Mænd dannede det almindelige Raad, som afgjorde alle Byens almindelige Sager. I Tilfælde af Stemmelighed havde Schouten formodentlig den afgørende Magt. Naar større eller vigtigere kommunale Afgørelser forelaa, medtoges de to foregaaende Aars Scheppens

[1]) Schout var det hollandske Udtryk for Foged; ved Schultus eller Schulteis maa nærmest forstaas Sognefoged.

paa Raad. Dette saakaldte store Raad havde da fuld Myndighed til at handle paa Byens Vegne, uafhængigt af enhver anden Autoritet end Kongen selv for videre Paatale. Foruden de almindelige Raads- eller Retsmøder, der vistnok i Reglen holdtes hvert Kvartal, indvarsledes hvert Aar ved Nytaarstid en offentlig Byforsamling, ved hvilken der gjordes Regnskab for Byens Sager, oprettedes Vedtægter og foretoges Valg af de nye Mænd, der skulde træde til. Efterhaanden kom Turen til dem alle og ingen Personsanseelse gjorde sig gældende overfor dem, som var Ejere af Byens Rettigheder, hvortil knyttede sig baade materielle og aandelige Interesser.

Retsvæsenet var en fuldstændig kommunal Institution i Lighed med de privilegerede Sognebirker, der ofte gaves til større Godsbesiddere. Kommunen forvaltede selv Retterthinget, som ogsaa indrettedes efter hollandsk Mønster. Retten bestod af 9 Mænd, nemlig Schouten, som var Dommer, og Skriveren, begge fast ansatte, samt de 7 Scheppens eller Meddomsmænd, der omvalgtes hvert Aar af Beboerne eller senere Hartkornsejerne. Skriveren var gerne en af Byens Mænd, som senere indtraadte i Schoutembedet. Oprindelig dømte denne Ret i alle Byens Sager, undtagen større Forbrydelser, som gjaldt Hals eller Haand, hvor Kongen maatte dømme. Der foretoges dog en Indskrænkning deri, saaledes at Lensmanden paa Kjøbenhavn besad en Overdommermyndighed; thi vi se, at Kronen, naar en Mand fradømtes sin Bolslod eller dømtes for Lejermaal, nød Sagefaldet.

Denne Indskrænkning blev vistnok foretagen, da Kongen 1576 henvendte sig til Rigskansleren Niels Kaas og Christoffer Valkendorf, om at der fandtes Utilfredshed med Hollændernes Retsmaade, paa Grund af, at der skulde findes nogle ubillige Artikler, og anmodede dem om at foretage en Revision af samme »Hollender-Ret«, for at faa fastslaaet en endelig Skik, som man kunde have at rette sig efter. Nogle Aar senere var Byen imidlertid i Tvivl om, hvorledes man skulde forholde sig med Valget af en ny Schout. Christoffer Valkendorf henvendte sig derom til Kongen, der svarede, at det maatte staa Hollænderne frit for, som det før havde

været Skik og Brug, selv at vælge en Mand til at forestaa Schoutembedet[1]). Senere, under Christian d. 4., se vi, at Hollænderne var blevne henviste til, i Stedet for deres gamle hollandske Statutter, som var meget mørke og uklare, at benytte den sjællandske Lovbog og at fremføre deres Sager for Sjællands Landsthing som Overdomstol. 1615 ansøgte de derfor Kongen om, at maatte bruge den jydske Lovbog og Reces, hvad ogsaa tillodes dem, hvorhos de fremtidig maatte appellere deres Sager til Amtmanden paa Kjøbenhavns Slot og som videre Instans »for Os og Vore Rigens Raad skulde de svare og stande til Rette«[2]). Ogsaa efter, at Christian d. 5.s »Danske Lov« udkom, beholdt Hollænderne afvigende Bestemmelser paa flere Omraader, samt deres gamle Rettergangsmaade.

Retten holdtes sædvanlig fire Gange om Aaret, nemlig ved Nytaar, Paaske, Sct. Hansdag og Mikkelsdag. Dersom Retten forlangtes sat paa andre Tider, maatte der erlægges 4 Rdlr. derfor. Der fortælles, at Schouten som Tegn paa sin Dommerværdighed førte en lang hvid Stok og at han ved Rettens Aabning i Guds, Kongens og Menighedens Navn med Kridt skrev tre Kors paa Bordet, som han atter slettede, naar Retten hævedes.

Da der ikke er bevaret hverken Thingbøger eller Dokumenter vedrørende denne Retsinstitution før Tiden omkring 1800, se vi os ikke istand til ad denne Vej at danne os noget Billede af Byens Liv og Sæder. Der findes derimod i Lensregnskaberne, som er bevarede lige fra Christian d. 4.s Tid, ikke faa Indtægtsposter hidrørende fra Bødestraffe (Sagefald), idømte Beboerne, navnlig Lejermaalsbøder, ɔ: Straffe for Samleje udenfor Ægteskab og »Jomfru Krenkerj«. Bøden var i Almindelighed for bedrestillede Folk 12 Dlr. af Manden og af Pigen 6 Dlr. En formildende Omstændighed var det, naar han bag efter ægtede hende. Men hun maatte gaa i Kirken med løst Haar, Andre til ondt Exempel. En Husmand eller

[1]) Sæl. Tegn. 13. 179 og 15. 270.
[2]) Bilag XLI.

Fisker eller en Soldat slap ofte med $1^1/_2$ til $2^1/_2$ Kurantdlr. Meget værre blev det for den, der havde krænket flere Kvinder; da kunde Bøden løbe op til 100 Kurantdlr. Og for Ægteskabsbrud var Straffen meget streng, som Regel tillige med Fortabelse af Bolslodden. Det ses af en Sag fra 1634, at en Mand fra Hollænderbyen for at undgaa Straf rømte sin Vej og hans Efterladenskaber tilfaldt Kronen.

Under Jurisdiktionsomraadet hørte, foruden selve Byen, ogsaa Dragør og Ladegaardsmarken i Taarnby Sogn.

Som Schouter eller Dommere i Hollænderbyen finde vi indtil Frederik d. 4.s Tid nævnt:

1596 Jacob Ariensen (Adriansen).
1613 Peiter Jansen (fæstede 1617 en Gaard i Ullerup).
1615 Claus Bruwer.
1623 og 54 Isbrandt Jansen Brouwer.
1654 og 63 Dirch Corneliussen.
1672 og 90 Jan Eysbrandtsen.
1721 Gert Jansen.
1726 og 31 Cornelis Cornelissen.

Efter den Tid indtræder en mere belyst og mere vedtægtsmæssig Periode, samt et nyt Forhold til Dragør, som vi senere maa komme ind paa.

De *Vedtægter*, hvorunder Kommunen levede fra Begyndelsen af, var vistnok meget kategorisk udformede; kun hvor det drejede sig om Forholdet til udenforstaaende blev de mere udførlige. De indbyrdes Vedtægter synes givne ved den aarlige Byforsamling ved en Protokoltilførsel. Den ældste Vedtægt, vi kende, fra 1596, 2. Januar, giver et Begreb om den Maade, hvorpaa Kommunen styredes og Vedtægterne blev til. De 7 Scheppens gjorde vitterligt, at Byens Mænd og Indbyggere efter gammel Skik og Sædvane havde været forsamlede for at gøre og holde Regnskab over Byens Aalefiskende og de Omkostninger og Udgifter, som Byen havde havt, »for at Alting mellem os fredsommeligt kan holdes og ved Magt blive«. Da traadte Schouten Jacob Ariensen frem og mindede om, hvorledes Forsamlingen og dens Forfædre hidtil ved Schouten og de 7 aarlig valgte Mænd havde

holdt Byen ved Magt og Alting i sin rette Skik og Brug den menige Mand til Bedste og til Alles Tilfredshed. Derefter spurgte han om de ogsaa fremdeles vilde være tilfreds med hvad Byens Raad besluttede og fremsatte. Og herpaa svarede den menige Mand og Almuen, at al den Skik, som de og deres Forfædre havde havt og brugt og hvåd Schouten og de 7 Mænd gører stadfæster og beslutter, skal holdes og blive i alle Maader ved Magt[1]).

Efterhaanden blev dog fastsat mere detaillerede Vedtægter, f. Ex. for Tilsaaning af Markerne, Indretning af Havepladser, Bespisning ved Gilder, om Stolestader i Kirken, om Børnepenges Anbringelse og mange andre Ting, som maa henføres til et senere Afsnit.

Forskellige *økonomiske Interesser* og Indtægtskilder for Beboerne var henlagte under Kommunens Administration og udnyttedes i fuldstændig kommunalt Fællesskab. Saaledes var Brugen af Saltholmen, Aalefiskeriet, Ladegaardsmarken, Møllen underkastet kommunal Drift eller dreves for Byens Regning. Hvilke Indtægter Kommunen har havt af disse Herligheder lader sig ikke se, lige saa lidt som hvorledes Indtægterne blev fordelte. Reglen synes at være den, at Græsningspenge, Aalepenge, Forpagtningsindtægten af Møllen, Indtægterne af Ladegaarden osv. indgik i Byens Kasse, som saa deraf afholdt alle Udgifter og Skatter, og de Penge, der blev tilovers, deltes mellem Interessenterne. Hvad hver især personlig indbragte f. Ex. af Saltholmsbrugen ved Salg af Smør, Ost og Mælk, var hans private Indtægt eller Arbejdsløn, lige som hvad han udbyttede af sin Jord; den offentlige Indtægt var den Afgift, som hver især svarede i Form af Penge, Fangst eller Produkter til det fælles Behov og Kommunens Drift.

Aalefiskeriet har sikkert indbragt mange Penge til Bykassen, maaske flere end der behøvedes til at betale hele Kommunens Landgilde. Aalen saltedes og sendtes baade til Holland og til England (siger Resen]; men hvem fiskede den? Udtoges der Mænd af Byen dertil? Var de lønnede, eller dyrkede de Fiskeriet i Sagens Interesse til fælles Bedste?

[1]) Bilag XXXV.

Ladegaardsbrugen udførtes sikkert ved offentligt Pligtarbejde, medens Græsningen gik ind under Fællesskabet. De Produkter, som indvandtes, leveredes for en stor Del til Hoffet, saaledes baade Foder, Kalve, Smør, Ost osv. Vi se at Hoffet efter Svenskekrigen var kommet tilbage med Betalingen, saa det endnu 1667 skyldte Hollænderne for leverede Varer 2572 Rdlr. 8 Skill., endskønt Afgiften til Kronen af Ladegaarden (200 Speciedlr. aarlig) i 8 Aar var bleven indeholdt som Afdrag paa Gælden[1]). En Del af disse Varer var vel nok leverede ogsaa af selve Byens Produktion. Byens Kasse har da overtaget Fordringen og afregnet med de enkelte Interessenter.

Møllen, der ejedes og bortforpagtedes af Kommunen, skal have existeret fra 1624, da hollandske Vejrmøller her kom i Brug. Den var saaledes ogsaa en kommunal Indtægtskilde, ligesom iøvrigt Kirken og Kirkegaarden, der havde en særlig Værge, bragte Byen Indtægter. I det Hele taget forstod Hollænderne at udnytte alle Chancer til Kommunens økonomiske Fordel.

Byens Kasse var selvfølgelig en vigtig Faktor i en saa velhavende og driftig Kommune. Den forestodes af Schouten, som forvaltede Kommunens Midler, maaske i Forening med Skriveren, ja den var paa en Maade Beboernes Bank. Den administrerede ikke alene de Penge, der indkom ved de mange offentlige Indtægter, som Kommunen havde, men ogsaa de Formuer, som en Del af Befolkningen var i Besiddelse af, samt de saakaldte Børnepenge eller Umyndiges Midler. Kommunen ydede Laan til mange af Beboerne i de danske Byer mod Pant i deres Jord og nød heraf betydelige Renteindtægter, ikke at tale om, at den derved kom i Besiddelse af megen Jord i disse Byer, idet Laanene ikke kunde indfries, saa man maatte tage Pantet. Kassen betalte endvidere alle Kommunens Skatter og Afgifter, Drift og Vedligehold af dens offentlige Midler og Indtægter, saa den behøvede ikke at udskrive Skatter; undertiden kunde der endda blive Penge tilovers til Deling

[1]) Bilag I.V.

mellem Interessenterne. Hollænderbyen var, i Modsætning til de andre Byer, en lykkelig og velsitueret By.

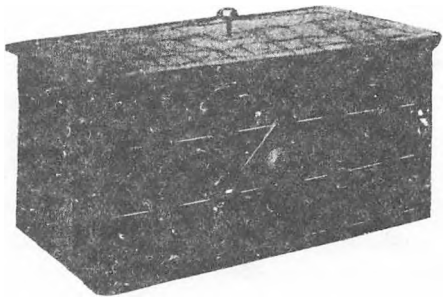

Hollænderbyens gamle Bykasse.

Hollænderbyens gamle Bykasse, der iøvrigt synes af samme Oprindelse som Staden Kjøbenhavns ældste Pengekasse, der findes paa Stadens Raadhus, er landet i Dragør. Fabrikbestyrer Wieder har købt den paa Auktion efter en Gaardmand, Hans Corneliussen, som i sin Tid har købt den af Sogneraadet. Det er Hr. Wieders Hensigt at skænke den til Amager historiske Samling.

Kirken i Hollænderbyen har siden Hollændernes Indførelse været ejet af Kommunen. Tidligere ejedes den af Frue Kirke i Kjøbenhavn, der endnu 1520 nød Indtægter af den[1]). Mærkeligt er det, at Kirken slet ikke nævnes i Hollændernes Privilegiebreve; men dette forklares maaske derved, at Christiern d. 2.s Privilegiebrev nævner hele Amager og at Hollænderne, da Christian d. 3.s Privilegiebrev blev givet, selv havde bygget Kirken op, efter at den sandsynligvis var bleven ødelagt under Grevefejden. Sognet synes siden da stadig at have ejet baade Kirke- og Præstetienden. 1560 se vi at Kongetienden blev tillagt Superintendenten (Biskoppen) over Sjællands Stift, maaske som Erstatning for det Tab, som Bispestolen havde lidt ved Kirkens Overdragelse til Hollænderkommunen[2]). Dette Forhold ophørte 1672, da Kommunen blev fritagen ogsaa for at svare Kongetiende imod fremtidig at paatage sig alle Udgifter, ikke alene til Kirken, men ogsaa til Præstegaarden og Skolen[3]).

Kirkens Ombygning blev dog ikke fuldstændig før 1611, da den maatte udvides og forbedres. Herom vidner en Sten, som er indmuret i Sakristiets vestlige Væg, med følgende Inskription:

---

[1]) H. Fr. Rørdam: Kbh. Kirker og Klostre. pag. 30.
[2]) Kronens Skøder I. 64.
[3]) Bilag LXI.

Anno 1611
hebben deisse Keirs Pelsmenn
latten deisse Kerck verbetteren
wp eirre eigene wnkoste.

Ved denne Forbedring synes den vestlige Del, der indvendig er af Kridtsten, og Taarnet at være tilbygget og forsynet med et firkantet Spir, ligesom Sakristiet da synes opført. Der opbevares endnu i Kirken forskellige Minder fra den Tid, saaledes den gamle Altertavle fra 1580 med Skriftsprog paa Latin, Tysk og Dansk, samt en Stol med Inskription: *Schvlteis sein Stvl Anno 1611*, ligesom en Del af Prædikestolen, der paa Døren bærer følgende Indskrift: *Pastore he masio et prætore pip Anno 1614*. Den midterste, overordentlig smukke Lysekrone bærer Aarstallet 1617 under to Vaabenmærker, samt Navnene Sigwort Grubbe og Hilleborg Grubbe. En anden Inskription meddeler os: *Aan de nieuwe Kerk van het Holländerdorfp vereert van A. B.*[1]).

Et Par Minder fra den romanske Tid — før Hollænderne kom hertil — er opbevaret. Der staar i Sakristiet en meget gammel Granit-Døbefont med afrundet og riflet Kant, Lilliemærker paa Siderne, hvoraf vi bringer et Billede i næste Del.

Udenfor Kirkedøren til højre ligger en meget gammel Gravsten, som synes at have dækket over en Hansekøbmand, der formentlig er død paa Dragør. Stenen er 50×36 Tommer, af gullandsk Kalk. I dens Yderkreds findes en Indskrift af Minuskler i Grundrelief, hvoraf det er lykkedes Hr. Postfuldmægtig *E. Kannik*, som har fundet Stenen, at læse følgende:

anno: dni: M: / CCCC: IX: die . . . . / . . . . / obiit: iohannes: de: barken: ora: pro: eo./.

I Midten findes i et Skjold med en Hjelm over i Grundrelief, omgivet af Løvværk i Konturlinjer, samt et Bomærke.

Hvordan den Kirke, der blev færdigbygget 1611, har set ud, ja

---

[1]) Formodentlig et Medlem af Familien Bircherod; en senere Præst Jacob Andersen Hummer's Hustru var født Bircherod. — En nyere Lysekrone er skænket af Etatsraad von Osten og Hustru 1812.

derom giver Kilderne os ingen Oplysning; men det er sandsynligt, at det Billede af en Kirke, som findes i Amagerlands Segl af 1648, er en nogenlunde troværdig Gengivelse af den (se senere). Der er maaske benyttet lidt mere Staffage, end der i Virkeligheden var. Det lave Taarn og korte Spir synes stemmende med senere Forhold, idet Spiret eller Fløjen ved Ombygningen 1731 — herom senere — blev forhøjet. Murkronerne paa Taarnets Overkanter og Kronen paa det mindre Spir midt over Skibet virke lidt søgte og kunne tyde paa at være en Tilsætning, et Symbol paa, at det var »Kronens Amagere«, der anvendte Kirken til deres Vaaben. — Under Svenskekrigen (1658) led denne Kirke atter Brandskade og Ødelæggelse, saa Kommunen igen maatte bygge den op, hvad man først 1731 naaede at blive fuldt færdig med. Samtidig fik den en betydelig Udvidelse. En stor Del af Murene, saavel i Taarnet som i Skibet, er Kalksten, efter al Rimelighed fra Saltholmen.

Præsteembedet, hvortil Kongen havde Kaldsret, fra Begyndelsen af vistnok efter Indstilling af Sognet, besattes gerne med en plattysk Præst. Den første Præst har Hollænderne sikkert ført med hertil; men senere kaldtes Præsterne hertil fra Holsten. Vi finde nævnt følgende »tyske« Præster, af hvilke de 6 første synes indførte:

1555 *Samuel Meiger* (fra Rendsburg).

1584 *Per Persen (Holsatus).*

1594 *Niels Lauritzen* (Bovpagus, Holsatus; fra Bov v. Flensborg).

1608 og 10 *Nicolaus Krøger.*

1612—40 Mag. *Hinrich Erhard (Mansfeld?)* — (fra Osnabrüch).

1640—78 Mag. *Jørgen Harder* (fra Brunsbüttel).

1678—95 *Thomas Jørgensen Harder* (Søn af forn.; Kapellan fra 1669).

1695—1735 Mag. *Jacob Andersen Hummer* (Kap. fra 1691; til 93 tillige Kap. ved Holmens Kirke. Gift med *Christiane Charlotte Bircherod.).*

Den senere Deling af Embedet i et dansk og tysk Pastorat,

Præsternes Lønningsmaade, Præstegaarden osv. maa vi komme tilbage til i det følgende Afsnit.

Skolen, der ogsaa administreredes af Præsten, stammer fra en Tid, da Skoleundervisning endnu langtfra var almindelig paa Landet, ja vistnok allerede fra Kommunens første Tid. Thi for at kunne tage Del i det kommunale Liv, i Retsplejen og indtage Dommersædet, har Skoleundervisning været nødvendig. Sandsynligt er det vel, at Præsten tillige har været Lærer, og at de Beboere, som havde Lyst og Evner dertil, søgte Undervisning hos ham. Først omkring 1640 finde vi ansat en Degn og Skolemester *Hendrich Hendrichsen* (en Søn af Præsten Henrich Erhard?). Efter ham blev ved Kongebrev af 1670 *Christian Hansen Suenborg* ansat med den Indtægt, »som Menigheden i saa Maade udgiffuer, sampt Offerpenninge naar Quinderne efter deris Barnefødsel gaae i Kircken«[1]). Hvis han maatte forlange Medhjælp, skulde Biskoppen tilskikke ham en dygtig Person til Assistence i hans Kald og Embede mod den Indkomst, som den forrige Medhjælper var tillagt. Det forbødes Menigheden selv at antage nogen Lærer til at undervise deres Børn[2]).

Det *Forhold til Dragør,* som Hollænderkommunen allerede ved Christiern d. 2.s Privilegiebrev fik Tilsagn om, begyndte først at gøre sig gældende ved Midten af det 16. Aarh. Vi se da, at en af Hollænderne tog Bopæl paa Dragør som Fæster af den Bondegaard og Eng, der oprindelig hørte til Herberget; og derved gled, efterhaanden som Kronens Interesser herude ophørte, det gamle Fiskerleje baade i verdslig og gejstlig Henseende ind under Hollænderbyen. Den Hollænder, der boede her, fik snart Indflydelse paa Ordningen af Byens Sager. Da Toldstedet omkring Aaret 1600 blev nedlagt, indtraadte Schouten i Hollænderbyen som Kronens Tolder og Foged ogsaa for Dragør; og snart tiltog Hollænderbyens kommunale Styrelse sig ogsaa omtrent samme Raadighed og Rettigheder

---

[1]) Denne Skik har holdt sig til Nutiden. Naar en Kone gør »sin Kirkegang«, følger de fleste af Byens Koner med til Alteret og ofrer.

[2]) Bilag LVII.

paa Dragør, som om Byen hørte under den hollandske Kommune. Den udvidede og forbedrede Havnen og indvandt derved Rettigheder, baade til Søfart, Fiskeri og Bjergning, som enkelte Hollændere flyttede herned for at tage Del i. Da Dragør tog til i Vækst, fik Schouten Ret til at antage en stedlig Underfoged her til at varetage baade Kommunens og Kronens Sager, Opkrævning af Skatter, Told og Afgifter, saavel til Byens som til Lenets Kasse.

Der opstod imidlertid snart Stridsspørgsmaal mellem de to vidt forskellige Byer. Det første Tvistepunkt, der opstod, var angaaende Retten til Jorden, som hørte til Dragør. Fra gammel Tid havde Beboerne Ret til Byggepladser, hvad de havde Brug for og efter Kronens Anvisning, imod at svare Jordskyld eller Husbondhold deraf. Nogen bestemt Grændse for Byens Omraade fandtes ikke; og udenfor strakte sig de Strandenge, som hørte til Bondegaarden; Grændseskællet var i Tidens Løb udvisket, og de to hollandske Bønder, der nu boede paa Dragør, gjorde Fordring paa, at al den Jord, der laa til Byen, tilhørte dem.

Uden for Dragørs snevre Omraade trængtes Beboerne af Hollænderkommunens Besiddelser, som denne søgte at udnytte ved at paalægge Dragørerne Græsningsafgifter for deres Heste og Kreaturer. Paa forskellige Maader udnyttede Hollænderne Dragør som en Indtægtskilde, lod Dragørerne tage Del i deres Byrder uden at give dem tilsvarende Del i deres Rettigheder.

Den ældste Vedtægt, der findes oprettet mellem de to Byer, stammer fra 1. Halvdel af det 17. Aarh. og giver et udmærket Billede af Forholdet. Da Vedtægten brændte under Svenskekrigen, og Dragørerne derfor ikke havde dens Bogstav at holde sig efterrettelig, maatte Hollænderne lade dem indstævne for deres Ret for at faa genoprettet Kontrakten paa samme Maade, som Dragørerne før var gaaet ind paa. 1663, 3. December, var derfor alle »Drakerlude« tilsagt til at møde for Retten, og her maatte 8 Mænd paa alles Vegne underskrive paa, at de vilde blive ved deres forrige vedtagne Kontrakt, hvis 11 Poster foreskrev: hvad Dragørerne skulde be-

tale for Præstens Tjeneste og for Benyttelse af Kirken og Kirkegaarden; at Hollænderne ikke maatte fortrænges, naar der kom Skib paa Grund; hvad Dragørerne skulde give i Græspenge af deres Heste, Kør og Svin; at de skulde tage Del i Hollændernes Afgifter af Bropenge, Baadsmandsskat og Kongelig Skat (Extraskat), ligesom de altid havde gjort. Desuden skulde de spørge Schouten om Tilladelse, naar de vilde grave Ler eller Tørv paa Engen til Brug til deres Huse[1]).

1656 lod de to Gaardmænd i Dragør Jan Jansen og Jacob Jansen optage Thingsvidne om, at al »Dragøes Fellet og Græsning« tilhørte dem og at ingen andre af Byens Beboere havde nogen Rettighed dertil. For Retten mødte paa Dragørs Vegne fire Mænd: Christen Nielsen, Hans Hendrichsen, Claus Asmussen og Cornelis Christensen, samt fem andre Mænd af Dragør og 5 af Hollænderbyen som Vidner. Og Vidnerne gjorde sin Eed ved oprakte Fingre soer og vandt, at Fælleden og Græs og Engen Dragøe beliggende altid havde tilhørt de to Gaarde og ingen anden havde nogen Ret dertil. »De fire Mænd« og Mogens Nielsen (senere Foged) tilkendegav deres Klage i Sagen. Slottets Ridefoged Friderich Friderichsen, der var mødt paa Kronens Vegne, fremlagde Fæstesedler for Gaardmændene. Retten optog Sagen til Forlig den følgende Søndag. De to Gaardmænd skulde have deres Fælled uhindret; iøvrigt tilhørte Jorden Hollænderbyen og Dragørerne skulde betale lidelig Græsgæld. Retten sluttede med en Henstilling om, at leve venligen og fredeligen paa begge Sider[2]).

Hollænderne betragtede Dragørerne som deres underlagte Husmænd, der skulde svare dem Skatter og indordne sig under deres Love, hvad disse ret frie Søfolk og Fiskere kun taalte til en Tid. Forholdet affødte stadig Stridigheder; og ofte stod Byerne ret fjendtlige overfor hinanden. Paa Dragør dannede der sig efterhaanden to Partier. En Del af de ubemidlede Hollændere flyttede herned eller giftede sig paa

[1]) Bilag LII.
[2]) Bilag XLVIII.

Dragør og bosatte sig her for at drive Næring paa Søen. Efter Svenskekrigen tog Byen til i Vext; ogsaa Skaaninger og Sjællandsfarere flyttede hertil for at drive Fiskeri og Smaaskibsfart med Korn, Brændsel, Bygningsmaterialer osv. 1666 se vi af Toldbogen, at flere Fartøjer paa 3, 4 og 5 Læster, der sejlede paa Norge, Stralsund, Skaane, Møen og Laalland, var hjemmehørende her. 1675 havde Dragør 2 Jagter og 32 større og mindre Baade og Skøjter, hvoraf en Del »Aaleskøjter«, som tilhørte Hollænderne. Befolkningen var saaledes stærkt blandet og forskellig interesseret. Et Parti sluttede sig til Hollændernes Regimente og et andet stillede sig i Opposition til det. Snart synes det ene Parti at have Overtaget i Byens Styrelse og snart det andet. At Kravet om en Adskillellelse i kirkelig og kommunal Henseende maatte rejse sig deraf, er ganske klart.

Et af de første Udslag af Stridighederne var, at Anti-Hollænderne valgte en Foged paa Dragør, ogsaa kaldet »Bundefougit«. Det var Mogens Nielsen, hvem vi allerede træffe som Foged 1647. Sikkert nok var han en af de første, der rejste Kravet om Emancipationen fra Hollænderne; og efter ham fulgte Christen Nielsen; men efter Dragørs Ødelæggelse under Krigen se vi, at Hollænderne endnu havde Magten og Dragørerne maatte blive ved deres gamle Kontrakt, ligesom den ene af de to holiandske Gaardmænd, Jan Jansen, fra 1664 blev Foged og fungerede i en lang Aarrække.

De ubemidlede og jordløse Husmænd følte sig imidlertid stadig forurettede over, at Gaarmændene tiltog sig Retten til al Byens Jord, saa de knap kunde tøjre deres Svin eller Gæs udenfor Dørene, hvorfor de undertiden slap dem løse paa Marken, hvad der gav Anledning til Strid. Iøvrigt holdt Dragørerne paa, at Byen med Urette hørte under Hollænderkommunen, der var en Selvejerkommune, medens Dragør var Kronens Fæstegods. Herom lod Hollænderne saa 1671 optage Thingsvidne for deres egen Ret, idet de lod nogle gamle og svagelige Mænd indstævne for at vidne, om det var dem bevidst, at »Dragoers Husmænd og deris Huuse nogen Tid hafde verit noget Fæste-Godtz«, eller om de nogensinde havde

ligget under Taarnbye Ting, hvad de »vandt ved Eed efter Louen«, at de ej kunde mindes[1]). Men trods alt vedblev et Parti af Dragørerne at være genstridige, ja en Del af dem vilde ikke søge Hollændernes Kirke, men gik til Taarnby Kirke.

Hollænderne fik da deres Parti af Dragørerne med til at indgive en Klage til Kongen 1674, 16. September, om »hvorledis begge Byer altid aff arils tid haffuer giort een Menighed, siden Hollender kom der paa bemte Amager. Mens som deris breffue og fornemmeste Dokumenter bleffue dem fraakomne i sidste Feyde-Tid, der finden Komb paa landet, befrøchter de sig deroffr, at de i Fremtiden fra hverandre maatte bliffue adschilt«. Og Amtmandens Erklæring gik ligeledes ud paa, at begge Byer af Arilds Tid havde været combineret og indbunden med hinanden, nydt og brugt en Kirke, en Ret og Birk, samt at de efter de gamle Skatmandtaller havde været regnet for 24 Gaarde, »endog udi Store Maglebye er ichun 20 Gaarde og Dragøer andslagen for 4«, og anbefalede fremtidig Forening. Kongen resolverede, at begge Byer fremdeles skulde blive én Menighed, én Kirke og Birk[2]).

Tyve Aar senere klagede Hollænderne atter til Kongen over følgende 4 Punkter: 1) at Dragørerne ved Giftermaal havde tilegnet sig som Medgift en Del Jord fra Hollænderbyen, den hollandske Menighed til Skade; 2) at Dragørerne ligeledes ved Arv var ved at fortrænge Hollænderne fra deres Ret til Stolestaderne i Kirken; 3) at Dragørerne tilegnede sig samme Ret til Jord og Klokker som deres egne; 4) at Dragørerne skulde være sindede at blive separerede fra Hollændermenigheden, hvad der kun vilde volde endnu større Ufred. Kongen giver i sin Resolution herpaa — af 1694, 17. Juli — udførlige Bestemmelser om, hvorledes der skal forholdes med de forskellige Punkter og slutter med, at Dragørs Indbyggere *altid skal være og blive et Lem af Store Magleby og den hollandske Menighed* og ikke gøre Hollænderne noget

[1]) Bilag LIX.
[2]) Bilag LXIII.

Indpas i deres Privilegier, men holde sig deres vedtagne Skik og Brug efterrettelig. Og til den Ende beholder Schouten den Frihed, at han med Amtmandens Approbation ordinerer sig en Underfoged paa Dragør, som kan bestille baade hvad til vor Tjeneste i Hast kan blive fornøden og til at varetage Hollænderbyens egne Forretninger[1]).

At Schouten til Foged paa Dragør valgte en af Hollændernes haandgangne Mænd, siger sig selv. Vi se ogsaa, at de hollandske Gaardmænd skiftevis indtog Fogedstillingen indtil omkring 1700, medens »de fire Mænd«, der valgtes af Byen som dens Tillidsmænd, maatte bøje sig for de gamle Vedtægter og de kongelige Resolutioner.

Men Forholdet mellem Byerne blev derved ikke bedre. Endelig efter Aaret 1700 indtræder for Dragør — med Tolderen Jan Holst som Foged — en mere selvstændig Kommunalordning og en lokal Bestyrelse for Byens »Doenter« paa Grundlag af tildels nye Overenskomster og Vedtægter med Hollænderne. En »Contracht om Hafnen« af 1699 og en Vedtægt af 1702, der findes nævnt i Dragørs ældste Regnskabsbog, har ikke været til at finde. Den gamle Vedtægt, der genoprettedes 1663, blev dog 1726 efter Amtmandens Indstilling konfirmeret af Kongen. Men samtidig blev der mellem Kommunerne indgaaet »et Forlig« om de gamle Stridspunkter, navnlig Punkt 10 i den gamle Vedtægt »om Skatternes Betaling«, og iøvrigt af følgende Indhold:

1) Dragørerne indvilligede i, foruden den almindelige »Extraskat« til Kongen, at svare en saakaldt Kvartalsskat (14 Skilling Skatten) paa 3 ℔ 8 ß aarlig i 4 Terminer af hvert Hus, som en »Hjelpeskat« til de forøgede Hartkornskatter.

2) Dragørs Aalefiskere maatte ikke sætte deres Fiskeruser »her under Landet« længere end 50 Favne Norden til Vierdiget bag Lunden.

3) Dragørerne forpligtede sig til at efterleve Menighedens Kongebreve, medens de til Gengæld skulde holdes fri for For-

[1]) Bilag LXXI.

højelse af de nævnte Skatter, samt Husbondholdet (56 Rdlr. aarligt), saavidt Hollændernes Privilegier strakte til.

4) Kirkerettigheden skulde vedvare som hidtil og dersom Kirken skulde blive for lille, skulde Hollænderne tilbygge den eller bygge »endnu et Loft« deri[1]).

40 Aar senere viste det sig, at Hollænderne ganske uberettiget havde ladet Dragørerne tage Del i Afgiften af deres Extraskat, samt Baadsmandskatten, af »de 4 Gaarde«, som Dragør aldrig havde havt. Det viste sig, at Dragør, trods baade Thingsvidner og Vedtægter, var og blev Kronens Fæstegods, som svarede særlig Landgilde og Husbondhold til Lenskassen, hvorfor en ny »Forening« med Hollænderbyen maatte indgaas. Men dette Emne maa vi komme tilbage til ved en senere Lejlighed.

Hollænderkommunens Afgifter var just ikke særlig tyngende, men den forstod at skabe sig Indtægter til at lette paa Byrderne. Hvad Byen i Henhold til dens første Privilegier, som Christian den 2. gav den, skulde svare var en fast aarlig Sum, der blev sat til 300 Mark (senere 100 Kurantdlr.) som Landgilde og Gæsteriafgift. Ved Christian den 3.s Fornyelse af Privilegierne (1547) blev tilføjet, at Beboerne desuden paa Kongens Vegne skulde fornøje Slotsskriveren paa Kjøbenhavn med saa mange Rødder og Løg, som der gjordes Behov til Slottets og Hoffets Udspisning — formodentlig som Godtgørelse for Hoverifrihed. Og samtidig paalagdes Kommunen Andel i Afgiften af Saltholmen i Forening med de danske Bønder, nemlig 40 Jochumsdaler (160 Mark), samt 200 Læs Kalksten til Deling; Hollænderne kom til at svare de to Femtedele (i Penge 64 M.) og de danske Bønder de tre Femtedele (96 M.). Samtlige disse Afgifter blev staaende, indtil de efter Enevældens Indførelse tildels afløstes af Afgiften efter Hartkorn og efterhaanden gik helt over i Matrikulskatten.

Med Ægt blev Hollænderne heller ikke overbebyrdede. Oprindelig var det sikkert Meningen, at de hverken skulde

---

[1]) Regnskabsbog i Dragør Arkiv, beg. 1707.

gøre Ægt eller Hoveri; men ved Christian den 3.s Fornyelse af Privilegierne tilpligtedes de at være Lensmanden paa Kjøbenhavn »hørige og lydige«, naar de blev tilsagt paa Kongens Vegne. Der fortælles, at de skulde gøre 24 Fadebursrejser aarligt, altsaa en for hver af de oprindelige 24 Gaarde; men en Bekræftelse herpaa finde vi ikke, uden forsaavidt de faktiske Forhold synes at give Fortælleren Ret. I Frederik d. 2.s Konfirmation paa Brevet af 1547 indrømmes der Hollænderne (20. Aug. 1573), at de ikke skal besværes med mere Hoftjeneste end i hans Faders Tid[1]). Der nævnes hverken her eller i senere Kongebreve, hvor mange Rejser de skulde gøre; men de blev i al Fald ikke overbebyrdede.

I Extraskat svarede Hollænderkommunen gennem lang Tid en aarlig Afgift paa 40 Rdlr. (2 Rdlr. af hver af de 20 Gaarde, efter gammel Skik). Men heraf opkrævedes igen af Dragør først 5 Rdlr. og senere 8 Rdlr. aarlig, idet Dragør blev regnet for 4 Gaarde, »de vier houen«, som er nævnt i Christiern d. 2.s Privilegiebrev. Dette Udtryk har Hollænderne benyttet og, som vi se af Vedtægten af 1663, paalagt Dragør Skat derefter, hvad Dragør ogsaa pligtskyldigt svarede, uden at Hollænderne havde nogen egentlig Hjemmel for Opkrævningen deraf. De 40 Rdlr. var bleven en staaende Afgift, som det var vanskeligt for Kronen at forandre. 1596 se vi, at Hollænderne klagede over, at den var bleven forhøjet, og Kongen maatte tilholde Rentekamret at blive ved den gamle Sum. Før Svenskekrigen opnaaedes dog en Forhøjelse, som gik mere ud over de fattige danske Byer end over Hollænderbyen. Sammen med denne Pengeskat udskreves dog en Del Aar før Svenskekrigen en Korn- og Kontributionsskat, som begyndte med 1½ Skp. Byg, men steg snart til 1 Td. Byg, samt 1 Lispd. Flæsk af hver Gaard. Snart kom ogsaa en Havrekontribution og en Pengekontribution til; men Hollænderne, hvis Kornavl var ringe, slap for en Del for disse Afgifter. Derimod fik de en Kvægskat, som 1657 beløb sig til 162 Sletdlr. Og paa samme Tid udskreves af Hollænder-

[1]) Sæl. Reg. 11. 53.

byen en Renteskat paa 2½ pCt. af den aarlige Renteindtægt, som en Del af Beboerne havde; flere af dem havde 5—700 Dlr. i aarlig Rente. Skatten beløb sig til 109 Rdlr.

Hollændernes Tiendeafgift var ikke stor, da de selv ejede Kirken og underholdt deres Præst, saa de svarede hverken Kirke- eller Præstetiende. Kongetienden udgjorde i den første Tid 68 Tdr. Byg, men senere, da Ladegaardsmarken kom ind under Byen, 96 Tdr.; den naaede ved Enevoldstiden op til 150 Tdr. 1672 blev Byen imidlertid ogsaa fri for at svare Kongetiende, imod at man ikke i Fremtiden prætenderede nogen Hjælp hverken til Kirken, Præstegaarden eller Skolen.

Præstens Lønning svaredes dog endnu gennem det 17. Aarh. i Kærven med en Trave Korn af hver Fjerding Jord, eller ca. 48 Traver.

Kommunen havde selvfølgelig andre, mindre betydelige, Afgifter som Bropenge, Told og Accise, Aalefiskeriafgiften, hvilke omtales andre Steder.

I Henseende til *Værnepligt* indtog Hollænderkommunen en Særstilling. Den dannede en Sølægd ligesom i Almindelighed Købstæderne. 1575 se vi, at Kongen fritog Kommunen for Indkvartering, samt for at holde Knægte til Hæren, og nogle Aar senere for al anden Militærtjeneste, imod at den fremtidig skulde stille 30 befarne Baadsmænd til Flaaden[1]). Det synes, at der ogsaa tidligere var stillet saadanne. Men det værste var, at der i de følgende Aar udskreves 50 Baadsmænd hvert Aar, 1582 endogsaa 70. Hollænderne klagede saa over, at de bebyrdedes over Evne, saa Kongen atter maatte forordne, at de ikke skulde afgive mere end 30 gode søfarne og stærke Folk. 1586 lyder derfor Udskrivningen paa 40 Mand af Hollænderbyen »og Landet paa Amager«[2]). Det maa da antages, at det andet Sogn ogsaa har taget Del i denne Afgift. Men da der under Enevælden indførtes Soldaterhold og senere Rytterhold, maatte Hollænderne for at

---

[1]) Sæl. Tegn. 13. 20 og Sæl. Reg. 12. 337.

[2]) Sæl. Tegn. 16. 121.

blive fritagne derfor vistnok alene stille de 40 gode og dygtige, med tilbørlige Klæder forsynede Baadsfolk til Flaaden[1]).

Hollænderbyens gamle *Segl* tyder ogsaa paa, at Befolkningen væsentlig var Søfolk. Som Billedet viser, forestiller det et Anker paa et Skjold, der holdes af en bevinget Genius, tilsyneladende i Amagerpigedragt. De opsmøgede Ærmer skal maaske være et Symbol paa Kvindernes Flid og deres Arbejde med Tillavning af Mejeriprodukter. Paa Siderne af Skjoldet staar Byens Navn: *Grote Maglebiv.* Seglet, der vistnok blev til i Anledning af Frederik d. 3.s Hyldning som Konge 1648, er forlængst gaaet tabt, maaske allerede under Krigsødelæggelsen 10 Aar senere. Der er i al Fald gjort meget lidt Brug af det.

Store Magleby Segl
fra 1648.

[1]) V. A. Secher: Forordninger 2. 707, 3. 738.

III. DE DANSKE AMAGERE

EFTER HOLLÆNDERNES INDFØRELSE.

1. Erhvervsforhold.

Kronens Fæstere. — Fæste- og Stedsmaal. — Kongens Beskyttelsesbrev. — Saltholmsrettigheden. — Paavirkning af Hollænderne: Aalefiskeriet; Hesteudførselen; Torvehandelen; Arvedeling. — Økonomisk Stilling og Jordfordelingen. — Kronens Ladegaard. — Større Gaarde: Viberup; Raagaard; Skelgaarde; Førstergaarden. — Byernes Beboelse og Erhvervsforhold.

I Modsætning til Hollænderne, der var Selvejere og raadede ganske over deres By, var de tilbageblevne danske Amagere *Kronens Fæstere*, som kun besad en livsvarig Brugsret til deres Gaarde. Med Undtagelse af et Par Ejendomme, der var frigivne til Indtægt for Retsbetjentene, besad Kronen den egentlige Ejendomsmyndighed over samtlige Gaarde i det danske — Taarnby — Sogn. Beboerne fæstede Brugsretten, der som Regel gaves for Mandens og ofte tillige for Hustruens Levetid. Der haves ogsaa Exempler paa, at Livsbreve gaves for Fader og Søn eller for Moder og Søn, saa længe de levede og svarede den almindelige Afgift. Naar Fæsteren døde, skulde Fæstet fornyes. Det overgik da gærne til en Søn eller Svigersøn, naar en saadan fandtes, imod at denne svarede Fæstemaal, en Indfæstningssum, en Gang for alle; ellers gaves Ejendommen i Fæste til en fremmed Bruger.

Der haves nogle enkelte Fæstebreve fra 1. Halvdel af det 16. Aarhundrede, som viser os, at mange af de Gaarde, der var opsagte for at gøre Plads for Hollænderne, atter blev givne til danske Bønder; men Brevene meddeler os saa at sige ingen Oplysninger udover Fæsternes Navne. 1526 fik Jens Kamersuend Livsbrev paa en Gaard i Sundbyøster (mulig den saakaldte »Dyvekes Gaard«, der vistnok fra hin Tid har tjent som et Sted, hvor Hoffet tog ind, naar det holdt Jagter paa Amager). 1529 fik Christiern Vendelboe Brev paa en Gaard i Sundbyøster. Samme Aar fik Lars Perssen og Søn, Frans Lassen; Oluf Hansen og Søn, Hans Olssen to Gaarde i Sundbyvester; Anders Ibsszenn og Seuerin Persszen to Gaarde i Viffuerup. 1548 fik Henrik Koltermann og Hustru en Gaard i Sundbyøster, samt »en øde Jord« i Sundbyvester, »fri og kvit«, imod at holde Gaarden ved Hævd, være Kongen tro og staa til Lensmandens Tjeneste[1]). Det ses ikke, hvori denne Tjeneste har bestaaet; mulig har han været Ridefoged eller Retsbetjent paa Øen. Og det er ikke usandsynligt, at Gaarden er den samme som Jens Kamersuend havde, nemlig den, der senere kaldes »Førstergaarden« eller »Svaneleje« og benyttedes som Jagtgaard.

Hvormeget der paa den Tid gaves i *Fæstemaal* ses ikke. Hvad der i Almindelighed svaredes af en Gaard paa omkring 100 Tdr. L. Ager, Eng og Fælled var 2 Pund Byg[2]), 1 à 2 Tdr. Havre, 1 Gaas og 4 Høns i Landgilde, foruden Gæsteriafgift og Tiende, hvis samlede Værdi antagelig kunde udgøre et lignende Beløb som Landgilden. Desuden skulde Fæsteren gøre Hoveriarbejde til Kronens Ladegaard, regnet til en Plovdag eller Spanddag ugentlig. I Ekstraskat svaredes i Reglen en Daler aarlig.

I Stedsmaal, som Fæstemaalet senere hed, gaves i det følgende Aarh. paa Amager af en Gaardpart eller en almindelig Gaard 5 til 20 Dlr. og for et Hus indtil 4 Dlr. eftersom Bygninger og Besætning var i daarlig eller god Stand. I Fem-

[1]) Bilag V. VIII-XII og XIX.

[2]) Et Pund var 24 Skpr.

aaret 1636—41 blev indgaaet i de danske Byer 104 Stedsmaal, altsaa gennemsnitlig 20 om Aaret. I Regnskabsaaret 1654/55 var Lenets Indtægt alene af Stedsmaal i Taarnby Sogn 246 Rdlr. (langt over 300 Dlr. og langt mere end det Tredobbelte af Hollændernes hele Landgildeafgift). Ogsaa af et Rusested eller en Bundgarnstade i Søen gaves i Fæste- eller Stedsmaal 3 à 4 Dlr.

Paa det Tidspunkt, da Hollænderne kom hertil, fandtes der i det danske Sogn omkring 90 Gaarde eller Bol, fordelt i de 7 Byer, som findes endnu, saaledes: Sundbyvester 12, Sundbyøster 14, Kastrup 9, Maglebylille 14, Tømmerup 14, Skelgaarde 3, Taarnby 14, Ullerup 3 foruden Viberup og Raagaard, samt Ladegaardens Tilliggende. Øen laa for en stor Del øde. Neppe var den Trængselstid forvunden, som Broderkrigen mellem Christiern d. 2. og Frederik d. 1. havde fremkaldt, før nye Uroligheder under Reformationens Kampe brød ind over Befolkningen. Grevefejden (1531—36) har jo sikkert ogsaa her bragt Ruin og Ødelæggelse med i sit Følge, ligesom paa Dragør. Det synes at have varet flere Aar, inden der atter kom Orden i Tingene og Befolkningen kom til Kræfter igen.

Først 1541, altsaa 20 Aar efter Hollændernes Ankomst, fik de danske Bønder *Kongens Beskyttelsesbrev* paa deres Rettigheder, særlig overfor Hollænderne, nemlig Retten til uhindret at beholde deres Gaarde, samt til at bruge deres Næring paa Saltholmen. De skulde — hedder det i Brevet — ikke »dellis eller platsis eller ellers i nogre maade trengis at bygge eller feste nogen Gaarde andensteds end paa Amage, medens ther blifve boendis och ey af Hollender eller andre trengis eller festis ther fran«. De skulde ejheller besværes med Langægter, »uden landtz«, men kun gøre Arbejde til Kjøbenhavns Slot og Amage Gaard efter gammel Sædvane. Desuden skulde de beholde Retten til Saltholmen sammen med Hollænderne og ligesom disse bruge deres Handel og Næring derovre, dog maatte de ikke føre, eller tillade andre at føre fremmede Folks Fæ derover paa Græsning. Nogle Hollændere, som havde taget Bolig paa Saltholmen, synes at ville tiltvinge sig Eneret

til Øen, hvorfor det hedder i Brevet: »Och ther som Hollenderne paa Saltholm boendis icke ere tilfridts, at samme Amage mend bruge theris handel ther paa landet, tha skulle Hollenderne hafve fri lof at drage ther af landet«. Og de danske Bønder skulde da være pligtige til at yde Kronen — Kjøbenhavns Slot — den Landgilde, som Hollænderne gav, nemlig $2^1/_2$ Td. Smør[1]). I al sin Korthed rummer dette Brev saaledes de danske Amageres Privilegier og giver et Varsko til Hollænderne om at holde sig indenfor deres egne Enemærker, hvad selvfølgelig ikke var Midlet til at skabe Fred og Venskab mellem Øens gamle og nye Beboere. De skilles efterhaanden mere og mere fra hinanden. De danske sank ved Fæstetvang, Hoveri og Skattebyrder dybere i Armod, medens Hollænderne hævede sig til Frihed og Velstand. Forskelligheden i Sprog, Sæder og Livsvilkaar dybede Kløften og drog en skarp Skillelinje mellem de hollandske og de danske Amagere.

Om *Saltholmsrettigheden* maatte Parterne enes saa godt de kunde. Efter nogle Aars Forløb flyttede de Hollændere, som havde taget Bopæl paa Holmen, derfra; og Øen overdroges da — ved aabent Brev af 18. Juni 1547 — til samtlige Amagerlands Beboere — »wore Undersaatte som bygge oc boe paa wort Land Amage« — til Græsgang og hvad anden Maade, de ellers kunde drage sig den til Nytte. Afgiften paa de $2^1/_2$ Td. Smør blev samtidig forandret saaledes, at der for Eftertiden i Stedet for Smør skulde svares 40 gode myntet Jochimsdaler, samt 200 gode Læs Kalksten. Endvidere skulde Lensmanden paa Kjøbenhavn have fri Græsning paa Øen til Kongens Øxne og Heste efter gammel Sædvane. At denne Rettighed gjaldt baade Hollænderne og de danske Amagere se vi deraf, at Hollænderne samme Aar, den 13. Juli, fik stadfæstet deres Ret til Øen, »som andre vore Undersaatter«, imod at svare deres Part af den aarlige Afgift[2]).

---

[1]) Bilag XVI.

[2]) Bilag XVII.

De to Breve af 1541 og 1547, som indeholder de danske Amageres ikke særlig store Privilegier, er stadfæstede af de senere Konger 1585, 1597 og 1648.

Iøvrigt spores snart hos de danske Bønder *Paavirkning af Hollænderne* paa forskellige Omraader. Det var ikke alene et forbedret Agerbrug og en stærkere Udnyttelse af Jorden, der gav sig Udslag, men ogsaa andre Indtægtskilder, som Hollænderne fandt og benyttede, optog de danske Bønder i deres Erhverv. Saaledes var det Tilfældet med Aalefiskeriet, hvor de endogsaa, som vi har set, gik Hollænderne i Næringen. De danske Mænd virkede ikke kommunalt, som Hollænderne, men indrettede sig byvis med Jordernes Brug og Fædrift, eller slog sig sammen nogle enkelte i Fællesskab for at drive Fiskeri. 1584 se vi, at der gaves tre Mænd Søfren Lauridsen, Sundbyvester, Niels Ollufsen, Maglebylille, og Lauritz Holst[1]), Themmerup, Brev paa et Aalefiskende, som de havde opsøgt Nord for Køge Krog til Mossit Klint og fæstet af Hr. Christen Vind; de maatte beholde det indtil videre mod at svare 1/2 Td. Aal aarligt til Kronen[2]). 1592 og 1600 fik de endnu Konfirmation derpaa mod den samme Afgift. Senere deltes det og gaves i Fæste. 1615 fik en Hollænder Johan Zibrandtsen, der havde taget Bopæl i Kastrup, Halvparten deraf i Fæste og gav 15 Rdlr. i Indfæstning; 1618 se vi, at Peder Olufsen fæstede den anden Halvpart for 8 Rdlr. De skulde hver svare 1/2 Td. Aal aarligt. Om det var den samme »Aalestade«, hvoraf Hans Nielsen, Sundbyøster, 1630 svarede en hel Td. Aal, kan ikke ses. Lauritz Bay af Kastrup havde ogsaa paa samme Tid et »Bundgarnsted« ved Køge Krog, som han gav en Dlr. af aarligt til Kronen[3]).

Hesteudførselen optog ogsaa de danske Amagere snart efter

---

[1]) Lauritz Holst var da Ridefoged paa Amager; han havde tidligere været Ladefoged paa Ladegaarden, indtil den blev bortforpagtet.

[2]) Kanc. Brevb. 1584—88. 150.

[3]) Sæl. Reg. 12. 336; 13. 233; 14. 287; cfr. Lensregnsk. efter 1600.

Hollænderne; men ganske vist ikke i det samme Omfang. 1615 udførtes fra de danske Byer 127 Heste (Hollænderne 227) og 1623: 91 (Holl. 207). Antallet gik stadig ned, indtil Udførselen helt ophørte, dels paa Grund af Kronens Indskrænkning i Udførselsretten, dels ved større Toldpaalæg[1]).

Torvehandelen blev selvfølgelig ogsaa snart en af de danske Amageres vigtigste Erhvervskilder. Før Hollænderne kom hertil, var det nærmest Fisk, der tilførtes Torvet fra Amager; men disse udvidede Handelen til Mejeriprodukter og allehaande Havesager. Og de andre Amagere fulgte snart deres Exempel og indrettede deres Jordbrug derefter. Da Christian d. 4. 1639 gav Privilegier til den nylig anlagte By Christianshavn, forordnedes, at de danske Bønder hver Lørdag skulde holde Torv her, medens Hollænderne som hidtil, Onsdag og Lørdag, skulde torve i Kjøbenhavn[2]). Men denne Foranstaltning synes dog ikke at have varet længe; thi senere omtales ingen Torvning paa Christianshavn.

Med Hensyn til Arvedeling se vi ogsaa, at de danske optog Hollændernes Skikke. 1686 gav Kongen Konfirmation paa, at Indbyggerne i Taarnby Sogn, efter deres gamle vedtagne Skik og Brug, maatte lade Brødre og Søstre gaa lige i Arv, medens det efter dansk Lov var Reglen, at en Søn arvede en dobbelt saa stor Part som en Datter[3]).

Men i *økonomisk Stilling* og daglige Livsforhold, Levemaade og Velstand, naaede de danske Bønder ikke op paa Siden af Hollænderne. De manglede den Omsigt og Vindskibelighed, som Hollænderne havde, og var kuede af Fæstetvang, Skattebyrder og Hoveritynge, der svækkede deres Handlefrihed og førte dem i Armod. Medens Hollænderne var pligtopfyldende og punktlige med deres Afgifter, havde de danske stadig Besvær med at skaffe, hvad Kronen og Embedsmændene skulde have, maatte idelig søge Henstand

[1]) Københavns Toldregnsk.
[2]) Kbh. Dipl. I. 653.
[3]) Bilag LXVIII.

og Eftergivelse, ja endogsaa Hjælp til at faa Kornet i Jorden. Præsten kunde ikke faa den Tiende, der tilkom ham som fortjent Løn. Mange af Bønderne gik fra Gaardene, særlig efter Svenskekrigen, og blev Husmænd og Indsiddere, medens Hollænderne fæstede Gaardene og drev Jorderne under deres egne Brug.

Sognets Jordfordeling var omtrent den samme som Hollænderbyens. Til en almindelig Gaard regnedes vistnok i gammel Tid to Ottinger Jord (i Hollænderbyen en Fjerding) foruden Fælledjorderne, som omfattede langt den største Del. Senere opstod dog mange Ottingsgaarde eller Halvgaarde paa ca. 3 Tdr. Hartkorn, idet Gaardene deltes og der udskiltes Huslodder derfra. En to Ottings Gaard synes at have havt 25—30 Tdr. opdyrket Land, hvorpaa kunde holdes — ved Hjælp af Fælledgræsningen og Saltholmsgræsningen — ca. 8 Høveder og et Par Heste. 1620 fandtes endnu kun 90 Gaardbrug og 12 Huse med Jord. Men 1668 var Gaardene udparterede saaledes, at der kun fandtes 60 hele Gaardbrug; ca. 25 var Halvgaarde eller Gaardsæder, medens der var over 30 Husmænd, der svarede 1, 2 à 3 Skill. grot eller 1 Td. Havre i Landgilde. — Paa Gaardene dreves et forholdsvis stort Kohold, hvilket tyder paa, at der ligesom i Hollænderbyen lagdes Vægt paa Mejeribrug.

Kronens Ladegaard, der laa under Taarnby Sogn, men var en Avlsgaard under Kjøbenhavns Slot, indtil den 1579 forpagtedes af Hollænderne, havde da endnu et Tilliggende, der svarede til ca. 500 Tdr. Land. Den dreves atter af Kronen fra 1587 indtil 1624 og hørte i den Tid helt under Taarnby Sogn, medens den senere delvis laa under Store Magleby og svarede Tiende til Præsten dér. Saa længe den dreves under Slottet, bestyredes den vistnok af en Ladefoged (indtil 1579 Lauritz Holst), og Lensmandens Frue synes at have havt Opsynet med Opslagningen af Ost og Smør.

Af Lensregnskaberne fremgaar følgende Udgifts- og Indtægtsposter for forskellige Aar under Kronens Drift:

Udsæd:

	Byg:	Havre:
Aar 1600:	2 Læster[1])	134 Tdr.
— 1602:	2 — 18 Skpr.	136 —
— 1612:	2 — 2 Pd.	132 —
— 1617:	4 — 1 — 3 Skpr.	213 —
— 1620:	2 — 4½ —	200 —

Høst:

Aar 1602:	3 Læster, 2½ Pd.	144 Tdr.
— 1612:	7 — 2½ — 1 Td.	164 —
— 1620:	4½ — 3½ — 7 Skpr.	88 —

Der afgaves følgende Leverancer til Slottet:

1611:	1614:
Byg: 7 Læster, 2 Pd.	Byg: 3½ L., 2 Pd., 1 Skp.
Havre: 116 Tdr.	Havre: 180 Tdr.
Kalve: 2 Stk.	Kalve: 0 Stk.
Slagtekalve: 4 Stk.	Slagtekalve: 4 Stk.
Grise: 34 Stk.	Grise: 13 Stk.
Smør: 2½ Fjerding.	Smør: 1 Td.
Surost: 80 Stk.	Surost: 66 Stk.

I Antegnelserne til Regnskabet 1613/14 klages over, at Afgrøderne paa Ladegaardene var ganske strenge, saa fast ikke mere Korn indavles om Aaret, end der saas, og ringe Smør opslaas.

Folkeholdet paa Amager Ladegaard var, foruden Ladefogden, 4 Røgtere, 1 Gaardpige, 1 Malkepige og nogle Tærskere. De maanedlige Lønninger samt Kostpenge udgjorde 138 Rdlr. Fogdens Aarsløn var 20 Kurantdlr. samt 3 Kurantdlr. maanedlig i Kostpenge. Den forrige Ladefoged, Lauritz Holst, beklagede sig 1582 over, at han den Tid (indtil Ladegaarden blev bortforpagtet), han havde været Ladegaardsfoged og derefter Ridefoged paa Amager, ligesom han havde havt Tilsyn med Kronens Told og Sise, intet havde faaet for

[1]) 1 Læst var 48 Tdr. à 6 Skpr. 1 Pund Byg 24 Skpr.

sit Arbejde. Hr. Christoffer Valkendorf skulde undersøge Sagen og fastsætte aarlig Løn for ham, dersom han vilde blive i Tjenesten[1]). En Røgter havde 5 Sletdlr. i Løn og 2 Sletdlr. maanedlig i Kostpenge. Tærskerne fik 8 Skill. af hvert Pund Korn.

Besætningen bestod mest af Stude til Opdræt. Ialt holdtes vistnok 150 à 200 Høveder. 1623 se vi, at der leveredes herfra 80 Øxen som Betaling for Silkeleverancer til Hoffet.

Den gamle Ladegaard laa lidt Syd for Taarnby Kirke, hvor der endnu findes en Gaard, som bærer dette Navn. Da Jorderne atter 1624 bortforpagtedes til Hollænderne, blev Bygningerne efterhaanden nedlagte. En Del af Jorderne udskiftedes til Husbeboere i Taarnby; en større Eng synes udlejet til Raagaard. Paa Gaardspladsen boede der gennem lange Tider kun en Opsynsmand, som Hollænderne underholdt.

Af *større Gaarde* fandtes paa Øen endnu nogle enkelte, foruden Ladegaarden, hvortil der knytter sig noget mere Interesse end til de andre Bøndergaarde gennem de Ejere, der har havt dem.

Viberup, der, som tidligere omtalt, nævnes allerede 1370 som en Annexgaard under Bispestolens Ladegaard, var endnu 1520 én større Gaard. Den svarede 3 Lødemark i Landgilde (svarende til 16—18 Tdr. Korn). 1529 blev den delt i to, idet Seuerin Persen og Anders Ibsen[2]) hver især fik Livsbrev paa sin Gaard i Viffuerup. 1532 gaves Seuerin Persens Gaard i Livsfæste til Fru Anne Urne, Lensmandens Hustru paa Kjøbenhavn, der formentlig har benyttet Gaarden som Landsted; hun maatte dog svare Slottet den sædvanlige Rente. 1620 fik Kronen i Indfæstning af den ene Gaard 120 Rdlr.; 1650 finde vi som Indehaver af den ene af Gaardene en Hollænder Jan Pittersen og af den anden Jørgen Hansen. 1668: Niels Olesen og Cornelis Jansen. 1697: Claus Cornelissen og Piter Jacobsen. 1718: Crilles Wibrandt-

---

[1]) Kanc. Brevb. 1580—83. 550.

[2]) Om det er den Anders Ibsen i Søndre Sundby, der 1496 nævnes som Thingfoged paa Amager, tør ikke siges.

sen og Pitter Jacobsen. Endnu omkring 1700 svaredes Penge som Landgilde i Stedet for Kornafgift. 1718 havde begge Gaarde ca. 35 Tdr. Hartkorn.

Raagaard, der først findes nævnt 1518, synes udskiftet fra Ladegaarden noget senere end Viberup og svarede ligeledes 3 Lødemark. Senere svaredes endvidere 8 danske Mark af en Eng, som var tillagt. 1525 blev Gaarden for 8 Aar, uden al Tynge eller Afgift, forlenet Slotsskriveren paa Kjøbenhavn Peder Villadsen[1]), der tre Aar senere fik Livsbrev paa Gaarden med Ager, Eng og Mark, fri og kvit, dog skulde han bygge og forbedre den. 1555 fik Jep Knudsen og Hustru Livsbrev derpaa med tilbørlig Afgift til Slottet. 1600 havde Peder Lauritzen og Anders Jensen Gaarden i Fæste og 1631 fæstedes den af Lauritz Jensen, der gav 80 Kurantdlr. i Indfæstning. Men allerede to Aar efter fæstedes den af en Hollænder Jan Jansen mod samme Indfæstning og senere var dennes Søn, Claus Jansen Hollænder, Indehaver, hvorefter den i lang Tid forblev i samme Families Hænder; 1710 nævnes Claus Raagaards Enke og derefter knyttes Personnavnet Raagaard snart dertil. 1718 havde Gaarden 14 Tdr. Hartkorn.

Skælgaarde, som fra den ældste Tid har været to Bol, var allerede omkring 1600 delte imellem tre Indehavere, nemlig Lauritz Pedersen, Jørgen Hansen (den sidste var ogsaa Medindehaver af Viberup), samt Lauritz Jensen (Raagaard). 1668 finde vi Gaardene delte i en større Gaard (Helgaard), to Halvgaarde, et Gaardsæde og et Hus.

Peder Laursen og Dirch Jansen var da Indehavere af den større Gaard; 1718 havde denne 18 Tdr. Hartk., de to Halvgaarde hver godt 8 Tdr., Gaardsædet 4 Tdr. 6 Skpr. og Huset 3 Skpr.

Førstergaarden i Sundbyøster var neppe nogen større Gaard end de andre, men der knytter sig til den en særlig Interesse,

---

[1]) Peder Villadsen havde senere Ejendomme paa Dragør, hvor han synes at have været Kronens Tolder, og blev en Del Aar efter forlenet med Indtægten af Taarnby Kirke.

fordi den synes at have staaet i Berøring med Kronen og Hoffet. Dersom Sigbrit og Dyveke, som Sagnet fortæller, har havt et Landsted i Sundbyøster, maa det være denne Gaard, der aabenbart er den samme som den senere »Svaneleje« eller »Rødegaard«. Det er meget muligt, at det er den Gaard, som 1526 gaves i Fæste til Jens Kamersuend og 1548 gaves til Henrik Koltermann fri og kvit for at være til Kongens og Lensmandens Tjeneste. Først 1644 nævnes »Førstergaarden«, hvor Kronen synes at have havt en Art Planteanlæg; og da det viser sig, at der til den senere »Svaneleje« eller »Rødegaard« knytter sig Planteavlsdrift, tør vi antage, at det er den samme Gaard, der efter at være bleven benyttet til Svanejagter har skiftet Navn. Indtil 1644 indehavdes Gaarden af Thor Olsen, der den 15. Januar »desværre dræbte oc ihjælstak Niels Olufsen i Sundbyvester«. To Dage efter lod erlig og velfornumbstig Mand Wulff Iffuersen Rauffe (eller Rauffn), formodentlig Slottets Ridefoged, og Birkefogden, Oluf Steen, registrere og vurdere paa Kongens og Rettens Vegne hans Gaard, Bo og Løsøre til Sagefaldsbøde.

Gaarden, hvorunder indbefattet tre Jærn-Rækværk, Bommene omkring Stuen og alt nagelfast sattes til 450 Sletdlr. » ℔ » ß

5 Køer, 2 Kvier, 5 Ungnød, 4 Kalve	100	—	»	-	» -
I Kornladen: 6 Pd. Korn à 9 Sletdlr.	54	—	»	-	» -
4 Heste	50	—	»	-	» -
14 Faar	21	—	»	-	» -
10 Svin	10	—	»		» -
Harver, Tromle m. m.	11	—	»		» -
1 Brygger-Kjedel	10	—	»	-	» -
1 — -Kar, 1 Kværn	5	—	»		» -
1 Kobber- og 1 Messingkedel, 1 Kobbergryde	4	—	»		» -
3 Sengedyner	4	—	»	-	» -
1 Skab uden Laas	»	—	2	-	» -
1 Kiste » »	»	—	2	-	» -
1 Skammel	»	—	2	-	» -
Overført...	720	Sletdlr.	2	℔	» ß

Transport...	720	Sletdlr.	2	℔	»	ß
1 Stol	»	—	2	-	»	-
1 Skive i Stuen (Bord?)	»	—	2	-	»	-
4 Hynder	4	—	»	-	»	-
2 Sengklæder	»	—	1½	-	»	-
2 Par Blaagarnslagen	»	—	6	-	»	-
	727	Sletdlr.	1½	℔	»	ß
Skyld paa Gaarden	153	—	3	-	6	-
Tilovers i Penge	573	Sletdlr.	2	℔	2	ß

hvoraf Halvparten, 286½ Dlr. 17 ß, tilfaldt Kronen, og Halvparten Enken[1]).

Endnu mange Aar sad Enken ved Gaarden, indtil den brændtes og ødelagdes under Svenskekrigen. Derefter synes den mere og mere at finde Anvendelse som Lystejendom og faar Navnet Svaneleje. 1668 finde vi Captain *la Hey*[2]) som Indehaver; 1677: Monsieur *Hendrich Møller* og *Stephen Gardener*, medens *Dirch Bonat* havde Kroen, som da var oprettet. 1692 kaldes den endnu »Monsieur Møllers« Gaard; 1697 var Jacob Møller Indehaver. 1710 dreves Gaarden og Kroen af Christoffer Truelsen; den havde da ca. 9½ Td. Hartkorn.

Om *Byernes Beboelse* og Erhvervsforhold kan vi danne os et Begreb gennem de Skatteydere og Skatteobjekter, som hver By havde omkring Aar 1600.

Taarnby, der var Sogne- og Thingby, bestod, foruden af Præsten og Retsbetjentene, af 12 Gaardmænd, 4 Husmænd eller Inderster, 5 Tjenestedrenge (Karle), en Smed, en Møller og en Væver, der alle svarede Skat.

Sundbyvester: 13 Gaardmænd, 9 Inderster, 7 Tjenestekarle.

Sundbyøster: 14 Gaardmænd, 7 Husmænd, en Pebbersvend (Handlende), en Skræder (»Embitzmand«), 4 Tjenestekarle.

Kastrup: 9 Gaardmænd og 10 Tjenestekarle.

[1]) Kbh. Lensregnsk. 1645/46.

[2]) En Mand af dette Navn var Kronens Entreprenør ved Anlægget af Christianshavn.

Maglebylille: 17 Gaardmænd, 7 Inderster, en Skræder, 7 Tjenestekarle.

Tømmerup: 14 Gaardmænd, 4 Inderster, 8 Tjenestekarle.

Skælgaarde: 3 Gaardmænd.

Viberup: 2 Gaardmænd.

Ullerup: 6 Gaardmænd, 3 Inderster, en Pebbersvend og 7 Tjenestekarle.

Raagaard: 1 Gaardmand.

Sognet havde saaledes 91 Gaardmænd og 34 Inderster eller Husmænd, 5 Haandværkere og 2 Handlende. Som vi se af en Indberetning fra Præsten, Hans Clausen Jæger, 1657, var Sognet ikke meget velsitueret, og en stor Del af Gaardene dreves af Hollænderne. Præstens Indberetning lyder:

»Udi Taarnby Sogn ere 91 hele Gaarde og 4 halve »Gaarde, som ellers hos os kaldis Gaardsæder, hvilke alle til»komme H. K. Majestæt oc Kronen, oc lade Hollænderne udi »Hollænderbyen pløje oc saa til 27 af bemeldte 91 hele »Gaarde, oc boer der paa Gaardene nogle fattige Folk, som »kunne ikke holde samme Gaarde vedlige, hvordover den største »Part af bem. 27 G. ere ilde forfaldne og ligge som nogle »øde Pladser. Her foruden er der ogsaa udi Sognet en 60 »Gadehuse, af hvilke en Del staa øde, en Del ilde forfaldne, »fordi der bor ikkun nogle fattige Stakler udi dem, som hver»ken have at bide eller brænde, og tilkommer samme 60 Huse »i lige Maade H. K. Majestæt oc Kronen uden tvende, som »ligge til det hæderlige Universitet[1]).«

Tiden nærmest før Enevælden var da ikke nogen Opgangsperiode for de danske Amagere. Mer end en Fjerdedel maatte gaa fra Gaardene, som Hollænderne derefter overtog, og gaa over i Husmands- eller Arbejderklassen. Fæstetvangen hindrede, at Gaardene kunde udstykkes; og de danske manglede økonomisk Magt til at overtage dem, naar de blev ledige og der skulde svares ny Indfæstning. Haandværk maatte kun drives til det allernødvendigste Behov. Udpinte af Krigsbyrder, Skatter og Arbejde til Statens mange Byggeforetagender

[1]) Rigsark.: Sæll. Præsters Indberetning om Gaarde og Bol o. s. v.

maatte de gamle Beboere langsomt bukke under for Hollændernes stærkere og friere Vext.

Hvor tarveligt Bønderne maatte leve, faar vi et Indtryk af ved at se det Udstyr eller Indbo, der fandtes paa en af de bedre Gaarde som Førstergaarden. Ud over de nagelfaste Ting fandtes i Stuerne kun et Skab, en Kiste, en Skammel, en Skive (et Bord), en Stol, fire Hynder, samt to Senge med Sengklæder. Bryggerset var det bedst udstyrede. Man bryggede selv; thi det kostede Told at føre Øl fra Staden. Og Økonomi paabødes fra oven. Der var strængt kongeligt Forbud imod at holde »Krøgerhuse« (Kroer) paa Landet, navnlig ved Thingstederne, hvor der let kunde blive Anledning til Drikkelag.

Omkring 1650 var det skatteydende Mandtal i Taarnby Sogn indskrænket til 82 Bolsmænd, 22 Inderster, 4 Haandværkere, 20 Karle for fuld Løn og 15 Drenge for halv Løn.

2. Offentligt Liv.

Byernes Forvaltning; Fogder. — Retsvæsenet: Taarnby Birkething; Thingfogder; Birkefogder og Birkeskrivere; Thingstedet; Retssager. Kirken; dens Indtægter og Udgifter; Præsteembedet, Præstegaarden og Præsterne. — Degnekaldet og Skolen. — Møllen. — Sognets Skattebyrder: Landgilde og Gæsteri; Extraskatter; Tienden; Husbondhold; Jordskyld; Ægt og Hoveri. — Kronens Indtægter af Sognet.

De danske Byers *Forvaltning* sorterede ifølge Sagens Natur under Lensmanden paa Kjøbenhavns Slot, der var Kronens Tillidsmand og Øvrighed. Lensmanden havde en næsten uindskrænket Myndighed i alle offentlige Sager; kun hos Kongen kunde man søge Regres; men det var en saare betænkelig Sag at gøre Lensmanden imod. Han havde den administrative Ordning under sig m. H. t. Gaardenes Drift,

Afgifternes Erlæggelse, Hoveriarbejdet; paa ham beroede altsaa Folkets Ve og Vel i det daglige Liv.

Under Lensmanden fungerede Ridefogden, som førte Tilsyn og Kontrol med Byernes og Sognets Anliggender, mødte i Retten paa Kronens Vegne, naar Fæstesager, Skattesager e. l. foretoges, og varetog i det Hele Kronens og Lensmandens Ombud. Vi se ogsaa, at Ridefogden havde Tilsyn med Kronens Told og Sise. 1634 træffe vi en »Landfoged« over Øen. Han havde en aarlig Løn paa 6 Rdlr., 4 Al. Klæde og en Kohud, samt 48 Sletdlr. i Kostpenge. (Lensregnskaberne.)

I Rapport til denne eller Ridefogden stod Byernes lokale Fogder eller Oldermænd, i Reglen blandt de største Gaardmænd; de valgtes vistnok af Beboerne og for Livstid med Lensmandens Sanktion. De sørgede for, at Byvedtægterne overholdtes og at Byernes Erhverv foregik med rette Skik og Orden, saa der ingen Klage eller Ufred opstod; og dersom Klagemaal skete, da maatte de søge Parterne jævnede, at ikke langvarige og unødige Retstrætter paabyrdedes. Endvidere skulde de ombyde til offentlige Arbejder og Ægtkørsler, naar Turen stod paa, paase Vejenes Fremkommelighed og i det Hele udføre Kronens og Lensmandens Vilje. Som Godtgørelse for dette Ombud var Fogderne fritagne for visse Extraskatter samt for Ægtkørsler og andre offentlige Arbejdspligter.

Som Fogder kan nævnes:

I Taarnby: 1672 og 91 Jørgen Hansen. — I Sundbyvester: 1672 Suend Olsen, 1691 Lauridz Dirchsen. — Sundbyøster: 1672 og 91 Broer Jensen. — Kastrup: 1672 og 91 Niels Lauridsen. — Maglebylille: 1672 Hans Hansen, 1691 Jan Clausen. — Tømmerup: 1672 og 71 Dirch Cornelsen. — Ullerup: 1672 Jacob Jansen Raagaard, 1691 Claes Jansen Raagaard.

Retsvæsenet i de danske Byer udskiltes i sin Tid, da Hollænderne indførtes og fik deres egen Rettergangsmaade, af det gamle Amager Birk og kom til at danne en egen Jurisdiktion: Taarnby Birkething. Dette sorterede under Lensmanden og styredes først af en Thingfoged, en af Birkets større og mere fremragende Gaardmænd, som derfor havde sin Gaard

kvit og fri for Landgilde og fritoges for de fleste af de Tynger, som Fæstebønder havde; senere kaldtes han Birkefoged, og der fordredes en mere retslærd og studeret Mand til at indtage Stillingen.

Thingfogden var, som Sognets verdslige Overhoved, en betydelig Person, der baade kunde læse og skrive, hvad paa hin Tid var ret ualmindeligt. Desuden maatte han selvfølgelig kende de gamle Love og de Retsregler og Forordninger, som Kongerne og Rigets Raad foreskrev. En vigtig Støtte havde han iøvrigt i Thingskriveren, som var baade en retskyndig og med visse Kvalifikationer udrustet Mand, der medunderskrev paa Domme og Retsafgørelser.

Som Thingfogder findes nævnt, foruden Henrik Koltermann, Sundbyøster (1548), om hvem det kun kan formodes, at han indtog denne Stilling:

1585 Peder Holst, vistnok boende i Skelgaarde; 1611 Oluf Hansen, Sundbyøster; 1619 og 34 Hans Poulsen, Viberup.

Efter Christianshavns Anlæg indtraadte den Forandring i Retsordningen, at Thingfogden, der fremtidig udnævntes som Birkefoged, tillige blev Byfoged paa Christianshavn. Denne Ordning indtraadte omkring 1634 og varede til 1685, da Christianshavn henlagdes under Kjøbenhavns Bything. Medens Birkefogden tidligere boede paa Amager, skulde han i dette Tidsrum have Bolig paa Christianshavn, hvor der fandtes et Raad- og Domhus, for at han kunde være ved Haanden, naar hans Hjælp ved Dag- eller Nattetide gjordes fornøden[1]). Men fra 1685 havde flere af Birkefogderne igen Bolig paa Amager.

Thingstedet for Landsbyerne vedblev at være i Taarnby. 1662 befalede Kongen, at der skulde oprettes faste Thinghuse og Retsteder i alle Sognebirker[2]). Og vi se, at det i al Fald indtil 1701 fandtes i Taarnby, men flyttedes da til Sundbyøster, paa Svaneleje- eller Rødegaard, hvor det forblev indtil 1742.

[1]) Sæl. Reg. 29. 424.
[2]) Sæl. Tegn. 36. 363.

Retsdagen var Fredag. Retten bestod, foruden af Birkedommeren og Skriveren, af 12 Thingmænd, som Regel to fra hver af Sognets Byer. Bestillingen som Thingmand eller Stokkemand var et kongeligt Ombud, der fordeltes mellem de ældre af Bymændene. I Sager, der gjaldt Ære og Liv, tiltraadte Stokkemændene som Meddomsmænd. Men efterhaanden blev Birkefogden mere enevældig, og Stokkemændene fik ingen Indflydelse paa Sagernes Afgørelse. Gaardmændene forsømte at give Møde, saa der maatte tages Husmænd til faste Thingmænd, imod at de fik deres Huse fri for Skatter og kongelige Tynger. Fra omkring 1700 skulde kun 8 Mænd »skrives til Stokke« fra Gl. Amager og én fra Ny Amager, som da ogsaa hørte under Taarnby. Birkething.

Som Birkefoged paa Amager og Byfoged paa Christianshavn fordredes vistnok snart en i Statsadministrationen uddannet eller juridisk studeret Borger; men Embedet var neppe særlig godt lønnet, da det hyppigt skiftede Indehaver.

Vi skal nævne hele Rækken:

1634—36 Johan Lauritzen (Kastrup?). — 1636—54 Oluf Steen. — 1654 Peder Jensen Hellekrands. — 1654—58 Søren Jespersen. — 1658—63 Ingvold Carstensen. — 1663—64 Harder Bulcke. — 1664—66 Samuel Thomasen. — 1666—67 Anders Nielsen. — 1667—68 David Spormand. — 1668—74 Erik Pedersen Grøn. — 1674—87 Peder Villadsen. — 1685 Hendrich Schrøder (konst.?) — 1688—1708(?) Niels Pedersen, Kastrup. — 1708—20 Jens Pedersen Oldenburgh.

De ældre Thingfogders Lønning bestod for en Del af Retsgebyrerne, samt Frihed for Landgilde af deres Gaarde, hvilken regnedes til 3 Pund Korn. 1578 fastsattes, at der af hver Gaard i Birket skulde ydes 1 Skp. Korn (det saakaldte »Dommerkorn«) til Dommeren[1]), hvad der beløb sig til ca. 15. Tdr. Byg. Denne Kornafgift afløstes snart med Penge, nemlig 24 Skilling à 2 Mark af hver Gaard. Det var ofte forbundet med stort Besvær at faa Pengene ind, og der stod mange Restancer. Den samlede Aarsindtægt har antagelig i det 17.

[1]) Reg. o. a. Lande 11. 397.

Aarh. været omkring 100 Sletdaler, hvad der var en ganske god Gage paa den Tid.

Skriverens Løn bestod af en Del af Retsgebyrerne og Sportler. Vi finde nævnt som Skrivere: 1577 og 80 Lauritz Holst[1]) (eller Lauritz Skriver). — 1648 og 51 Hans Pedersen. — 1656 Jacob Estbennsen. — 1656—91 Hans Andersen Rønne. — 1691—98 Poul Iversen. — 1698—1727 Jonas Jonassen. — 1700 Christen Krøger (fung.). — 1725 Berthold Hovisch (konst.).

De Retssager, der paadømtes, kunde appelleres til Sjællands Landsthing, som højere Instans, naar de gjaldt Liv, Ære eller Gods. Men saadanne Sager var ikke sjældne; thi Retten var stræng. En stor Del af Dommene gjaldt Lejermaal, der straffedes haardt. Koldingrecessen af 1558 giver følgende Regler herfor: Ægtefolk straffes første Gang paa deres Gods og Penge til sidste Hvid; anden Gang paa deres Gods og med Landsforvisning; tredie Gang skulde Ægtemanden miste sit Hoved og Ægtekvinden skulde druknes. Den, der overbevistes om »Jomfrukrenkeri«, skulde bøde 9 Mark til Kvindens rette Værge og 8 Skill. grot til Retten. Der verserede gerne 1 eller 2 Lejermaalssager gennemsnitlig om Aaret for Amagers Vedkommende, hyppigst for Hollænderne, der havde bedst Raad til at bøde derfor, men ogsaa for de danske Amagere. 1631 blev en Mand fra Kastrup henrettet for Blodskam, og $^2/_3$ af hans Ejendele, 500 Sletdlr., tilfaldt Kronen. To Kvinder fra Kastrup og Taarnby maatte 1640 bøde med Livet for Lejermaal; de efterlod sig 557 Sletdlr. Iøvrigt var de fleste Lejermaalsbøder paa 6, 12 og 18 Dlr. for hver af Parterne, naar den formildende Omstændighed var tilstede, at de kunde indgaa Giftermaal. Senere sank Bøderne betydeligt. Præsterne skulde give Oplysning om de uægte Børn, der fødtes, og gøre aarlig Indberetning

[1]) Sikkert en Slægtning til den forannævnte Thingfoged Peder Holst. Lauritz Holst var 1579 Ladefoged paa Ladegaarden, derefter Ridefoged paa Amager. Han fik (1579—80) 9 Mark aarlig for at holde Kirkens Regnskab og 3 Mark for at skrive Kirketienden i Taarnby S.

derom. Af andet Sagefald indkom hyppigt Bøder, f. Ex. for Slagsmaal (4—18 Sletdlr.), for at forsømme Thinget (5 Sletdlr.), for at holde for stort Bryllup (15 Sletdlr.), for ulovlig Udskænkning (2 Sletdlr.), der tilflød Kronens Kasse.

Kirken i Taarnby var oprindelig Annex til Frue Kirke i Kjøbenhavn. Sammen med denne Hovedkirke og sikkert ogsaa Kirken i Magleby, samt flere andre Landsbykirker i Stadens Omegn, blev den 1474 af Paven overdraget til Kronen for at underlægges Universitetet. Kirkens Indtægter skulde tjene som Lønning for Universitetets Lærere, der til Gengæld skulde forrette Gudstjenesten, eller holde en Vikar dertil. Kronen synes dog at have erhvervet Højhedsretten over den; thi under Reformationskrigene gaves dens Indtægter i Forlening til Slotsskriver Peder Villadsen, som iøvrigt havde flere Ejendomme paa Amager, saaledes Raagaard. Der var indtraadt den Skik, at Kronen for at skaffe Midler til Krigsomkostninger ikke alene satte Kirkerne i Pant, men ogsaa forlenede Private med Indkomsterne af Præstekald, imod at de holdt Kapellaner til Tjenestens Udførelse. Peder Villadsen afstod 1538 Kirken »med Tilliggende« til Laurids Persen, som var Præst ved Allehelgens Alter under Frue Kirke. Han blev saaledes Sognets første reformerte Præst. Ved Kaldsbrevet, der udstedtes af Frue Kirkes Kapitel, paalagdes det ham at forkynde den evangeliske Lære, saaledes som en ret Sognepræst sit Sognefolk pligtig er[1]). Ikke længe efter ophævedes imidlertid Kapitlet, og efterhaanden som dets Kanniker eller Præster uddøde, henlagdes deres Embedsgods under Universitetet. Dette har formentlig ogsaa været Tilfældet med Taarnby Kald ved Hr. Laurids Persens Afgang 1542. Det ses, at Universitetet havde Patronatsretten, da Kaldet blev besat 1566, og siden har Kirken været i Universitetets Besiddelse.

Selve Kirkebygningen stammer sikkert tildels fra Kirkens Oprettelse, vistnok under Absalon. Den synes ikke under-

[1]) H. Fr. Rørdam: Kbh. Kirker og Klostre 81 og 206. Helweg: Den danske Kirkes Hist. til Reformationen 406.

gaaet nogen væsentlig Forandring siden den seneste Del af Middelalderen, undtagen den, at der er tilbygget tre Hvælvinger til Skibet. Den ældste Del af Skibet er bygget af Kamp- og Kridtsten, eller Kalksten; den bærer Spor af oprindelig rundbuede Vinduer nærmest Vaabenhuset paa Nordsiden. Disse er rimeligvis forandrede ved en delvis Ombygning, der skal have fundet Sted omkring 1512. Muligvis har da den ældste Del faaet indsat de første 4 Fag Krydshvælvinger fra Overgangstiden. Vaabenhuset mod Syd synes ogsaa da tilbygget, og en Ombygning af Taarnet synes samtidig at have fundet Sted. Senere er Skibet forlænget mod Øst med 3 Fag Krydshvælvinger, hvorved Kor og Sakristi er ombygget, vistnok 1577; thi da hentedes der Tømmer, Kalk, Mur- og Tagsten fra Stralsund og skibedes i Land paa Dragør. Næste Aar anskaffedes en ny Klokke, der kostede Penge for 1½ Læst Byg eller 54 gl. Daler. Den vejede 16 Lispund mere end den gamle, der solgtes til Giert Bøssestøber for 32 gl. Daler. — Det ældste Vaabenhus paa Nordsiden har, formentlig 1620, faaet indsat 3 Fag »Gewølter« (Hvælvinger) af *Kasper Bartholin* (1618—19 Universitetets Rektor), der ogsaa ved sin Død 1629 gav Kirken en ny Prædikestol og velsignede Alterfoden med ziirlig Prydelse[1]).

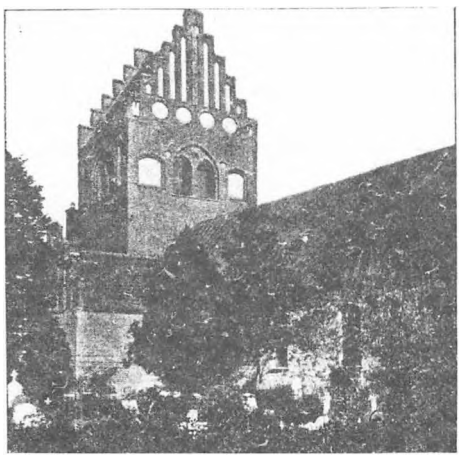

Taarnby Kirke.

Kirkens Indre giver et Indtryk af ærværdig Ælde ved sit store, med Krydshvælvinger forsynede Rum og sit enkle tarvelige Udstyr. 1700 skænkede Universitetets daværende For-

[1]) Trap: Danmark 3. Udg. II. 240.

stander, den tidligere Rektors Navner, Kaspar Bartholin, to Pulpiturer, som bære Universitetets Vaaben og følgende Mindevers forfattet af Degnen M. L. Widsted:

»Tak Kaspar Bartholin, Din Farfar Du har lignet,
Som Herrens Prækestol og Altar-Fod velsignet
Med ziirlig Prydelse, Du pyntet ogsaa mig,
For større Plads og Rum enhver berømmer Dig.
Min trofast Hyrdes Bøn, Du lod Dig gaa til Minde,
Saa snart han bad for mig, Du gavmild lod Dig finde
At ziire Kirken smukt med Pulpiturer toe
Gud lønne derfor Dig i ævig Himmel-Ro.«

Forskellige andre Velgørere har betænkt Kirken med mindre Gaver.

Over Midtergangen hænger et Skib, samt 4 Malm-Lysekroner, af hvilke den største er skænket af Præsten M. Anchersen 1721. Vinkanden bærer følgende Inskription: *Rectoro Magnifico Johanne Wandalino, Procuratore templi Ola Romero.* Kalken: E. P. V. 1667. Oblatæsken: *Prokuratore Casparo Bartholouno MDCCI.*

Orglet, der er købt af Citadellets Kirke, blev skænket 1725 af Sognets Beboere som en Takkegave, fordi Kirken og Sognet under den langvarige nordiske Krig blev bevaret for Ildsvaade og tjendtligt Overfald. Til Organist valgtes en Søn af Skolemesteren, Lund, som derved fik opfyldt et inderligt Ønske og lagde sin Taknemlighed for Dagen ved at klæde sig i Amagerdragt, som han bar til sin Død. Hans Løn blev sat til en Skp. Byg af hver Gaard.

Kirkens to Klokker er støbte af Ahasv. Koster og v. d. Hart 1678 og 1688. Endelig findes et gammelt Uhrværk (Skiven fornyet 1820).

1746 blev den østre Gavl, Degnestolen og Alterbilledet repareret; senere er et nyt Alterbillede indsat (malet af Roed). Over den øverste Stol tilhøjre hænger en Tavle, anbragt af Præsten Professor Wandal til Minde om Kong Frederik d. 5.s Besøg i Kirken ved et Amagerbryllup.

Kirkens *Indtægter og Udgifter* fremgaar af et Regnskab for

1577—83 i Konsistoriets Arkiv (Nr. 132 fol.) Herefter var Kornindtægten — Tienden:

1577: 19½ Pund 9 Skpr. Byg.
2 — Rug[1]).
33 Skpr. Vikker.
107 Tdr. Havre.

1579: 3 Læster 8 Skpr. Byg[1]).
1½ Pund 5 Skpr. Rug.
104 Tdr. Havre.

1581: 30 Pund Byg.
36 Skpr. Rug.
13 — Vikker.
109 Tdr. Havre.

Altsaa gennemsnitlig et Par Hundrede Tdr. af de forskellige Kornsorter, omtrent en Tiendedel af Sognets Avl.

Af Pengeindtægter finde vi det første Aar:

For en rød hjelmet Stud, som Hr. Jørgen (Præsten) gav til Sjælegave ..... 40 Mark
Claus Hansen til Sjælegave ..... 4 —
Tavlepenge til Jul ..... 5½—6½ ß
— - Paaske 6—10 -
— - Pinse ..... 6—4½ -
Kirkens samlede Indtægt i Korn og Penge var 1577 ..... 704 Mark 4½ ß
Udgiften ..... 484 — 4½ - 2 Alb.

Dersom dette Aar kan regnes for et Middelaar, hvad det synes at kunne, har Kirken lagt sig et Par Hundrede Mark (senere Daler) op om Aaret. Den havde ogsaa ret gode Midler. Det ses, at Bønderne undertiden laante Penge af den og ofte skyldte betydelige Restancer. I Begyndelsen af det 17. Aarh. havde den samlet et Fond, hvoraf den kunde udlaane 300 Dlr. til en anden af Universitetets Kirker, Fossie i Skaane. Kirken havde et usædvanlig stort Sogn; meget taler for, at

[1]) Et Pund Byg var 24 Skpr.; et Pund Rug 20 Skpr. En Læst var 12 Pund.

en Del af det gamle Magleby Sogn ved Hollændernes Overtagelse af deres By er bleven tillagt Taarnby Sogn, saaledes Maglebylille, muligvis ogsaa Kastrup. Omkring 1660 angives Indtægten til 30 Pund Byg; men der fulgte, som vi se af Regnskabet, ogsaa Rug- og Havretiende, der imidlertid kan have været skænkede til andre Formaal. Det fremgaar desværre ikke, hvorledes Udgifterne er anvendte; formentlig afholdtes der Udgifter til Skolen og til Degnens Lønning.

Præsteembedet regnedes — i al Fald senere — til et af de bedste i Stiftet. Præstetienden, der vel nok var den væsentligste Del af Indtægten, udgjorde antagelig en lignende Sum som Kirketienden. Alene af Ladegaarden blev Præsten efter dens Bortforpagtning tillagt 3 Pund (12 Tdr.) Byg, idet Præsten Jørgen Nielsen Richardsen 1588 klagede over, at han ingen Tiende havde faaet af Ladegaarden, siden den var bleven forbedret og Kronen atter havde overtaget den, medens saadan tilforn var ydet; og Kongen bestemte da, at der skulde svares til Præsten 3 Pund Korn[1]).

Tienden synes iøvrigt udskreven efter Kærven paa Marken, men betaltes gerne med Penge. Det ses af Thingbøgerne, at Præsten i 1630erne havde en Mængde udestaaende Fordringer paa Tiende, som han maatte lade inddrive ad retslig Vej.

Til Embedet hørte en større Præstegaard. Præsten Hans Klavsen Jæger havde endogsaa to Gaarde, idet han foruden Præstegaarden havde en anden Gaard i Fæste. 1650 søgte han Kongen om, at han og Hustru maatte beholde Fæstegaarden i begges Levetid, fri for Landgilde, Ægt og anden Tynge. Han henviste til, at hans Hustrus Moder, Ane Wiboldtz, havde tjent Kong Christian d. 4. i 46 Aar, og at hans Moder havde tjent Dronning Anna Catharina i 7 Aar som Kammerpige, hvorefter Majestæterne gjorde hendes Bryllup paa Kjøbenhavns Slot 1606[2]). Ansøgningen ses ogsaa at være bleven bevilget, idet Hr. Hans Klavsen endnu 1668 havde begge Gaarde.

[1]) Sæl. Regn. 13. 39.

[2]) Indk. Breve til Danske Kancelli.

Til Gaarden lagdes 1704 en af Kongens store Enge, skænket af Grevinde Elisabet Helene von Vieregg, der dette Aar opholdt sig nogle Maaneder paa en af Skelgaardene og var under Omsorg af Præsten, Professor Fleischer. Hun fødte i Juni Maaned en Søn, hvortil Kongen var Fader. Hun døde 9 Dage efter at Fødselen var overstaaet. Barnet, der døbtes Frederik Gyldenløve, levede kun 8½ Maaned. I Taknemlighed mod Præsten skænkede Grevinden før sin Død med Kongens Samtykke til Præstegaarden Indtægten af den af de store Kongens Enge, der senere kaldtes Præsteengen. Præstegaardens Hartkorn var 1686 ca. 12 Tdr.; 1718 ca. 8 Tdr.

Embedets Indtægter angives 1728 — foruden Indtægten af Præstegaarden — til 1000 Rdlr., der fremkom saaledes:

Præstetienden 353 Tdr. Byg à 1 Rdlr.	353	Rdlr.
Kvægtiende	87	—
Højtidsoffer	210	—
Accidenser og Tavlepenge	300	—
Indtægt af »Præsteengen«	50	—
Ialt...	1000	Rdlr.

Men der hvilte ogsaa betydelige Udgifter paa Kaldet. Præsten havde Omsorg for de Fattige og Syge, som Sognets Fader, samt for Skoleundervisningen. Han svarede Studieskat til Universitetet, »Cathedratico«, der 1692 var 2 Rdlr. 2 Ortug. Senere paahvilte Embedet som fast Afgift til en Kapellan 250 Rdlr. Under Krigsforhold maatte ogsaa Præsterne bløde haardt, og særlig under Enevoldskrigene. 1711 udskreves saaledes hos Præsten i Taarnby 550 Rdlr. i personligt Krigsstyr. 1720 gav baade den gamle, Mag. Danchel, og den nye Præst, Professor Anchersen, henholdsvis 120 og 230 Rdlr. til Krigskassen. 1722 udskreves 200 Rdlr., samt aarlig i flere Aar 60 Rdlr. af Kaldsindtægterne. 1729 maatte gives i Brandstyr til Kjøbenhavns Opbygning af Præsten 46 Rdlr., af Degnen 9 Rdlr.

Baade Enkebolig og Degnebolig synes fra gammel Tid at have hørt under Præstegaarden og var fri for alle Skatter og Tynger.

Kaldsretten til Præsteembedet forblev indtil Enevælden hos Universitetet, der vaagede over denne Myndighed, som ogsaa havde en økonomisk Betydning, idet Universitetslærerne her havde en Post at falde tilbage paa, naar de afgik. Menigheden fik sjælden et Ord at sige ved Præstevalget, skønt Kirkeordonansen af 1539 stillede den ret frit i saa Henseende, endsige Lejlighed til at høre den, der søgte Embedet, forinden han blev kaldet. Snarere gjorde der sig Paavirkning gældende fra oven. Da Sognets anden lutherske Præst, Dr. Lauritz Nielsen, døde (1566), ønskede Universitetet en af dets andre Præster, Hans Lauritzen i Søllerød, Svoger til en af Universitetets Professorer, kaldet; men Embedet blev givet til Jørgen Knudsen fra Melby, der var Svoger til Slotsfogden paa Kjøbenhavn, som ønskede ham ansat. Universitetsprofessorerne saa det for rettest at bøje sig for Slotsfogdens Ønske, da han stod højt ved Hove og kunde gavne dem paa andre Maader. Jørgen Knudsen forblev i Embedet til 1579. Da han 1577 skulde antage en Kapellan, gav dog Beboerne ret udtrykkeligt deres Utilfredshed tilkende i en Klage over denne. Det hedder i Indberetningen til Kongen om Sagen, at Beboerne ikke vilde modtage den nye Præst, Hr. Troyels, og stillede sig »fast moduillige emod hanum j mange Maader«. Kongen lod dem gennem Lensmanden give Tilhold om, at anname den Præst, der skikkedes dem, og beordrede de modvillige tiltalte og alvorligt straffede[1]). Hr. Troyels blev her imidlertid ikke ret længe og fik ikke Embedet; thi Jørgen Knudsen efterfulgtes 1579 af Jørgen Nielsen Richardsen (Cimber), som døde i Aaret 1600.

Præsterne valgtes derefter ofte blandt Universitetes Professorer, for hvem Kaldet efterhaanden blev en udmærket Retrætepost. Da Besættelsen 1600 fandt Sted, holdt de stærkt paa en Kollega, Magister, Professor Laurits Skavbo (Scavenius), hvis Pengesager var derangerede. Han fik ogsaa Embedet, skønt Kronens Kansler ønskede en anden. Fem Aar efter blev han Biskop i Stavanger. Det fejler neppe, at den,

[1] H. Fr. Rørdam: Kbh. Univ. Hist. II. 750. Sæl. Tegn. 13. 353.

som Kansleren 1600 ønskede ansat, blev hans Efterfølger. Det var Magister, Professor Klavs Hansen Jeger. Aaret efter giftede han sig, 50 Aar gl., med Dronningens Kammerpige. Han forblev i Embedet 34 Aar. De sidste Aar (fra 1636?) var hans Søn, Hans Klavsen Jeger, Kapellan eller kunstitueret; han synes at have mistet Embedet paa Grund af en Forseelse ved Nadverens Uddeling, men Kongen benaadede ham med et Aars Suspension. 1639 fik Sønnen Faderens Embede paa Kongens Anbefaling og virkede i Kaldet i 30 Aar[1]).

En Liste over samtlige Præster i Taarnby fra Reformationen indtil Frederik d. 4.s Tid følger:

1538—42: *Laurids Persen* (tidl. Vikar ved Allehelgens Alter under Frue Kirke).

1542—66: Dr. *Laurits (Lars) Nielsen* († 1566; begravet udenfor Kordøren).

1566—79: *Jørgen Knudsen* (fra Melby. 1577 var en Hr. Troyels Kapellan).

1579—1600: *Jørgen Nielsen Richardsen (Cimber)* († 1600).

1600—05: *Prof. Mag. Lavrits Klavsen Skavbo (Scavenius)* (senere Biskop i Stavanger).

1605—39: *Prof. Mag. Klavs Hansen Jeger.*

1639—69: *Hans Klavsen Jeger* (Søn af forn. Kap. 1637. † 1676).

1669—91: *Mag. Laurits Hansen Grønbeck* (Fra Holmens K.).

1691—1701: *Hans Poulsen Fyhn* (Kap. 1684).

1701—11: *Prof. Mag. Esaias Fleischer* († under Pesten 1711; hans Enke levede til 1747).

1711—20: *Mag. Folchmar Danchel* (1719 var Prof. *Bircherod* konst.)

1720—26: *Prof. Mathias Anchersen* (til Trinitatis K. Senere Biskop i Ribe).

I Kirken og paa Kirkegaarden findes Gravsten over nogle af disse Præster og deres Hustruer med følgende Inskriptioner[2]):

[1]) H. Fr. Rørdam: ff. Sted III. 617. Sæl. Tegn. 26. 192.

[2]) Meddelte af Hr. C. F. Bruun, en Søn af Præsten L. D. Bruun, Taarnby (1791—1839).

Over Lauritz Nielsen, som døde 1566 og ligger begravet i Kirken:

Clauditor hoc tumole Laurentius en Nicolai
Vir pius et doctus candidus atqve probus
Pastor ad hoc, Templum fuit amis bis duodemis
Unde Deo gratus cælica regna tenet
Anno post M D sexagena qvoque sexto
Victoriaqve nona Martius lice tulit.

Over Jørgen Knudsen (1566—79), begravet udenfor Kordøren, en Sten med gammel gothisk Skrift fra det 16. Aarh.:

Disse ringe Arbeyd hafuer jeg Karen Jacobs gjort til min kjære Broders ymenige Hokommelse:

Her hviler Inger & Hr. Jørgens Been
Toe Husbonder hun forsende
som ligger og hviler under sin Steen
Fik alle en salig Ende.

Over Jørgen Nielsen Richardsen, død 1600, begravet i Kirken:

Hic jacet
Georgius Nicolai Ricardi F. Cimber
Hano Ecclesiam qvi doiccit
Pastor fidelissimus
Anno totos
XXI
A° D^ni MDC
M Mart.
XXXI.

Over Lauritz Hansen Grønbek, død 1691, og Hustru, død 1715, begravede paa Kirkegaarden:

Herunder hviler
Højædle og højlærde Mand
salig *Lauritz Hansen Grønbek*
fordum Sognepræst til Menigheden
fød udi Aarhuus udi Jylland 1631
død her paa Stedet Aar 1691
med sin elskelige Hustru

Elisabeth Hendriks Datter Mandsfeldt
fød udi *Hollænder* Præstegaard her paa Landet
Aar 1636 død den 25 April Aar 1715.
Gud forlene dennem med alle retsindige Christne
En glædelig Samling udi de
Retfærdiges Opstandelse
En nidkiær Herrens Præst her hviler i sin Grav
Som dette hele Land vel veed at sige af.

Over Esaias Fleischer, død 1711:

»See Læser hvem i Muld, her under denne Steen
Udi sin Jorde-Blee nedlagde sine Been.
Mag. *Esaias Fleischer*,
Assessor Consistori Prof. ved det Kongelige Universitet i
Kiøbenhavn og Sognepræst til Taarnby Menighed
paa gammel Amager«

Han døde 1711, 42 Aar gl. Hans Hustru, født Grønbek, der ligger i samme Grav, overlevede ham i 36 Aar.

Degnekaldet, der ogsaa var underlagt Stiftet, blev nærmest et Sekretariat under Præsteembedet. Degnen ansattes oprindelig af Biskoppen; men senere mente Universitetet sig ogsaa berettiget til at kalde ham. 1659 opstod saaledes en ret komisk Strid mellem disse Autoriteter, fordi de hver for sig havde ansat en Degn i Taarnby i Stedet for Hans Faxe, som Svenskerne 1658 jog en saadan Skræk i, at han sporløst forsvandt. Begge fastholdt, at Ansættelsen skulde tages gyldig. Men da Sognet ikke vilde lønne to Degne, maatte Sagen gaa til Kongens Afgørelse. Langt om længe — det var jo Krigstid — lod Kongen (1661) nedsætte en Kommission til at afgøre Striden. Denne erklærede, at Biskoppens Kaldelse burde staa ved Magt og at Niels Nielsen (fra den af Svenskerne ødelagte Kirke ved Nørreport) beholdt Embedet, medens den anden, vistnok en Søn af Præsten Hans Klavsen Jeger (Klavs), skulde være hans Substitut, eller vel nærmest Skolemedhjælper; Klavs Jeger nævnes endnu 1678 som Substitut ved Degnekaldet, der da var underlagt og administre-

redes af Kjøbenhavns Skole. Senere finde vi baade en Degn og en Skolemester, ansatte af Biskoppen.

Som Degne kan nævnes i denne Rækkefølge:

Martinus Wittrup, *Lauritz Mortensen (Widsted)*, *Nicolai Thrane*, *Hans Faxe* (til 1658), *Niels Nielsen* (1659—75), *Jochum Halling* (1675—1708).

Om Hans Faxe fortæller Historien, at han tabte Maal og Mæle og forsvandt midt under Gudstjenesten, da den svenske Konge Carl Gustav med Følge, der under Krigen 1658 gik i Land paa Amager, pludselig traadte ind i Kirken. Ingen saa ham siden. Han var en gammel afskediget Præst, der havde faaet Degnekaldet som Forsørgelse. Formodentlig har han mistet Besindelsen og kastet sig i Søen.

Over Jochum Hallings Hustru findes en Gravsten med følgende Inskription:

Birgitte Kirstens Datter
Alte Welt
Fød i Holbæk Anno 1666
Død i Taarnby Anno 1711.
Hun efterlod en Mand saa god
Som hendes halve Hjerte
Som denne Graf udhuggen gaf
Med Hjerte-Sorg og Smerte.
Jochum Halling
Menighedens Sognedegn i 33 Aar.

Skolen fik neppe nogen Betydning før Frederik d. 4.s Tid. Kun faa af Bønderne lod endnu deres Børn undervise, udover den Undervisning, som Præsten og Degnen gav dem ved at »katekisere« med dem i Kirken efter Gudstjenesten. Christian d. 4. paabød dog Bønderne i de større Landsbyer at holde en Skolemester og et lidet Skolehus; det blev iøvrigt Skik, at Degnene en Gang om Ugen skiftevis skulde holde Læsning med Ungdommen omkring paa Gaardene; hertil antoges saakaldte »Løbedegne«. Omkring 1650 paabød Frederik d. 3., at der skulde oprettes Skoler i alle Byer, hvor saadanne ikke

fandtes, og en tarvelig Undervisning gaves til de Børn, der havde Tid og Lyst til at lære noget.

Møllen i Taarnby anskaffedes 1577, vistnok for Kirkens Regning. Vi se nemlig, at der i Kirkens Regnskab for dette Aar findes opført: Jern til Mølleaxlen fra Stralsund; en Mølleste fra Landskrona 15 gl. Dlr.; Willem Kempe for en Mølleaxel 8 gl. Dlr.; Peder Møller for Vindfangen til Møllen o. s. v. 1600 finde vi endnu Navnet Lauritz Møller i Taarnby; men senere mærke vi intet til Møllen, saa den synes nedlagt allerede i det 17. Aarhundrede.

Sognets Skattebyrder var i det 16. Aarh. endnu ikke særlig tunge eller talrige. De gamle faste Afgifter var Landgilde- og Gæsteriafgiften, samt Tienden. Landgilden (Jordebogsafgiften) var oprindelig 2 Pund (8 Tdr.) Byg af hver Gaard, senere endvidere 2 Tdr. Havre. Gæsteriafgiften (der ogsaa hørte til Jordebogsafgiften) regnedes byvis og svarede til omtrent 1/4 Ko, 1 Faar, Svin, eller 2 Lam, 1 Gaas og 4 Høns, samt 1 Dlr. i Penge af hver Gaard. Hvornaar disse Afgifter afløstes med Penge ses ikke; men endnu omkring 1700 svaredes de efter den gamle Regel og vistnok ogsaa tildels in natura.

Under den lange Fejde med Sverig i 1560erne begyndte »Landehjælpen« til Flaaden at stige; Udskrivning af Penge- eller Madskat fandt Sted hvert Aar. Hver Bonde skulde give 2 Dlr., eller 6 Mark danske. Madskatten, der først svaredes af de jordegne, strakte sig snart til alle, i al Fald Øl- og Brødskatten. Hver 20 Bønder skulde give 20 Tdr. Øl til Flaaden, »den rige hjælpe den fattige«, eller hver 10 Bønder skulde give 10 Tdr. Øl og 5 Tdr. Brød o. s. v. Indkvartering fandt ikke sjælden Sted paa Amager. 1567 se vi, at Kongen, for ikke at besvære Undersaatterne omkring København, havde ladet de udskrevne Orlogsmænd forlægge paa Amager. Bønderne i Smørum og Olstykke Herreder skulde da svare til deres Underhold en Afgift (Madskat) nemlig af hver 10 Gaardmænd: 6 Sider Flæsk eller lige saa meget Kød,

1 Fjdg. Smør, 2 Skp. Gryn, 4 Tdr. Brød (Kavringer), 10 Tdr. Øl og 4½ Mark til at købe Sild og anden Fisk for. Samme Aar lagdes en Skat paa Husdyr fra 1 til 4 Skill. af hvert, hvad der førte til den senere Kvægskat.

I 70erne fulgte Udskrivning til Afbetalingen af Rigets Gæld: 2 Rdlr. af hver jordegen Bonde og 1 Rdlr. af hver Fæstebonde, samt Madskat til Udrustning mod Fribyttere, en Udskrivning, der ogsaa strakte sig gennem 80erne.

Den almindelige Landehjælp (Extraskatten) var 1 Dlr. af hver Bonde; Husmænd og »Embitzmend« (ɔ: Haandværkere) samt Tjenere ydede kun ½ Dlr., medens »Pebersvende« (ɔ: Handlende) ogsaa ydede en hel Daler. Denne Ydelse blev snart en fast aarlig Afgift, og der kom efterhaanden mange andre til.

Extraskatten, der for Taarnby Sogn hidtil havde andraget omkring 140 Dlr. aarlig, blev i Christian d. 4.s Tid ofte dobbelt og undertiden tredobbelt paabudt. Desuden paabødes jævnlig baade Madskat (Flæskeskat) og Kornskat. Kornskatten udskreves dog, saavidt ses, første Gang 1643 og med 1½ Skp. Byg af de hele, 3 Fjdk. af de halve Gaarde. 1645 steg den til 1 Td. Rug, 1 Td. Byg og 1 Td. Havre af de hele og Halvdelen af de halve Gaarde. Senere gik den dog atter ned i Reglen til 1 Skp. Rug og 1½ Skp. Byg af de hele og Halvdelen af de halve Gaarde.

Som nye Udskrivninger paabødes 1646 en Kobber- og Tinskat, nemlig 4 Skaalpd. Kobber af hver fulde Gaard; Præstegaarde maatte give 4 Lispd. Kobber og 2 Lispd. Tin. 1647 paabødes en Tiendeskat paa 4 Rdlr. af Enhver, der var Ejer af Konge- eller Kirketiende.

Udskrivningerne fandt Sted til forskellige Terminer; de skulde gerne falde til Mortensdag, Mikkelsdag, Paaske eller Sct. Hansdag, men ogsaa undertiden til andre Tider paa Aaret. Som Regel fandt Opkrævning kun Sted fire Gange aarlig.

Under Udrustningerne til Svenskekrigen (1658—60) paalagdes flere nye Skatter. Saaledes Kvægskatten paa indtil en Mark af hvert Hoved. Denne beløb sig for Taarnby Sogn til

ca. 155 Sletdlr. Den største Udskrivning var den maanedlige Contribution paa 1 Ortt. (Mark 24 Sk.) af hver Gaard, Halvdelen af de halve, samt af Ugedags-Gaarde (de mindre Gaardmænd, der ydede Ugedagstjeneste). Kontributionen beregnedes maanedlig, men opkrævedes kvartalsvis. Endelig udskreves en betydelig Forsvarsskat af Hovedstadens Omegn, nemlig 20 Speciedlr. af hver Hel- og 10 af hver Halvgaard; Pebersvende, Haandværkere og Tjenere dog kun »en enkende Daler«. Desuden maatte baade den oprindelige Extraskat (Pengeskatten), Madskatten og Kornskatten, som saa at sige var bleven faste Ydelser, betydelig forøges.

Alle disse Skatter dannede Grundlaget for den senere Hartkornskontribution efter Matriklen, der af Christian d. 5. lagdes til Grund for en mere samlet Beregning af Ydelserne til Staten.

Tienden, der deltes i tre Dele: Konge-, Kirke- og Præstetiende, svaredes — hver for sig — efter særegne Bestemmelser eller Overenskomster mellem Yderne og Nyderne. Kongetienden af Taarnby Sogn androg 1590 omkring 96 Tdr. Byg og 46 Tdr. Havre. Havren havde Biskoppen, medens »thet haarde Korn« ydedes paa Ladegaarden »wdi Straaene« og »kandt skylde 2 Lester Korn«. Tienden var underkastet stærke Svingninger efter Avlen. 1610 regnedes Kongetienden til 140 Tdr., 1611 til 88 Tdr. Byg; men 1624 synes den ved Ladegaardens Bortforpagtning fastsat til 3 Læster Korn (144 Tdr. à 6 Skpr.), som Bønderne havde at svare. Dertil kom Havretienden, som Kongen 1560 havde overdraget Superintendenten (Biskoppen) over Sjællands Stift, vistnok som Erstatning for Tab i Embedsindtægter[1]). Kongen søgte gerne Tienden bortforpagtet eller afløst med en fast Ydelse. 1649 fik Peder Pedersen, som da var Skriver paa Kongens Bryggers (senere Borgmester), Konfirmation paa Opkrævningen af Kongetienden (Bygtienden) for Taarnby S. for sin og Hustrus Livstid, imod at svare deraf for de 3 Læster Byg[2]). Han havde

[1]: Kronens Skøder. I. 64.

[2]: Sæl. Reg. 22. 100 og 24. 317.

den endnu 1664. Tienden toges i Kærven. Efter Svenskekrigen se vi en Ordre fra Ridefogden om, at hvem der havde saaet »til Halned« med Bonden, maatte ikke føre Høsten af Grunden uden Tilladelse. Efter ham havde Sognemændene Tienden i Forpagtning og fik 1674 Konfirmation derpaa imod at svare 3 Læster godt rent Korn[1]). 1680 maa Præsten »Hr. Laurs« (Lauritz Grønbeck) havt Kongetienden i Forpagtning; thi der afkrævedes ham da Prinsessestyr 60 Dlr. (½ Dlr. pr. Td.) »af Taarnby Kongetiende, som er 120 Tdr.« (formodentlig efter det reducerede Maal, da der krævedes 8 Skpr. til 1 Td.). 1688 skødede Kongen ogsaa Bygtienden til Biskoppen som Erstatning for Tab i Jordegodsindtægt, som denne havde lidt ved Rytterværsenets Udvikling. Tienden regnedes da til 148 Tdr. 4 Skpr. Byg og ansloges til en Værdi af 200 Rdlr.[2]). Snart efter ses Indtægten deraf henlagt til Roskilde lærde Skole. 1711 paadømtes ved Højesteret en Sag mellem Rektoren ved Skolen, Peder Schade, og Taarnby Sognemænd angaaende Betalingen af de kgl. Skatter af Tienden, hvilke Sognet mærkelig nok tilpligtedes at betale[3]). Senere havde Sognet Korntienden i Fæste, medens Havretienden stadig betaltes til Stiftskassen vistnok med 20 Rdlr. aarlig.

Kirketienden var, som vi allerede har set, i det 16. Aarh. meget variabel i Størrelse; 1577—81 fra 80 til 154 Tdr. Byg, 6 à 8 Tdr. Rug, 2—5 Tdr. Vikker og 104—109 Tdr. Havre. 1667 fik en Hr. M. Winding Brev paa Kirkens Indkomst for sin og Hustrus eller Barns Levetid[4]).

Præstetienden har antagelig udgjort en lignende Sum; men vi se Intet herom før 1728, da den ansættes til 353 Tdr. Byg à 1 Rdlr.

Husbondhold var en Landgilde-Afgift, som svaredes af de jordløse Huse, »Gadehussteder«. Der ydedes af hvert Hus oprindelig 2 Mark aarlig. Senere (omkring Aar 1700) skelnedes mellem »hele« Huse med Jord, som svarede 1 Rdlr., og

[1]) Bilag LXII.

[2]) Rigsark. Top. Saml. Amager, samt Rentek. Expeditionsprotokol Nr. 7. 164.

[3]) Provindsark. Dok. til Justitsprotokol. 1798.

[4]) Kirkehist. Saml. 4 R. I. 734.

»halve« Huse uden Jord, som svarede ½ Rdlr. Thingmænd og andre Bestillingsmænd var fri for denne Afgift. Sognet havde 1611: 40 Huse, 1718: 70 hele og 73 halve Huse, hvis aarlige Afgift beløb sig til ca. 100 Rdlr.

Jordskyld var en Afgift paa Erhverv ved Industri og Handel, maaske nærmest en Art Leje- eller Erhvervsafgift, der senere gik over til at være en Grundafgift. Det ses, at Smeden og Væveren i Taarnby 1581 svarede hver 2 Mark Jordskyld til Kirken. Senere svaredes af Møllerne i Jordskyld 1 Rdlr. af hver. Der fandtes 1718 vistnok kun to Møller i Taarnby Sogn, begge i Sundbyerne, foruden Oliemøllen, der holdtes for »et Manufaktur«, hvorpaa der havdes kgl. Privilegium og hvorfor Ejeren ikke vilde bekvemme sig til at betale noget.

Ægt og Hoveriarbejde — »Ugedagsgjerning« — har de danske Bønder efter gammel Skik maattet udføre til Ladegaarden og Slottet, men Vordnedskab har ikke været kendt paa Amager. 1529 klage allerede Beboerne i Ullerup over, at de besværes med uskællig Tynge, endogsaa daglig i Saa-, Høst- og Pløjetiden. Kongen svarede, at de foruden at udrede deres rette Landgilde og Gæsteri var pligtige at gøre »Landægt«, som de plejede fra Arilds Tid, og desuden slaa og indhøste (hver?) to Læs Hø til Ladegaarden; alt øvrigt Arbejde skulde de være fritagne for imod at svare ½ Lødemark[1]).

Det var en Afløsning, der fandt Sted; men hvorlænge varede den? Naar Betalingen ikke erlagdes, blev de naturligvis tilsagte til Arbejde igen; Afløsning var ikke almindelig paa Øen. 1532 se vi, at »Amage Bønder« tilsiges at gøre den Dæmning foran »Rosbæk Mølle« (Svaneml.?) istand, som de plejede og var pligtig til; 1573 paabydes dem at bryde Sten paa Amager til Fundament for Fæstningen.

Da Ladegaardsmarken 1579 blev bortforpagtet til Hollæn-

[1]) Bilag IX.

derne, fik de danske Bønder Paalæg om at hjælpe til med at høste Engen foran Slottet (Kongens Enghave), hvad de vægrede sig ved, saa de truedes med Tiltale og Straf. 1582, 27. Okt. befaledes dem, at de herefter aarlig skulde slaa og høste Enghaven ved Stranden og ligesom hidtil køre Sand til Ballast til Kongens Skibe, da de nu efter Ladegaardens Bortforpagtning er fri for Ægt og Arbejde dertil — og det falder Amtets andre Bønder besværligt at drive Avlen til Ladegaarden udenfor Staden, foruden Ægter og anden Tynge, der daglig paahviler dem[1]).

Senere se vi, at Amagerne maatte hente Brænde, age Møg fra Slottets Stalde, deltage i Opfyldningen paa Christianshavn, Brolægning af Kongens Nytorv osv.[2]). Christian d. 4. lod opgrave Kampsten paa Amager til Tøjhusets Bygning.

At det Arbejde, der udførtes, ikke har været ringe, fremgaar af, at Bønderne, da Ladegaarden 1624 igen gaves i Forpagtning til Hollænderne, selv tilbød at svare 300 Speciedaler aarligt for Afløsningen deraf. Imod at de svarede denne Sum, fritog Kongen Gaardmændene for Pløjning, Høsten og alt andet Arbejde; men Husmændene skulde svare 1 Speciedaler hver for deres Part. Afgiften af de 300 Specier fordeltes saaledes, at hver af Sognets Gaardmænd skulde svare 4 Rdlr. af en hel Gaard og 2 Rdlr. af en halv eller forarmet.

Denne Afløsningssum var mere end Hollænderne svarede i Landgilde af hele deres By. De danske Bønder paalagdes i det Hele langt større Skatter og Byrder end Hollænderne, saa mange af dem gik efterhaanden i Armod og maatte gaa fra Gaardene. 1674 maatte Kongen nedsætte Afløsningssummen til 150 Rdlr. aarlig, »indtil vi efter Tidernes Lejlighed anderledes tilsigendes vorder«[3]).

Ægtkørselen var ikke indbefattet i Afløsningen; men det synes, at den, i al Fald før Enevoldstiden, ikke var overdreven streng. Der høres ingen Klager over den, og vi har kun enkelte Tilfælde at holde os til. 1627 gaves Ordre til 80 danske

[1]) Kanc. Brevb. 1571—75, 247. 1580—83, 555. 560.

[2]) Sæl. Reg. 12. 387; 14. 50; 22. 87. Sæl. Tegn. 15. 119 og 128. Sæl. Tegn. 40. 716.

Bønder om, at hver skulde hente 2 Læs Brænde til Hoffet »for Fyldest«, formentlig for Godtgørelse i Brændsel eller Gavntømmer[1]). 1641 blev tilsagt at møde med en Vogn med to Heste fra hver Gaard til at føre Hr. Niels Trolles Gods til Roskilde. 1658 ses tilsagt 110 Vogne fra Amager til Hoffets Befordring til Frederiksborg. Senere bliver Rejserne vistnok langt hyppigere, hvad vi skal komme tilbage til.

Kronens samlede Indtægter af de danske Byer var i Tiden indtil Enevælden omtrent følgende aarlige Ydelser:

Landgilde:	ca. 600	Tdr.	Byg
	— 125	—	Havre
	— 70	Stk.	Gæs
	— 280	—	Høns
Gæsteri:	— 21	—	Køer
	— 50	—	Faar og Lam
	— 20	—	Svin
	— 136	Dlr.	i Penge.

Disse Ydelser repræsenterede antagelig en Sum paa

	13—1400	Rdlr.[2])
Hoveriafløsningen udgjorde	300	—
Kongetienden	200	—
Husbondhold og Jordskyld	12	—
Extraskatter anslaas til	300	—
Fæste- og Stedsmaal	150	—
Sagefald	138	—
	2,500	Rdlr.

Dertil kom Told og Sise, som udgjorde et ikke ringe Beløb.

[1]) Herfra stammer rimeligvis den Brændeudvisning, som Amagerne senere har havt.

[2]) 1 Dlr. (Sletdlr.) var 4 Mark; 1 Rdlr. 6 Mark.

IV. KJØBENHAVNS SPISEKAMMER.

Fra Grevefejden til Svenskekrigen.

Under Grevens Fejde: Stadens Forraadskammer. — Torvehandel. — Vejene (med Kort). — Broer: Bropenge. — Skovvæxt: Dragør Lund. — Brændeudvisning. — Jagten. — Befæstningsanlæg. — Christianshavn anlægges. — Amager Port. — Kjøbenhavns Spisekammer (under Svenskekrigen). — Paa Krigsfod. — Taxt paa Amagervarer. — Fjendens Landgang. — »Svenskernes Harejagt«. — Beboernes Indeslutning i Staden. — Øens Pantsætning. — Hjælp med Fødemidler. — Byernes Genoprejsning. — Opgørelse med Kronen.

LIGE fra Absalons Dage har Amager været nøje knyttet til Kjøbenhavn, baade som Værn for Byen og som Borgens Taffelgods. Øen dannede lige som en Skærm for Borgen og Byen fra Søsiden, en naturlig Forgaard, der i vanskelige Tider tillige kunde tjene som »Forraadskammer«, ja ved mange Lejligheder var til uvurderlig Nytte, naar Fjendehaand truede med at bemægtige sig dette befæstede Punkt og dermed Nøglen til Sundet.

Adskillige Gange er Amager under disse Forhold blevet plyndret og hærget, baade i ældre og nyere Tid. Vi holde os her til den nyere Periode. Under Frederik d. 1stes Belejring af Kjøbenhavn (1523) lagdes Amager i en jammerlig Forfatning. Af en Optegnelse om, hvad Kronen kunde vente

sig i Landgilde, ses det, at Øen var fordærvet og øde, saa der var Intet at faa, før Gaardene atter blev byggede op[1]).

Under Grevens Fejde (1533—36) led Øen sikkert ikke mindre. Men det viste sig i overordentlig stærk Grad, hvilken Betydning den havde for Stadens Forsvar, ganske vist for en fremmed Magt, som havde undertvunget dens Beboere. Før Amager var erobret, kunde Staden ikke tages. Mere end et Aar holdtes den belejret, og Amager maatte spæde til for at forsyne den med Proviant. Lübeckernes Flaade, der holdt Søvejen til Dragør aaben, hjalp til; og saa længe Forsyningen uhindret kunde foregaa herover, havde Staden ingen Nød. Imidlertid blev Lübeckerne kede af Fejden, da Vinteren 1535 stod for Døren. Proviant udeblev; og da Amager var udtæret og stadig ingen Tilførsel fik, maatte Grev Christoffer, Stadens Hersker, snart opgive Forsvaret. Et sidste Forsøg paa at skaffe sig Fødemidler gjorde han ved at forskrive en Ladning Jagthunde for at jage Vildtet paa Amager; men det mislykkedes, idet Skibet blev kapret af den danske Flaade.

Før det følgende Aar lykkedes det dog ikke Christian d. 3., som af Adelen var bleven udraabt til Konge, helt at lukke Stadens Forraadskammer. Han manglede Soldater til at besætte Øen. Men ved Inddrivelse af en Sølvskat fik han Krigsmagten forøget, saa han i Juni 1536 kunde fuldføre Belejringen ogsaa paa Amagersiden og derved afskære al Tilførsel. Kongen opslog da en Lejr og lagde et Regiment under Oberst Albrecht von Beltzig herud. Men Forraadskamret var udtømt, og Lejren maatte tilføres Proviant fra Skaane.

Til stor Hjælp kom dog Sildefiskeriet, som nu ogsaa var spærret for Staden, hvor den forfærdeligste Hungersnød snart blev Følgen. Arild Hvitfeldt skriver saaledes om Tilstanden blandt Stadens Beboere: »Deris gode Land Amage vaer borte oc dereffter huer Dag meere oc meere bleff der Dyr-Tid oc Hunger i Byen, at de paa det sidste noddes til at æde Heste, Hunde, Katte, Krager oc bagit Brød af Mask.« En Brevskriver fra Lejren paa Amager fortæller, at Kongens

[1] Danske Mag. 3. R. I. 130.

Folk laa og bagte Fisk, mens Beboerne inde i Staden begyndte at blive noget smalle om Kindbenene. — I Begyndelsen af August ophørte Belejringen, som for Amagers Vedkommende atter havde medført Ruin og Lammelse af alt økonomisk Liv, som det kostede flere Aars møjsommeligt Arbejde at genoprette.

Torvehandel var for Amagerne en udmærket Hjælpekilde. Hvad de ikke kunde indvinde af Jorden, kunde de tage fra Søen. Sikkert nok maatte Bønderne slaa ind paa Fiskeri; vi se, at mange af dem havde Boder paa Dragør, hvor de drev Fiskeri og Nedsaltning af Silden. Og Staden trængte til Forsyning oven paa den lange Sultetid.

Længe før Hollænderne kom hertil, nævnes Amagertorv (1472 og 1496), der gik ned til den aabne Strand (Gammelstrand) ved Løbet mellem Byen og Amager. Her solgte Amagerne allerede i Middelalderen deres Varer, vistnok oprindelig nærmest Fisk. Under Sundfiskeriet iagde Baadene herind med deres Fangst; men ogsaa Fisk, der tilførtes over Land fra Dragør, solgtes her. Senere henvistes Hollænderne hertil med deres Køkkensager, medens Fisketorvet forlagdes til Vimmelskaftet[1]).

Efterhaanden blev Hollændernes Have- og Mejeriprodukter de vigtigste Torveartikler. Iøvrigt tilførte de ogsaa baade Korn, Kød, Fjærkræ, Æg, Brød, Øl og Fisk, ja endogsaa Haandværksartikler, saa Kongen maatte indskrænke de Handelsrettigheder, som de tiltog sig. Christian d. 4 indskrænkede i betydelig Grad Bøndernes Handel til Fordel for Stadens Borgere. Sofarten paa Dragør maatte kun drives med smaa aabne Baade, efter at Toldstedet ophævedes. Kreaturer maatte knapt sælges paa Landet uden Tilladelse. Det forbødes saaledes Slagterne at opkøbe Lam paa Amager; de skulde forbeholdes Hoffets Brug; senere blev dog oprettet et Kvægtorv udenfor Amagerport, hvor Køberne kunde indfinde sig. Ej-

[1]) Dette Navn stammer sikkert fra de gamle Sildemarkeder. Vimmelskaft betød vistnok en Flagstang, hvor Flaget hejstes for at tilkendegive Markedstiden.

heller Brød maatte sælges paa Torvet til Skade for Stadens Bagere. Og det blev Hollænderne forbudt at brygge Øl til Salg, som de tidligere havde gjort; de maatte kun brygge til eget Forbrug [1]).

Torvedagene var efter Reglen Onsdag og Lørdag; men man fandt snart Lejlighed til ogsaa at handle paa andre Dage, endogsaa om Søndagen. Slotspræsten klagede 1625 over, at Amagerne med deres Kaal, Rødder og Løg »nu igjen« drev Handel om Søndagen, baade paa Amagertorv og andre Steder, trods Kongens Forbud.

Torvetiden begyndte tidligt om Morgenen, saa snart Porten aabnedes — vistnok Kl. 6 om Sommeren og Kl. 7 om Vinteren — og varede til sent paa Formiddagen. Efter Recessen 1615 maatte Bønderne ikke opholde sig i Staden længere end til Kl. 12, vistnok for at de ikke skulde komme i Svire- og Drikkelag. Senere trak man Tiden ud til Kl. 3 om Vinteren og Kl. 5 om Sommeren; men der vaagedes da af Politiet med stor Strænghed over, at man forlod Torvet i rette Tid. Vi finde en Klage til Kongen over, at Politimesteren havde frataget dem de usolgte Varer, som de havde holdt med ud over Tiden; Politimesteren fik dog Ordre til at tilbagelevere dem Varerne. Under Enevælden omtales en »Torvemester«, som var meget brøsig, naar han »om Aftenen« til Hest gav Bønderne Ordre til at slutte Handelen og køre Varerne bort.

Pladsen paa Amagertorv blev snart for lille, skønt de danske Amagere 1639 blev henviste til at holde paa Christianshavns Torv; Vognene maatte søge Plads omkring i de tilstødende Gader, hvor de ofte spærrede Passagen. 1665 blev der da truffet den Foranstaltning, at Salget skulde foregaa fra Stade- eller Siddepladser, som anvistes, ogsaa paa andre af Byens Torve. Vognene maatte køre bort og søge Plads, hvor de kunde. Konerne maatte da forestaa Handelen, mens Manden blev ved Hestene. Der oprettedes derfor tidlig Gæstgivergaarde, hvor Amagerne kunde søge hen. Saa-

[1]) O. Nielsen: Køb. Hist. 4. 154. Kbhvns. Toldregnsk. 1639.

ledes kendes fra gammel Tid »Den forgyldte Falk« (nu Gammelstrand 32) og »Elefanten« (overfor Holmens Kirke), som begge senere flyttedes ud paa Christianshavn. Navnene opstod ved, at alle Herberge, efter Christian d. 2.s Befaling, skulde forsynes med et Skilt eller Tegn (Falk, Elefant, Løve osv.), hvorefter Herberget skulde benævnes.

Den ældste Torveafgift, vi kende, indførtes vistnok 1660. Der paalagdes da hver Vogn en Afgift af 1 Skilling til Torvenes Renholdelse. Senere traadte en Afgift ved Portene, »Portskillingen«, i Stedet og blev en almindelig Afgift for alle Vogne — til Renholdelse af Torvene og de offentlige Pladser.

Vejene var i en meget primitiv og daarlig Tilstand og besværliggjorde i høj Grad den hyppige Forbindelse med Staden. De bestod mest af nogle opkørte eller dybe Hjulspor, hvor Vognene daarligt kunde passere hinanden, og som det i Mørke var farligt at færdes paa. Kongevejen — »via regia« —, hvis Vedligeholdelse Lensmanden skulde sørge for ved Hoveriarbejde, var naturligvis i nogenlunde farbar Stand, saa Hoffet, naar det holdt Jagter, kunde passere den; men Bivejene blev der neppe ofret megen Besvær paa. Vi se, at Christian d. 4. klagede til Lensmanden over, at Vejene i Stadens Omegn var fulde af Huller og »onde putse« (Vandpøle), og gav Tilhold om at lade dem istandsætte.

Den gamle Hovedlandevej eller Kongevej slog mange Bugter ud gennem Øen til Store Magleby, hvorfra den spredtes i Biveje til [1]) Dragør, [2]) Dragør Lund, [3]) Længstehøj, [4]) Ullerup og [5]) Skelgaarde. Fra Landevejen udgik Sideveje til alle de andre Byer. Fra Amagerbro — ved Reberbanen — omtrent hvor nu Holmbladsgade ligger løb en Sidevej over Fælleden til Sundbyøster og videre over Kastrup, Maglebylille til Dragør. Mod Vest løb den nuværende Fælledvej til Taarnby Remisse. Fra det Punkt, hvor Vejen over Sundbyøster gik ud, løb Hovedlandevejen noget vestligere end nu, formodentlig bag om de lukkede Gader, følgende et Stykke af Thingvej og et Stykke af Taarnby Kirkevej, hvorfra den svingede i østlig Retning til dens nuværende Løb. Kirkevejen gik fra Taarnby videre over Tømmerup, Ullerup til Stranden. Landevejen

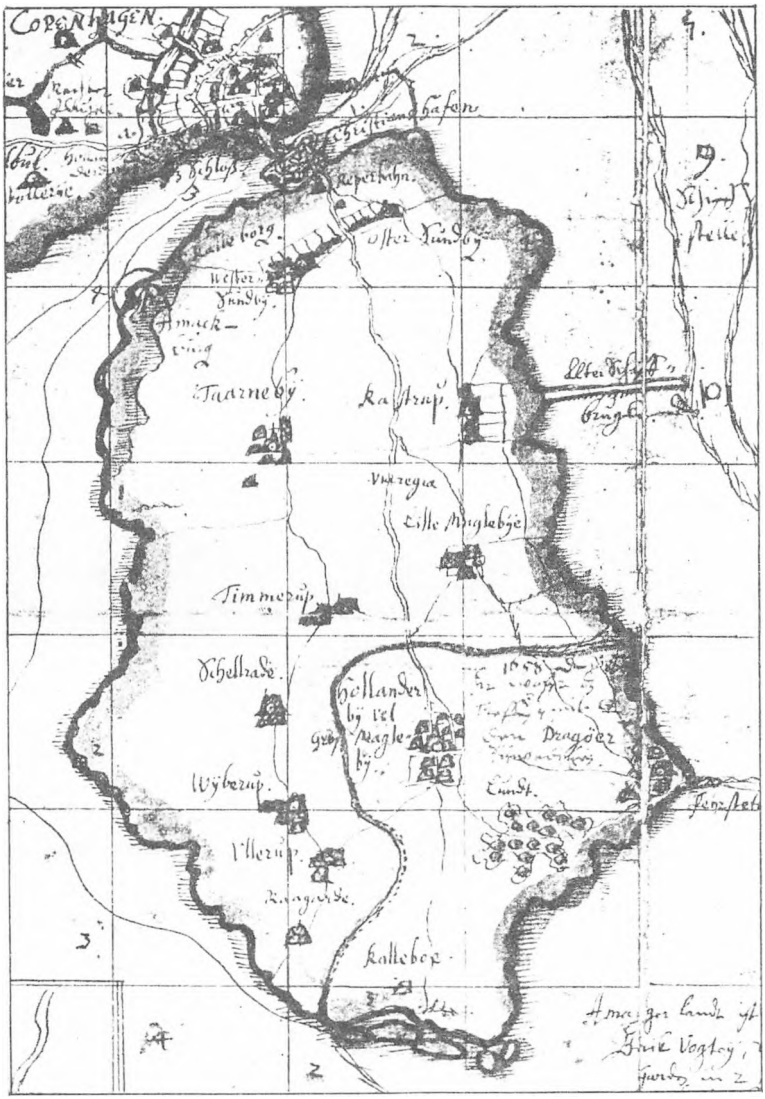

Det ældste Kort over Amager. Af *Joh. Meijer.* 1656.
(Gl. Kgl. Saml. i det Kgl. Bibl.)

delte sig saaledes i Sundbyerne i tre Hovedaarer, som førte mod Landets Udkanter. Iøvrigt løb der Byveje mellem Byerne indbyrdes, ligesom Byerne alle havde Vejforbindelser til Stranden.

Omstaaende Gengivelse af det ældste Kort, der findes over Øen, optaget af Joh. Meijer 1656, giver et interessant Billede af mange Forhold i ældre Tid. Det udmærker sig ganske vist ikke ved Paalidelighed i Afstande, Form og Retningslinjer, hvad man den Gang manglede Midler til at bestemme nøjagtigt; men det giver et morsomt Totalbillede og er mærkeligt ved sin Ælde.

Af *Broer,* som førte til Staden, fandtes fra Begyndelsen af kun den gamle Amagerbro, egentlig en Færgebro, en lang

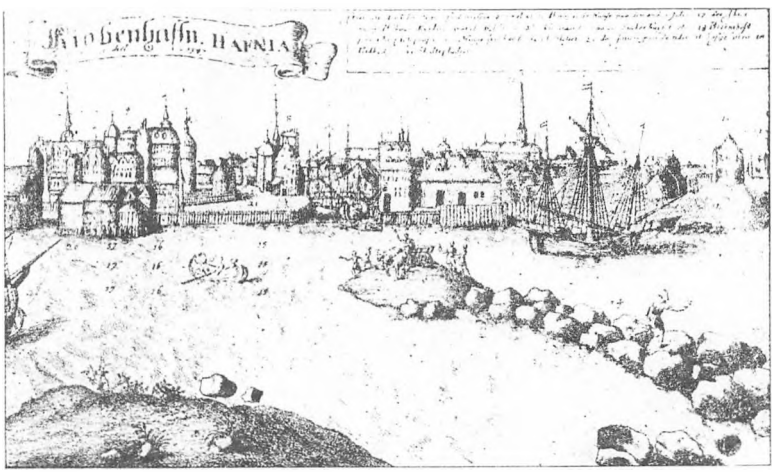

Amager Bro før Chr. d. 4.s Tid.

stensat Opfyldning, som dannede Vej over de sumpede Lavninger, der senere ved Opfyldning gav Plads til Christianshavn. Den maa have strakt sig fra et Stykke udenfor den nuværende Voldlinje til Strandgade. 1565 nævnes »Amager Bro«, formentlig Færgebroen, hvorfra Kong Frederik d. 2. (efter en Jagttur?) faldt i Vandet og var nær ved at drukne. Vi gengiver ovenfor efter Braun: »Byernes Bog« et gammelt Billede fra 1587, hvor Broen ses dannet af vældige Kampesten og som det synes var meget daarlig egnet til Kørsel med Vogne.

Herpaa førte Amagerne altsaa deres Varer ud til Færgen, der landsatte dem ved Færgestrædet, Øst for Slotsholmen.

Da Christianshavn blev anlagt, fulgte 1620 Anlæget af Knippelsbro[1]), eller »den lange Bro«, fra den nuværende Brogade til Børsen. Det var en Vindebro til Gennemsejlads. Baade Holmens Bro og Højbro er af langt ældre Dato, saa Forbindelsen med Byen foregik nu fremtidig over Slotsholmen. Hvor Brogade ligger, førte en Dæmning op til Strandgade; her begyndte Christianshavn. At det under Storm og Højvande kunde være farligt at passere Dæmningen, faar man en Fornemmelse af ved at se, at det hændte 1669, at flere Amagervogne styrtede i Vandet, saa baade Mennesker og Heste druknede[2]). — Endelig finde vi nævnt den røde Bro over Christianshavns Kanal.

Amagerne har fra Begyndelsen af maattet betale Bropenge til Broernes Vedligeholdelse; Pengene svaredes til Lenets Kasse. Det ses, at Hollænderne betalte 80 Kurantdlr.; men Dragørerne tog Del i denne Afgift. De danske Amagere betalte 60 Kurantdlr. 1656 ses det, at Borgmesteren paa Christianshavn havde Broerne i Pant og oppebar Bropengene. I Aarene 1684—87 blev »Christianshavns Bro« (Knippelsbro) ombygget, hvad der kostede Statskassen 18,400 Rdlr. Amagernes Afgift blev derefter forhøjet til 200 Rdlr. aarlig[3]). Senere henlagdes Broerne under Byens Havnevæsen og der oprettedes en særlig Brokasse, hvortil Amager svarede 150 Rdlr., deraf de danske Byer 66⅔ og Hollænderbyen 83⅓ Rdlr. aarlig.

Om *Skovvæxt* paa Øen forlyder det hos Thura, at hele Øens Østside fra gammel Tid skal have været bevoxet med

[1]) At dette Navn, som forskellige Forfattere har ment, skulde hidrøre fra, at Færgemand *Hans Knip* blev Opsynsmand ved den første Bro, er modsagt af Gerhard L. Grove: Københavns Havn S. 19. Hr. Grove antager, at Navnet stammer fra, at Broen var belagt med Bjælker (Knüpler), et Forhold, der andre Steder har fremkaldt Udtrykket »Knüppelbro«.

[2]) O. Nielsen: Kbh. Hist. 5. 382.

[3]) Fra Arkiv og Museum 1904. 244.

Skov, som Svenskerne brændte 1658. Men der ligger aldeles Intet til Grund for denne Antagelse. Tvertimod ses det t. Ex. af Lensregnskaberne allerede 1613—14, at Amagerne betalte Oldengæld for deres Svin, som de satte i Skovene i Nordsjælland. 1653 blev indtegnet og brændemærket 356 Svin, 190 Fastegrise og 146 Sommergrise, som sendtes paa Olden i Kronens Skove Nord for Kjøbenhavn. Ligeledes hentede Amagerne Brændsel paa Sjælland længe før Svenskekrigen (se saaledes Lensregnsk. 1627). Ejheller omtales nogen større Skov paa Amager, hverken i Christiern. d. 2.s Privilegier til Hollænderne eller i senere Privilegiebreve, og ikke den mindste Hentydning til Skoven findes nogetsomhelst Sted, ejheller paa Joh. Meijers Kort, saa det er ganske udelukket, at Skoven er brændt af Svenskerne, hverken 1658 eller under tidligere Krige — efter Grevefejden. Der fandtes foruden Dragør Lund højst lidt Pilekrat paa »Rybakkerne« N. V. for Dragør.

Dragør Lund, eller, som den ogsaa kaldes, »Amager Lund« var den eneste egentlige Skovvæxt, der fandtes paa Øen i det 16. og 17. Aarh. Men dens Udstrækning har ikke været saa ganske ringe (se Kortet). Den var kendt som et gammelt Sømærke og omtales allerede 1621, da der [illegible] holdtes Auktion over »Vindfælder« (omblæste Træer), som Kronen tilkom en vis Part af. Den betydelige Mængde Træer, som skovedes her under Svenskekrigen, beviser, at Lunden har havt en større Udstrækning og kom til god Nytte for Staden under Belejringen ved at afgive Brændsel. I Efteraaret og Vinteren 1659 afgav den en stor Mængd Træer efter Kongens Udvisning, saaledes i Oktober: »Bagerne, som bager for Skolebørnene maa bekomme 5 Træer af Amager Skov, foruden det som til Bagerlavet er bevilget«. I December udvistes til Hofholdningen, Tøjhuset, Bryggerset, Provianthuset og en Del Officerer over 600 Træer; til Bagerlavet og til »de syge Hollændere paa Christianshavn« og atter til Bagerne og Bryggerne 120 Træer. Mange Træer anvendtes under Belejringen til Stormpæle. Men Kongen gav Ordre til, at der skulde spares saa mange Træer i Lunden og paa Øen, at de

gamle Sømærker kunde benyttes[1]). Og da Krigen var forbi, gaves Ordre til, at Skoven atter skulde udplantes og at der skulde anlægges flere smaa »Remisser« til Beskyttelse for Vildtet i Vintertiden. Lunden ved Dragør tjente ogsaa som Udflugtssted for Hovedstadens Beboere, som i Slutningen af det 17. Aarh. ofte kørte ud til »Lunden ved Dragør« for at nyde den friske Land- og Søluft.

Efter Krigen maatte Kronen give Amagerne Erstatning for Skoven, som de havde mistet, ved at give dem en aarlig *Skovudvisning* i Skovene i Nordsjælland, baade paa Gavntømmer og Brændsel, som der saa at sige ikke fandtes paa Øen. Amtets Jordebogsregnskaber 1668/69 viser, at 119 Gaarde fik hver udvist 2 Læs Brænde og 4 Læs Gavntræ. Schouten og Præsten i Hollænderbyen, samt Kromanden paa Dragør fik endogsaa 4 Læs Brænde hver. 1670 lyder et Brev til Amtmanden: »Wijder, at wi allernaadigst tilfreds er, at Indwaanerne paa wort Land Amager maa felde oc afhente huis Træer dennem till Brendeved oc Tømmer hervdj Kjøbenhafns Ambt allèrede vdwijst er vdj nerværende Aar«[2]).

Senere maatte hver Gaard i Reglen nøjes med 1 Læs Brænde og et halvt Læs Hjultømmer eller Gavntræ, samt »Staufre oc Gjersel« til Hegn.

Denne Udvisning, der fra Begyndelsen af synes givet som en Godtgørelse for Ægtkørsel, blev nu en Erstatning for Tabet under Krigen af den Smule Skovvæxt, der var paa Øen. Men det ses iøvrigt, at der gaves Brændeudvisning for forskellige andre Tjenester; saaledes fik nogle Mænd paa Amager hver udvist et Læs Brænde, fordi de havde havt en af Kongens Jagthunde paa Foder.

Jagten paa Amager har fra ældgammel Tid været Kronens Regale, endogsaa da Øen hørte under Roskildestolen havde Kongen Jagtretten. Ogsaa da Christian d. 2. overdrog Øen til Hollænderne, forbeholdt han sig delvist Jagtretten, saaledes til Hare- og Svanejagten, samt Marsvin. Øen synes at have

[1]) Sæl. Tegn. 34. 804. Kl.h. Dipl. 5. 546. 550. 597.

[2]) Sæl. Tegn. 39. 84.

været et ypperligt Jagtterræn for Harer og Fuglevildt, som fandtes i betydelig Mængde i ældre Tid.

Kronen vaagede med Iver og Omsorg over, at Jagten ikke misbrugtes af andre. Hoffet foretog Jagtture herude; og særlig gav Christian d. 4. strænge Forordninger om, at ingen ulovlig Jagen fandt Sted, især paa Herredagene, naar Bønderne og Stadens Beboere anede Fred og ingen Fare, og skærpede Opsynet ved Porten. 1633 gaves Ordre til, at der skulde ansættes en dygtig Person, som skulde tage Bolig i Huset ved Porten for Christianshavn og give Agt paa, at ingen med Bøsser kom derigennem. Senere tilholdes Portneren gennem Rigens Hovmester at have flittig Indsénde med, at ikke andre end dertil berettigede skyder Harer paa Amager. Ogsaa Frederik d. 3. holdt strængt paa sin Jagtret. Ikke længe efter denne Konges Tiltrædelse af Regeringen tilholdtes Lensmanden at forvisse sig om, at Ingen dristede sig til at skyde Harer eller Fuglevildt paa Amager uden at idømmes vedbørlig Straf. Alligevel fandt man Veje til at drive Krybskytteri. Kongen havde erfaret, at nogle Personer havde skudt Harer herude og solgt dem i Staden, hvorpaa det blev forbudt under Livsstraf at føre en levende eller død Hare — tillands eller tilvands — derind. Vagten i Amagerport og Toldopsynet fik stræng Ordre til at undersøge de Varer, der førtes igennem, og paase, at Vildtet ikke indsmugledes. Der synes at have været stor Jagtlyst blandt Folket, men ikke mindre hos Hoffet. Man saa ofte Dronningen tilhest med vajende Fjærbusk i Spidsen for Jægerskaren; og ved Hoffesterne tilbragte man undertiden flere Dage med at »hidse og skyde« Fuglevildt og Harer ved dertil afrettede Falke og Hundekobbel.

Foruden Harejagten, som var den vigtigste, dreves ogsaa *Rævejagter;* thi Ræven var fra ældre Tid almindelig paa Øen. Det ses, at Hoffet og en Del af dets Gæster under Christian d. 4.s Kroningsfest holdt Hare- og Rævejagt paa Amager.

Ved Slutningen af det 17. Aarh. truedes Harejagten af en Landeplage, idet Ravnene havde taget saa stærk Overhaand,

at det truede med, at Harerne derved skulde blive »rent fortrængt«, da Ravnene tog Harernes Unger. En behjærtet Mand, M. L. Widsted, som 1694 var bleven Sognedegn i Taarnby, skrev et langt Klagemaal til Hoffet over den Ufred og Undergang, hvad ogsaa synes at have bevirket en Befaling til Skytterne om at se til at faa Ravnene udryddede ved tre Gange aarlig at holde Jagt paa dem. Klagemaalet fremtræder som et langt Digt, der svarer til Titlen og morer ved sin troskyldige, ubehændige Form. Da Digtet er trykt (se »Amager Avis« Julenr. 1908 ff.) skal vi nøjes med et kort Uddrag[1]). Titlen lyder saaledes:

Harernes Klagemaal

paa det gamle Amager

over den store Ufred, som de nu omstunder maa lide og udstaae, imod den ønskelige Fred og Frihed, som de i forrige Tider levede udi sammesteds, fremsat udi en bedrøvelig Samtale

Imellem Een
Liden spæd Unge
og
Sin bedagede og forjagede Fader,

alle lystige Homeurer til Tidsfordriv forfattet, og udi Rimenes Slethed fremsat af den, som ønsker sig den milde Læseres Welyndelse.

Indholdet begynder med, at en ung Hare beklager sig til sin Fader over den Uret, som deres Kjøn vederfares »paa dette Friheds Land, som Du for Øjen seer«. Efter en lang Samtale fortæller den hvorledes dens lille Broder, som legede smukt i Engen, blev taget af »den Helveds Fugl og Ravn«. Den bedagede Fader lover at føre Klagen videre for Hoffet, dersom han naadig kan slippe levende ind paa Slottet, og erindrer et Raad, som hans Far-Far har givet ham, til en Bøn til »de store fromme Herrer«; det slutter saaledes:

[1]) Efter Høpffners Samling af »Udvalde danske Rim« (Kbh. 1728). 237.

»Som Skytten betales,
Da lad ham befales
Tre Gange hver Aar
Sig færdig at giøre,
Dem Krig at paaføre
De U-tak da faaer.

Før Ordre blev givet,
At, Hand som taer Livet
Af udslæbet Hest;
Hand Gifte skal føre
Og Raden besmøre
De Ravne til Pest.

Vi aldrig da vidste
Med dennem at tviste
Thi her var ej een,
Remissernes Vænge,
De Vange og Enge,
Ja, Lunden var reen.

Men siden de rejste
Fra Sjælland og Knejste
I Amager-Skye.
Saa mange da findes,
At mand ikke mindes
I nogen Lands-Bye.

De graadige Ørne,
Som Bonden fortørne
Og giøre Fortræd
Paa Gjes og paa Ænder,
Ja, sønderslaar Lænder
Paa Lam allested.

De sultene Hanger
Meer Rolighed fanger,
End nogen Tid, vi:
Med dennem at fægte
De Ravne ej mægte,
Derom gaaer de fri.«

I Hengivelse om, at de gode »Danske Ridder-Mænd« vil tage Klagen, gaar hele den forsamlede Harestamme i Bøn for Udfaldet, hvorefter den Unge trøster Forsamlingen med et beroligende Haab om et imødekommende Svar fra Hove:

». . . . . Og see! mig synes alt, mig hviskes i mit Øre:
Du bange Hare-Pog, nu skal du faa at høre,
Det Svar din Fader fik der hand til Hove kom,
Da Raadet samled var, da faldt der slig en Dom:

Som os velsmagende og stort afholdene Harer
Nøjagtig har beviist, at Ravnen dem ej sparer,
Paa deres Føde-Sted og Arve-Eje-Land,
Men hand forjager dem, ja! døder hvor hand kand.
Da, for sligt Morderi og underfundig Trækker,
Er hand hermed tildømt: At hvis han sig ej strækker
Paa Flugten der fra Lands, og det med største Hast,
Hand aarlig U-fred da skal være underkast.
Hermed skal Skytterne med deres raske Hunde
samt Bøsse, Lodd og Krud, det meste, som de kunde,
Tilbørligere see til, tre Gange aarlig Aar,
Og da formodes vist de Ravne undergaaer.«

Derefter lyder »Samtlige Harernes Frydesang imellem dennem selv, for den ønskelige Audientz fra Hove«, som Visens Slutning[1]).

Svanejagten var endnu gennem det 17. Aarh. en aarlig Forlystelse for Hoffet. Denne Jagt dreves baade paa Saltholmen og paa Amager. Det ses, at baade Kongen og Dronningen, samt hele Hoffet tog til Dragør, hvor der afholdtes Svanejagt[2]). Og fra omtrent samme Tid stammer Gaarden »Svaneleje« (senere Rødegaard) i Sundbyøster, der benyttedes som Jagtsted og hvor Haven synes indrettet til Svanepark[3]).

Sælhunde og Marsvin (Havsvin) hørte ogsaa under Kronens Jagtret, men forpagtedes gerne bort. 1611 fik Jacob Pedersen fra Møen Tilladelse til at fiske Sælhunde ved Dragør. Frederik d. 3. yndede dog selv at bruge denne Jagt. 1661 ses, at Schouten i Hollænderbyen fik Anmodning om at skaffe saa mange store og smaa Baade, som Kongen havde Brug for til at drive Sælhundejagt under Amager.

Vildgaasefang og Anlæg af Fuglekøjer var derimod tilladt Hollænderne, og maaske ogsaa andre Beboere drev denne Fangst. Vildgaasen fandtes her i rigelig Mængde og fangedes mulig i Fuglekøjer ligesom Vildanden. Det eneste, der findes herom, er en Anmodning fra Kongen 1564 til Slotsherren om at faa tilsendt 4 Par af de »Ragæs«, som fanges paa Amager, til at sende til Udlandet. Driften af Fuglekøjer ophørte formodentlig allerede i Slutningen af det 17. Aarh.

Af *Befæstningsanlæg* er der i Tidens Løb foretaget en Del paa Øen. Vi vil ikke tale om de middelalderlige Fæstningstaarne ved Taarnby og paa Refshalen. Der fandtes ogsaa paa Dragør i Middelalderen en Skandse — »Skjolden« — til Værn for Indsejlingen. Under Grevefejden lod Christian d. 3. opkaste en Skandse paa Nordenden af Amager for at hindre Tilførsel herover til Staden. Frederik d. 2. bifalder 1573, at

[1]) Det kan tænkes, at Digtet er skrevet som en meget forsigtig Satire over den nedbrydende og ødelæggende Ægtkørsel og Skatteudskrivning, som særlig Taarnby Sogn blev bebyrdet med under Enevælden.

[2]) Danske Saml. 2. R. II. 154. III. 340.

[3]) Danske Atlas II. 65.

der opkastes en Skandse eller to ved Dragør for at forhindre, at Skibene løbe igennem uden at »gøre Besked« (med Erlæggelse af Passageafgiften). Først under Christian d. 4. anlagdes formodentlig disse Skandser, da det hedder sig, at han opkastede 5 Skandser paa Amager, nemlig to tæt Syd for Dragør, en ved Kastrup (der allerede var sløjfet 1731), en ved Refshalen og en ved Kalvebodindløbet til at beskytte Indsejlingen til Havnen[1]). Endvidere anlagde han Voldlinjen uden om Christianshavn, der forbedredes af Frederik d. 3. 1668—70. 1712 byggedes to Batterier paa Amager, vistnok Qvintus og Strickers Batteri. Aaret efter paabegyndtes nogle Søbefæstningsværker; men det ældste af Forterne, »Lynetten«, blev dog først anlagt 1766; »Trekroner« blev paabegyndt 1787.

Christianshavn anlægges i Tiden fra 1618 til hen i 30erne, dels paa et lavt Engdrag langs Stranden, dels paa et Par Holme ude i Løbet. 1619 udstedtes det første »Frihedsbrev for den ny By paa Amager«, hvorved der gaves den visse Bygge- og Handelsrettigheder[2]). Men Byggeriet gik langsomt, det var besværlige Tider og ikke saa let at skabe en By paa bar Bund. 1634 blev dog beskikket en Byfoged og 1639 fik Byen sine Privilegier. Derved tilstodes dens Borgere visse Rettigheder, ogsaa paa Amager, saaledes fri Fædrift paa Fælleden »langs ud med Stranden paa begge Sider« og der anvistes dem Kaalhaver udenfor Amager Port[3]). Volden og Porten var da anlagt. Broerne skulde Christianshavn ikke vedligeholde eller svare nogen Afgift til, »efterdi Vi selv for Broerne Penge af Amagerland opbjerger«. Den saakaldte Grønnegaards Havn, der laa paa Amagersiden og som af Magistraten var overladt Skipperlavet, indlemmedes under Statens Havneomraade.

Amager Port dannede nu et komplet Lukke for Øen, hvortil Kronen havde Nøglen. Der blev lukket om Aftenen

[1]) O. Nielsen: Kbh. Hist. 4. 444. Se Joh. Meijers Kort, hvor Skandsen ved Kalvebodstrand staar angivet som Amackburg.

[2]) V. A. Secher: Forordn. Recesser osv. 562.

[3]) Kbhvn. Dipl. I. 653.

og lukket op om Morgenen, saa de flittige »Kongens Amagere« kunde forlade Kuben for at passe deres Næringsvej og holde Forraadskamret i Orden. For al Ind- og Udførsel blev der sat en Porttold, som 1649 afløste den gamle saakaldte »Bartholomæustold«, der stammede fra Sildefiskeriet og snart udvidedes til en almindelig Konsumptionsafgift — »Accise« — af alle Varer, der førtes til Staden.

Ad Søvejen maatte ingen Udskibning eller Indskibning finde Sted uden særlig Tilladelse. Øens Fogder var tilpligtede at holde Opsyn med, at intet indførtes, saa Bedrageri med Tolden foregik; Toldstedet paa Dragør var forlængst ophævet og al Indførselstrafik maatte foregaa gennem Hovedstaden. Det var Kongens Opgave, at alle Handelens Traade løb her igennem, for at Kronen kunde faa sin Afgift deraf og Borgernes Næring forbedres. Ja saa at sige al borgerlig Næring forbødes paa Landet i 3 Miles Omkreds.

Næringslivet paa Amager led selvfølgelig ikke lidt herunder, og særlig for Dragør, hvor der var begyndt at udvikle sig en lokal Handels- og Udskibningstrafik, dels ved Sundfiskeriet og dels ved Hollænderne, som havde anlagt en mindre Havn, forsvandt alle Betingelser for at hæve sig til en Handelsby.

Som *Kjøbenhavns Spisekammer* fik Amager nu i lang Tid sin overvejende Betydning. Navnlig under Svenskernes Belejring af Hovedstaden kom Øen til at spille en overordentlig vigtig Rolle for Stadens Forsvar og dens Forsyning med Fødemidler og Brændsel, ja, der er neppe Tvivl om, at Staden uden denne Hjælp havde maattet overgive sig og var falden i Svenskekongen Carl Gustavs Hænder. Men ogsaa Stadens Forsyning under almindelige Forhold med Have- og Køkkensager var gennem næsten et Par Hundrede Aar forbeholdt Amagerne, saa deres Ø blev ikke uden en vis Berettigelse nævnt som Kjøbenhavns Spisekammer. I alleregentligste Forstand blev den det naturligvis, da Stadens øvrige Opland blev afskaaret fra al Tilførsel, og det er dette Forhold, vi her skal behandle.

Det var ved Høsttiden 1658 den svenske Hær nærmede sig Staden baade fra Sø- og Landsiden. Den 8. August gik

det Rygte med ilsom Hast gennem Gaderne, at Svenskernes Flaade var i Farvandet og at Hæren var i Anmarsch; samme Dag opslog Hæren sin Lejr paa Valby Bakke. Kongen gav da strax Ordre til at lade Amager besætte og forsvare for enhver Pris, hvad der var klogt, da Svenskernes Flaade næste Dag ankrede ved Dragør. I en Ugestid bevægede den sig i Nærheden af Amager for at søge Forbindelse med Landhæren. Den 18. Aug. gjorde vore Folk et Indhug fra Dragør paa to af dens Proviantskibe, som toges, og deres Ladninger blev førte over Amager til Staden. Dermed var Angrebene begyndt og den næste Dag gav Kongen Amagers Beboere Tilhold om at føre deres Gods, Korn, Foder, Kvæg osv. i Sikkerhed indenfor Voldene. De vilde imidlertid nødig efterkomme Tilholdet; ved en Forsamling enedes de om at søge Kongens Tilladelse til at blive ved Hus og Hjem, da de mente bedre derved at kunne afværge Fjendens Landgang og beholde deres Gods, hvad Kongen ogsaa gav Tilladelse til. Men de fik stræng Ordre til at forsyne Rytteriet i Staden med fornødent Foder til Hestene til ordinær Pris, og dersom Foderet ikke kom, maatte Rytteriet selv lade det hente. Den 3. Septbr. fik Amagerne atter Befaling til at føre Furage ind til Rytteriets Forsyning »for rigtig Betaling«; den 8de standsedes Indførselen indtil videre[1]).

Imidlertid havde Svenskerne forberedt sig paa at besætte Amager og foretage en Landgang, ikke paa Øst-, men paa Vestsiden, i Tilslutning til Belejringskæden mod Nord og Vest. Den 23. Aug. trak de en Del mindre Fartøjer af deres Flaade ind i Kalvebodstrand og sent om Aftenen eller om Natten søgte de ved Hjælp af disse at overføre en betydelig Troppestyrke over Kalvebodløbet til Amager. Men hurtigt fik Viceadmiral Nicolaus Helt samlet nogle Folk ombord paa Prammen »Den stumprumpede Hund« og en Pram til, samt nogle Kanonbaade, der listede sig ud i Mørket og ved et dristigt og kækt Angreb bragte Forvirring i den svenske Flotille. Fartøjerne splittedes og tog Flugten til Søs med Und-

[1]) O. Nielsen: Kbh. Hist. 2. 291. Kbh. Dipl. V. 468. 474. 484. 493.

tagelse af en mindre Fregat, som kom paa Grund og entredes af vore Folk, plyndret for Skyts, Proviant og hvad der kunde føres med, hvorefter den blev stukket i Brand, da den ikke i Skyndingen kunde faas flot[1]). Dette Kup var et stort Held, baade for Staden og for Amagerne, der neppe kunde have slaaet en Landgang tilbage med de Midler, de havde til Raadighed, især hvis de skulde forsvare begge Sider af Øen.

Allerede næste Dag fandt man det raadeligt i Staden at sætte Øen *paa Krigsfod*. Der gaves Ordre til en Del Befalingsmænd under Kommando af Oberst Ense at tage herud og stationere to eller flere Underofficerer i hver By til at holde Øvelser med Beboerne i Brug af Vaaben. Senere (9. Sept.) blev et Kompagni Fodfolk og et Kompagni Ryttere lagt herud. Kongens Fodermarskalk skulde selv tage ud for at paase, at god Orden overholdtes og at Soldaterne ikke tilføjede Beboerne nogen Overlast. Der skete selvfølgelig Brud paa Lov og Orden. Officererne besværede sig over, at Bønderne ikke mødte paa Allarmpladserne til Vagttjeneste og Bønderne klagede over, at Befalingsmændene med »formegen Trudsel, Haardhed og Hug omgaas og begegner dem«, saa Officererne maatte tilholdes ikke at anvende Tugt og Bønderne om ikke at tage sig selv til Rette; men begge Parter skulde fremføre deres Klager for Kongen. Endelig forbødes det Officererne at besvære deres Kvarterer med Drikkeri, Gæstebud og Sværmen; de skulde nøjes med det Traktement, som Bønderne kunde byde dem, eller de Penge, de kunde faa af dem for selv at skaffe sig Forplejning. Og dersom der kunde erobres noget Bytte fra Fjenden, skulde Officererne og Bønderne enes om at dele det.

Ved Siden af Feltøvelserne maatte udføres en Del Arbejde, idet Beboerne tilholdtes (6. Sept.) at sløjfe Digerne om deres Haver og Løkker, for at Fjenden ikke ved en Overrumpling skulde benytte sig af saadanne til Dækning. Der indkaldtes 200 Karle fra Øen for at gøre Arbejde om Natten ved Ud-

[1]) S. A. Sørensen: Kbh. Belejring 1658 p. 62.

bedring af Stadens Volde. En stor Mængde Tørv førtes fra Øen til Kastellet[1]). Tilmed havde Beboerne nærmest Staden Besvær med at værne deres Ejendele for Stadens Folk og Soldater. De stjal deres Kvæg og Urter paa Markerne for at skaffe sig Fødemidler. Kongen maatte strængt forbyde at lade nogen som helst passere Amagerport uden Pas. En Oberst blev endogsaa afskediget, fordi han havde set gennem Fingre med, at nogle Vogne, som foregav at have Ærinde herude, intet Pas havde forevist.

Der sattes en bestemt *Taxt paa Amagervarer,* som solgtes til Staden, for at man ikke skulde benytte sig af Lejligheden til at tage overdrevne Priser. Den 25. Sept. gaves følgende Forordning:

Taxt paa Amager Vahre

»At eftersom paa hver Wahre, som paa vort Land Amager bekommes eller hid (i Staden) indføres, den Sælgende og Kjøbende i denne Tid til Efterretning efter vores naadigste Befaling efterfølgende Taxt sadt er, nemlig:

Et pr. Slagtestude 4 Aar gl. vel ved Magt og voxen	45	Sldlr.	»	Mark	» ß
Et pr. Slagtestude 3 Aar middelvoxen vel ved Magt	34	—	»	—	» -
Et pr. Slagtestude 2½ Aar	22	—	»	—	» -
En god Ko, tjenlig at slagte, voxen	20	—	»	—	» -
En middelmaadig, dog tjenlig at slagte	16	—	»	—	» -
En god Qvie 2 Aar gl., tjenlig	12	—	»	—	» -
Et pr. unge Studeling 1½ og 1 Aar	20	—	»	—	» -
Et — smaa Kvier 1½ og 1 Aar	20	—	»	—	» -
Et feed Sviin, vel voxen	7	—	»	—	» -
Et do. middelmaadig	6	—	»	—	» -
Et ungt Sviin, som endnu paa Stuben er halvt fedt	»	—	10	—	» -
Et Faar	»	—	10	—	» -
Et Lam	»	—	6	—	» -

[1]) Kbh. Dipl. V. 474. 480. 493. 498. 506.

En Bede	3	Sldlr.	»	Mark	»	ß
En feed Gaas	»	—	3	—	»	-
En mager do.	»	—	1	—	8	-
Et pr. fuldvoxne Høns	»	—	2	—	8	-
Et — middelvoxne Kyllinger	»	—	1	—	8	-
Et — Dufver	»	—	1	—	8	-
En Snes Æg	»	—	1	—	4	-
Et Schalt frisk Smør	»	—	»	—	14	-
En voxen kalkunsk Hane	2	—	»	—	»	-
En — — Høne	1½	—	»	—	»	-
Et pr. middelmaadige kalkunske Kyllinger	1½	—	»	—	»	-

Slagtede Varer skulle igjen sælges til følgende Priser:

1 Schalt Oxe Kiød for	»	Sldlr.	»	Mark	6	ß
1 Oxe Kallun med ald dens Tilbehør	»	—	4	—	»	-
1 Oxe Tunge	»	—	2	—	»	-
1 Fjerding af et Faar	»	—	3	—	»	-
1 do. - - Lam	»	—	2	—	»	-
1 do. - - Bede	»	—	4	—	»	-
1 Schalt Svine Kiød eller Flæsk	»	—	»	—	7	-

To Maaneder efter Belejringens Begyndelse lykkedes endelig *Fjendens Landgang* paa Amager. Den 8. Oktober om Natten listede deres Flaade sig ind i Sundet sydfra under en tæt Taage, overrumplede Kystvagten og gjorde Landgang ved Dragør tidlig Søndag Morgen.

18 større og 15 mindre Skibe havde i Taagen lagt sig helt ind under Land og i en Hast landsattes der 1500 Mand Fodfolk og 500 Ryttere, som med selve Kongen, Carl Gustav, i Spidsen drog ind mod Staden. En Afdeling Fodfolk under Generalmajor Fersen blev staaende ved Dragør, hvor den indtog en af Beboerne opkastet 4—500 Alen lang Forskandsning oven for Byen, fra Blushøjen mod Nordost omtrent til Stranden. Den øvrige Styrke rykkede dels mod Kastrup, dels

Sæl. Tegn. 24. 274.

mod Taarnby. Kong Carl Gustav og Prinsen af Sulzaach, samt Grev de la Gardie med 106 Ryttere kom til Taarnby netop under Kirketjenesten; Kongen med Følge gik ind i Kirken og tog Plads i nogle af de øverste Stole. Menigheden og Degnen blev saa bestyrtede ved det overraskende Besøg, at mange løb ud af Kirken. Degnen (en gammel Præst) tabte Maal og Mæle; han forsvandt og lod sig aldrig siden se. Præsten, Hans Jeger, fortsatte uforstyrret sin Prædiken og Carl Gustav skal have udtalt om ham, at han var den bedste Soldat paa Amager. Iøvrigt, siger Thura, var Svenskerne andægtige Tilhørere under Prædikenen.

Inde i Staden havde man imidlertid faaet Underretning om Fjendens Landgang paa Amager og medens Beboerne herude nk travlt med at føre deres Kreaturer, Bohave og hvad de kunde faa med ind til Staden, skyndte Major Hans Ahlefeldt sig herud med 450 Mand og mødte ogsaa Fjenden, men trak sig tilbage. En stor Del af Bøndernes Gods blev borte under Forvirringen. Der klages senere over, at baade adelige, Officerer og Borgere havde tilegnet sig Kvæg, Svin og Faar som Bytte. De fik strængt Tilhold om at tilbagelevere, hvad de havde taget og ikke befatte sig med sligt i Fremtiden [1]).

Den næste Morgen (9. Okt.) gav Kongen Ordre til at stikke Sundbyerne i Brand og jævne dem med Jorden for at Fjenden ikke skulde sætte sig fast her. Wallenbecks daglige Tegnebog, indeholdende »det himmelfrelste Kjøbenhavns Belejrings Idrætter«, siger herom:

»Nu brænder Straa med Kjærne paa,
nu svies Mad paa Fade,
Ah, Jammer stor, ah Fæ og Foer!
Væ Sundby Bønders Lade.«

Der gjordes samtidig energiske Foranstaltninger og Forberedelser til at gaa Svenskerne imøde og for enhver Pris slaa

[1]) Sæl. Reg. 24. 287.

dem tilbage. Til alt Held viste sig i Farvandet den hollandske Flaade, ført af Admiral Ruyter, som skulde bringe Kjøbenhavn Undsætning. Carl Gustav, der ogsaa fik Underretning herom, frygtede for, at den skulde angribe hans Skibe i Sundet og gav Ordre til Tilbagerykning; men først skulde samtlige Byer paa Amager stikkes i Brand og Prinsen af Sulzbach skulde næste Dag lede dette Foretagende. Kun Taarnby Kirke fik han Ordre til at spare.

Den 10. Oktober holdtes »*Svenskernes Harejagt*«, som en samtidig Forfatter spottende har kaldt den, paa Amager. Medens alle Byer stod i Brand, var Kong Frederik d. 3., som havde besluttet sig til personlig at lede Angrebet mod Carl Gustav, paa Vej herud med nogle Hundrede Dragoner, en Afdeling letbevæbnet Fodfolk og fire Feltkanoner. Kongen fulgtes af de to Generalløjtnanter Schack og Ulrik Chr. Gyldenløve, samt Major Hans Ahlefeldt. Strax uden for Amager Port kom man i Kamp med 300 svenske Ryttere, der maatte flygte over Hals og Hoved. De forfulgtes indtil man naaede den svenske Hovedstyrke mellem Hollænderbyen og Dragør (se Meijers Kort). Her fandt en »Turnering« Sted, hvori begge Kongerier deltog. Svenskerne led et afgjort Nederlag og flygtede; henved 100 Ryttere faldt, Resten forfulgtes til Dragør, hvor ogsaa Fodfolket, som havde forskandset sig, mødtes med et kraftigt Indhug af vore Folk, hvorved 150 svenske Musketterer nedsabledes og 50 toges til Fange. Endvidere toges 115 Ryttere og nogle Officerer. Resten flygtede under vild Forvirring til Baadene, som laa udenfor. Baade Carl Gustav, Rigsadmiral Wrangel og Prinsen af Sulzbach var nær blevne tagne tilfange. En af vore Løjtnanter, Mikkel Skov, havde fat i Kraven paa Carl Gustav, men maatte slippe Taget, da en svensk Officer kastede sig imellem; Kongen naaede ud i Vandet paa Hesten og slap ombord. Svenskerne skal have mistet ialt 415 Mand, medens der af vore kun var faa Døde og nogle Saarede. En kuriøs Fane, som vi erobrede ved denne Lejlighed, opbevares endnu paa Tøjhuset. Den forestiller en Mus i et Bur, hvor Katten sidder udenfor og venter paa, at Buret skal

aabnes[1]). Hvem der er tænkt som Musen og hvem Katten forestilller er ikke vanskeligt at forstaa.

Der findes iøvrigt en Vise om »Svenskernes Harejagt« forfattet af et Øjenvidne[2]). Den skal oprindelig være skrevet paa Hollandsk, men er senere oversat. Vi fremsætte et Uddrag af dens Indhold:

»De svenskes Konge
det taler hver Tunge
hand kom saa fage
paa Amag at jage
de Harer at fange.
Hand vilde vel mange
der tage af Dage
oc Besterne plage.
Den Wrangel oc Sultzbach
dend Wapson oc hans Pak
med flere Monsieurer
O kiere mig hører
— — —
En Ild de optænde
de Huser afbrænde
for Harer at stege
— — —
Mens Frederich goed
sig fatted et Moed
med Jegere flere
loed Hoben formere
— — —
De sloges tilsammen
det var uden Gammen
De svenske forglemte
at lee oc at skemte
at jage og ride.
De torde ey bide
af Banghed oc Fryct
— — —
I Skjorter oc Buxer
de sprunge som Luxer
Aff Hjertet de bade
I Liffvet os lade
I giffve os Naade
til Gæffn oc til Baade
Wi ville Jer tjene
oc trolige meene
Wi alle forbande
at i disse Lande
saa skulde tenderis
oc Folket fixeris.
Skam faa voris Herrer
voris Mestre oc Lærer
for Skole de holder
for Jact de os volder
for Harer de steeger
for Spil de os leeger
Wi ville ey mere
effter Harer os kerre:
O lader os leffve
I Danske saa geffve
dend Jagen vi håder
som Intet os båder
O lader os slippe
O sparer Jer Svøbe
O lader os løbe
— — —

[1]) S. A. Sørensen: Kbh. Belejring 1658. Her findes et Billede af Fanen.
O. Nielsen: Kbh. Hist. 2. 308.
Danske Mag. 3 R. I. 264—66.
Ausführl. Relation des Combats auff der Insel Amack. Kbh. 1658.

[2]) Kgl. Bibl. Kat. 35. S. 333.

Oc de maatte bløde
mange hundrede døde.
Her maatte man see
paa Wrangel oc lee:
Af Banghed han ryste
Dog slap de om Bord.
Saa gik det vor Gæste
ey til deres beste
de maatte med Skande
bortrømme aff Lande.«

— — —

Ildspaasættelsen var bleven udført ganske grundig. Kun nogle enkelte Gaarde i Ullerup, samt Raagaard var der ikke bleven Tid til at faa antændt. I Hollænderbyen sparedes kun én Gaard, Jan Jansens paa Nordenden, som skjult af Røg og Flammer var undgaaet Opmærksomheden, samt Hestemøllen. Paa Dragør brændte de to Gaarde og en Snes Huse; men her blev dog Størstedelen af Husene tilbage; man fik ikke Tid til at antænde dem. Beboerne var flygtet til Staden.

Øen var saaledes ryddet, ikke blot for Fjenden, men ogsaa for omtrent alt, hvad der kunde tjene Beboerne til Ophold. Spisekamret var tomt. Hvad Beboerne ikke havde faaet med sig til Staden var fortæret af Luerne. For sent maatte de angre, at de ikke lød Kongens første Bud og i Tide bragte deres Gods i Sikkerhed indenfor Voldene. I et Brev (15. Okt.) klager Kongen over, at »ingen Fourage fra Amager nu kan bekommes«. En stor Del Ryttere blev lagt ud paa Øen, for at man kunde spare Foderet til Hestene.

Amagers Beboeres *Indeslutning i Staden* varede næsten et helt Aar, hvori de kun med stort Besvær og i ringe Grad kunde tilse og drive deres Marker. Mændene maatte iøvrigt arbejde paa Voldene, eller gøre Tjeneste som Soldater; de stod under Væbning og under Kommando af Generalmajor Fux. »Hollænderne« fra Amager sattes paa Poster sammen med deres hollandske Landsmænd, som var komne hertil for at bringe Staden Hjælp. Hele Vinteren var det under Livsstraf forbudt Officererne at lade hverken Amagere eller andre forlade Fæstningen uden Kongens Ordre eller Pas[1]).

Ved Nytaarstid var Isen paa Kalvebodstrand saa stærk, at Overgang fra Svenskernes Lejr til Amager kunde finde Sted. Kongen udstedte en Advarsel mod at opholde sig paa Øen,

[1]) Kbh. Dipl. V. 517. 543. 546.

da det var forbunden med Fare for at falde i Fjendens Vold. Det hændte ogsaa et Par Vogne fra en Bager og en Brygger, som den 3. Januar (1659) om Morgenen var kørte ud til Dragør Lund for at skove Brænde, at de blev tagne af 14 svenske Ryttere, der førte dem med over til Lejren, hvor de holdtes fangne. Bryggeren udvexledes senere, men Bageren døde hos Fjenden. Ved en anden Lejlighed tog Svenskerne 120 Heste. En Rytterafdeling, som den 18. Januar var gaaet over Isen, mødtes af vore Tropper og blev slaaet tilbage. Natten mellem den 9. og 10. Februar gik Carl Gustav selv i Spidsen for en stor Styrke af Ryttere og Fodfolk over Isen for at bryde Fæstningslinjen foran Christianshavn og aabne Amager Port, hvilket dog mislykkedes. Endnu flere Angreb blev foretagne fra Amagersiden uden Held. Fjenden færdedes her stadig over Isen; 25. Februar blev atter nogle Vogne, som var sendte ud efter Brændsel, overfaldne af svenske Ryttere og tagne[1]).

Da Vandet atter aabnedes, blev der først nogenlunde Fred paa Øen, som Carl Gustav ikke havde formaaet at besætte. Om Foraaret kunde de i Fæstningen indesluttede Beboere tage ud og tildels tilsaa deres Haver og Marker; det forbødes Soldaterne at øve nogen Ufred deri. Hollænderne og Dragørerne, som havde havt deres Baade og Fartøjer inde i Staden, kunde sejle hjem og bruge Fiskeri. Og i Maj turde Borgerne og Bønderne sætte Kør paa Græs paa Amager Fælled.

Man ventede med Længsel efter Høhøsten for at skaffe Foder til Hestene. Allerede sidst i Juni var man i Gang med Høet; thi Stiftsbefalingsmand von Cørbitz fik 30. Juni Ordre til at handle med Bønderne om 150 Læs; og 11. Juli opfordredes Borgmester Peder Pedersen til at skaffe saa meget Hø som muligt fra Saltholmen, da det højligt tiltrængtes[2]).

[1]) Bircherods Dagbøger.
Ny danske Mag. III. 58.
O. Nielsen: Kbh. Hist. 2. 243.
S. A. Sørensen: Kbh. Belejring 1658. 106.

[2]) Kbh. Dipl. V. 638. 640.

Amagers Ydelser til Stadens Underhold var af overordentlig stor Vigtighed, for at den kunde holde Belejringen ud, saa meget mere, som der her holdtes en Dør aaben, ad hvilken der kunde holdes Forbindelse med Omverdenen. Øen bidrog sikkert derved i høj Grad til, at Kjøbenhavns Indtagelse forhindredes.

Øens Pantsætning fandt Sted den 6. Marts 1659, idet Borgmester Peder Pedersen da overlodes Indtægten af samtlige Byers Jorder, undtagen Sundbyerne, ogsaa af Dragør og Saltholmen for ydet Forstrækning til Kronen. Den 14. Maj fik Christianshavns Borgmester, Hans Sørensen, Pant i Indtægten af Sundbyerne, samt af et Aalestade og et Bundgarnstade ved Kastrup for en Forstrækning paa over 7000 Rdlr., som Kongen havde laant til 6 pCt. Rente[1]). Den aarlige Landgildeindtægt af Øen tilfaldt altsaa disse Panthavere, indtil Panterne var indfriet, hvilket var sket 1664.

Endnu før Sommeren (1659) begyndte, trængte Staden haardt til *Hjælp med Fødemidler*. Det viste sig her, hvor vigtigt det var, at Amager var holdt fri, saa der kunde faas søværts Forbindelse med Omverdenen. Den 1. Juli ankom til Dragør et Skib fra Norge ladet mod Torsk og Sild. Det vakte stærkt Røre inde i Staden, da Skipperen sendte Bud derind for at tilbyde sin Ladning, og Rygtet om denne sjældne Begivenhed bredte sig med rivende Hast, saa alle, der havde Kjøretøj eller kunde skaffe saadant, skyndte sig herud for at gøre Indkøb. Høkere og Prangere, der vilde opkøbe til Videreforhandling, vakte de andre Beboeres Indignation og Harme, og de klagede til Kongen over, at de saaledes skulde udbyttes. Kongen udstedte da Forbud imod, at der maatte købes mere end en Tønde ad Gangen. Om Natten maatte Skibet besættes med Militær, en Foranstaltning, der viste sig nødvendig, da svenske Skærbaade søgte at bemægtige sig det[2]).

Paa Brændsel var der ogsaa begyndt at herske stærk Mangel i Staden. Nogle Amagere søgte at gøre sig en Ind-

[1]) Kbh. Dipl. V. 599. 621.

[2]) O. Nielsen: Kbh. Hist. 2. 353.

tægt ved at skære Tørv paa Engene for at sælge dem i tørret Tilstand som Brændsel; men det blev forbudt af Hensyn til Høavlen og Græsningen, »eftersom Amagerland derved ganske opgraves og fordærves«. I Lunden ved Dragør var der ikke mange Træer tilbage, efter at Vinterens nødvendigste Krav var afhjulpne. Den 15. Marts forbødes det allerede at hente Brænde herude, »da der i Lunden kun skal findes faa Træer«; men Hoffet havde sikret sig; thi nogle Dage senere lod Kongen tilsige en Del Borgere til at hente 60 Læs herude til Hofholdningen. Borgmesteren paa Christianshavn fik dog (6. Juni) Tilladelse til at tage 10 Egetræer til Amagerbros Reparation, og den 12. Juni udvistes endnu 120 Træer til Bagerne og Hoffet. Den 28. Juni beordredes, at de Træer, der endnu »uden Skade for søfarende« kunde undværes i Amager Lund, skulde hugges og indføres til Hoffets Brug. Den 9. Juli udvistes 6 Egetræer til Stormpæle, og 16. Juli fandtes endnu 600 Stormpæle; Lunden synes uudtømmelig. Den 1. og 12. Septbr. fik Bønderne Tilhold om at indkøre til Kongens Køkken »saa meget Brænde, som af Skoven paa Amager kand mistes«; og endnu 17. Septbr. kunde udvises 12 Træer til Kongens Bryggers[1]).

Stadens Underhold og Forsvar stillede hele Sommeren 1659 mange Krav til Amager, som stadig holdtes i Forsvarstilstand og Bevogtning langs Kysterne. Ved Dragør var flere Kanoner opstillede, og Oberst von Ense havde Station og Kommando her ude. Der blev holdt stræng Opsigt med, at ingen forlod Øen uden kongeligt Pas. Borgmestrene Peder Pedersen og Hans Sørensen skulde sløjfe den Skandse (»Redoute«), som Svenskerne havde opkastet ved Dragør, at den ikke atter skulde komme Fjenden til Nytte. Der skares Tørv paa Amager til Voldenes Udbedring; 15. Aug. se vi, at der blev tilsagt 20 Vogne til at føre Tørv fra Fælleden til Batteriet ved Bryggerset; endnu i Oktbr. fik Peder Pedersen Anmodning om at lade grave flere »Soder« paa et bekvemt Sted herude. Om Vinteren, der begyndte tidlig, blev Amagerne paalagt at ise

[1]) Kbh. Dipl. V. 604. 629. 659.

Voldgravene om Kastellet og Christianshavn under Tilsyn af Hans Andersen Skotte, samt at tage Del i Vagttjenesten paa Christianshavn[1]).

I Sommertiden 1659 var der en Stilstand i Belejringen, idet den svenske Hær var stærkt optaget af Fyns Generobring. Under denne Stilstand blev der Tid til Proviantforsyning og Voldenes Udbedring, saa man kunde imødese Angrebenes Genoptagelse med mere Sindsro. Kongen benyttede da Lejligheden til at fejre Stadens Bevarelse ved et stort og kostbart Gæstebud, som holdtes paa Strandengen paa Amager, hvor smukke Telte var rejste, og Folket strømmede herud i store Skarer. Baade Kongen og Dronningen, samt en Del fremmede Gesandter og, foruden vore egne Officerer, de hollandske Admiraler Ruyter og Obdam deltog[2]).

Endnu skulde Fæstningen og Staden med samt dens Spisekammer sættes paa en haard Prøve. Svenskerne vedligeholdt stadig Belejringen i det Haab, at Vinterkulden ved at hindre Tilførsel ad Søvejen skulde bringe Staden til Overgivelse. Og vist er det, at Hungersnøden og Kulden begyndte at true dens 30,000 Mennesker haardt. Heldigvis havde Amager i Sommerens Løb skaffet en Del Forraad, men langtfra nok til at holde Vinteren ud. Den 8. Januar (1660) gav Kongen Ordre til Amagerne om at falholde deres Heste til Føde[3]). Soldaterne overfaldt de Vogne, der førte Varer fra Marken ind fra Amager, saa Kongen maatte beordre Tiltale og Straf for den Slags Uorden[4]). Der var sikkert allerede Smalhans i Staden, da Carl Gustav døde, den 12. Februar, uden at have sat Foden indenfor Portene. Og endnu over 3 Maaneder holdtes Belejringen; først den 28. Maj sluttede Svenskerne Fred. De havde ikke kunnet lukke for Spisekamret, hvad Amager faktisk var, og maatte betragte Stadens Overgivelse som haabløs, da Øen nu begyndte at give ny Afgrøde.

Amager-Byernes Genoprejsning blev i Sommeren 1660 kun

[1] Kbh. Dipl. V. 647. 653. 656. 683. 690.

[2] Bircherods Dagbøger.

[3]) Sæl. Tegn. 35. 623.

[4]) Bache: Nordens Hist. IV. 94.

i ringe Grad paabegyndt, naar undtages Hollænderbyen, som var begyndt »kjønlig at bygge igjen« og kunde svare omtrent hele sin Landgilde. I Dragør var begge Gaarde allerede bleven byggede op og kunde svare de 2 af de 3 Fj. Smør, som deres Afgift var. Af »Fiskerhusene« var derimod kun faa af de brændte bleven byggede op.

I de danske Byer gik det langsommere; her havde Bønderne hverken Midler til at bygge eller til at skaffe sig Besætning for. Efter et Skøn, der blev taget over hver enkelt Gaard, se vi, at de saa at sige alle var »ganske afbrudt«; de havde kun faaet lidt saaet, og kun en Del af dem kunde svare halv Landgilde; Størstedelen kunde Intet svare.

I Sundbyerne var samtlige 27 Gaarde brændte, ligesom de enkelte Huse; der var kun hist og her bygget »nogle Hytter«. Vi tage et Exempel af Vedtegningen i Synsforretningen, som var omtrent lige sørgelig for dem alle: »Swend Bentzøns Gaard var lige medfaren (brændt), saaet 3 Skpr. borget Rug, 1 Pund borget Byg, 1 Td. Havre til Halne; 1 borget Ko, et Par Heste ubetalte. Intet bygget.« I Taarnby var alle 12 Gaarde brændte, kun saaet lidt og bygget nogle Hytter. I Ullerup og Viberup: 8 Gaarde var »mestendels afbrændte«; kunde give nogen Landgilde. Raagaard var sparet, havde saaet 12 Tdr. Byg, 7 Skpr. Rug og 4 Tdr. Havre, kunde give fuld Landgilde. I Tømmerup: 14 Gaarde, foruden Skelgaardene (4 Gaarde) næsten afbrændte, men »mestendel bygget igjen«; thi Jorderne her ejedes for Størstedelen af Hollændere. I Kastrup: 10 Gaarde, afbrændt, undtagen to Stuelænger, kun nogle Hytter bygget. I Maglebylille: 18 Gaarde, ganske afbrændte og kun nogle Hytter bygget igen.

Det varede flere Aar, inden Byerne atter kom paa Fode. Endnu 1662 maatte den halve Landgilde eftergives for mange Gaarde. En stor Del af Gaardene skiftede Ejere, fordi de gamle ikke kunde overtage Fæstet igen. Til Exempel var der af Sundbyøsters 16 Gaardmænd før Krigen kun 2, der sad ved Gaardene efter Krigen, og saaledes var Forholdet omtrent i alle Byer. Hollænderne overtog en stor Del af Gaar-

dene eller Jorderne i Fæste og drev dem ved Siden af deres egne. Efterhaanden kom dog nogle af de gamle Fæstere til Kræfter, saa de kunde overtage deres Gaarde og skaffe lidt Besætning derpaa.

Kongen havde iøvrigt Tanker om, at Sundbyerne ikke maatte genopføres paa de gamle Bypladser, da de kom til at ligge for nær til Fæstningen. Stiftsbefalingsmand von Cörbitz fik strax efter Krigen Brev om at tilholde Bønderne her, at de skulde bygge eller tilforhandle sig Husrum paa Christianshavn, hvorfra de kunde drive deres Jorder[1]). Ordren kom dog ikke til Udførelse; Gaardene blev i det væsentlige bygget paa de gamle Tomter langs Øresundsvej og Kirkevej; og Husene rejste sig indenfor eller bag ved Gaardene, antagelig ogsaa paa de gamle Pladser.

Det kom snart efter Krigen til en *Opgørelse med Kronen* for de Leverancer, som Amager havde havt til Hoffet. Det ses ikke, hvilke Krav de danske Bønder havde; disse synes at være afviklede med de Skatterestancer, som de stod i til Kronen, og de Forstrækninger med Saakorn og Besætning, som det varede adskillige Aar inden de fik klarede. Derimod se vi, at Hollænderne snart efter Belejringens Ophør havde en Fordring paa Kronen for Leverancer af Korn, Hø, Heste, Kvæg og Viktualier paa henved 6000 Rdlr. Der blev truffet Overenskomst med dem om, at Summen skulde afdrages med den aarlige Forpagtningsafgift, som de skulde svare af Ladegaarden, indtil Beløbet med paaløbne Renter var betalt. 1667 stod der endnu 2572 Rdlr. til Rest i Hollændernes Favør[2]).

Øens Rehabilitering efter Krigen søgte Kongen endelig paa forskellig Maade at ophjælpe. Saaledes blev der ved Hans Lauritzen, »Capitain over Amager Land«, uddelt Musketter til Bønderne, for at alle, der ikke havde saadanne, kunde faa Vaaben at værge sig med. For at genoprette Skovvæxten gav Kongen Ordre til at lade opgrave unge Træer i Kjøbenhavns, Frederiksborg og Kronborg Len til Udplantning. Nogle Aar

[1]) Bilag XLIX.

[2]) Sæl. Tegn. 38. 212.

senere ses, at Hollænderne fik Tilhold om at lade indgrøfte »Skovmarken« og saa Agern deri, for at Skoven atter kunde komme paa Fode[1]). At Bønderne selv i høj Grad manglede Initiativ synes at fremgaa deraf, at Kongen 1661 maatte give dem Tilhold om at nedgrave Aadsler af Heste og Kvæg, som endnu henlaa paa Marken til Pest og Afsky. Det varede en Tid, inden Stadens Spisekammer atter kom saaledes i Orden, at det svarede til dette Navn, som dog ogsaa senere knyttedes til Øen.

V. KONGENS AMAGERE

FRA CHRISTIAN D. 4.s TIL FREDERIK D. 4.s TID.

1. Gammel Amager.

Hollændernes Velmagtstid; deres økonomiske Fremgang; Fremtrængen i de danske Byer. — Dragør. — Hollændernes Kulturspredning. — Kongens Amagere; Deltagelse i Arvehyldningen. Nationalejendommelighed: Giftermaal; Sæder og Skikke; Folkepræg; Sprog; Klædedragt; Levemaade; Karaktertræk; Fester; Lege. — De danske Bønder. — Under Enevoldskrigene. - Pesten 1711. — Hollændernes Udbredelse efter Pesten. — Amagerlands Segl.

HOLLÆNDERNES *Velmagtstid* og deres Kommunes Glandsperiode faldt fra Midten af det 16. til Midten af det 17. Aarh., altsaa indtil Svenskekrigen. Baade økonomisk og socialt stod Kolonien i de Hundrede Aar i sin originale og frodigste Vækst. De 184 Bønder eller 24 Familier, som den ved Indvandringen bestod af, var 1650 voxet til omkring 130 Familier, skønt adskillige allerede var bortflyttede, nogle til Bøtø; enkelte ses at have taget Ophold udenfor Kommunen, saaledes f. Ex. paa Dragør, hvor de ernærede sig af Søen. Hollænderbyen var omkring 1650 saa overfyldt med Beboere, saa de knap kunde nære og bjerge sig. Kongen maatte se at skaffe dem mere Jord til Virkefeldt, tilmed da Hovedstaden havde stærk Brug for deres fortrinlige og eftertragtede Produkter.

Forfatteren Jens Lauritsøn skriver i sin *Calendarium perpetuum* paa den Tid: »da det Folkes Vare ikke forslaar til Kjøbenhavns Indbyggere nu, som udi fordums Tid, var det at ønske, at det maatte af den høye Øvrighed betænkes, at en Part, som sidder paa Landet i Gaardene paa hverandre, maatte tilholdes at feste sig Gaarde paa Kiøbenhavns Len, udi de Byer, som er Emmedrup, Gientoft, Urtesleff, Brønshøy, Husum og Vandløs« . . . 1651 rykkede ogsaa 20 Familier ud og overtog Ladegaardsmarken udenfor Sct. Jørgens Sø, hvor de dannede sig en By, der kaldtes Ny Hollænderby eller Ny Amager, som senere skal omtales.

Faa Aar efter (1654) rasede imidlertid en ondartet Pest, hvorved Menigheden paa Amager blev meget »forringet og forsvækket«, saa mere end 30 Gaarde og Huse stod øde og tomme. Efter Præsten Jørgen Harders Indberetning 1657 (Rigsark.) se vi, at Jorderne da var »skiftet udi mange Parter, at der sommetid kan være 60, sommetid 70, 80 og flere Huse og Gaarde, eftersom vor Herre under dem at voxe og tiltage«. Paa Størstedelen af Gaardene boede der saaledes 2 eller flere Familier, idet de gamle havde Tilhold hos Sønner og Svigersønner, som drev Gaardene, der som oftest var delte paa to eller flere Mænds Hænder.

Om Hollændernes *økonomiske Fremgang* før Svenskekrigen haves ingen anden Maalestok end den, at de sad med deres Gaarde kvit og fri, saa at sige uden Afgifter, var økonomisk fri og uafhængige i enhver Henseende, boede godt og levede et Liv i Lighed med de gamle Odels- eller Storbønder. Ved Krigen led de et stort økonomisk Tab, ikke at tale om, at der gik meget af deres Originalitet, som var nedlagt i Bygninger og Indbo, til Grunde.

Tabet synes ikke at have indvirket paa deres velstaaende Stilling, da de allerede Aaret efter Krigen havde deres Gaarde fuldt opbyggede og kunde svare hele deres Landgilde.

Det varede heller ikke længe efter Krigen, før Gaardene var fuldt besatte og i den skønneste Drift. 1677 fandtes der 113 Bopæle med gennemsnitlig over 3 Heste og 7 Kør paa hver Bopæl, nemlig ialt 378 Heste og 780 Kør. De 13 maa an-

tagelig regnes som Husmænd, saa der kommer nærmere 4 Heste og 8 Kør i Gennemsnit paa hver Gaard. 1688 havde Byen 118 Bopæle, hvoraf 100 besades af Gaardmænd; der har saaledes været ca. 18 Husmandsfamilier; deraf var mindst de 8 Haandværkere, nemlig 2 Smede, 3 Snedkere, 2 Vævere, 1 Skræder.

At der ogsaa senere fandtes mange Formuer i Byen, se vi deraf, at der af saakaldte »Børnepenge«, Umyndiges Midler, som Schouten administrerede, 1715 var udestaaende 22,500 Rdlr. og næste Aar 24,616 Rdlr. i 32 Parter[1]). Mange af Gaardmændene havde betydelige Summer staaende paa Rente rundt omkring hos Bønderne i de andre Byer, hvor de derved ofte maatte overtage Gaardene, naar Fæsterne ikke kunde svare, hvad de skulde.

Hollændernes *Fremtrængen i alle Byer* spores længe før Svenskekrigen, og umiddelbart før denne var en Fjerdedel af de danske Byers Jord paa Hollændernes Hænder; særlig i Maglebylille og Tømmerup havde de mange Gaarde og Gaardsparter i Besiddelse. Men efter Krigen tog deres Fremtrængen stærk Fart ved de danske Bønders Forarmelse og deraf følgende Mangel paa Evne til at drive Jorderne og svare Afgifterne deraf. Enten tog Hollænderne saa Gaardene i Fæste og tog Bolig derpaa, eller de købte Brugsretten, hel eller delvis, af de danske Fæstere og drev da Jorderne under deres egne Gaarde. Ogsaa ved at yde Laan til de danske Bønder mod Pant i Jorderne tilegnede Hollænderne sig ofte en Slags Ejendoms- eller Brugsret dertil. Efter Krigen saa Kronen nemlig — for hurtigt at faa Øen paa Fode igen og faa Gaardene under Drift — gennem Fingre med, at Gaardene overtoges uden Fæstemaal eller Fæstekontrakt, altsaa nærmest som fri Ejendom, hvilken kunde pantsættes. Overtagerne »fik derover Penge at laane hos got Folk, ellers maatte Landet længe ligget øde og ubebygt«. Derved ophørte egentlig Livsfæstet. I 50 Aar var Fæstetvangen helt ophørt; og da Fæstet atter søgtes indført (1708), sad Hollænderne inde med de fleste af

[1]) En Rdlr. havde da mindst lige saa stor Værdi som 10 Kr. nu.

Gaardenes Jorder, eller drev Gaardene i Forstaaelse med »Opidderne«, som hæftede for Udgifterne og Pligterne. De havde laant dem Penge mod Pant i Jorderne og havde i mange Tilfælde maattet overtage Pantet.

Mange af Jorderne drev de, som sagt, under deres egne Gaarde i Hollænderbyen. Men mange Hollændere var ogsaa udflyttede og boede paa Gaarde, som de havde overtaget i de andre Byer. Alligevel betragtede de sig endnu stadig — i al Fald i mange Retninger — som hørende til deres Stammekommune. De søgte at skyde sig ind under dennes Privilegier m. H. t. Ejendomsfrihed, Hoverifrihed, hvad naturligvis ikke kunde indrømmes dem. De holdt sig saavidt muligt til den hollandske Menighed og søgte i deres selskabelige Liv nærmest sammen med deres Stammefrænder. I det daglige Liv holdt de sig for sig selv, allierede sig ikke meget med de danske Bønder, der var dem underlegne baade i økonomisk og intellektuel Henseende. De giftede sig ogsaa kun med deres egne og betragtede det som en økonomisk Nedgang at gifte sig udenfor deres hollandske Stand.

Paa *Dragør* tilegnede de sig efterhaanden saadanne Rettigheder, saa de betragtede denne By som hørende under deres egen, hvad den jo ogsaa gjorde i kirkelig og retslig Henseende. Men Befolkningen i de to vidt forskellige Byer laa i stadig Strid. Der dannede sig, som det synes, paa Dragør to Partier, et hollandsk-venligt og et hollandsk-fjendtligt Parti, der skiftevis havde Magten i Byens Styrelse. Fra 1664 finde vi en af de to hollandske Gaardmænd, Jan Jansen, som Foged for en lang Aarrække. I den Tid blev Byerne saa »combineret og indbunden« med hinanden, at de ikke kunde skilles ad uden Kongens Vilje.

En Del Hollændere tog derfor ogsaa Bolig paa Dragør, mest for at drive Sønæring. Nogle af dem fik et Stykke Jord af Hollænderbyen til Arvepart, hvormed der fulgte visse kommunale Rettigheder. Men da disse Udflyttere hurtigt blandede sig med de andre Beboere paa Dragør og derved brød gammel Skik og Vedtægt, og da denne By senere truede med at ville skilles fra Hollændermenigheden, søgte man at faa Jorden

tilbage og faa Dragørerne udstødt af de Rettigheder, som fulgte dermed, hvad udførlig er omtalt foran (Kap. II. 2). Dragørerne, med Undtagelse af de to Gaardmænd, der havde Interesser og Rettigheder fælles med Hollænderne, betragtedes som en Paria-Kaste, en Husmandsklasse, som man taalte paa Kommunens Omraade, fordi den gjorde sin Nytte og svarede Skat dertil. Den maatte holdes ganske udenfor de Forrettigheder, som Kommunen havde, og hørte iøvrigt heller ikke i Interessefællesskab sammen med Bønderne, ej heller kunde den vente at komme ind under Begrebet »Kongens Amagere«.

Den *Kulturspredning*, som Hollænderne førte med sig ud over Amager gennem deres Drift og Overtagelse af Gaardene, berørte ikke i nogen væsentlig Grad Dragør, da der saa at sige ingen Jord hørte til Byen. Det var Landsbyerne de paavirkede ved deres Driftsmaader, Mejeribrug og Havekultur, hvorved Jorden fik større Ydeevne og Beboerne efterhaanden blev mere velsituerede. De hollandske Gaardmænd tilegnede sig snart Indflydelse og Myndighed, ogsaa i de offentlige Anliggender. Vi finde saaledes allerede 1672 en Hollænder, Dirch Cornelsen, som Foged i Tømmerup og Jacob Jansen, Raagaard, som Foged i Ullerup. 1691 finde vi, foruden disse to, ogsaa hollandske Repræsentanter i Maglebylille, Jan Clausen, og i Sundbyvester, Lauritz Dersen (Dirchsen). Det maa da antages, at Hollænderne allerede da havde paatrykt de danske Byer deres ejendommelige Kulturpræg i Byforvaltningen og Byernes økonomiske Ledelse.

Dette Forhold protegeredes selvfølgelig fra oven; thi Hollænderne viste sig ogsaa her de danske Bønder langt overlegne i økonomisk Retning og var langt bedre til at svare deres Skatter og Afgifter. De havde det økonomiske Rygstød, som de danske manglede, og forstod ved Flid og Dygtighed at arbejde Gaardene op, udvide deres Drift og forbedre Bygningerne.

Og dette havde atter til Følge, at de danske Bønder tog Lære af dem, baade i Drift og i Levevis. Hvornaar de er begyndt at efterligne Hollænderne i Klædedragt lader sig ikke paavise; men det synes ikke at være sket i nogen frem-

trædende Grad, før Hollænderne gennem Forplantning havde bredt sig stærkt over hele Øen. Hollænderne holdt netop paa, ogsaa i deres Ydre, at adskille sig fra de andre Beboere og taalte neppe, at disse antog deres Dragt, før de paa en Maade optoges i deres Samfund og anerkendtes som værdige til at være deres egne. Og dog vedblev, selv efter at de ved Giftermaal allierede sig med hinanden, de »danskebys« Amagere at bære en Dragt, som afveg en Del fra Hollændernes.

De danske Bønder indtog som Helhed en ret beskeden Tilværelse, indtil Hollænderne saa at sige spredte Kultur over dem. Overalt, hvor der tales om »de navnkundige Amagere«, er det Hollænderne, der menes. Fra Svenskekrigen var de danske Amagere økonomisk undertrykte og kunde ikke svare de Skattebyrder, som under Enevælden paalagdes dem. Som allerede omtalt maatte de udstykke Gaardene, fraskille mere og mere af Jorden og de kom dybere og dybere i Armod, hvortil Enevoldskrigene bidrog end yderligere. Mod Slutningen af det 17. Aarh. maatte Lenet forstrække mange af dem med Saakorn og Plovkvæg. En Fjerdedel af dem stod Aar efter Aar tilbage med de udskrevne Extraskatter; enkelte stod endogsaa til Restance for indtil 20 Aar med Beløb, som de ikke havde den fjerneste Udsigt til nogensinde at kunne betale. Jævnlig fik de Eftergivelse og Nedsættelse i Afgifterne; men Forholdene vedblev at være lige usle. Bygningerne forfaldt, og indtraf der Ildsvaade eller Krigsødelæggelse, var de arme Beboere ude af Stand til at rejse sig igen.

Derved aabnedes netop en Vej for Hollænderne, ad hvilken de fik Lejlighed til at udvide deres Jordomraade og indføre deres Kultur over hele Øen. I Kraft af ikke alene deres egen Anseelse og Dygtighed, men ogsaa den gode Vilje, som vistes dem fra oven, satte de snart deres Præg paa alle Forhold i det offentlige og private Liv i en saa fuldkommen Grad, at man kort efter Enevoldstidens Begyndelse ved »en Amager« forstod en Hollænder i sin Nationaldragt, en stout og selvbevidst Fribonde.

Som *Kongens Amagere* følte Hollænderne sig hævede over

de »gemene« Bønder og »destingverede« sig fra disse ved en mere fri og djærv Optræden, som de havde tilegnet sig ved uafhængig Omgang med Hoffet og de Adelige og den Berøring de ved deres Handel havde med fine Folk. Naar de kaldte sig »Kongens Amagere«, var Grunden dertil dog neppe den, som Thura anfører, at de i de kongelige Breve benævntes »vores Amagere«, thi denne Betegnelse brugtes ogsaa i Breve til de danske Bønder. For det første var Hollænderne i særlig Grad Hoffets Bønder ved deres Leverancer til Hofholdningen og de benyttedes endogsaa til Hoffets Fornøjelser ved Fremvisning af deres Fastelavnsløjer; men ogsaa paa andre Maader knyttedes de nær til Kronen. Som de eneste Selvejerbønder i Københavns Amt følte de en vis Værdighed, og for at adskille sig fra de andre Bønder laa det jo ret nær at kalde sig Kongens Amagere.

Ved Arvehyldningen af Frederik d. 3. som Enevoldskonge, 18. Oktbr. 1660, mødte som Repræsentanter for hele Bondestanden ca. 100 Amagere, hvoraf den langt overvejende Del var Hollændere. De dannede de fem sidste Grupper (16—20) i Hyldningstoget; hver Gruppe bestod af en Snes Mand. 16de Gruppe anførtes af Dirik Cornelissen, Schout i Hollænderbyen, havde 20 Mand; 17. Gr. anførtes af Jacob Clausen, sikkert ogsaa af Hollænderbyen, da der i de andre Byer ingen fandtes af dette Navn, havde 20 Mand; 18. Gr. førte Lauritz Hansen af Kastrup med 20 Mand; 19. Gr.: Svend Nielsen af Sundbyøster (intet Mandtal opgivet); 20. Gr.: Mogens Nielsen af Dragør »med sine Medfølgere«.

Efter at Toget var defileret forbi Kongen og havde aflagt Troskabseden, gjorde en Mand fra Dragør — altsaa i den sidste Gruppe — Svend Hansen Gynge sig bemærket ved at udraabe højt: »Gud give den faa Skam, som ikke holder Ord, Frederik.« Denne Frejdighed af en simpel Mand overfor en stor Forsamling af Adels- og Embedsmænd har været meget omtalt i Historieliteraturen. Saaledes siger bl. a. Hammerich derom, at Svend Hansen optraadte ganske som Odelsbønderne paa Thinge i Oldtiden. Hans Mod forklares en Del

derved, at han var en god Bekendt ved Hoffet og Medhjælper ved dets Svanejagter i Kalveboderne[1]). Sandsynligvis har han da ogsaa hjulpet ved Jagterne paa Amager. Han var vistnok egentlig Bødker. For sine Fortjenester fik han s. A. af Kongen et Hus og et gammelt Skur paa Bremerholm til Nedrivning og tidligere fik han det gamle Toldhus paa Dragør, hvor han ses at være Kromand og 1664 fik Privilegium paa Krohold og Ølbryggeri.

En vigtig Side af de hollandske Amageres *Nationalejendommelighed* var den, at de med stor Trofasthed bevarede ikke blot deres gamle Sæder og Skikke, men ogsaa deres Forhold til Kongehuset. Dette hang naturligt sammen med deres priviligerede Stilling, de Forrettigheder og Friheder, de nød og hvorpaa deres økonomiske Velstand var voxet op. Og disse Friheder var atter Betingelser for Bevarelsen af deres Kommunes hele Selvstyre. Deres Afsondring fra de danske Amagere bundede sikkert lige saa meget i Standshensyn og økonomisk Beregning som i personlige Følelser og Forkærlighed for deres egne Slægtninge.

Ved indbyrdes *Giftermaal* blev efterhaanden ikke blot Hollænderbyen, men tillige de Udflyttere derfra, som tog Bolig i de andre Byer, én stor Familje. Endnu 1693 skrev Michel Hansøn Jerskiæg derom:

»Han giør sit Giftermaal med ingen anden Pige,
end med sit eget Slægt, den kalder han sin Lige.«

Vi se ogsaa, at de i det 17. Aarh. stadig maatte søge Kongen om Tilladelse til at gifte sig udenfor den lovlige Grænse, det tredie Slægtled. Tilladelsen blev altid given mod en Kendelse til de Fattige, som efter Vedkommendes Formue varierede fra 10 til 50 Rdlr.; da Byen ingen Fattige havde, tilfaldt Pengene som oftest et eller andet Hospital — t. Ex. Vartov —; undertiden tog Kronen Halvdelen. Endnu efter Midten af det 18. Aarh. tillod de »ikke lettelig nogen af deres Mands- eller Qvindes-Personer at gifte sig andetsteds end

[1]) Hist. Tidsskr. 5. R. 3. 28. Secher: Danmark I. 135.

paa Landet imellem sig selv«. Ejheller saa de gerne, at deres Børn tog Tjeneste hos Fremmede, »om det endog var hos den fornemste og største Mand i Riget«.

Om »de navnkundige Amageres« Sæder og Skikke har iøvrigt Michel Hansøn Jerskiæg (Jærnskæg?) i Kjøge — hvor han maaske var Præst eller Kapellan — 1693 udgivet en kortelig Rimkrønnike (tr. i Oluf Bangs Samlinger, Kbh. 1743), som begynder med følgende højtidelige Strofer:

»Du Land! Du gode Land! Du rige Spise-Moder!
Du Førster drægtig Møe! Du rig-begrode Poder![1])
Du Kongens Kiøkken Ven! Du Frugte-rig Amager!
Hvis Rødder og hvis Kaal saa vel og lekker smager;
Din Pasternakke-Rod, din Vinter-grøn Persille,
Din runde Rove-Frugt giør sulten Mund til Gilde,
Din søde Koppe-Smør, og Melken af din Kierne,
Som bæres reenlig frem med din Amager Terne.«

Og saaledes fortsætter han om deres Karakter, Sprog, Levemaade og Klædedragt, deres Fastelavnslege o. a. Ting, saa denne Beskrivelse giver et af de vigtigste Bidrag vi har til Forklaring af Amagernes Liv og Færden i det 17. Aarh.

Om det solide Folkepræg, der udmærkede dem, taler han i lige saa begejstrede Vendinger:

»Mand-Kiønnet paa det Land er stor og Forstereget,
Sterk, Skuldre harde bred, stor-Næset, og bred-Skjæget;
Kort Wampel, Buxe-breed, blaa flosset er hans Hue,
Et meget flittig Folk, i Mark, i Gaard og Stue.
I deres Vandel er de sindig og forsigtig,
Mod alle er de og sandfærdig og oprigtig;
Til Arbeid har de Lyst, de hader en Dag-Driver,
Men, hvem som helst giør Gavn, han gierne hos dem bliver.«

Om Kvinden skriver han:

I Arbejd og i Dyd er hun et smukt Exempel,
Hun skurer blank og reent sit Melke-Kar og Bempel;

[1]) En Gaard i Sundbyøster hed »Førstergaarden«, hvor der antagelig dreves Avl af Træplanter.

»Hun rygter vel sin Koe, og hendes Kar opfylder,
Af Koe og Faare-Melk, paa Bredder og paa Hylder;
Hun nyster altid om, og aldrig kand hun lide,
En Time i sit Huus, en Maren doven-sidde;
Et ædrue, sparsom Folk, er Mænder, Qvinder, P'ger,
At Røchers Slægt og Børn, dem neppeligen ligner.«

Om deres Sprog siger han, at de i Hjemmene brugte det »nederlandske«. Det var i Virkeligheden en mærkelig Blanding af Hollandsk, Nordtysk og Dansk, som de havde tilegnet sig gennem Hjemmene, Kirken og paa Torvet, og som neppe mange andre end de selv kunde forstaa. »Men ellers kan de og udtale Danske Stemme«, hvad de maatte vænne sig til under deres Virksomhed og Erhverv udenfor deres egen By. Aarsagen til, at de med saa stor Trofasthed holdt fast paa deres eget blandede Sprog, laa selvfølgelig baade i Interessen for deres Hjemlands Minder og i Forskansningen for deres Friheder og Erhvervsgoder, som fordrede et Skel mellem dem og deres danske Naboer.

Ikke blot i Hjemmene, men ogsaa i Skolen og Kirken holdtes der længe paa, at Dansk ikke fik Indpas. Der holdtes en »tysk« Præst, som ogsaa i det væsentlige var Leder af Skolen, vistnok med en af Byens egne unge Mænd eller en af sine Sønner som Medhjælper. Degnen var, i al Fald i det meste af det 17. Aarh., en dansk Mand. Man havde paa Byens Sprog affattede, nærmest plattyske Skolebøger, som forskaffedes eller udgaves af Præsten. Vi se, at Thomas Harder (1678—95) udgav baade Katekismus og Lærebog for Byens egne Børn, medens der for de danske (Dragørs) Børn og Tyende benyttedes almindelige danske Skolebøger.

I Kirken benyttedes derimod indtil 1730 kun det »tyske« Sprog. Fra 1730 ansattes der baade en tysk og en dansk Præst, som skiftevis prædikede for den hollandske og den danske Del af Menigheden. I Retssager brugtes fra en langt tidligere Tid kun Dansk; det maa antages, at Amtsøvrigheden har forlangt det danske Sprog anvendt. Ogsaa i Skrivelser til Kongen eller Kancelliet maatte anvendes Dansk længe før

1700. Disse Forhold gjorde, at man ogsaa maatte kunne det danske Sprog, og bidrog til at udviske den gamle Sprogstamme, som dog med stor Forkærlighed bevaredes i Hjemmene hele det 18. Aarh. igennem; Byens Vedtægter af 1711 er affattede derpaa; og endnu 100 Aar senere brødes det med det danske. Ældre Folk kunde omkring 1850 fortælle,

hvilken Tvang og Overtalelse deres Forældre anvendte paa at faa dem til at bruge deres gamle Maal, som de unge ikke mere fandt til nogen Nytte. Den tidligere økonomiske Interesseforskel mellem dem og de øvrige Amagere var ophørt.

Hollændernes Klædedragt er den af deres særegne Skikke, som har holdt sig længst gennem Tidernes Omskiftning. »Nationaldragten« er dog undergaaet en Del Forandring fra dens oprindelige Form, nærmest hen imod en mere praktisk og for vort nordiske Klima mere egnet Dragt end den hollandske. Det er iøvrigt navnlig Kvindedragten, der har antaget et mere specifikt amagersk Tilsnit og en praktisk Skif-

ten mellem Hjemmedragt, Torvedragt og Højtidsdragt, hvoraf atter Festdragten og Brudedragten er udsprungen. Da Thura i sin Beskrivelse om Amager udførligt har skildret Amagerdragten, som den var i det 17. og 18. Aarh., og vi i det følgende vil komme tilbage til denne og den senere Tids Dragt, er det ikke nødvendigt her at komme nærmere ind derpaa. Kun skal her efter Thura gengives Billeder af den da allerede noget ændrede Dragt.

Efter Jerskiægs Beskrivelse (1694) se vi, at der endnu paa hans Tid, formentlig som Kirkedragt, bares hvidt »Hovedlin« og en hvid Halskrave (Dyvekekrave), medens det hollandske Livstykke allerede da var ombyttet med en sværere blaa Trøje, der ses paa Billedet, og den hvide Hue var erstattet af en mørk.

Han skriver:

»Thi hendes Hoved-Liin er Soele-gliset gnidet,
Og ret som hvide Snee, ja hvidere end Kridet;
Om hendes hvide Hals en tusind-rynket Krave
Paa gammeldags Maneer ret artig sat i Lave.
Og hendes Trøye er blaae farved, net og smukker;
Og det staar meget smukt paa de Amager Dukker.
Hun slæber ey sit Skiørt bag efter sig paa Stræder,
O Ney! Hun er ret net, og nøysom og paa Klæder;
Thi det er Ankle-siit, og ey et Straabred længer,
Ret overmaade smukt, det Skjørt om Livet henger;
Af Lerrit er det gjort, sort farved uden Snorer,
Der inden for hun sig med Lamme-Pelsen forer;
Hun er og net paa Been, de Skoe er artig syede
Og allermest det Par som Kirkevey skal pryde; . . .«

De danske Amagere har tidlig, vistnok allerede i det 17. Aarh., begyndt at anlægge en Efterligning af Hollændernes Dragt, som særlig under Torvningen var nødvendig for dem for at sælge deres Produkter som ægte amagerske. Kvindedragten her var mere tarvelig og enkel end Hollændernes. Den bestod af en blaa eller sort stivet Lærredshue, et almin-

deligt Kjoleliv; den pibede Halskrave, det broderede Halstørklæde, Sølv- eller Guldspænderne, erstattedes af en Strimmel eller et Lærredstørklæde. Skørterne var af tarveligere Tøj og Forklædet af Lærred, men stivet og lagt i Læg og af samme Farve som de hollandske Kvinders. Følgende Billede viser. Efterligningen, som den fandtes omkring 1750:

Mandsdragten er ikke undergaaet saa mange Forandringer som Kvindernes, skønt den ogsaa i Tidens Løb er afveget noget fra den, som Hollænderne bar ved deres Indførelse. Hovedtøjet bestod oprindelig af en bred, flosset Hue af Kamelhaar, den afløstes først af en bredskygget rundpullet, senere af den høje Hat. Den stramtsiddende Hoftetrøje med Kamelhaarsknapper blev mere aaben, og sølvknappet og suppleredes med en ligeledes sølvknappet Vest af livligere Farve; senere bares baade Undervest og Ydervest af forskellig Farve.

Jerskiæg var ikke saa begejstret for Mændenes Dragt som for Kvindernes. Han omtaler den kun med faa Ord, idet han iøvrigt priser Amageren for hans simple Værdighed:

»Han giør sin Trøye ey paa den Fransøske Node,
Ney! han gaar ziirlig nok med sin Amager Mode.
Han bær og ey Paruch med lange krused Lokker,
Slig ny opfunden Skik han viser hen til Pokker.
Han har kun korte Haar, og skaaret digt til Skallen,
See! det er al hans Stats i sin Amager Pralen.«

Paa Thuras Tid, 60 Aar senere, var Dragten bleven noget rigere udstyret efter den tiltagende franske Modepaavirkning. De unge, ugifte Mænds Dragt adskilte sig noget fra de gifte Mænds, særlig i Hoved- og Fodtøjet, ligesom de unge Pigers Dragt varierede noget fra de gifte Koners.

Han beskriver Mandsdragten saaledes (1758):

»Mandfolkene, eller, rettere at sige, de gifte Mænd, naar de ere i deres Stads- eller Hellig-Dags-Klæder, have paa Hovedet en stor, rund, blaaflosset Hue, næsten en Alen i Diameter, som er giort af det fineste Cameel-Haar, og bliver fabriqveret i Holland; men som de nu omstunder ikke kan faa derfra, saa spare de meget paa dem, og de ansees som en Skat eller Klenodie, der giemmes og arves af Søn efter Fader. De bære tre Trøjer, den yderste af det fineste sorte Klæde, med Cameel-Haars Knapper og Knap-Huller af samme Farve, den anden inden fore er af fiint rød Klæde, med sorte Knapper og Knaphuller. Den tredie næst Kroppen bærer enhver efter Behag, af hvad Farve de vil. De har tre par Buxer[1]) paa, de yderste af samme Art Klæde og Farve, som den yderste Trøje. Strømperne er syede af fiint blaat Klæde, og Skoene af sort Carduan kandtede med rød Saffian, og derunder røde Hæle, de bliver bundne med Remme, hvorudi er Dopper af Messing.«

Hollændernes Bolig var ligeledes præget af deres nationale Ejendommelighed og Sans for rene, blaa og røde Farver.

[1]) Knæbuxer. Som bekendt naaede de senere til Anklerne.

Værelserne tydede paa en jævn borgerlig Velstand, som de var udstyrede med staffede Paneler, udskaarne Hylder og Loftsbjælker, dekorerede Lofter med Blomster eller svævende Figurer. Paa Hylderne under Loftet anbragtes det hollandske Spisestel, Kobber- og Messinggenstande hængtes rundt omkring, og et gammelt Sølvkrus hørte ligesom Merskumspiben med til Udstyret. Møblerne vexlede mere med Tiderne, en Del hjemførtes vel nok fra Holland, hvor de drev Handel; men de fleste Ting købtes vistnok efter større Borgerhjem, hvorfra de udskiftedes efter Modens Luner. I Stadsstuerne og Gemmerne fandtes mange gamle Arvestykker: Sølvgenstande, Smykker, Dragter osv., som bevaredes fra Slægt til Slægt. De hollandske »Kakkeler« med bibelske Billeder brugtes allevegne, først til Ovne og senere til Dekorering af Kakkelovnspladserne.

Ogsaa deres Byggemaade var »hel expedit«, siger Thura. Det var gammel Skik, naar en Gaard skulde bygges op, at Gaardmændene hjalp hinanden, først med at skaffe Materialerne tilveje og derefter med at bygge, naar de alle blev tilsagt til at møde paa en bestemt Dag. Den første Dag huggede de Tømret, den næste rejstes det, og den tredie klinedes Væggene op. Men saa maatte Ejeren ogsaa gøre et godt Rejsegilde, hvor der ikke blev sparet paa Mad eller Drikke, eller paa en Dans i Forsamlingshuset. Derefter kunde Haandværkerne begynde at tage fat.

I Gaardenes Ydre er stadig bevaret noget af den hollandske Stil: tre eller fire sammenbyggede Længer med Spidsgavle og Indkørselsport. Ofte var Gaardene Bolig for to til tre Familier, som hjalp hinanden med Driften og den ene efter den anden tog den i Arv. Ude som inde herskede selvfølgelig den største Orden og Renlighed, der vidnede om »et meget flittigt Folk i Mark, i Gaard og Stue«.

For Amagernes Arbejde kappes de gamle Forfattere om at yde dem Ros, særlig fordi deres Produkter stod saa langt højere end Bondestandens i Almindelighed. Saaledes skriver Arent Berntsøn i »Dannemarkes og Norges frugtbare Herlighed« i det 17. Aarh.: »Dette Amager er et meget frugt-

bar og feedt Land, giver alle Slags Sæd overflødigen og saa got og fuldkommeligen, at det gierne noget dyrere end andet Korn kiøbes . . . dets Indvaanere meget skiøn Fæ-Nød, af alle Slags tillegge, opføde og underholde synderlig Kiør, af hvilke de sig og meget stor Fordeel vide at giøre, med det meget herlige Smør og Melk de deraf tilveye bringe . . . Og ligerviis som Landet i sig selv er af slig god Art, og frugtbar Vilkaar: saa besiddes det og af et meget flittig, omhyggelig og net Folk . . . Foruden rette Avl og Korn-Sæd, beflitte sig og disse Folk besynderlig meere end andre, disse Landes Indvaanere, paa adskillige Gevæxt af Hvid-Kaal, Guule-Rødder, Røde-Beder, Pastenakker, Roer og andre deslige Frugter, af hvilke de og udi stor Mængde hver Torvedag, saavel som andet, paa Amager-Torv indføre og dermed for et billigt Værd, fast den gandske Bye Aaret igiennem bespiiser« . . .

Og hans Samtidige Jerskiæg skriver, efter at have talt om Amagernes Kaal og Rødder:

»Han har og lekker Smør, som formed er i Kopper,
Som settes frem paa Bord for Herrer og Biskopper;
Du store Kongestad i Dannemarkes Rige,
Du faste Kiøbenhavn, Du ved deraf at sige
Hvor mange lækker Mund sig af hans Bøtte ledsker,
Og mætter sig med Smør af de Amager Esker.«

Kvinderne faa det samme smukke Vidnesbyrd:

»I Arbejd og i Dyd er hun et smukt Exempel,
Hun skurer blank og reent sit Melke-Kar og Bempel;
. . . . Og som jeg før har sagt, at de er meget fligtig
Saa kan de legge an en Hare meget vigtig
Hvor de kan plante Kaal og Rødder overflødig,
At selge ud til Folk, naar de har Penge nødig.«

I deres Levemaade var de lige saa økonomiske og tarvelige som praktiske. Om Søndagen kogte de gerne Mad til det meste af Ugen, idet den opvarmedes og tilberedtes paa forskellig Maade de øvrige Dage.

»Han spiser Flesk og Kaal, nu Pose Grød og Erter,
Det smager ham saa vel som Vild-Steg og som Terter«,

siger Jerskiæg. Thura fortæller nærmere om Tilberedningen af denne Søndagsmad: »— som er Flesk og Kiød, der kaages i en stor Bøste-Kiedel, i hvilken de tillige hænge en Pose med Gryn, som, naar ere kaagte, kaldes Pose-Grød; Derhos endnu en Krukke med Erter, hvilke, naar de ere kaagte, kaldes Krukke-Erter; Et Net med grøn Kaal, et andet med hvid Kaal; Bemeldte Krukke-Erter, naar de ret efter Amagernes Smag skal tillaves som en Delicatesse, da mænger de reven Peber-Kage og Rosiner der imellem; Og er det en vis Regel og Sædvane, at de endelig skal nyde den Ret hver anden Paaske-Dag; Flesket og Kiødet spise de kolt de øvrige Dage Ugen igiennem, men Pose-Grøden og Krukke-Erterne blive daglig opvarmede.«

Af Karakter, siger Jerskiæg, var de hollandske Amagere godmodige og, navnlig overfor hinanden indbyrdes, hjælpsomme og venlige. De var meget ædruelige og levede som Regel et roligt og godt Familieliv: I Handel og Vandel var de forsigtige, men redelige og ordholdne:

»I Kiøbmandskab han ey med store Ord udpraler
Han tinger nap og knap, men redelig betaler,
Han sælger ey sit Gods for Snak og modig Praten,
Ney! slig unyttig Mynt, den giver han til Katten.
Han holder ey panqvet i Kroer-Huus og Gilde,
O, Ney! han lever kun saa sutes hos sin Nille.«

Ved deres Fester var de, ligesom i det daglige Liv, meget maadeholdne i Levemaade. Der iagttoges en vis Økonomi og var fastsat Vedtægter for hvormange Retter man maatte byde ved de almindelige festlige Lejligheder, samt Mulkter for Overtrædelse deraf, ligesom hos de borgerlige Lav ved deres Gilder og Sammenkomster. Parolen gaves vistnok fra oven, for at unødigt Fylderi ikke skulde svække Folkets økonomiske Evne.

En Vedtægt for Hollænderbyen fra 1711 indeholder bl. a.

Bestemmelser om Traktement ved »Vestensøll«, Bryllup, Barsel, Begravelse og Arvedeling[1]).

»Vestensøll«[2]) i Hjemmet maatte kun holdes en Dag og der maatte kun bydes til Middag, og ingen Kokkeri holdes efter Dansen, men kun bydes, hvad der var tilovers fra Middagen.

Naar der gjordes stort Bryllup, maatte der kun skaffes to Retter til Maaltidet og kun i tre Dage og den fjerde Dag kun gøres Middag for Kokkene (Kokkebryllup). Herom skriver Thura: »Vil nogen holde et stort Bryllup, som varer i fire Dage, da maae først Schoutens Tilladelse dertil udvirkes, og maae da den, der giør Ansøgningen, betale 10 Rdlr. til Byens Cassa; Ved et sædvanligt Bryllup bestaae Tractamenterne først af et got Fad med Fleskeskinker, Oxebryst og Pølse, og derefter frembæres en Hønse-Kiød-Suppe; Til et stort fire Dags Bryllup, bæres først got Saltmads-Fad, dernæst Honse-Kiød-Suppe, og til tredie Ræt stegte Høns, bestroede med Sukker, og om Aftenen gives Risen-Grød.«

»Saa vel til et lidet, som til et stort Bryllup, indbyde de unge Brudefolk, de nærmeste af deres Slægtinge paa begge Sider, at være Kokke, saa at mange Gange til et Bryllup kan være atten til tyve Kokke; Men det gaar ikke her efter det gamle Ordsprog, som siger, at mange Kokke forderve Maden; thi enhver af disse Kokke, maa selv forskaffe et godt Saltmads-Fad med sit Tilbehør, og forære de unge Brudefolk, som sættes frem ved Bryllupet og fortæres.«

»Enhver, som bliver indbuden til Bryllup, maa Aftenen før Bryllupet, sende et par Høns til Bryllups Huset, og saa mange par Høns, som saaledes blive samlede, give tilkiende, hvor mange Par Folk af de indbudne kan ventes til Bryllupet; Thi de, som ei sende Høns, indfinde sig ei heller.«

»Ved de store Brylluper maa alle Giesterne, saavel gifte som unge Karle og Piger, give Bruden Brude-Gave anden Bryllups-Dagen, hvilken bestaaer i Croner, da enhver, naar

[1]) Bilag LXXII.

[2]) Forlovelsesgilde.

Bruden sidder ved Bordet, efter en vis Musiqve paa Violin, træder frem, og lægger sin Gave i Brudens Skiød, hvorved hun den meeste Tid samler sig til 3. til 400. Croner til Hielp at sætte sig i Stand med.«

Til Barsel eller Barnedaab maatte kun bydes Middag med en Ret.

Ved Dødsfald maatte der ikke gøres Gilde; men efter Begravelsen maatte Familiens Nærmeste bydes til Middag, dog kun paa en Ret. Og der maatte ikke bydes »Øl til dem, der bar den Døde, undtagen om Søndagen; »neen Werchedage« maatte der drikkes Gravøl.

Naar Deling eller Skifte fandt Sted, maatte kun bydes Middag med en Ret. Overtrædelse af disse Vedtægter straffedes med Bøder paa 1 Rdlr. til Byens Kasse eller til de Fattige.

Om deres Lege eller »Amager-Spil« taler saavel Jerskiæg som Thura udførligt, og begge mener, at disse Skikke er medbragte hertil fra Holland. Men Troels Lund har senere paavist, at man, længe før Hollænderne kom hertil, ogsaa her i Landet har slaaet Katten af Tønden, saa dette Barbari har været vidt udbredt. Intet Sted her i Landet har Fastelavnsløjerne dog holdt sig saa originale og saa længe som paa Amager, hvor de er gaaet over i Aarets faste Fornøjelser; Fastelavnen er den Tid, hvor Unge og Gamle ret slaar Gækken løs. Dette har maaske for en stor Del sin Aarsag i, at de Lege, der brugtes, tidlig benyttedes som et Led i Hoffets Fester og derved vandt i Glans og Berømmelse.

De var imidlertid i gamle Dage et frygteligt Barbari. Jerskiæg omtaler de to vigtigste saaledes:

At rive Hovedet af Gaasen:

»Først spilles om en Gaas, som er besmurt med Sæbe,
Den samme vil hver Mand foruden Knive dræbe;
Hun henger i et Reeb tvert over Byens Gade,
Ved Fødder henger hun, hun skriger og hun gaber,
De Karle rider flux og den ved Halsen trenger,
Tit løber Hesten bort og Karl ved Gaas-Hals henger,

Fordi at Sæben giør den Gaase-Hals ret glidig,
Den Hals er bunden om med Liner og er smidig;
Men kand der en blandt dem saa sterkeligen stræbe,
At Gaasen mister Hals, da er han Gaase-Græve.«

At støde Katten af Tønden:

»Det andet Spil det er to Katter bunden sammen,
Og i en Tønde sat, derudi man seer Gammen;
Den Tønde henger høyt paa stærke Reeb og Liner,
Men Katten inden i hun skriger meer end griner;
De Karle ride til med stærke Stav og Bomme
Og støder Tønden hart med tykke Stænger grumme,
Til Tønden gaar i tu og Kattene bortrender,
Hvormed de tvende Spil og endeligen ender.«

Han slutter med en alvorlig Advarsel mod at fortsætte med disse Synder, hvori han ser »en Snert af Satans skjulte Svøbe«. Men Dyrplageriet varede dog længe efter, inden det endelig gik op for Befolkningen, at det var stridende mod Religionens Bud, og da Hollænderbyens Præst, Mathias Hviid, 1733 tog til Orde derimod i en Prædiken, hørte man op med »at rive Hovedet af Gaasen«, og den levende Kat erstattedes med en udstoppet Figur. — Kattekongen eller Tøndekongen, der skulde gøre et Gilde for Deltagerne, førtes bekrandset til Gildehuset og skulde danse den første Dans. Han fritoges for Skat i det følgende Aar, indtil en ny Tøndekonge afløste ham[1]).

Et tredie Spil, kaldet Æggedansen, omtales ikke her; men vi se, at denne Leg oftere forevistes Hoffet sammen med de andre. 1663 kaldtes Hollænderne i Anledning af et Hofbryllup ind for at forevise deres Løjer paa Christiansborg Slotsplads. Schouten Dirch Cornelissen udførte selv Æggedansen. Der anbragtes et Æg i et Bæger midt i en Rundkreds bedækket med Sand, hvorpaa Dansen foregik. Dansende skulde han saa med Fødderne løfte Ægget ud af Bægeret og atter anbringe det deri, uden at det gik itu.

[1]) Kbh. viuensk. Selsk. Skrifter III. 144.

Underholdningen fulgtes med megen Opmærksomhed af Hoffet og dets Gæster fra Slottets Vinduer[1]). — Da Hollænderkolonien bosatte sig paa Ny Amager (Frederiksberg) og Prinssessernes Gaard var blevet bygget herude, gav Hoffet selv lignende Løjer til Bedste, klædte i Amagerdragter. Senere se vi, at Valby Beboere optog de samme Forlystelser; men de synes kun at have holdt sig en kort Tid derude.

De danske Bønder paa Amager søgte naturligvis at efterligne Hollændernes Fastelavnsløjer, men i en mere beskeden Form, og neppe før i sidste Halvdel af det 17. Aarh., da den første Kro (Rødekro) opstod i Sundbyerne. Det synes dog ikke at have været nogen aarlig tilbagevendende Fejring af Fastelavnen, der holdtes snart her og snart i Taarnby, men et Udslag af Trang til ogsaa at være med, som gjorde sig gældende engang imellem. Vi finde intet bestemt herom; thi det var stadig Hollænderne, der førte Tonen an og var Genstand for Opmærksomheden med deres pompøse Optog i Nationalkostumer og med de velholdte, flot udpyntede Heste, som bar Rytterne, naar de Unge red Fastelavnen ind og de Gamle red den ud efter Ugens Forløb.

I Morskab, saa vel som i Erhverv, stod de danske Bønder tilbage for de friere og fuldkomnere Hollændere, der i alle Henseender var Foregangsmændene, medens de andre saa at sige var kørt fast under deres Skatter og Byrder og manglede Magt og Midler til at komme ud af Uføret. Vi behøve blot at kaste et Blik paa Forholdene mellem de to Klassers Jordafgifts- og Driftsforhold, som Maal for Udgift og Indtægt, for at se Forskellen imellem dem omkring *1680*:

	Hartkorn	Besætning		
	Tdr.	Heste	Stude	Kør
Hollænderbyen	335	378	14	780
De danske Byer	750	470	27	566

Antallet af Brugere var omtrent lige mange i hvert Sogn. Men hertil maa bemærkes, at 1/7 af Driftsmidlerne i de danske

[1]) Danske Saml. 2. R. 2. B. 173.

Byer, nemlig 52 Heste, 9 Stude og 84 Kør, tilhørte 9 derboende Hollændere, som dog kun svarede $^1/_{10}$ af Skatteydelsen. Iøvrigt var Forholdet mellem Driftsnytten af Jorden i de to Sogne omtrent saaledes:

Hollænderbyen pr. Td. Hartkorn: ca. $3^1/_2$ Heste og Høveder
De danske Byer — — — $1^1/_2$ — - —

Først et godt Stykke ind i det 18. Aarh. begyndte de danske Byer at komme til Magt, dels fordi de i stigende Grad kom ind under Hollændernes Driftsomraade, og dels fordi de andre Beboere ved Hollændernes Exempel, økonomiske Støtte og Sammenblanding med dem ved Giftermaal blev mere Herre over Brugen. Hollændernes Kultur havde bredt sig over Øen, og det varede ikke længe, inden den erobrede hele Befolkningen.

Men først kom *Enevoldskrigene* og greb forstyrrende ind i alle Forhold. De langvarige Fjendtligheder med Sverrig, der fulgte det 17. Aarh. næsten til Døren (1675—79) og indviede det næste (1700—1720), gav ikke blide Kaar for Amager, som atter maatte undgælde for sin Beliggenhed tæt op til Hovedstaden og ved den alfare Søvej. Under den første Krig gjordes flere Gange Indfald paa Amager, mange Gaarde blev nedbrændte og Høsten led stor Skade. Øen blev atter udpint for at tjene til Hovedstadens Forsyning. Det ses saaledes, at alle Bønder om Vinteren 1677 fik Befaling til uden alt Ophold at føre, hvad de havde af Kvæg og Foder, ind til Staden, for at det ikke skulde blive taget eller ødelagt af Fjenden[1]).

Under denne Fejde tjente Dragør Havn en Tid som Station for en Del af Marinens Baadflotille, der laa her for at spærre eller bevogte Indsejlingen til Sundet, og under de forskellige Træfninger, der fandt Sted paa Køgebugt, var Havnen et vigtigt Forbindelsesled mellem Flaaden og Staden. Proviantforsyningen bragtes over Land her ud for at føres ombord, og saarede sattes i Land. 1677 erobrede to saakaldte

[1]) Kbh. Dipl. 6. 681.

»Dragørbaade« den svenske Brander »Sct. Peder« ved Malmø og gjorde den til Krigsbytte[1]).

Under den anden og større nordiske Krig, som var det nye Aarhundredes Indledning, maatte Amager oftere tjene som Skærmbrædt for Hovedstaden. I Sommeren 1700, da den svenske Flaade i længere Tid laa i Sundet, var de to gamle Skandser paa Dragør — Syd for Byen og tæt Nord for Havnen — armerede med Kanoner. Langs Øens Østkyst stod en Linje paa flere Hundrede Mand af Øens Folk opstillet som Vagt for det Tilfælde Fjenden skulde søge at gøre Landgang. Kongen skrev fra Rendsborg: »Hvad Gammel Amagers Defension er angaaende, da som Vores Flode er i Søen, saa om endskiønt vi allernaadigst skulle formene, at Landet noksom ved denne Skat kunne beskiermes, icke desmindre have vi allernaadigst befalet Vores Oberst over Voris Lifgarde til Hest os Elskelig *Niels Krabbe* med Garden i Nødsfald at giøre ald mulig Modstand« osv.[2])

Senere fortrak den svenske Flaade ad Flinterenden, hvor den forenedes med en Del hollandske og engelske Skibe for at gaa imod vor Flaade, som laa under Kastellet. Ingen af Parterne vovede noget egentligt Angreb. En Nat nærmede tre svenske Galioter sig Refshalen, hvor de aabnede Skydningen og sendte en Del Bomber ind over Christianshavn og Amagerfælled, hvor de ikke anrettede nogen større Skade. En Spottefugl gav dette Bombardement Udtryk i en Vise. Et Vers lød saaledes:

»Hofmodige Konger og Helte paa Vandet,
Hvad Ære har I vel indlagt Eder her?
Ved Eders Kanoner, i Mindet det stander,
Blef Silden forbauset med Fiskene fleer..
Det vidner om Dragøe- og Amager-Bønder
Hvorledes I sigted med Bomber i Vind,
Og Resten blef læsket i Hafvet som Tønder;
Thi Bomberne kunde ey ræcke her ind«.

[1]) Garde: Den danske og norske Sømagts Hist. I. 281 og 290.
[2]) Sæl. Tegn. 52. 291.

I al Hast blev opkastet en Skandse paa Nordenden af Amager og forsynet med 6 Kanoner, samt 600 Mand, for at modtage Fjenden, dersom han skulde søge Landgang, men han trak sig tilbage og gik senere i Land ved Humlebæk.

Amagers Bevarelse var stadig Kongen magtpaaliggende. I et Brev til Slotsloven anmodes denne om, at »I ellers især ville lade Eder Amagers Conservation, som Kjøbenhavns Spisekammer være angelegen«. 10. Aug. fik Hans Schack Ordre til at forsvare Øen, da Landgang kunde befrygtes ved Dragør. Batterierne her blev forstærket, men Faren drev atter bort[1]).

Efter nogle Aars Fred blussede Krigen atter op; paany begyndte en lang Ufredstid, i hvilken Sundet og Køgebugt var Tumleplads, indtil Tordenskjold forlagde den ud i mere rum Sø. Denne Orlogsfejde synes dog ikke at have berørt Amager i nogen synderlig Grad; men det er neppe sandsynligt, at Øen helt har undgaaet Krigens Følger. I al Fald mærkedes de gennem Extraskatterne, som tærede voldsomt paa Befolkningens Kræfter.

En lille Episode, der fandt Sted i Oktober 1710, fortjener at nævnes. To store svenske Linjeskibe »Ulrica« og »Tre Cronor« paa 80—90 Kanoner hvert løb paa Grund udenfor Dragør, medens vor Flaade laa ude paa Bugten. Da de ikke kunde komme flot og var i Fare for at falde i vore Hænder, maatte de øvrige svenske Skibe skyndsomst bjerge, hvad de kunde, og derefter stikke de to prægtige Skibe i Brand[2]).

Under denne Krig rasede *den sorte Pest 1711*, som hærgede Amager frygtelig. Allerede 1709 grasserede Sygdommen stærkt i Preussen og i Sverig, og der blev da oprettet Karantæne paa Saltholmen, hvorfor alle Skibe, der skulde til dansk Havn, blev stoppede her, og dersom de havde Syge ombord, blev disse landsatte og holdt i 40 Dages Karantæne. Tre Pakhuse og et Vaaningshus blev indrettet til Lazaret; en Præst blev i Hast indviet af Biskoppen til at tage Op-

[1]) Garde: foranf. Sted. L. Engelstoft: Skr. i Udvalg 2. 13 ff. Kbh. Dipl. VIII. 603.

[2]) Garde: ff. Sted. 2. 229.

hold derovre for at berede de Syge — derimod tales der ikke om nogen Læge. En Del blev ogsaa indlagt og de fleste døde temmelig hurtigt; der blev opkastet en Bakke som Begravelsesplads paa Øens Nordende, hvor den endnu findes under Navn af »Kirkegaarden«.

Om Sommeren 1710 førtes der alligevel Kvæg til Saltholmen paa Græs; Øen var saaledes ikke strængt afspærret og Smitten førtes til Amager eller Kjøbenhavn. Om Efteraaret blev saa al Forbindelse mellem Amager og Saltholmen strængt forbudt; det Kvæg, som var tilbage derovre, blev ført hjem og under Livsstraf blev det forbudt at færdes mellem Øen og Kjøbenhavn uden at melde sig til Toldvæsenet. Ingen Lodser eller Fiskere maatte borde Skibe i Sundet eller opholde sig paa Søen længere end til Mørket faldt[1]).

Trods disse Forholdsregler bredte Sygdommen sig om Sommeren 1711 med stærk Fart baade i Kjøbenhavn, Helsingør og paa Amager. Paa Amager bortrev den over Halvdelen af Beboerne, i Sundbyerne endogsaa de to Trediedele. Mange Gaarde stod i lange Tider ubeboede, Markerne henlaa øde; der var ingen Folk til at overtage eller drive dem. For Hollænderne, som ikke vilde overgive deres Jord til fremmede, varede det særlig længe, inden de fik Gaardene besatte. Endnu i Byens Vedtægter af 1726 tales om »øde Gaarde fra Pestens Tid.

I November 1713 blev Karantænen paa Saltholmen ophævet og flyttet til Motzmanns Plads, da det var vanskeligt og bekosteligt at komme paa Saltholmen under Frosten. Senere blev Karantænehusene flyttede herfra til en Plads ved Østerport for at tjene som Barakker for Soldaterne.

1737 og 1738 var der atter Pestfare i Luften. Det førstnævnte Aar lod Kongen udsætte 4 Vagtposter paa Østsiden og Sydenden af Amager for at paase, at der ikke landede nogen fra Søen, uden de Skøjter, som førte Kreaturer fra Amager til Saltholmen, samt Fiskerne og Dragør Søfolk, hvem Tolderen paa Dragør skulde have Opsyn med. 1738

[1]) Kbh. Dipl. VII. 99. 135.

gaves der Ordre til, at der skulde opføres et Karantænehus paa Amager — Dragør? — hvor syge Søfolk, der bragtes i Land, kunde opholdes[1]).

Hollændernes Udflytning til de danske Byer var paa den Tid taget stærkt til. 1718 var næsten en Trediedel af Gaardbrugerne i disse Byer Hollændere, som enten havde overtaget Gaardene helt eller delvist af de danske Bønder, eller fæstet dem af Kronen; og navnlig var næsten alle de større Gaarde, der endnu var tilbage, paa Hollændernes Hænder. Forholdet mellem dansk og hollandsk Besiddelse var i de forskellige danske Byer følgende:

	Ejere	Hartkorn Tdr.	Deraf Holl.	med Hartk. Tdr.
Sundbyøster	34	120	3	15
Sundbyvester	23	84	7	28
Taarnby	22	99	6	45
Kastrup	16	78	2	13
Maglebylille	18	141	5	44
Tømmerup	14	89	7	38
Skelgaarde	5	40	2	9
Ullerup	9	59	9	59
Viberup	2	36	2	36
	143	746	43	287

Altsaa over $^1/_3$ af Hartkornet var da paa Hollændernes Hænder.

Af *Amagerlands Segl* se vi, at Hollænderne langt tidligere har betragtet sig som de egentlige Amagere, eller i alt Fald de egentlige »Kongens Amagere«, der beherskede Øen kulturelt og økonomisk, ja ogsaa fra Hoffets og Lenets Side blev betragtet som den vigtigste Part. De var de frie Selvejere i Modsætning til de bundne og forkuede Fæstere. Seglet, der sikkert er blevet til i Anledning af Frederik d. 3.s Kro-

[2]) Sæl. Tegn. 70. 294, samt Oversekr. Brevbog i Rigsark.

ning, bærer Hollænderbyens Kirke som Vaaben, ganske vist en anden Kirke end den, som vi kender, men uden al Tvivl den gamle Kirke før den blev ombygget 1731. Den mærkelige Taarnprydelse midt over Skibet, med Krone paa, minder om kongelig Højhed og Gunst og er et Symbol paa, at netop Hollænderne betragtede sig som Kronens eller Kongens ægte Amagere.

Amagers Segl.

2. Ny Amager.

Ny Hollænderby; Overdragelse, Indretning (Kort) og Brugsforhold. — Kommunal- og Retsvæsen. — Kirken; Præsteembedet. — Under Svenskekrigen. — Prinsessernes Gaard. — Lyst- og Landsteder; Gaardene udpartes. — Beboelse; Erhverv. — Skatteafgifter. — Skatterestancer. — Kommunens Opløsning; Ildsvaade. — Jordernes Inddragelse; Hollænder-Kommunens Nedlæggelse. — Frederiksbergs Oprindelse.

Ny Amager eller *Ny Hollænderby* var det stærkeste og frodigste Skud paa Amagerkoloniens Stamme. 130 Aar efter Hollændernes Ankomst hertil havde de formeret sig saa stærkt, at »deres Magleby ey var for dem alle tilstrækkelig«, saa Kongen maatte skaffe dem mere Plads. Udflytningen til de danske Byer var dem ikke nok og huede dem ikke rigtig, saa længe de maatte fæste Gaardene og underkaste sig de Fæsteregler, som deres Stammefrænder i Egenskab af Selvejere var fritagne for. De vilde føre deres eget selvstændige

Liv som Kongens privilegerede Amagere og Leverandører til Hoffet og Hovedstadens Storfolk. Kong Frederik d. 3. optog ogsaa Tanken om at skaffe dem Raaderum paa den anden Side Kjøbenhavn og indrømmede dem Ladegaardsmarken udenfor Sct. Jørgens Sø, — som under Kronens Drift ikke gav synderligt Udbytte. En Koloni paa 20 Familier besluttede sig til at flytte herud og fik overdraget Jorden, 1568 Tdr. Land, paa væsentlig de samme Betingelser, som de havde i Magleby, kun blev Landgilden sat betydelig højere.

1651, d. 2. Juni, gaves til 4 Mænd: Dirch Clausen Rejers, Jan Corneliussen, Peiter Jacobs og Claus Sibrandtsen paa egne og 16 Konsorters Vegne Skøde paa Jorden som evindelig Ejendom[1]). Overdragelsen omfattede den indhegnede Mark og Eng, Vaadt og Tørt, udenfor Søerne; disse hørte ikke med, ejheller Enghaven Syd for Kongevejen. Arealet var delt i 35 Aaser eller Skifter, betegnet ved forskellige Navne, som Langagre, Bredagre, Klammeriagre, Møntagre, Svinevangsagre, Sennepsagre, Tornagre, Fuglevangen, Svanemosen o. s. v. Der skulde svares aarlig 700 Rdlr. i Landgilde, Penge eller Naturalydelser: Smør, Mælk, Kalve, Lam til Hofholdningen efter en vis Pris. Iøvrigt skulde Ejerne nyde de samme Privilegier som deres Stammefrænder i Magleby m. H. t. Kommunalordning, Retsforvaltning, Hoveri og Ægt; de skulde kun udføre enkelte Rejser, »naar vore Fadebure flyttes«, samt fritages for Præste- og Degnetiende, imod selv at lønne Præsten og Degnen. De skulde opføre 20 Gaarde; men indtil videre maatte de bruge Ladegaardens større Bygninger og nedbryde de mindre til Hjælp til Gaardenes Opførelse. Endelig skulde de afstaa Græsning og Foder til Hoffets indkøbte Slagtekvæg, naar det gjordes fornødent[2]).

Byen byggedes omtrent midt paa Arealet ved en Sidevej

[1]) De 12 af de 16 Konsorter var: *Cornelis Frederichsen, Sibrandt Clausen, Pitter Pitterson Jøres, Pitter Pittersen, Dirch Jansen, Jan Frederichsen, Jan Jansen, Wibrandt Corneliussen, Jacob Pittersen, Jan Albredtsen, Claus Frederichsen, Rejr Hendrichsen.*

[2]) Bilag XLVI.

mellem Kongevejen (til Roskilde) og Ladegaardsvejen (til Godthaab) nuværende Allégade. Der blev anlagt en ny Konge-

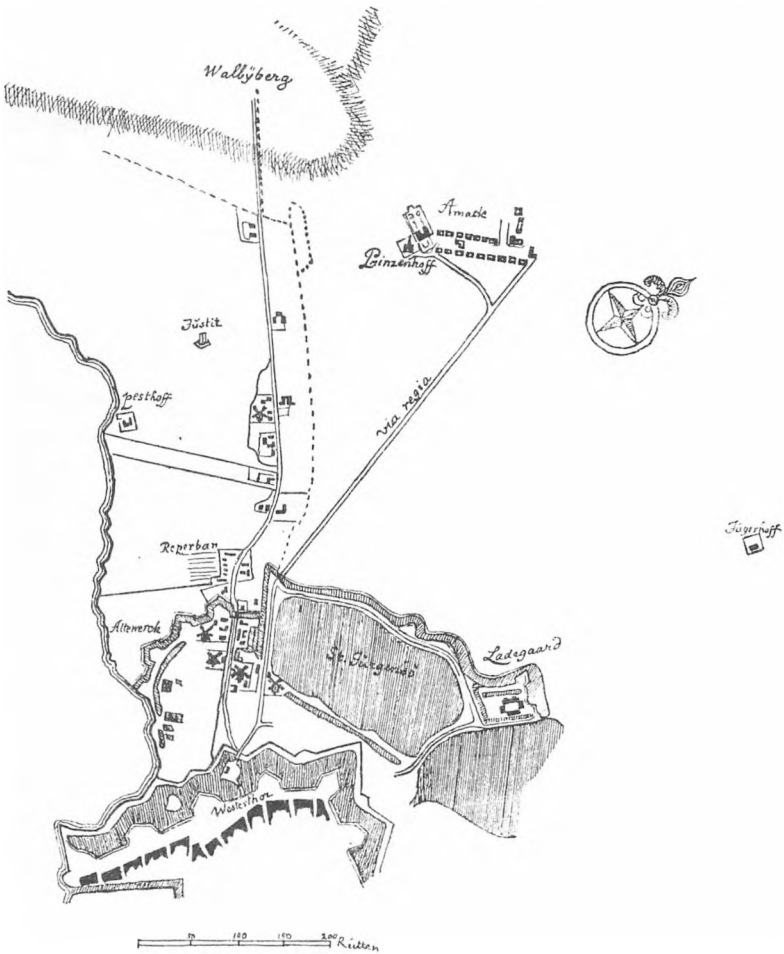

Vesterbro og Ny Amager.
Efter et Kort fra 1695 i Raadhusarkivet.
Gengivet efter en Kopi i Landbohøjskolens Arkiv.

vej »via regia« (nu Gl. Kongevej) omtrent midt imellem de to andre Veje. Hosstaaende Skitse, efter et Kort i Raadhusarkivet fra Tiden omkring 1695, viser den nye Kongevej,

medens Sidevejen og Ladegaardsvejen mangler. Den punkterede Linje angiver Byens sydlige Grændse omtrent til Valby Bakke: Mod Vest, Nord og Øst dannedes Grændsen af Grøndalsaaen og Ladegaardsaaen. Iøvrigt giver Skitsen et orienterende Indblik i Byens Indretning.

Her indrettede altsaa Ny Amagerne sig i Overensstemmelse med deres hollandske Skikke og Levevis efter de samme Regler, som Kommunen paa Gammel Amager levede efter, baade hvad Ejendomsforhold, Jordfordeling, offentligt og privat Liv angik, som et særligt Sogn og Sognebirk, med særegen Arveret, Formynderi, plattysk Kirketjeneste og Retstjeneste.

Om deres Brugsforhold og Drift af Jorden haves kun faa og ikke særlig rosende Oplysninger. De 20 Familier delte Jorden imellem sig som Ejendom, saaledes at hver Gaard fik omkring 75 Tdr. Land, der kunde sælges indenfor Kommunen og tilfaldt denne, naar ingen Arvinger efterlodes. Hovedsagentlig synes Jorden dyrket med Korn, da det stive, lerfaste Muldlag ikke egnede sig særlig godt til Køkkenurter, saaledes som Jorden paa gl. Amager. De opnaaede overhovedet aldrig at faa Jorden i den Tilstand og Gødningskraft, som de var vante til fra deres Hjemmeø. Heller ikke deres Kreaturhold fik de nogensinde i god Drift. Det ses, at de holdt en Del Svin, som sendtes paa Olden i Kronens Skove. 1677 svarede de Kvægskat af 140 Køer og 110 Heste, eller kun (af Køer og Heste tilsammen) godt 1 pr. Td. Hartkorn. De havde Græsningsret paa Saltholmen til 250 Høveder, hvorfor de svarede til Amager 15 Rdlr. aarligt. Deres Indførsel af Varer til Staden blev ikke stor. Hele Byens Acciseafgift androg aarligt omkring 100 Slettedlr. 1688 havde Byen endnu kun 12 Tdr. Land Kaalhavejord. Endnu gik det dog taaleligt med at svare Afgifterne; men noget Fremskridt i Erhvervslivet var der ikke og kom heller aldrig.

Kommunal- og Retsvæsen dannedes efter ganske det samme Princip som i Magleby. Beboerne valgte deres Foged (Schout) eller Skultus, som han mest kaldtes, der baade var Birkefoged og Kommunens Formand, sorterende under Lensmanden,

senere Amtmanden Desuden ansattes af Amtmanden en Birkeskriver, som vistnok tillige førte Byens Regnskab. Foruden af Skultus forestodes Byens Raad og Retsforvaltningen af 7 Scheppens eller Meddomsmænd, der valgtes af Beboerne. Skultus og Skriveren lønnedes med Fritagelse for visse Skattebyrder, samt de Retssportler, der faldt, hvilke deltes efter visse Regler. Retten, hvori altsaa 9 Mænd havde Sæde, holdtes gerne hver eller hver anden Uge; altsaa langt hyppigere end i Magleby, hvad maaske noget havde sin Grund deri, at det her i Ny Hollænderby var tilladt at møde ved Prokurator, som ofte trak Sagerne i Langdrag. Dette betragtede man i Magleby som unødig Tidsspild og Udgift for Parterne. Skultusen, der tillige var Forligsmægler, Skifteforvalter og Formynder, styrede i det Hele taget alle Kommunens Fællesanliggender og Pengesager.

Som Skultuser nævnes: 1651 og 62 *Dirch Clausen (Rejers)*, 1672 *Tønnes Jansen*, 1677—88(?) *Pitter Pittersen*, 1688—99 *Claus Isbrandtsen*, 1699 *Theis Pittersen*.

Skrivere: 1662 og 72 *Dirch Cornelsen*, 1685 *Gert Jansen*, 1691 og 94 *Morten Thrane*.

Under Kommunens Opløsningstid blev Jurisdiktionen 1699 indtil videre henlagt under Taarnby Birkething paa Amager og hørte vistnok her under, indtil den ny Frederiksberg Kommune 1716 blev henlagt under Kjøbenhavns Rytterdistrikts Birkething.

Kirken, der blev bygget Vest for det Sted, hvor Frederiksberg Kirke nu ligger, paa den vestlige Side af Alléen, synes først at være bleven færdig 1654; indtil den Tid maatte Menigheden benytte den ny Kirke udenfor Nørreport. Kongen maatte yde Hjælp til Bygningen, saa de udflyttede Bønder synes ikke meget velhavende; og allerede 1658 blev den totalt ødelagt af Svenskerne. Man saa' ingen Udvej til at faa den genopført, saa Præsten maatte (1660) lade sig kalde som tysk Præst paa Christianshavn, hvor Menigheden, saavel herfra som fra Magleby, søgte til saa længe de ingen Kirker havde. Efter Krigen varede det længe, inden man fik Kirken rejst paany; Byen manglede Midler dertil, saa der udvirkedes en kgl. Befaling om, at alle Landsbykirker paa Sjælland, som havde

Evne dertil, skulde yde ½ Rdlr. til Hjælp. Desuden tillodes det, at der paa en vis Dag maatte udsættes Bækkener ved Kirkedørene i Kjøbenhavn i samme Øjemed. Det lykkedes da endelig at faa rejst en lille Kirke paa den forriges Plads. Men man havde heller ikke Raad til at lønne en Præst, saa Kirken maatte en Tid lang staa ubenyttet. Endelig paatog den tidligere Præst, Hr. Hildebrandt, sig, ved Siden af sit Embede paa Christianshavn, at udrette Tjenesten, og denne Ordning vedvarede længe. — 1681 var Kirken atter »hel bygfældig« og stadig uden Midler, hvorfor det forordnedes, at Beboerne skulde svare Tiende til den, for at den kunde ombygges. Men da de snart fortabte deres Rettigheder til Byen, naaede de neppe at faa Kirken ombygget. 1703 synes den i al Fald at være helt falden sammen, thi paa den Tid maatte Menigheden søge til Hvidovre Kirke, indtil endelig Frederiksberg Sogn, som snart fik flere Velhavere, byggede den op.

I Præsteembedet ansattes fra Maj 1652 en tysk Præst, Willichius Heister, som i et Par Aar prædikede i Kirken udenfor Nørreport, indtil han døde, netop som Ny-Hollænderbyen havde faaet sin egen Kirke bygget. Beboerne vægrede sig ved at skulle holde Præsten alene, da Sognet var lille og haardt bebyrdet, hvorfor Kongen henviste dem til at forhandle med Præsten i Rødovre om »paa nogle Aars Tid« at forrette deres Kirketjeneste, indtil de kunde komme bedre paa Fode og afse Lønning til en tysk Præst efter deres egne Forhold[1]). Dette opnaaede de ogsaa 1655, da en tysk Præst, *Mathias Hildebrandt*, blev kaldet. Han blev ogsaa den sidste. Efter Kirkens Ødelæggelse blev han 1660 forflyttet til Christianshavns tyske Kirke, men besørgede ved Siden af Tjenesten her ude, ligesom de to efterfølgende Præster paa Christianshavn, Peter Müller (fra 1670) og Severin Arctander (fra 1684) varetog Embedet i Ny Hollænderby. Fra 1688 var den tyske Præst ved Holmens Kirke, *Jacob Andersen*, som senere kom til Magleby, tillige Præst her. Senere finde vi nævnt Christopher Danchel (1691) og Lauridtz Thura (fra om-

[1]) Kbh. Dipl. V. 351, 379.

kring 1700) som Kapellaner[1]). Som Degn finde vi nævnt 1672 Laurids Madsen og 1691 som Skolemester Peder Andersen.

Under Svenskekrigen blev Ny Hollænderbyen helt jævnet med Jorden. Strax da den svenske Belejringshær i Begyndelsen af August 1658 nærmede sig Staden, gav Kongen Befaling til at brænde saavel denne som de andre Forstadsbyer, for at de ikke skulde tjene Fjenden som Værn. Under den derpaa følgende Belejring, som varede over 1½ Aar, Fjendens Forskandsninger og Bevægelser, blev Markerne med Avl og Afgrøde helt ødelagte, saa alt Erhverv ophørte og den nye By var som med et Slag fuldstændig tilintetgjort. Beboerne maatte tage Ophold paa Christianshavn, hvor de sammen med Amagerlands Beboere maatte hjælpe til med Stadens Forsvar.

Under den sidste Halvdel af Belejringen havde Fjenden forskandset sig længere ude, ved Brønshøj og Utterslev; men Ny-Amagerne var alligevel forhindret i at paabegynde deres Drift eller Genopførelse af deres Gaarde saa længe Belejringen varede. Først langt hen paa Foraaret 1660 kunde de tænke paa at begynde forfra. To Aars Drift gik tabt for dem; og de led et Tab paa Besætning og Indbo, som de aldrig forvandt. De fik vel atter genopbygget deres By; men da de atter tog Ejendommene under Drift, var de tyngede af Armod og Gæld. Stykke for Stykke maatte de pantsætte og sælge Jorderne for at skaffe Driftsmidler og svare Afgifterne. Misvæxt og Uheld stødte til, saa flere af Bønderne maatte gaa fra Gaard og Grund. Kronen gjorde iøvrigt Begyndelsen med at afskære Jorden fra Kommunens Virkeomraade, idet den tog en Del deraf som Betaling for resterende Skatter.

Det første Jordstykke, der skiltes fra Ny Hollænderby, var det Areal, hvorpaa Kong Frederik d. 3. byggede *Prinsessernes Gaard* som et Landsted til sine Døttre. 1662 overtog Kronen af »Hollænder-Danskerne« en Del af deres Overdrev,

[1]) Kbh. Dipl. III. 537. VII. 207. Sæl. Reg. 33. 784. H. Fr. Rørdam: Kirkeh. Saml. 1. R. 5. 161.

nemlig »Svinehaffuen« med »Kalthuset« (den senere Frederiksberg Have), regnet til en halv Gaards Jord, som Godtgørelse for resterende Afgift af Landgilden, som derved nedsattes med $^1/_{40}$ Del, eller $17^1/_2$ Rdlr. aarlig[1]). Aaret efter byggedes herpaa en Lystgaard for Kongens fire Døttre (Vest for den sydlige Del af Allégade), og Byen blev underlagt denne Gaard som et Slags Taffelgods og skulde svare sin Landgilde til den, som Underhold til Prinsesserne. Bønderne skulde gøre Kørsel til Gaarden og Husmændene udføre hver en Dags Arbejde ugentlig til Gaarden og Haven, der bestyredes af en Forvalter.

Der udfoldede sig megen Liv og Lystighed paa Prinsessernes Gaard, hvor Hoffet ofte tog ud for at more sig. Haven blev indrettet som en Jagthave med Fuglehuse for forskellige Fuglearter, Kaningaarde, hvor Dyrene tjente som Jagtbestand. Da Prins Frederik senere fik Gaarden, udvidedes den og Haven betydelig, Haven blev forsynet med Fiskeparker, »Vandhuse« og en »Vandkunst«; en særlig Kaninhave af stor Omfang anlagdes med et Kaninbjerg, en Fasanhave, en Rendebane, et Fugleværk osv. indrettedes. Alene til Lønninger til Opsynet medgik 400 Rdlr. aarligt. Af og til gaves store Hoffester herude, saaledes nævnes »et Karoussel«, som fandt Sted 1695 til Ære og Plasér for Majestæterne og »blev det ganske Hof sammesteds magnifique trakteret«. 1697 fejredes Kongens Fødselsdag herude ved en stor Fest med et pragtfuldt og »sindrigt« Taffel, hvorefter Haven var illumineret og fantastisk udsmykket. Ved saadanne Festligheder benyttedes ogsaa Hollændernes Lege og Fastelavnsløjer, idet Hoffet udklædte sig i Amagerdragter og red til Tønden paa Bondemanér. Det omtales, at Hoffet 1696 allernaadigst overværede Bøndernes Fastelavnsløjer, der altsaa holdtes her paa samme Maade som paa gl. Amager, ligesom Bønderne, hvad Klæde-

---

[1]) Handelen afsluttedes paa Kronens Vegne af Underskriveren paa Københavns Slot Anders Nielsen og paa Byens Vegne af Schouten og Skriveren, samt 6 Scheppens. Skødet »is geleesen vnde vpschreuen int Recht jm Hollenderdørpe int Jaer 1662, 26. Juny« (Rigsark. Top. Saml. Kbh. Amt.)

dragt og Sprog angaar, endnu for en Del bibeholdt de gamle Traditioner fra deres Fædreø, eller rettere deres Fædrekommune, hvorved de hævede sig over de andre almindelige Bønder.

Kalthuset, der altsaa fulgte med det Areal, som kom ind under Prinsessernes Gaard, synes paa et tidligere Tidspunkt at være afstaaet eller udlejlet af Hollænderne til Kongens Tøjmester Peder Kalthoff, efter hvem det havde faaet Navn. Det laa paa Arealets nordlige Ende (nærmest den nuværende Smallegade) og synes oprindelig at have hørt sammen med et Teglværk. Peder Kalthoff var interesseret herude og havde under eller efter Krigen Byens Landgilde i Pant. 1662 ejedes Huset af Admiral Niels Juel, der boede her, og senere (1668) benyttedes det af Kommerceraad Peter Claumann som Landsted.

Teglgaarden, der laa omtrent hvor nu »Aluminia« ligger, havde et Teglbrænderi, som før Krigen ejedes af Raadstueskriver Arent Berntsen, maaske det samme som Kalthoff havde før eller efter ham.

Som en Følge af Hoffets Nærhed opstod snart efter Krigen flere *Lyst- og Landsteder* paa Byens Grund, idet Bønderne, dels ved Pantsætning, dels ved Salg, fraskilte sig Arealer til Haver og Byggegrunde, eller til industrielt Brug. 1672 ejede Baron Jens Juel et Landsted eller en Gaard, hvorpaa holdtes 6 Heste og 10 Køer; det ses, at han fritoges for at svare kongelig Tynge deraf. Noget senere finde vi Kongens Falkonérgaard eller Jægergaard, som ses paa Kortet foran.

Hertil hørte et Indelukke paa 1 Td. Hartk. og et Falkonér- eller Jægerhus, »fuldt af Kongens Hunde« og Bolig for Falkonérmesteren (1696: Frederich Piper). Flere højtstaaende Personer, som Prinsens Guvernør, Gehejmeraad Wibe, og Underskriveren paa Kjøbenhavns Slot havde Ejendomme herude.

Ogsaa til Teglindustri lagdes efterhaanden Beslag paa en Del af Jorden. Foruden det Teglbrænderi, der hørte til Teglgaarden, anlagde Abraham Wüst 1673 et Teglværk, der senere ogsaa knyttedes til Teglgaarden, som han ejede 1688 med en Vænge paa 5 Skpr. Hartk. og en Lergrav ved Byens

Overdrev. 1675 afstod Byen endvidere, efter Kongens Ønske, 6 Tdr. Land af sin Fælled til en Hollænder Cornelius van der Veer, der i Forvejen havde et Teglværk, hvortil Jorden grændsede op; han skulde »hjælpe« Byen med 1 Rdlr. aarlig i Landgilde deraf[1]).

Gaardene udpartes i det Hele taget rask efter Krigen, baade med og uden Kronens Vidende og Vilje. Gennem 60erne og 70erne blev Kolonien meget blandet med danske Folk, saa den, i Modsætning til Moderkolonien paa Amager, allerede var i Færd med at tabe sit Nationalpræg. 1672 finde vi blandt Byens 23 Gaardmænd kun 14 med helt eller delvis hollandske Navne. Og en Del af disse tyde paa, at Hollænderne ogsaa ved Ægteskab havde blandet sig med andre Beboere, idet mange Navne var halvt danske, halvt hollandske, saaledes: Jan May, Morten Tønnesen, Sigbrandt Andersen. Ogsaa mange helt fremmede blev Parthavere i Gaardene. Som saadanne træffe vi 1688, foruden Abraham Wüst, Teglbrænder Johan Ipke, Hans Liebst, Hans Knudsen Leegaard, Claus Lejm (Lihme), Morten Thrane (Birkeskriveren) o. fl.

Byens *Beboelse* omfattede 1677 ca. 42 Familier, som paa et Par enkelte nær var Jordejere. De 20 Gaarde, der begyndtes med, var nu delte i omtrent det dobbelte Antal Lodder. Byen havde to eller tre Kroer, en Del Haandværkere, nogle Vognmænd og en halv Snes Husmænd; en Del af disse Beboere havde større eller mindre Jordlodder. Efter Matriklen 1688 var Familiernes Antal da voxet til ca. 50. Der var kun 4 »hele« Gaarde tilbage; Resten var mer eller mindre delte mellem forskellige Parthavere. Endnu var der ca. 20 hollandske Familier tilbage og de sad endnu for omtrent $^2/_3$ af Byens Hartkorn; men om de ejede Jorden er et andet Spørgsmaal. 14 Huse var uden videre Jord.

Krohold og Gæstgiveri tiltog efterhaanden som Ernæringskilde. Hoffets Nærværelse trak mange Mennesker til Byen og

---

[1]) Kbh. Dipl. VII. 260. 305. Sæl. Reg. 29. 488. Carl Bruun: Kjøbenhavn II. 18.

A. Eberlin: Frederiksberg og Sokkel. Herreds Matrikel 1688.

mange Hovedstadsbeboere søgte efterhaanden Landophold herude. 1664 finde vi den første privilegerede Kro; den hørte til en af Gaardene; men en Del Aar senere træffe vi Holger Dønnich som Indehaver. 1677 havde desuden Jacob Pittersen, senere Pitter Pittersen, et mindre Kro- og Værtshushold. 1680 gaves kgl. Bevilling til en af de største Gaardmænd, Christian Eggertsen, paa Værtshus og Gæstgiveri med Mad, Vin, Øl og anden Slags Drik, samt Logiment[1]). 1682 gaves Privilegium paa et andet Gæstgiveri. Samtidig tillodes det Christian Eggertsen at flytte sin Kro til en anden og mere bekvem Gaard med Have[2]), midt paa den østlige Side af Gaden, hvilken Gaard han havde overtaget af Assessor Mathias Rosenvinge (tidl. Ejer: Thomas Fincke). Det synes at være den 1 1/2 Gaard, som Baron Jens Juel før havde. 1683 afhændede han Kroen og Gaarden til Gierhart Hobroe, som atter 1692 afstod begge til Assessor Chr. Mule. Gaarden var da en Fæstegaard, hvortil Byen ikke havde nogen Rettighed. I Kirketiende svarede den 93 Rdlr. og i Kroafgift 10 Rdlr. til Vestre Hospital. 1698 var Birkeskriver Thrane Lejer af Kroen. Der fandtes da forskellige andre Smaakroer, saaledes se vi, at Jørgen Sardi, Niels Petersen og Ane Tønnesen havde Krohold. Og senere tiltaltes mange for at drive Smugkroeri navnlig for Officerer og Soldater, der beværtedes for Betaling.

Af Haandværkere havde Byen: to Vævere (den ene hed Johann Flensborg), to Skrædere, en Skomager, to Smede (Dirch Slodzher og Peder Jansen Slodzher); nogle af dem havde flere Svende. Desuden var der en Møller. Ved Teglværkerne anvendtes ikke faa Arbejdsfolk. Ialt rummede Byen omkring 1690 2—300 Mennesker.

Om Byens *Skatteafgifter* kan vel nok siges, at de var betydelig større end den gamle Hollænderbys; men de var neppe større end de danske Byers paa Amager. Hver Gaard paa ca. 75 Tdr. Land svarede efter Enevælden en gennem-

[1]) Sæl. Reg. 31. 590.
[2]) Kbh. Dipl. VII. 27.

snitlig Afgift til Kronen paa ca. 50 Rdlr. aarlig; senere noget mere. Af en Fortegnelse over »wyz vdgaar af den Ny Hollender By aarlig« se vi dens samlede Afgifter 1674[1]).

Landgilden			700 Rdlr.
Til Præsten i Korn og Penge	300	Sldlr.	
Til Rigens Marskal (senere Amtmandsskat)	42	—	
Til Rytterhold	45	—	
Konsumption og Folkeskat	42	—	
Accise, anslaaet til	100	—	
Ialt	529	Sldlr. =	353 —
Tilsammen			1053 Rdlr.

Dertil kom 1677 en Ildsted- og Kvægskat, som for hele Byen beløb sig til 68 Rdlr. af 97 Ildsteder, 124 Heste og 153 Køer. Næste Aar udskreves en Kopskat, der beløb sig til 69 Rdlr. og svaredes af de næringsdrivende og formuende Borgere, medens Kvægskatten beløb sig til 57½ Rdlr. Om Kornkontributioner eller Matrikelskat var der endnu ikke Tale, ejheller om Oxeskat og Flæskeskat, fordi Byen svarede Rytterhold, som hørende under Amtets Rytterdistrikt, og var fri for andre Militærbyrder.

Landgilden synes fordelt saaledes, at hver hel Gaard svarede 35 Rdlr., der opkrævedes af Byens Øvrighed i Penge eller Naturalier og leveredes paa Slottet eller til Prinsens Gaard.

Endelig blev Bønderne 1684 paalagt en Kirketiende til Kirkens Vedligeholdelse. Efter Matriklen 1688 blev Byens Hartkorn sat til 213 Tdr. Deraf var 16½ Td. kontributionsfrit, nemlig, foruden Schoutens Gaard, Teilgaarden (5 Skpr.), Kalthuset og Hs. Maj. Gaard (7 Tdr. 6 Skpr.) og Falkonérgaarden (ca. 1 Td.), saa det kontribuerende Hartkorn var ca. 196 Tdr. Men der svaredes foreløbig ingen Kontribution, da Byen var altfor betynget og kunde ikke yde den

[1]) Rigsark. Top. Saml. Kbh. Amt.

almindelige extraordinære Afgift: 9 ß aarlig pr. Td. Hartkorn. Samtidig indførtes en Husmandsskat, idet hver Husmand aarlig skulde »hjælpe Byen« med 2 Rdlr. og svare 1 Rdlr. til Kongen. Byens hele økonomiske Stilling synes fra Begyndelsen af svagt befæstet, og værre blev den efter Krigens Ruin og Ødelæggelse, der satte dybe og varige Spor.

Skatterestancer stod Byen i fra dens første Begyndelse. Allerede Aaret efter Bosættelsen maatte Beboerne tilholdes at opfylde deres Forpligtelser med Leverancer til Hoffet af Foder og Smør. 1657 maatte der gives dem Nedsættelse i Smørafgiften og Eftergivelse af Græsning af Hoffets Kvæg[1]). Under Krigen kunde der selvfølgelig intet svares, og 1665 indtraadte der Misvæxt, saa man for at skaffe Landgilden tilveje atter maatte sælge af Jorden. 1669 stod Restancerne for 3 Aar, og Kongen maatte lade Byen indstævne for Retten til Betaling. Den frikendtes — antagelig paa Grund af Misvæxten — for de to Aars Afgift, men dømtes til at betale det tredie Aars, ca. 1000 Rdlr., hvorhos de fik Tilhold om, uden al Undskyldning og Forsømmelse at gøre Rede for sig, aarlig i rette Tid køre Brænde til Prinsessernes Gaard; og Husmændene skulde hver gøre en Ugedags Arbejde til Gaarden og Haven.

Ved Christian d. 5.s Overtagelse af Regeringen 1670 fik Byen sine Privilegier konfirmerede; men denne Konge gik strængere tilværks end Frederik d. 3., naar Skatterne udeblev. Byen stod 1674 til Rest hos Renteskriveren med $1^1/_2$ Aars Afgift, 1490 Sldlr., og anmodede om, at den istedetfor Penge maatte yde Beløbet i Korn eller faa noget Afslag deri. Kongen bebrejdede Beboerne, at de selv ved deres egen Efterladenhed var Skyld i deres slette Tilstand, samt at de uden Tilladelse havde solgt og pantsat Dele af deres Jorder til Bryggere og Bagere i Hovedstaden. Hele Restancebeløbet skulde de svare med Renter; men der gaves Byen en Lempelse paa 5 Rdlr. aarlig af hver Gaard i de følgende 3 Aar[2]).

---

[1]) Kbhvn. Dipl. V. 356. 416.

[2]) Kbh. Dipl. VI. 650. Eberlin: Frederiksberg 10.

Derefter gik en Del Aar, i hvilke der holdtes nogenlunde klart Bord for Restancer — indtil sidst i 80erne. En dygtig Schultus, Pitter Pittersen, synes at have holdt Byen ret godt paa Fode uden nogen videre Afhændelse eller Pantsættelse af dens Jord, ja endogsaa at have paataget sig personligt Offer derfor. Nogle Aar efter hans Afgang ses det, at Borgmester Anders Jacobsen, der havde Pant i hans Gaard for 430 Sldlr., som Borgmesteren havde forstrakt ham med til Landgildens Betaling, fik Gaarden udlagt. Dens Jord laa paa 15 forskellige Steder. Den blev 1693 købt af C. Mule[1]).

Efter hans Afgang (vistnok 1688) tog Restancerne atter til, og *Kommunens Opløsning* nærmede sig. Omtrent Halvdelen af Byens Jord var nu paa fremmede Hænder, tildels andre Steder hjemmehørende Folk, som havde Rettighederne over den, medens Hollænderne sad med Størstedelen af Forpligtelserne. Kronen saa derved sine Interesser og Sikkerheden for at faa sine Indtægter stærkt truede. Der klages fra Myndighedernes Side over, at Byen Aar efter Aar meget mærkelig var aftagen og at ikke faa var døde i Armod, eller havde forladt Ejendommene, fordi de havde frasolgt Gaardene en Del af Jorderne, saa de ikke kunde svare Afgifterne ved Driften. Fremmede Folk, der slet ikke boede i Byen, udnyttede dem, medens Skattepligten stadig paahvilte Kommunen, som var paa Fallittens Rand.

1689 blev derfor nedsat en Kommission til at undersøge og paakende disse Forhold. I den Kendelse, som Kommissionen afgav, hedder det, at de Hollænderne givne Privilegier udtrykkelig forbød dem at sælge deres Jorder til andre end Indbyggerne selv. Til Trods herfor havde de solgt Jord til en Del udenbys boende, som, uden at erkyndige sig om Hollændernes Ret til Afhændelsen, havde købt Jorderne. Derfor burde nu enhver Gaard strax uhindret nyde de Jorder, som til Fremmede Tid efter anden var frasolgte og imod de kgl. allernaadigste Privilegier var skilte derfra, dog imod, at Køberne for den Sum, de havde givet derfor, kunde søge Regres

[1]) Byens Thingbog i Provindsark.

hos Sælgerne og deres Arvinger. Herfra undtoges selvfølgelig de Jorder som Kronen havde, samt den Baron Jens Juel tilhørende 1½ Gaard og Teglgaarden, da Salget heraf var stadfæstet ved Skøder, udstedte af Amtmanden paa Kronens Vegne. Hollænderne havde imidlertid intet at købe Jorderne tilbage for, saa der udvirkedes en kgl. Resolution, hvorefter flere af Køberne fik Lov at beholde Jorderne »saalænge de dem med fornøden Bygning og behøvende Husholdning til Folk og Kvæg forsyne[1]). 1693 udstedte Amtsforvalteren dog Forbud imod, at Folk, som ikke havde Bopæl paa Ny Amager, maatte pløje eller tilsaa Jorden, da det vanskeliggjorde Byen at svare sin Afgift. Restancerne tog imidlertid atter Overhaand. 1695 anlagde Amtsforvalteren Søgsmaal ved en Sættedommer om Betaling af to Trediedele af Afgiften for 1693 og hele Afgiften for 1694, som stod til Rest, og Sagen forfulgtes med Strænghed. Den endelige Opløsning af Kommunens Forhold var kun et Tidsspørgsmaal af ikke lang Varighed. Byen var bleven en Blanding af vidt forskellige Elementer med hinanden modstridende Interesser. Der var intet Sammenhold, ingen Solidaritet. Mange af Beboerne svarede ikke og kunde ikke svare hvad de skulde, saa Kommunen kunde ikke opfylde sine Forpligtelser. Det Fællesskabsforhold, hvorpaa den var bygget, var bristet, hvadenten det nu var Beboernes Efterladenhed eller Regeringens Afgiftskrav, der var Skyld deri.

I Sommeren 1697 slog den længe ulmende Glød ud i lys Lue. En hæftig Ildsvaade, der lagde Halvdelen af Byen i Aske, beseglede Ny-Amagers Skæbne. Bøndernes Hjælpekilder var ganske udtømte; det var dem umuligt at genopbygge Byen og svare deres Afgifter. Det tillodes dem dog at indsamle frivillige Gaver til Genopbyggelsen[2]). Men der synes ikke at have været megen Hjælp for dem at vente. Med Et tabte Kongen Taalmodigheden. Kort Tid efter blev det betydet dem, at de havde ganske forbrudt deres Privilegier ved at afstaa deres Jord til Fremmede og ved ikke at svare, hvad de

[1]) A. Eberlin: Frederiksberg II f. cfr. Sæl. Reg. 1689.

[2]) Sæl. Tegn. 50. 279.

skulde, saa de maatte betragte sig som opsagte og snarest muligt fraflytte deres Ejendomme.

Kronens *Inddragelse af Jorderne* var derved fastslaaet og vakte stor Sorg blandt de Besiddere, der var tilbage. De androg flere Gange Kongen om at maatte blive ved Gaardene, bønfaldt om Naade og lovede Bod og Bedring med Afgifternes Erlæggelse. Men Kongen kunde ikke gøre dem anden Indrømmelse, end at de maatte blive boende i deres »Huse« og erholde et Stykke Jord til Havedyrkning, samt Græsning til et Par Køer. Dersom der paa Gammel-Amager eller andre Steder maatte findes ubesatte Gaarde, som de kunde overtage, skulde der træffes Foranstaltninger dertil. Rentekamret erklærede, at de ved Branden var blevne endnu misligere stillede end før og ikke uden stor Hjælp og Frihed kunde faa bygget Gaardene op. Desuden vilde Markerne kunne indbringe mere ved Høslæt, end den Afgift, der blev svaret. Af Ejendommene var de $8^1/_2$ (af $19^1/_2$) »forpantet eller afhændet« (foruden mindre Lodder) og dette var sket uden Berettigelse, saa det maatte bero paa Kongen om der kunde ydes Køberne nogen Erstatning for Jorderne, som de maatte levere tilbage. Erstatningen maatte da regnes til 500 Rdlr. for hver Gaard (paa ca. 10 Tdr. Hartk.) eller 4,250 Rdlr. En Kommission, der blev dannet til at undersøge Jordernes Tilstand, erklærede, at de var i god Skik til Kornsæd og maatte anses fuldkommen tjenlige til Græs og Eng.

I April 1698 fulgte den kgl. Resolution, der bestemte: at de under Ny Hollænderby hørende Jorder fra næste Aar skulde udlægges til Høbjergning, hvorfor Indbyggerne maatte opsøge sig andre Steder, »hvor de kunde forflytte, som dem efter Ansøgning skal vorde anvist«. Dersom nogen af dem maatte ønske at blive ved Hjemmet og ernære sig ved en Have, kunde Plads dertil udvises dem. For det Aar, der var tilbage, maatte de dyrke Halvdelen af Jorderne mod en billig Afgift.

En Del af de hollandske Bønder forlod Byen, nogle søgte tilbage til Amager, men Størstedelen fik udvist Havepladser — 200 Alen lange og 60 Alen brede — paa begge Sider af den nuværende Allégade. Haverne gaves dem til Arv og Eje

mod 6 Aars Afgiftsfrihed; efter den Tid skulde der svares 6 Rdlr. aarlig af hver. Iøvrigt fik de Ret til at græsse et Par Køer paa Fælleden. Efter et Andragende til Kongen fik de under Hensyn til den Skade, de havde lidt ved Branden og den »Indbildnings-Rettighed«, som de mente at have til deres Marker, alle de staaende Skatterestancer, ca. 1800 Rdlr., eftergivne[1]). Og for at de nogenlunde betryggede kunde gaa ind under de nye Livsforhold, gav Kongen de 8 Mænd, som uberettiget havde solgt deres Jorder, Beskærmelsesbrev for 3 Aar overfor deres Kreditorer, saa de skadelidte Købere, der maatte levere Jorderne tilbage, ikke skulde søge Regres hos dem[2]).

Den egentlige Grund til den ret haarde Medfart, som Kongen gav saavel de hollandske Bønder, som de kjøbenhavnske Borgere, der i god Tro havde købt Jorderne af dem, viste sig at være den, at Regeringen havde Brug for Jorderne til Høavl og Græsning til Livgardens Heste. Sagen vakte Opsigt ud over Landets Grændser. Det betragtedes som en ganske enevældig Fremfærd fra Kronens Side, saaledes uden Lov og Dom at fratage Folk deres Ejendomme; men selv Stadens Borgere turde ingen Ophævelser gøre af Frygt for, at de havde indladt sig paa noget forkert. Nogle af dem synes dog at have faaet Havepladser som Erstatning.

Om det, at det gik tilbage for Hollænderne, om deres saakaldte »Efterladenhed« ikke ogsaa for en stor Del var Kronens egen Skyld, fortjente maaske en nøjere Undersøgelse. Underligt ser det jo ud, at disse Hollændere, ganske i Modsætning til de amagerske, der roses for stor Dygtighed, Flid og Sparsommelighed, skulde være umulige som Jordbrugere. Afgifterne til Kronen har vistnok fra Begyndelsen af været temmelig tunge. Jorderne synes at have været i en slet, uordnet Tilstand ved Overtagelsen og mindre vel egnet til det Brug, som de fra Amager var vante til. Sikkert er det, at

[1]) A. Eberlin: Frederiksberg 17 f.
[2]) Kbh. Dipl. VII. 539.

Uheld fulgte dem fra først til sidst og endelig maatte nedbryde deres økonomiske Forhold. Militærlivet og Hoflystigheden, som gav sig Udslag herude paa forskellig Maade og gav Anledning til Kroliv, skulde ikke gavne Arbejdet eller Velstanden.

Hollænderkommunens Nedlæggelse fandt Sted ifølge kgl. aabent Brev af April 1699. Jurisdiktionen blev midlertidig henlagt under Taarnby Birkething. 31. August holdtes det sidste Retsmøde, hvor det kgl. Brev oplæstes og Retten nedlagde sin Værdighed. Den gamle Schultus, Claus Isbrandtsen, var død 22. Febr.; hans Efterfølger, Theis Pittersen, virkede saaledes kun ½ Aar[1]). Birkeskriveren, Morten Thrane, der tillige var Kromand, fungerede til det sidste.

Byen bestod nu af en Del Landsteder, Husmænd og Haandværkere, samt nogle Værtshuse. Der fandtes ca. 40 Familier, som for Størstedelen ernærede sig ved Havebrug og Smaahandel; en Trediedel stammede fra Hollænderne. Endelig boede her en Del Jagtbetjente og Hoffunktionærer. Administrationen hørte under Slottet, som holdt en »Hausvogt auf Amack«; desuden boede her to Udridere for Amtsstuen for at varetage den offentlige Orden.

Frederiksbergs Oprindelse blev en snarlig Følge af den nedlagte Hollænder-Kommune. Som Indehavere af Landsteder omkring 1700 kan nævnes: Sal. Knud Gamborgs Arvinger, der ejede den Plads, hvor nu Sommerlyst ligger; Justitsraad Caspar Bartholin, der 1693 havde købt en Gaard af Etatsraad Gyldenspar (tidligere tilhørende Wigandt Michelbecher); Assessor Christian Mule; sal. Claus Lihmes Enke, Major Rosenau; Løjtnant Bertel Basse (ved Kongens Drabantgarde), der 1696 havde købt en Gaard af Marchus Ghedes Enke; Hans Lefinsens Arvinger; Raadmand og Brygger i Kjøbenhavn Lars Nielsen Fog ejede et større Areal Nord for Kongevejen, nær Søen. 1699 gaves som Benaadning til Re-

[1]) Byens Thingbog 1691—99. Provinsark.

gimentskvartermester ved Marinen Georg Julius Vodroff ca. 8 Tdr. Land tæt udenfor Søen til Opførelse af en Valkemølle; herpaa opstod senere Landstedet Vodrofflund.

Med Anlæget af Frederiksberg Slot (1700—1703) indtraadte helt nye Forhold for Kommunen, nærmest i Retning af Sommerbeboelse og Lysttrafik.

VI. SALTHOLMEN.

Besiddelsesretten til Øen. — Kalkbruddet. — Græsningen. — Øens Bestyrelse; Beboelse; Sogneret; Landgilde.

BESIDDELSESRETTEN til Saltholmen har fra gammel Tid tilhørt Amagers Beboere eller Brugere, som stadig har svaret baade Landgilde og Grundskat af Øen. Christiern d. 2. overdrog Øen med fuld Brugsret til Hollænderne. Da de Hollændere, som havde taget Bopæl derovre, flyttede derfra, benyttede Kongen Lejligheden til at give de danske Amagere den samme Ret til Øen, som Hollænderne havde havt. Ved de to Kongebreve af 1547, 18. Juni og 13. Juli, gives der begge Parter uindskrænket Ret til at »haffwe nyde oc beholde oc ingen anden forneffnte wort Landt Saltholm til Gresgang oc i andre Maade, hvor the thennem thet til nytte bruge kunde« imod at svare — i Stedet for den tidligere Afgift paa $2^1/_2$ Td. Smør — for Fremtiden 40 Jochimsdaler og 200 gode Læs Kalksten aarlig.

At denne Ret imidlertid ikke af de følgende Konger blev betragtet som Ejendomsret, viste sig derved, at Kronen fremdeles lod bryde Kalksten paa Øen uden at have taget noget Forbehold i den Retning. Først ved Konfirmationen af de danske Amageres Privilegier 1585 og 1648 forbeholder Kongen sig Ret til at forandre de givne Indrømmelser, saafremt Rigets og hans Undersaatters Tarv maatte kræve det; og overfor Hollænderne toges Forbeholdet slet ikke, da det vilde

være stridende mod deres Selvejerrettigheder. Endelig ved Konfirmationen 1670 gøres den almindelige Tilføjelse: »Saa vit det icke voris absolutum dominium Souverainitet og Arfve Rettighed kand præjudicere«. Det kan maaske siges, at den Ret, som Amagerne saaledes havde til Øen kun var en Fæsteret, ingen Ejendomsret. Kronen benyttede sig ialfald stadig af Retten til Kalkstensbruddet, skønt Amagerne aarlig svarede deres Afgift deraf og vedblev dermed lige indtil Hartkornskyldsætningen indtraadte og burde derfor ved Fæstemaalets Overgang til Privateje have søgt at faa tilkendt sig Øen som Ejendom paa samme Maade som deres andre Fælleder. Det skete langt senere mod Betaling af en klækkelig Afløsningssum til Staten.

Kalkstensbruddet har lige fra Middelalderen været benyttet i mange offentlige og private Formaals Tjeneste. Man maa undres over at se, hvilken Mængde Kalk der i Tidens Løb er bleven brudt paa Saltholmen lige fra Valdemarernes Tid til nu; og man faar uvilkaarligt den Tanke, at Øen oprindelig maa have havt høje Kalkklipper, som man kunde bryde af. Kalkstenen blev fra gammel Tid benyttet til mange kongelige og kirkelige Byggeforetagender, baade her hjemme og i Udlandet. Det ses, at Christiern d. 2. 1512 anmoder Lensmanden paa Kjøbenhavn om at skaffe sig en Skude fuld med Kalksten fra Saltholmen, maaske til Opførelse af Hvidøre[1]). 1532 fik Lensmanden Befaling til at forsyne Kongens Bygmester Morten Buszertt med 100 Læster Kalk, som skulde brydes paa Øen[2]). Senere skulde Hollænderne og de andre Amagere bryde 200 Læs aarlig til Kronens Brug eller Forhandling. 1554 fik Lensmanden Brev om at hjælpe Jørgen Skinckel til en Skude Kalksten for Betaling. 1559 anmoder Kongen om, at lade et af hans store Brændefartøjer løbe til Saltholmen efter tre eller fire Ladninger Kalksten og føre disse til Warberg til Slottets Istandsættelse. Samme Aar skal skaffes Hertug Adolf af Holsten 100 Læster, naar han sender

[1]) Bilag 1.

[2]) Frederik d. 1. trykte Reg. 470.

Skibe efter dem. 1562 skal Lensmanden skaffe Sten til 1000 Læster Kalk og lade føre til nærmeste Havn ved (ulæseligt), at de der kan hentes til Slottet. 1564 faar Hertug Ulrich af Mecklenborg en Ladning og 1565 faar Hertug Adolf atter 100 Læster, og 1572 endnu 200 Læster. Bønderne skal hjælpe med Brydningen. 1577 skal Lensmanden lade bryde en Ladning eller to og sende til Kronborg[1]).

Derefter har, saavidt ses, ingen synderlig Brydning fundet Sted gennem hele det 17. Aarh. Amagerne havde paa den Tid afløst deres Kalkstensleverancer med Penge, indtil Afgiften gik over i Hartkornsansættelsen; og Kronen havde neppe nogen Tanke for at indvinde Bygningssten ad den Vej, efter at Teglværker var opstaaet rundt omkring. Men efter den store Brand i Kjøbenhavn 1728 fik man atter Øje paa Saltholmen, og Kongen gav Stadens Borgere Tilladelse til at lade bryde Kalksten her til deres Bygningers Genopførelse. De synes ogsaa at have benyttet sig deraf i rigt Maal; efter hvad Pontoppidan siger, sparede de derved mange Tønder Guld i Bygningsudgifter.

Græsningen var naturligvis det væsentlige for Amagerne; men dog særlig for Hollænderne, som udnyttede den mest, var den af overordentlig stor Vigtighed for deres Produktion af Mælk, Smør og Ost. Græsset har altid været rigeligt og af en fortrinlig og sund Beskaffenhed, hvad der tilskrives Fugtigheden og Søluftens Indvirken. Opholdet for Kreaturerne paa Øen i fri Tilstand har altid havt en gavnlig og velgørende Indflydelse paa Bestanden, hvad ogsaa gav sig tilkende ved deres Ydelser. Da Kongen gav Øen til Amagerne, forbeholdt han sig derfor at have fri Græsgang til Hoffets Øxne og Heste derovre; og det ses senere, at der gives Tilhold om at lade to Islands Gangere sætte paa Saltholmen, at de kan blive tilpas igen.

Om Fordelingen af Græsningsretten se vi, at denne foretoges efter Antallet af Høveder, som man havde Brug for

[1]) Kanc. Brevb. 1551—55. 305; 1556—60. 285. 304; 1561—65. 95. 481. 554; 1571—75. 108; 1576—79. 150.

Græsning til paa Øen. Omkring 1600 svarede Hollænderne $^2/_5$ af de 40 Jochimsdaler (160 Mark), som Græsningsafgiften til Kronen var, og de danske Bønder $^3/_5$, eller henholdsvis 64 og 96 Mark; disse Summer maa antages at have staaet nogenlunde i Forhold til Græsningsretten. Efter Christian d. 5., Matrikkel (1688) viser det sig, at Hollænderne havde Græsning til 450 Høveder og taxeredes derefter til 28 Tdr. 1 Skp. Hartkorn deraf, nemlig $^1/_2$ Skp. Hartk. pr. Høved, medens de danske Byer fik tillagt 64 Tdr. 3 Skp. Hartk. og altsaa skulde svare Skat af 1030 Høveders Græsning. En saa stor Græsningsret har de danske Byer dog neppe benyttet. De havde tilsammen ikke stort flere Høveder end Hollænderbyen og har vistnok ikke kunnet udleje et ligesaa stort Antal Græsninger, som de selv benyttede.

Sagen var den, at Hollænderbyen opgav kun den Græsningsret, som Byen virkelig brugte under Et, medens de andre Byer blev taxeret gaardvis og regnet til omtrent et Høveds Græsning for hver Td. Hartkorn, der paahvilte Gaardene, uden Hensyn til om de benyttede saa mange Græsninger eller ej. Der førtes vistnok sjældent mere end 1000 Høveder paa Saltholmen hvert Aar. I ældre Tid var Øen tilmed mere udsat for Oversvømmelse end nu; det hændte ikke sjældent, at Vandet overskyllede en stor Del af den. I Efteraaret 1696 lod Kronen foretage et større Dæmningsarbejde derovre, ledet af Overkonduktør Hoffmann. Det kostede 300 Rdlr.; Daglønnen for en Arbejder var 6 Skilling.

Øens Bestyrelse og Regnskabsføring synes gennem hele det 17. Aarh. underlagt Schouten i Hollænderbyen. I de ældste Lensregnskaber, Jordebøger, Extraskatmandtaller og Matrikler staar Øen stadig opført under denne Kommune; endnu 1717 svaredes Landgilden af Schouten som Øens Regnskabsfører. Overførsel af Kreaturer fandt sikkert Sted baade over Dragør og Kastrup; det sidste Sted findes der allerede paa Kortet af 1656 en gammel Skibsbro, som sikkert har været benyttet i dette Øjemed.

Af Beboelse paa Øen finde vi kun et Par Husmænd, formodentlig en Opsynsmand og en Vogter. 1648 nævnes et Hus

og en øde Plads. Beboerne hørte til Taarnby Sogn, hvad vi maa slutte deraf, at de svarede personlig Extraskat, et Skatteforhold, som Hollænderkommunen ikke havde. De har da ogsaa sikkert havt Sogneret under Taarnby Sogn og i retslig Henseende hørt under Taarnby Birkething.

Landgilde af Øen svaredes, som vi har set, af begge Sogne i Forening, nemlig af Hollænderbyen med 16 Rdlr. og af de danske Byer med 24 Rdlr., samt for begge Sogne 12½ Rdlr. i Afløsning for de 200 Læs Kalksten, regnet til 6 Skilling pr. Læs. Ved Matrikuleringen sattes Øen til 92 Tdr. 3½ Skp. Hartkorn, der ogsaa fordeltes mellem de to Sogne efter Græsningsretten, som nylig omtalt. Men senere reguleredes Hartkornsfordelingen saaledes, at Hollænderbyen svarede ⅓ (hvoraf 1/12 for Ladegaarden) og Taarnby Sogn ⅔, eller henholdsvis ca. 31 og 62 Tdr., hvorefter Saltholmsrettigheden nogenlunde afpassedes, saaledes at hver Gaard havde sit bestemte Antal Græsninger, hvad Sognebestyrelsen i hvert Sogn førte Kontrol med.

BILAG

BREVE OG AKTSTYKKER

VEDRØRENDE

AMAGERS HISTORIE

II. DEL

I.

1512. 10. Juni. *Christiern II.* beder Lensmanden paa *Købnehafn*, *Esge Bildhe*, at skaffe sig en Ladning Kalksten fra *Saltholmen.*

Christiern meth gwdz nade rett arffuing till Norges riige, udwaldt koning til Danmarck oc Swerige, hertug etc. Vor gunst tilfornn. Wig bede gerne atw villt fly oss enn skwdhe fwldt mett kalckesteenn ther viidh Saltholmen meth thet allerførste, och swodanne kööb ther paa, som wor kiære herre fadher haffwer, ther gør tw oss synderligen till villie meth och villet gerne meth teg forskylde. Befallendis etc. Gwds legomess dog aar etc mdxij vnder wortt Signet.

Til Os elskelige Esge Bildhe osv.

Tr. Kbh. Dipl. VI. 7.

1521 (udat.). *Christiern II.s* Privilegiebrev til Hollænderne, lydende paa hele *Amager* og *Saltholmen,* samt tilhørende Rettigheder og Friheder. undtagen Kronens Fiskerleje paa *Dragør.*

Wy Christerne 2d ende Elysabeth vander zelmer genaden doen condt dat wy mit onsz Denemerckes rycken raet volborit en belienen hebben gemaect een entlyck besluytinge mit onsz ondersaten ende boeren die dar vp onsz lande van Aelmack wonachtich zyn en hier naemaels comenn warden als te hoop gerekent hondert en vierentachtich boeren jn zulcker maet enn gestalt als hier naer volcht. Ten eersten dat zy zullen hebben bruycken enn behouden al dat ganse lant /

Ende leuen enn richten huer naer hollants recht als zy nv hebben / ende nijtt naer die 'deensche rechten / Ende mogen grauen / Ende jnde beste wyse enn mate naer hoer eygen hollantsche wyse dat verdselen zoo dat die eene zoo veel margen lants mach crygen als die ander / Wuytgenomen die vier houen vp Draken die hier naer gescreuen staen / enn zullen mogen vry zyn voir eeinge molestarie van varen enn arbeyt enn alle andere beswaringe vuytgenomen voir gelt enn betalinge / enn mogen vercoopen wat steen daer vpten voirsz lande es wairt hem geliest / Desgelycken mogen zy oick vry vogelen vangen enn die visscheri bruycken onder den zeluen lande / enn alle andere neringe jn wat manieren zy him behulpen connen / vuytgenomen zwanen hazen / enn meer ander visscherye als zeel / stoer / meerswyn enn alle ander visch die ons mit rechte toe valt naer hollansche wyse / Welche zy onz bysonder zullen verpachten / enn zullen voirt genyeten enn behouden tvoirsz lant die een eruinge nair den andere ten eewegen tyde / vuytgenomen onsz en der croonen vischelege vp drake unt huer vryheyt enn toebehooren / Doch zullense genyeten enn behouden den tollenaers gaerde daer een vp wonen zal / Die daer vp bueren zal onsz tol enn alle gerechticheyt die ons daer mit rechte mach toe vallen / enn maecken ons daer van goede regenscap / ofte den zeluen onsz tol enn gerechticheyt voirz van onsz verpachten jairlicx voir een some van peninge / Sullen oick vp Draken wonen drye ander boeren die daer zullen houden vry openbaer herberge / enn him zal vuytgelegt warden also veel weyden als zy behoeff hebben tot hazen coyen enn ander beesten. Hebben wy oick gegunt enn toegelaten dat zy mogen genyeten enn behouden den Zolthollem mit alle zyn vryheyt enn wat calcsteen zy daer vp breken / zullen zy vnsz borgeren hier te coppenhauen vercoopen / Desgelyck zullen die zelue boeren macht hebben die eene eruinge naden anderen te vercoopen enn jn pant zetten huer houen dair zu nv jnwonen mit huer toebehooren deen den anderen also oc him geliest / Ende wairt by alsoo datt er eeinge eruige geheel enn al vuyt storne / zoe zullen ons enn der croonen die voirsz houen mit huer lant enn tot behooren

widerom toecomen / Ende zal alsdan die scout van den lande voirsz volcomen macht hebben alsulcken vuytgestornen houen en lande wederom te verpachten den geuen die daer meest om geuen wilt / voirt zullen die voirsz boeren die nv vpten lande wonen oft hier naemaels comende warden ons geuen onsz jairlixt scat enn thiene jn gelde van al tgansche lant als te weten . . . / enn die een helft vande voirsz penn. te betalen sint jansmisse midsomer enn die ander helft tot kersmisse daer ierst nauolgen / Ende wairt dat alsoo geschiede dat wy van onsz gemeene vndersaten van onsz rycke eeinge lant hulpe betreng^en^ waren / zoo zullen zy oick verplichtet zyn ons te geuen enn te hulpen van hueren margen talen enn goeden alsoo dat behoort / Ende jndien die voirsz boeren huer termynen der betalinge redelyck enn wel onder houden alsoo voirsz staet / zoo zullen zy tvoirsz lant rustelyck enn vredelyck sonder eeinge scade ofte hinder besitten / Oick en zal nyemant huer rechter enn doemer wesz dan wy zelue oft onsz scout enn scepenen jn onsz afwesz / Welcke voirn^e^ preuilegie enn articulen wy verplichten ons vnsz lieue huysvrouwe enn vnsz eruen enn nacomelingen coningen enn coninginnen jn Denemercken vast enn onbrekelyck jn alle desz voirsz puncten enn articulen te onder houden / ende tot meerder zekerheyt hebben wy mit onsz lieue huysvrouwe enn onsz ryckx raet zegel desz onsz brieff besegelt / welcke gescreuen enn gegeuen es vp onsz tot coppenhauen jnt jair ons heeren Duysent vyff hondert enn een ende twintich vpten.

Udat. Afskr. fra Chr. d. 2.s Tid. Bagpaa staar: Register paa Arnagebønder. Chr. d. 2. udenl. Arkiv. Münchenske Saml. Pk. 1474—1521 i Rigsarkivet.

III.

1524. 14. Septbr. Frederik d. 1. giver *Peder Villatzenn* Brev for sig og Arvinger paa 3 »Fytt« (Fed) og Bodestedet paa *Dragøør*.

Frederik d. 1. danske Reg. 56.

IV.

1525. 28. Aug. Frederik d. 1. giver *Peder Villatsszenn*, Skriver paa Kjøbenhavn, Brev paa *Raagaard* uden al Tynge eller Afgift i 8 Aar.

Sst. 84.

V.

1526. 18. Maj. Frederik d. 1. giver *Jens Kamersuend* Livsbrev paa en Gaard i *Østre Sundby* paa Amager, som *Jyrgen Swensszenn* før iboede, imod at svare 2 Pund Byg.

Sst. 96.

VI.

1527. 23. Aug. Skøde paa et Bodested paa *Dragør*.

Bertell Meyer, borger udi Kopenhaffn fich breff, att hanndt maa vpsette syn bygning paa eth bostedt paa Dragør szom hannum ther forwiist er østen vp till Helliggesteds boder och norden fran Karine Skipper Peders boestedt, en aghe veyg emellom, och vesten vptill thendt lubske mandts boedt, som er vdi lengen lxiiij alne och xxij alne vdi bredenn, szom handt nw jndhegnet haffuer, atthaffue till ewiig tiidt till thennum och theris arffwinge. Datum Othensze sanctj Bartholomej apostoli afftenn anno etc. mdxxvij.

Til Relator mester Anders Glob.

Tr. Kbh. Dipl. II. 225.

VII.

1528. 20. Jnli. *Per Villadtsszenn* faar ved Mogens Goye, Hofmester, og Anders Glob, Rentemester, Livsbrev paa *Raagaard* uden Afgift, dog at han skal bygge og forbedre Gaarden og ej lade den forfalde, ejheller afhænde noget af den tilliggende Ejendom.

Frederik d. 1. danske Reg. 169.

VIII.

1529. 13. Juni. Frederik d. 1. giver *Las Persszenn* i *Sundtby* paa Amage Livsbrev for sig selv, sin Hustru, som han nu har, og Søn paa en Gaard og en øde Jord.

Sst. 213.

IX.

1529. 2. August. Frederik d. 1. giver 6 Mand i *Ullerup*, som har klaget over uskællig Tynge og Arbejde til Slottet

og Ladegaarden paa Amager, Brev paa, at de hver aarlig skal slaa og høste 2 Læs Hø og for Afløsning af det øvrige daglige Arbejde hver svare 1 Lødemark aarlig.

Las Persszenn i Vllderup, Hans Laalandsfader, Matzs Laalandsfader, Peder Michelsszenn, Las Baggi och Las Greuing ibidem paa Amage haffue bereet och keerdt her fore Kongelige Maiestat att the besuaaris met vskellige tynge och arbeyde attgøre dagligenn hiidt till slotthet Køpennhaffn och till hans naadis ladegaardt ther paa Amage, ytthermere end thennum aff rette bør. Tha haffuer kongelige Maiestat aff sunderlig gunst och naade vntt och tilladet, att forschreffne hans naadis vnderszaathe mue och schulle aarligenn till gode reede gøre och giffue hiidt till for^ne^ hanss naadis slott theris rette och aarlig landgillde, gesterii, landegt, szom the aff arrilds tiidt giordt och giffuit haffue, och thennum bør aff rette attgøre och giffue, och ther till schall huer aarligenn slaa och indtføre till forscreffne hans naadis ladegaardt two less høø, och ther met schulle the vere qwiitt och ffrii for allt ytthermere daglige arbeydt, som the haffue her till verit met beswaarit attgøre till forscreffne slot och ladegaardt, och ther met ey her effther attbeswaaris vdi noger maade, dog met saa skell att huer thennum scall aarligen giffue hiidt till slottet for szaadan daglige arbeyde j løde marck osv.

Her Johann Vrne, Ritter.

Sst. 223.

X.

1529. 4. Aug. Frederik d. 1. giver *Christern Vendellboe* en Gaard i *Sundbyøster*, som *Matis Hanssen* var fraflyttet, kvit og fri for al kongelig Tynge, undtagen den sædvanlige Landgilde.

Sst. 225.

XI.

1529. 6. Aug. Frederik d. 1. giver *Anders Ibsszenn* og *Seuerin Persszenn* Breve paa de Gaarde, som de ibo i *Viffe-rup*, imod sædvanlig Landgilde og fritager dem som hidtil for Hoveriarbejde.

Sst. 227.

XII.

1530. 25. Juli. *Christiern Wendelboe* faar ved Lensmanden, Jahann Urne, Livsbrev for sig og den første Hustru, han anammer, paa den forannævnte Gaard i *Sundbyøster*.

Sst. 261.

XIII.

1530. 5. Aug. Slotsskriver *Peder Villatssen* faar Brev paa Graabrødre Klosters Kirke og Hus paa *Dragør* indtil videre.

Peder Villatssen, Slotzsskriffuer paa Køpenhaffn, fich breff att hanndt maa och schall anamme till seg thenndt Graabrødre claasters Kircke och hws aff Køpenhaffn, som ligger paa Drageøer sundenn fraa Taaldboenn och thenndt fore seg selffuer nyde, bruge och beholde til sitt eget behouff indtill thess och saa lenge ther bliffuer gjordt en anndenn foruanndels oppaa, huad hellder thett schall bliffue til claaster igenn eller till andenn gutzs tienniste.

Dalum Kallingborgi etc.

Ad relationem magistri Andree Glob.

Kbh. Dipl. II. 236.

XIV.

1532. 6. Decbr. Samme faar Brev paa en Bod og et Bodested paa *Dragør*, som har tilhørt Klostret.

Per Willatssen, slotzscriffuer paa Køpnehaffns slott fick breff, att hanndt maa och schall tiill seg anamme en boe och boe stedt, liggenndes paa Dragøer, som hørde thee Graabrødre tiill, som waare vdi Graabrødre claaster vdi Køpnnehaffn, och samme boe stedt bygge och forbedre och siidenn forscrefne boe och boestedt mett huess bygning, hanndt ther paa byggenndes worder, tiill seg anamme och siidenn thendt nyde. bruge och beholde till seg och sine arffuinge for euindelig eygenndom. Cum inhibitione solita. Datum Gottorp osv.

Dominus rex per sc.

Kbh. Dipl. II. 242.

XV.

1532. (udat.) *Fru Anne, Hr. Johan Vrnes*, faar Livsbrev paa en Gaard af *Viberup* paa Amager, som *Søffrin* (se XI) boer i, imod at yde al »wiss Rente« til Slottet.

Fredr. d. 1. d. Reg. 459.

XVI.

1541. 29. Marts. *Christian d. 3.* giver *De danske Amagere* Brev paa ikke at skulle udstykke eller forlade deres Gaarde, eller tvinges til at fæste Gaarde andre Steder end paa Amager. Ejheller skulle de gøre Langægter, men kun gøre Arbejde til Kjøbenhavns Slot og Amage Gaard. Og skulle de uhindret have Lov at bruge deres Handel og Næring paa Saltholmen sammen med Hollænderne.

Mienige undersotte paa Amage finge bref icke at skulle dellis eller platsis eller ellers i nogre maade trengis at bygge eller feste nogen gaarde andenstedts end paa Amage, meden ther blifve boendis och ey af Hollender eller ander trengis eller festis ther fran. Skulle the ey heller her efther besveris med lange echter uden landts ydermere, uden at arbejde til Kjøpnehafns Slot och paa Amagegaard efther gammel sedvone och skulle ubehindret bruge theris handel och nering paa Saltholm; dog skulle the ingen fremede folcks fe fore eller forløfve nogen fremede folcks fe at føre thid paa landet. Och ther som Hollenderne paa Saltholm boendis icke ere tilfridts, at samme Amage mend bruge theris handel ther paa landet, tha skulle Hollenderne hafve fri lof at drage ther af landet; skulle samme Amage mend ther emod tha vere plichtige at gifve til for^ne^ Kiøpnehafns slot saadan landgilde och anden rettighed, som same Hollender nu gifve til for^ne^ Slot, som beløber sig tilhobe $2^1/_2$ tønne smør. Hafnie, tisdagen nest efther letare.

D. Kancellireg. 1535—50. 167.

XVII.

1547. 18. Juni. *Christian d. 3.* giver *de danske Amagere* Privilegium paa *Saltholmen*, som Hollænderne skal fraflytte.

Giør alle vitterligt, att eftherthi wii haffue nu bevilget oc samtycht, att the Hollænder, som her til haffve boet paa Saltehollum skulle theraf flytte, tha haffve wy aff wor synderlig Gunst och Naade undt oc tilladet, oc nu med thette wort obne Breff unde oc tillade, att wore Undersaatte som bygge oc boe paa wort Landt Amage, mue oc skulle herefther haffwe, nyde oc beholde, oc ingen anden, forneffnte wort Landt Saltthollum til Gresgang oc i andre Maade, hvor the thennem thet til nytte bruge kunde, dog saa att the aarligen til gode reede skulle yde oc udgiffwe her paa wort slott Kiøpnehavn uthi thet sted, som the Hollendere ther aff haffwe giffwet half tredie tønder Smør, fyrgetyffwe gode myntet Jochims-Daler og too Hundrede gode lesse Kalkesteen, dog skal thet staae wor Lenszmand her paa Slottet, thend som nu er, eller herefther Kommendis vorder paa vore Vegne fritt att haffve vor Øxne og Heste til Græsgang ther paa Landet efther gamble Sædvane.

Kiøpnehaffn Løffwerdagen post sanct Bodels Dag Aar MDXLVII.

D. Kancellireg. 1535—50. 349.
Tr. i Thuras Beskr. om Amager og Saltholmen.

XVIII.

1547. 13. Juli. *Christian d. 3.* giver *Hollænderne* deres Privilegier paa *Store Magleby* og Rettighed til *Saltholmen* sammen med de danske Amagere.

Wij Christian osv. Giøre alle witterligt, att wij aff wor synderlig gunst och Naade haffue wndt og thilladt och nu meth thette wort obne breff vnde och tillade att the Hollender, som nu boe paa wort Land Amage wdj Store Magleby mue och schulle ther bliffue boendis och for^ne^ Store Maglebye att haffue nyde bruge och beholde, med ald sin Rettighed, och rette tilligelsze, Agger och Eng, inthet wnder-

tagit. Dog med saadanne skel och wildkor att the aarligen thil gode Rede schulle giffue theraf thil Osz och Kronen thre hundrit marck dske pehn. och thennom fornøyge paa wore Vegne Slotszskriffuerenn her paa wortt Slott Kiøpnehaffn och vpholde for^ne^ wort Slott Kiøpnehaffn med saa mange Røder och Løg, som behoff giørisz thil Wdspisning. Schulle the och holde theris gaarde wed hefd och god Bygning. Och were Osz och Høgborne første, hertug Frederich wor kiere Sønn och Effitherkommere Konninger j Danmarck huld och thro. Och wor Leensmand her paa Slottid thend som nu er eller her effther kommendis worder hørig och liudig wdj huis hand thennom paa wore wegne tilsiigendis worder. Sameledis schulle the holde ett gaatt christeligt Leffned och Regiment wnder thennom, och ey tilstede eller dølie med nogenn som føre nogen Wildfarelse emod then hellige och rene Euangelische lere. Och hues Brøde som falder wnder thennom skal altt komme Osz til beste. Och effitherthi for^ne^ Hollender wdj Store Magleby skulle were wor Leensmand her paa Kiøbnehaffn Slott hørig och lydige paa wor wegne naar hand thennom tilsiigendis worder, Tha skulle the och mue bruge wort land Saltholm som andre wore Wndersothe paa Amage. Dog att the med thenom skulle wdgiffue theris partt aff thend aarlig affgifft som skulle giffues aff Saltholmen til Osz och Kronen. Thi forbiude wij alle ehuo the heldst ere eller were kunde, serdelis wore Foggitter Embitzmend och alle andre for^ne^ Hollendere paa for^ne^ Store Magleby eller nogenn sin Rettighed och rette tilliggelsze, samelethes paa Saltholmen, effther som for(skre)uit staar, att hindre eller wdj nogre maade forfang att giøre, wnder wor hyldist och Naade. Giffuet paa Wortt Slott Kiøpnehaffnn scte Margrete virgenis dag Aar mdxlvij osv.

Brevet findes i Afskrift i Sæl. Reg. 11. 52 a, hvor det med Konfirmation er indført 20. Aug. 1573.

Tr. i Thuras Beskr. om Amager osv.

XIX.

1548. 10. Juli. *Christian d. 3.* giver *Henrik Koltermand* og hans Hustru Mette Livsbrev »pro servitio« paa en Gaard

i *Sundby østre* og en øde Jord i *Sundby vestre* paa Amage fri og kvit mod at holde Gaarden ved Hævd og være Kongen og hans Søn tro og Lensmanden paa Kiøpnehafn lydig.

D. Kancellireg. 1535—50. 386.

XX.

1558. 16. Marts. *Christian d. 3.* giver en Borger i Kjøbenhavn, *Rasmus Ollufsen*, Brev paa at nytte og beholde *Blusseriet for Dragør* og blusse aarlig i Høstfisket for Fiskerne og at oppebære og beholde saadan Fisk og Rettighed, som derfor sædvanlig gives, dog at han afstaar en vls Del af Indtægten som der plejede at gives til Kongens Toldbod for Kjøbenhavns Slot.

Kbh. Dipl. II. 310.

XXI.

1561. 9. Juli. *Frederik d. 2.* giver *Poul Nielsen* en af Kronens Jorder paa *Dragør* som Arveejendom.

Wij osv. giøre alle vitterligt, at vij aff wor synderlige gunst oc naade haffue vndt oc tilladt oc nu mett thette wort obne breff vnde oc tillade, att thende breffuisere Pouel Nielsen, borgere her vdj vor Kiøbsted Kiøbnehaffn, maa nu strax jndgraffue oc bygge en wor oc Kronens jorde oc eyendomme paa Dragøer liggendis norden nest optiilt thet Sundiske fiit, som thet Anckloms Kompanie oc en Kiøbmandz boed paa stod emellom thuinde weye, oc strecker seg samme jord vdj lengden aff westen oc vdj øster xxiiij fagne oc vdj breden af synder oc vdj nør XV fagne, oc thend nu begreben oc forefunden er, for euig eyendom eye skullendis, dog saa at forscrefne Poul Nielsen oc hans arffuinge skulle aarligen til gode rede ther aff giffue til os oc Kronen slig jordskyld, thold oc anden Kronens rettighed, som ther pleyer oc bør aff at gange, oc thet fornøje wor tholdere vdj wor tholdbo ther sammestedzs paa wore wegne. Cum inhibitione solita. Datum Kiøbnehaffn osv.

Kbh. Dipl. II. 314.

XXII.

1561. 11. Juli. *Frederik d. 2.* giver Slotsfoged *Christoffer Mogensen* tre af Kronens Fed og Byggesteder paa *Dragør* som Arveejendom.

Wij osv. giøre alle vitterligt, at effterthij ther findis mange øde fiit oc byggesteder paa wort fiskeleyer Dragøer, huor aff wor oc Kronens skyld oc rettighed forsømmis, oc os elskelige Knud Pedersen, wor slotszskriffuere her paa wort slot Kiøbnehaffn, oc Oluff Hansen, wor tholdere paa forscrefne Dragøer, ther fore haffue vndt os elskelige Christoffer Mogensen wor slotzfogit her sammestedtzs, at mue bygge tre wore oc kronens fiit oc byggesteder paa Dragøer, the første tho liggendes synden nest optiil Pouel Smedzs vdj Thornbye byggested oc norden nest optiil Matzs Fønboes vdj Maglebye lilde bod oc byggested, fraa Nyenstrede oc til thet sundiske fiit, thet tredie liggendis synden nest optiil forscrefne Oluff Hansens fit oc norden nest optiil Hans Frandzens kieldersuendzs boed oc byggested, tha haffue wij aff wor synderlig gunst oc naade vndt oc tilladt oc nu mett thette wort obne breff vnde oc tillade, at forscrefne Christoffer Mogensen oc hans arffuinge mue oc skulle haffue, nyde bruge oc for arffuelig eyendom beholde forscrefne fiit oc byggesteder, dog saa at hand oc hans arffuinge aarligen till gode rede jnden sanctj Dionisij dag skulle giffue ther af til os oc Kronen slig jordskyld, thold oc anden rettighed, som ther pleyer oc bør aff at gange. Datum Kiøbnehaffn osv.

Kbh. Dipl. II. 314.

XXIII.

1569. 6. Febr. *Frederik d. 2.* giver *Hollænderne* Privilegium paa et Aalefiskeri, som deres Forældre for 40 Aar siden havde fundet *under Amager* Land.

Wij Frederik osv. giører alle witterligtt att eptherthi worre Wndersotte menige hollender wdj Magleby paa wort land Amager boend huorledis att the oc therris forelder for xl Aar forleden, haffue paa derris bekostning opsøgt och funditt ther

vnder landitt ett Aalefischende hvilkett the haffue alltt siiden meth framfarne Konninger wthj Danmarck willige oc Samtøcke hafft oc brugitt och ther aff giffuitt hijd till Slottijd aarligen 4 Tdr. saltijd aall, Tha haffue wij aff wor sønderlige gunst oc Nade vndt oc tilladt oc nu meth thette wortt obne breff vnde oc tillade att for^ne^ Magleby mue herepther haffue nyde bruge oeh beholde for^ne^ Aalefiskind epther som the thet hertill hafft oc ennue vid heffd oc werre haffue, dog meth saa Skiell att the aarligen skulle gifue ther aff till osz och Kronen 6 Tdr. gode salltijd aall, well foruaritt meth Salltt oc træ, och thennum till gode rede her yde paa wortt Slot Kiøpnehaffn. Hafnia osv.

Reg. o. alle Lande 10. 227.

XXIV.

1573. 20. Aug. *Frederik d. 2.* konfirmerer Hollændernes Privilegier, som Christian d. 3. har givet dem 1547, og lover at de ikke skulle besværes med mere Hovtjeneste, end de har havt i Chr. d. 3.s Tid.

Sæl. Reg. 11. 52.

XXV.

1574. 25. Febr. *Frederik d. 2.* giver gennem Lensmanden, Morten Wenstermand, *Hollænderne* samme Ret til at fæste sig Gaarde i de danske Byer paa Amage, som de danske Amagere har.

Wor gunst tilforn wid att menige Hollendere paa Amage vnderdanigst aff osz haffue werit begierendis att naar ther paa landet bliffuer nogen gaarde ledige vdj the danske byr, att the tha same gaarde motte were saa neer som andre wore Vndersote dansche och same gaarde nyde for Landgille, och beklage the, att the vdj Hollender Byen icke alle kunde nere och bierge thenum aff thend Orsage the ere saa mange att thend enne fortrenger thend anden, saa at X eller XX mend tilforn haffue hafft saa møgen Jord och Eigendom att bruge som hundrede nu haffue. Huorfor wij naadigst haffue wndt och tilladt att naar nogen gaarde bliffuer ledige ther paa

landitt vdj the andre danske Byer, att for^ne^ Hollender skulle vere thennum saa ner som andre. Bedendis thig och wille, att huilke Hollender som løster eller ville feste gaardc anden stedtz ther paa landitt att thu thenum tha lader bekomme same gaarde for Landgiilde. Ther mett scheer wor wilge etc.

Sæl. Tegn. 12. 240.

XXVI.

1574. 11. Juni. *Frederik d. 2.* giver *Hollænderne i Hollænder Byen* Lov til at stæde og fæste Gaarde og Boliger i de danske Byer, naar saadanne bliver ledige, imod at give Kronen samme Rettighed og Tynge og underkaste sig samme Lov og Ret og Friheder, som de danske Amagere.

Sæl. Reg. I. 115—16. Tr. i Thuras Beskr.

XXVII.

1574. 16. Juni. *Cornelius Clausen* paa *Dragør* faar Kgl. aabent Brev om, at han maa bekomme den Kronens Gaard sst., som hans Svigermoder Nelle beboer og har i Værge, og nyde, bruge og beholde den paa samme Vilkaar, som fornævnte Nelle har havt den paa, dog naar hun dør, skal han fæste Gaarden af Lensmanden.

Sæl. Reg. II. 117.

XXVIII.

1575. 12. Juni. *Frederik d. 2.* giver *Hollænderne i Magleby* Brev paa nogle Aalefiskende, som deres Forældre for 40 Aar siden har fundet *under Amager og Sjællands Land*, imod at svare den sædvanlige Afgift (se XXIII) til Kronen.

Sæl. Reg. I. 155. Tr. i Thuras Beskr.

XXIX.

1579. 14. April. *Frederik d. 2.* bortfæster til 10 Mænd i *Store Magleby* paa Byens Vegne for deres Livstid *Kronens Ladegaard i Tornby* for 700 gl. Daler i Indfæstning og 100 gl. Daler aarlig, samt Tiende af Gaarden til Sognepræsten i Store Magleby.

Wij Frederich d. 2. osv. Giøre alle vitterligt, att wij aff wor synderlige Gunst och Naade haffue wndt beuilget och thilladt, och nu meth thette vort obne breff wnde beuilge och tillade, att thisse epther^{ne} thij Mend boendis wdj Store Magleby paa Amager, som er Peder Claus Dirickszen, Diderich Johan Frederichszen, Claus Reyrszen, Jacob Arrianszen, Albredt Gierdtszen, Johan Peder Backers, Diderich Jacob Bruers, Claus Peder Reyrszen, Simon Hendrichszen och Cornelius Peder Jacobszen mue nu strax bekomme wor och Kronens Ladegaard wdj Tornby paa for^{ne} Amager liggendis, och thend med Agger Eng och ald sin Eyendom och thilligelse inthet vnderthaget. Effther som wij ther thill sielff haffue ladet brugge, haffue nyde brugge och beholde wnder for^{ne} Store Magleby, thill thennom och the ander Hollender j for^{ne} By wdj alle for^{ne} thij mend theris Liffsthiid, och saalenge nogen aff thenom leffue, dog saa att the nu strax skulle giffue ther aff thill Indfestninge siuff hundrett gamell daler, och thenom fornøye wor Leenszmand paa Kiøpnehaffn paa wore wegne. Sammeledis schulle the aarlig^{n} her epther giffue ther aff thill Landgilde, thill osz och Kronen Ett Hundret gamell daler, och thenom thill huer Sanctj Mortens Dag yde och thill guode rede fornøyge wor Leenszmand paa Kiøpnehaffn, thend som nu er eller her epther kommendis worder, paa wore wegne. Schulle the och holde Ladegaarden ved guod heffd och magt, som thet sig bør. Thesligest skulle the och aarlig giffue theris thiende ther aff thill theris Sognepræst wdj Hollenderby. Och naar alle for^{ne} thij Mend ere døde och affgangne skal for^{ne} Ladegaard osz och Kronen frij hiemfalde, och for^{ne} Hollender thenom inthet ydermere ther med att befatte, wden the haffue thet j wor minde. Cum inhibitione solita d. Actium Frederiksborg osv.

Sæl. Reg. 12. 10 b.

XXX.

1580. 14. Febr. *Frederik d. 2.* forbyder Undersaatterne i *de danske Byer* paa Amager at sætte Ruser eller fiske i Forstrøget for Hollænderne, som er bevilget Aalefiskende

under Amagerland og give deres Afgift deraf. Det er tilladt Hollænderne, hvis det oftere sker, at hugge deres Ruser og Redskaber isynder og tilmed lade dem tiltale efter Loven og Recessen.

Kanc. Brevb. 1580—83.
Tr. i Thuras Beskr.

XXXI.

1580. 9. Septbr. Kongen beder *Herluf Skaffue* komme overens med Hollænderne og ikke de danske Bønder om Fiskeriet i hans Forstrand ved *Sjællands Land* for at Kronen ikke skal lide Tab i den Rettighed, som Hollænderne svarer af Fiskeriet udenfor.

Kanc. Brevb. 1580—83. 140.

XXXII.

1582. 6. Oktbr. Kongen giver streng Befaling til Bønderne i *de danske Byer* paa Amage om at hjælpe til med at høste Engen ved Kiøpnehafns Slot, hvad de har gjort fra Arilds Tid, men nu har vægret sig ved.

Sæl. Tegn. 15. 119 b.

XXXIII.

1582. 27. Oktbr. Kongen giver Indbyggerne i *de danske Byer* paa Amager Befaling til aarlig at slaa og høste Enghaven ved Stranden til Kiøpnehafns Ladegaard, samt, ligesom hidtil køre Sand og Ballast til Orlogsskibene, da de nu ved Bortfæstelsen af Ladegaarden paa Amager er fri for at gøre Høstarbejde og anden Ægt dertil.

Sæl. Tegn. 15. 128.

XXXIV.

1585. 18. Febr. *Frederik d. 2.* stadfæster *de danske Amageres* Privilegiebreve af 1541 og 1547 med det Forbehold, at han og efterkommende Konger kan forandre disse Privilegier, saafremt Rigets og hans andre Undersaatters Vel maatte kræve det.

Sæl. Reg. 12. 387 b.

XXXV.

1596. 2. Jan. *Vedtægt for Hollænderbyen* om Byens Regnskab og Bestyrelse.

Wi efterskrevne *Jacob Theisen, Jan Brower, Piter Jansen, Albert Gertsen, Claes Jansen, Dirch Brower* og *Piter Jeppes* boendes paa Amager udi *Hollender Byen* kiendes og giøre vitterligt: Hvorledes dend meenige Mand og Indbyggerne der i Byen efter den gamle Skick og Sædvane, som vores Forfædre haver haft og brugt skal nu paa Ny-Aars Dag være forsamlet at *giøre og holde Regnskab om vores Aalle-Fiskende og dend Omkostning som der paa andre Byers Besværinger forefalder*, paa det at Alting med os fredsommelig kand holdes og ved Magt blive. Saa er og vor Schultus *Jacob Ariensen* i den samme Forsamling ganget frem førend noget andet begyndtes og sagde, at det var den meenige Mand vel vitterligt hvorledes vores Forfædre og vi hertildags formedelst en Schult og 7 andre Mænd der udtages af Byen haver holdet Byen ved Magt og Alting i sin rette Skik og Brug den meenige Mand til bedste, og hvad de 7 Mænd, som aarligen omsættes, med Schultes beslutter, sætter og gjører, den meenige Mand haver været tilfreds og ladet sig nøje med. Saa haver hand ogsaa dennem adspurgt om de og vilde og begjerte, at den samme Skik maatte endnu holdes ved Magt om de og herefter vilde nøjes og være tilfreds dermed, hvad Schultus med de 7 Mænd beslutter og den meenige Mand og Almuen til bæste begynder og fremsætter. Thi svarede den meenige Mand og Almuen, at ald den Skik, som deres Forfædre udi saadan Maade havde haft og brugt og ennu udi Brug og Skik var, den vilde de blive og holde ved, og Alt hvad *Schultes og de 7 Mænd*, som paa Byens bæste udtages, giøre stadfæster og beslutter, skal holdes og blive udi alle Maader ved Magt. Til ydermere Vidnesbyrd at det udi alle Maader saa er sket og tilganget, setter vi forskrevne paa den meenige Mands Vegne vore Zegneter herneden fore. Givet og skrevet paa Amager den 2. January 1596.

(De syv Scheppens Segl.)

Efter en fordansket Afskr. fra omkr. 1790, tilh. Lods D. Wass i Dragør.

XXXVI.

1596. 19. Juni. *Christian d. 4.* giver Rentemesteren Brev paa, at Hollænderne i *Hollænderbyen* ikke skal svare mere end de 40 Dlr. som de plejer at svare i *Pengeskat* af Byen.

Wor gunst tillfornn. Widt att mennige worer Vndersotter, boendisz wdj Hollender Byenn paa wortt landt Amage, vnderdanigst till osz haffue supplicerit giffuendisz tillkiennde, huorlethis att the wdj thenne siste paabudne pendige schatt shulle weere hiøger taxeritt endt som the wdj wor kierre her faders, salig och hoglofflig Ihukommelsis thidt, wdj schatt giffuitt haffuer, vnderdanigst begierendis, att the fremtdelis maa bliffue wedt therisz seduonlig skatt, som er xl Dlr. att wdgiffue. Effherdj the doch wdj ander maade, nocksom bliffue beszuergede. Thi bede wij Dig och wille, att nar Du her medt beszøgisz, Du daa aff for^ne^ woere Vnderszotter wdj Hollender Byen icke meere anammer wdj skathen, endt therisz seduonlig skatt, som er 40 Dlr., och der medt thenndt lader paszeere. Huilcket Du saalethis haffuer till Regenschauff att føere. Ther meth osv.

Sæl. Tegn. 18. 530.

XXXVII.

1596. 4. Oktober. *Christian d. 4.* stadfæster alle de Privilegier, Breve og Benaadninger, som hans Fader og andre fremfarne Konger har givet *Hollænderne i Store Maglebye*, i alle deres Ord, Punkter og Artikler.

Giør alle witterligt, att wij aff wor synderlig Gunst och Naade haffue thagit anamitt och wndfanget och nu med dette wordt obne breff thage anamme och wndfange wore wndersotte, menige Hollender wdj Store Maglebye paa wort Land Amager, besønderlig att wille forsuare och fordagtinge thiill alle Rette. Sammeledis haffue wij aff samme Gunst och Naade fuldbiurdt sambthøgt och stadfest och nu med thette wort obne Breff fuldbyrde, sambthøcke och stadfeste alle the Privilegier breffue och benaadinger thennem aff wor kiere Herre Fader och andre fremfarne Koninger wdj Danmarck salig och

hoglofflig ihuekommelse naadigst wndt giffue och confirmeret ere, wid theris fulde magt att bliffue wedt alle o(r)dt Puncter och Artickler epther som the wdj alle maade wduisze och indhollde, doch her medt wforkrencket huis Prævilegier, andre wore wnder sother naadigst wndt och giffuen ere. Thi forbiude wij etc.

Sæl. Reg. 14. 13.

XXXVIII.

1597. 2. April. *Christian d. 4.* stadfæster *de danske Amageres* Friheder efter hans Faders Brev af 1585 i alle dets Punkter og Artikler, dog under Forbehold af Kronens Ret til at forandre og anderledes forordne »epther som Vor och Riigens, saa och vorre Wndersotters Lejlighed kand fordre«.

Sæl. Reg. 14. 50 b.

XXXIX.

1600. 1. Novbr. Kongen giver fire Mænd, Soeffren Lauritszen, Oluff Hanszen, Flindt Mouritzsen, Sundbyvester, og Siibrandt Arre(n)tzen, Maglebylille, Stadfæstelse paa et Aalefiskeri ved *Kiøge Krog*, som Lensmanden tidligere havde fæstet dem, mod en aarlig Afgift af ½ Td. Aal til Kronen.

Sæl. Reg. 14. 287.

XL.

1606. 6. Septbr. *Christian d. 4.s* Forordning om Oppebørsel af Tolden paa Amager.

Vi komme udi forfaring, hvorledis seg skal begifve stoer urichtighed och bedrageri paa vort land Ammagger med tolden som os och Kronen, af hvis heste och andet der af landet udføris, Rostocker øl sampt och andre fremmede drik did indføris, tilkommer. Daa paa det saadan uskickelighed och urichtighed maa blifve udi tide forekommit och aldelis afskaffit, och vi den del, os och kronen med rette bør, maa bekomme, ville vi herefter saaledis dermed forholdet hafve,

1) at alle de, som der paa landet selger heste och andet til fremmede eller och achter dennem self der af landet at

lade udføre, skal seg først hoes skultus udi Hollenderbyen, om de ere Hollender, eller och hoes fogden udi Sundby, om de ere danske, angifve, och skal tolden af hvis heste, de igien tilbage føre och icke hafve kunt afhende, dennem hoes bemelde skultus och fogit igien blifve afkortet.

2) Desligest skulle de, som did i landet indføre Rostocker øl, Sundist øl eller anden fremmede drik, vere forpligt seg udi lige maade hoes skultus och fogden der samme steds, før ind de samme lader opskibe, at angifve, paa det at intet skulle komme fra skibet, hvoraf vi den tilbørlig sise och rettighed icke hafde bekommit.

3) Saafrembt nogen af vore undersaatter der samme steds eller andre fremmede, som bemelte vare did i landet indføre, understaar sig nogit heremod at gjøre eller foretage, de da derfore ville tiltalis och straffis som de, der moedvilligen vore mandat icke achte eller holde vilde.

V. A. Secher: Forordninger m. m. 3. 207—08.

XLI.

1615. 10. Juli. *Christian d. 4.* giver *Hollænderne* Tilladelse til at bruge den jydske Lovbog og Recess ved deres Retssager og appellere disse til Amtmanden i Stedet for til Sjællands Landsthing og derefter, hvis højere Instans forlanges, for Kongen og Rigsraadet.

Tr. i Thuras Beskr.

XLII.

1624. 19. April. *Christian d. 4.* bortforpagter *Kronens Ladegaard paa Amagger* til samtlige Mænd i *Hollænderbyen* indtil videre for 200 Rigsdaler in specie aarlig Afgift, samt Kirketiende, og tre Pund Korn i Tiende til hver af de to Præster (i Hollænderbyen og i Taarnby).

Wi Christian d. 4. osv. haffuer vndt forpachtet och offuerladt saa och medt dette wort obene Breff wnde forpachte och offuerlate menige menndt som bygge och boe vdj Hollender Byen derpaa wortt landtt Amagger wor och Cronens Ladegardt der sammestedtz medt aldt des tilligendis jordt och

eiendom vdj Amagger och eng forte och fellit aldiellis intet wndertagenn saa lennge indtill wij annderledis tillsigenndiss worder medt Sæd och høst och vdj ald andenn tillbørlige maade, maae brugge, och affgrødenn der aff giører sig saa nøttig som dee best kunde. Dog schulle dee dess jordt och eyendom icke medt haffre eller vdj andre wtillbørlige maade vdstrippe och forderffue, men denn saa godt och uforderffuit igien fraa sig leffuere (nar forpagtningen er vde) som de den nu annamme, huor imodt dee vnnderdanigst schulle were forpligt huertt Aar till Jull saa lenge dee samme Ladegaard beholde i forpagtning til att giffue till oss och Cronen thoe Hundride rigs daller in specie vdj en samelet Summa wden affkortelse i nogen maade. Dessligeste skulle de werre forplicht samme Ladegaardts biugning denn store lade vndertagenn paa dierres egenn bekostning at holde wedt goede heff och macht, efftersom denn nu ehr forfunden, dee schulle och arligen for wden tredie paart aff kirchenns Anpart Korntidenn som samme tillforn er beuilget giffue denn tydske Prest (midlertidt forpagtningen paastaar) trey pundt Korn efftersom dee sig och sielffwillig der till erbiudet haffuer, och efftersom denn dannsche prest aff samme Ladegaardt try pundt Kornn hiidt intill haffuer werrit beuilgett schulle de hannem her effther i lige maade derfore for nøye och dermedt werre forschaanit for anden tiende och wdgifft till forn^te^ prester aff samme Ladegaards Jordt vndertagenn dee sielffwillig dennom widere wille beuilge. Thi forbiude wi wore Fogder Embidsmenndt och alle anndere forn^te^ menndt herjmodt efftersom forschreffuit staar att hindre eller i nogenn maade forfang at giøre osv. Kiøbenhaffuenn denn 19. Aprilis A° 1624.

Indk. Breve til Danske Kancelli (Rigsark.).

XLIII.

1624. 20. April. *Christian d. 4.* giver *de danske Bønder* Afløsning af Hoveriarbejdet til Kronens Ladegaard paa Amager indtil videre, imod at de skal svare 300 Rigsdaler in specie, foruden at Husmændene hver skal give 1 Rigsdaler aarlig. Bønderne skal desuden svare tre Lester Korn i Tiende til Kronen.

Wij osv. Giøre Alle vitterligt att wij naadigst haffe beuilgett och thilladt att menige vore och Cronens bønder och thienere dansche mend, som bygge och boe paa vort Land Amager, maa herefther och indthill wij anderledisz derom thilsigendisz vorder, vere aldelis fri och forschaanit for pløyning, høsten och ald anden arbeid inthet vnderthagitt, som de hid indthill vor och Cronensz ladegaard der sammestedtz giordt haffe. Dog skulle de, forvdenn husmend, vere forpligtt for saadan forskaansel huert Aar thill Jull att vdgiffue thill osz och Cronen trej hundritt Rix Daller in specie. Huad forne husmend belanger da skulle de en huer thill forne thid vdgiffue thill osz och Cronen en Rix Daler in specie eller dens verd, de skulle och aarligen giffue for vor och Cronens Anpart Kornthiende der sammestedtz trej Lester Korn, det som gaatt och ydferdigtt ehr. Thi forbiude wj vaare fogder, Embitzmend och alle andre forne mend, her imod effthersom forschr. staar, att hindre eller i naagen maade forfang att giøre, vnder vor hyllist och Naade giffuit Hafniæ den 20. April 1624.

Sæl. Reg. 17. 481. Tr. V. A. Secher: Forordninger etc. 3. 152.

XLIV.

1648. 15. Decbr. *Frederik d. 3.* stadfæster alle de Privilegier, Breve og Benaadninger, som er givet *Hollænderne i Store Magleby* af hans Fader og andre tidligere Konger.

Sæl. Reg. 22. 73.

XLV.

1648. 30. Decbr. *Frederik d. 3.* stadfæster *de danske Amageres* Privilegiebreve af 1585 og 1597 med de deri tagne Forbehold.

XLVI.

1651. 2. Juni. *Frederik d. 3.* bevilger 20 Hollændere fra Amager *Ladegaardsmarken* ved Kiøbenhaffnn til Indretning af en ny Hollænderby.

Wij osv. bevilger Dirick Clausen Reiners, Johan Chornelsen, Peyter Jackopsønn, Claus Sigbracktsønn paa deris egne och

sextenn deris medconsorters veyne ladegaarden her for vor kiøbstad Kiøbenhaffnn med effterfølgende conditioner:

1. At de maa nyde forbemelte ladegaards marcker och alt dets tilleg vdj ager och eng, waat och tørt, saa wel det som indheynit er och forfindes, søerne och dammerne vndtagenn, som derpaa marchen eller ved forbemelte ladegaard findis, huilcke wi os alle wil haffve os forbeholdenn til at bruge och beholde, for dem och deris effterkommere till evindelig eyendom for 700 rdlr. aarlig affgifft eller och derfor at lefvere vdi steden till voris hoffhaltunng huis ware som hos dennem kand tilveyebringis for effterskrefne pris, nemlig en kalff, som er maanit gammel for 4 rdlr. 1 lamb for 1 rdlr. j pd fersk smør for 8 skilling danske, j paatte sød melck for j skilling danske, 2 paatter suur melck j skilling danske. Herforvdenn skal de och deris effterkommere leffvere till voris befalingsmand paa wort slaat Kiøbenhaffnn och hans effterkommere huis hans formand tillfornn aff hans ladegaard til deris huusholdning beckommit haffuer, som er vgentlig 4 pund smør, 16 paatter suur melck, 12 paatter sød melck.

2. Skal de være forplicht at opbygge en bye paa 20 gaarder paa samme ladegaards marck, huor dennem plats dertill wdwiisis, eller dennem forløffvis plads dertill at opsøge, huorimod dennem och deris effterkommere skal være tilladt at nyde der de privilegier, som de och deris forfædre vdj dend Hollandske bye paa Amager nødt och hafft haffve, ey heller skal dem anden tønge eller besuering paalegges med tiende at vdgiffve aff deris korn eller queg entenn till bisp proffst eller deynen, dog skall de tiltenckt och forbunden være, om Sommeren, naar behoff giørs, at gresse hvis øxen och lamb, som til woris hoffhaltungs fornødenhed indkiøbis och effterhanden slacktis skall, paa 8 eller 14 dags tid, dog at vor kiøkenskriffuer bestiller, lønner och betaler dennem, som forbemelte queg desmedler tid wockter och i Ackt tager. Her forudenn skal de om vinterenn paa foer holde øxen faar och lam som till hoffholdningenn bestillis och brugis och da skal med betalingen forholdis ligesom i Peder Suenskis tid, som forskreffne ladegaard nest for dennem i forpacktninng hafft haffuer effter

dend med hannem oprettede contractis widere indhold sket er, dog ville vi naadigst med tallit paa forbemelte øxenn, faar och lamb det lideligste muligt er och kand wære alting moderere lade.

3. Wille vi naadigst bevilge dennem at bruge de store huuse der paa ladegaarden, indtil vi selff dennem behøffvendis vorder, mens de smaa huse der sammesteds maa dennem forundis, naar de nedbrydis, till hielp at bygge med.

4. Huad Kirckenn sig belanger, som de der begierer att haffve bøggett, da wille vi dennem till deris bygning effter tidernes och midlernis beskaffenhed, efftersom vi naadigst ackter for gaat til hielp komme, mens broer, bomme och gierder skal (de) alt, saa wit forbemelte ladegaardsmarcker strecker och fornøden giøris, paa egen bekaastning selff endtferdige lade och wed mackt holde.

5. Skall de och deris effterkommere wære forskaanit for ald hoffverie och reyser at giøre vndtagendis naar woris faddebord fløttis. Forbydenndis etc.

Tr. Kbh. Dipl. III. 372.

XLVII.

1651. 15. Septbr. *Frederik d. 3.* giver *Svend Hansen Giønge* paa *Dragør* Bevilling til at tage og nedbryde det gamle Toldhus sst.

Sæl. Reg. 23. 143.

XLVIII.

1656. 9. Maj. Thingsvidne, aflagt for Hollænderbyens Ret af *Beboere paa Dragør*, angaaende Retten til Dragørs Jorder, som de to Gaardmænd *Jan Jansen* og *Jacob Jansen* i Dragør har forlangt sig tilkendt. Gentaget ved en Udskrift af Retsbogen 1663, 3. Decbr.

Wi Efterskrevne Schultus Dirck Cornelesen i Hollender-Bye paa Amager, Jacob Clausen og Jan Isbrandtz Skriver Sammesteds, gjører vitterligt at Aar 1663 Torsdag den 3. December fremkom for Retten, Jan Jansen, og Jacob Jansen, begge paa Dragøe boendes, og begierte nu paa nye igjen et

Things-Vidne af Rett-Bogen, som dennem var meddeelet d. 9. May A° 1656 hvilket Tingsvinde (!) formedelst Svendskens fiendtlige Indfald og Ruinering, og deris Gaarders Af-Brændelse som skeede A° 1658 og da er samme deris Tingsvinde for dennem bortkommen, og Eftersom Rett-Bogen endnu er ved magt, som deres forige Tings-Vinde staar i beskreven, da er det dennem nu igjen bleven meddelet Ord for Ord, som efterfølger:

»Anno 1656 Fredagen den 9 Majus fremkom for Retten »Jan Jansen, og Jacob Jansen, begge boendis paa Dragøe og »fremstillede tvende Warsel-Mænd ved Nafvn Jacob Hansen »og Jens Nielsen, boendis udi Hollender-Byen, som bekræf»tede ved Ed og opragte Fingere at have hid steffnet efter»skrevne Mænd paa Dragøe boendis, Widnesbyrd at paahøre, »nemlig Christen Nielsen, Hans Hendrichsen, Claus Assmusen, »og Cornelis Christensen, paa deres Egne og Menighedens »wegne. Bekræftede og for^nte Kalds-Mænd, at have hid stefnet »Efterskrevne deres Sandhed at Vinde (!), belangende Dragøes »Fellet og Græszning, nemlig Jacob Hansen, Rasmus Hansen, »Anders Jostsen, Mogens Nielsen og Thomas Madsen. Des»ligeste Michael Skræder, Jan Eigberdtz, Hendrick Simonsen, »Jan Albertsen, og Thomas Nielsen. Og efter Edens Oplæs»ning fremstod Jacob Hansen af Dragøe giorde sin Ed ved »opragte Fingre Soer og vandt efter Resessen at hand mindes »udi Trediesinds-Tyve Aar, at Felleden og Græs, og Engen »Dragøe beliggende, det haver Jan Jansen og Jacob Jansen »deres Formænd en efter Anden og disse for^nte 2de Mænd »Eyed og brugt for Feste og Land-Gilde, og ikke været paa»Anket førend nu, de andre Mænd der paa Leyet boende, »dennem det ville hindre, og ikke andet Felled hand kand »mindes at have ligget til for^nte 2de Gaarde, end som nu til»ligger, de andre Mænd paa Leyet boende haver ikke haft »noget Qvæg, Køer, Sviin, Faar, Lam, Gjes eller Heste der »paa Fælledet gaaende, uden hvad Ringe (ubetydeligt) Jan »Jansen og Jacob Jansen, de og deres Formænd, for en venlig »billig Begjering haver bevilget, og naar Tørke er kand »Græsset paa nogle faa Dages Tiid være op-ædet, saa det

»ikke kand taale saaledes at paaslaae, saaledes som i Aar an-
»fanget er, imod Jan Jansen og Jacob Jansens minde, formedelst
»Qvæget tilsammen forsultedes, og er dennem til Ødelse og
»Fordærv, de andre Mænd der boede haver holdt deris Sviin
»udi Tiør ved Døren naar de ikke haver haft forlov at lade
»gaae paa deris Fellet for^nte 2de Gaarder tilhørende, saa ingen
»haver haft nogen Rettighed til Eng eller Fælleden uden disse
»2de Mænd, Jan Jansen og Jacob Jansen og deris Formænd.
»Da fremstod Rasmus Hansen af Dragøe, gjorde sin Eed
»med opragte Fingre efter Resessen, som er over Trediesinds-
»Tyve Aars Alder, og er født derpaa Leiet, at saa længe hand
»kand mindes ha haver Fælleden, og Engen der sammesteds,
»ligget til de 2de Gaarde som Jan Jansen og Jacob Jansen nu
»paa boer, og deris Formænd for dennem en efter anden, for
»Fæste og Landgilde i Brug haft haver, og ikke nogen anden
»der paa Lejet boende haft nogen Rettighed dertil, uden
»alleene nogen Ringe Qvæg, som de haver haft gaaende med
»Bevilling; Fælleden kand og ey videre taale end som disse
»2de Gaarders Fæmond, for det er mesten Sandbakker, og
»af Sommers tyrke Gresset snart borte, hand mindes og at
»de holdt deris Svin ved Døren, at de ikke skulle gaae udi
»Engen Felleden, som de ikke haver Rettighed til, videre
»end som disse tvende Mænd Jan Jansen og Jacob Jansen og
»deres Formænd, efter venlig Begjering, dennem haver til-
»ladt og bevilget, og ellers bekræfte Rasmus Hansen ligesom
»hans Formand Jacob Hansen wundet haver. Ydermere frem-
»stod Anders Jostsen, Soer og vandt ved Eed og opragte
»Fingre efter Resessen, det hand mindes i Fyrretye Aar, at
»den Fælled og Eng, som for Dragøes Bye er beliggende,
»haver ingen anden tilhørdt for Feste og Landgilde, end som
»til de 2de Gaarde, som Jan Jansen og Jacob Jansen nu paa
»boer. Saa de andre Mænd derpaa Leiet boende haver ingen
»Rettighed dertil haft, hand haver selv ført hands Sviin paa
»Saltholmen med Bevilling, for det ikke maatte gaa de paa
»Fælleden til Skade. Hand haver tient udi begge Gaarder for
»en 40^ve Aar siden, og paa en 30 Aars tiid boet paa Dragøe,
»Saa hvad Sviin de andre Mænd derpaa Leyet haver haft,

»endeel førdt over paa Salt-Holmen endeel paa Hollender »Byens Fællet og en Deel holdt ved Døren i Tøyer fordi det »ikke kunde taales, eller maatte gaa, paa disse tvende Gaar- »ders Fællet, der er og ikke, eller haver anden Fællet eller »Eng derfor Byen, widere end som disse 2de Gaarde ere til- »liggende. Mogens Nielsen af Dragøe bekræfte ved Eed og »opragte Fingere efter Resessen, at hand mindes udi 40ve »Aar saa at været om Dragøes Fællet og Eng som hans For- »mænd om vundet haver. Thomas Madsen af Dragøe be- »kræfte ved Eed og opragte Fingre efter Resessen, at hand »haver boet paa Dragøe over en Snees Aar, og er født der- »paa Lejet, da mindes hand at Felleden og Engen som om- »vundet er haver ligget til de 2de Gaarde, som Jan Jansen »og Jacob Jansen i boer, og ikke nogen af de Andre der »paa Lejet været tilberettiget enten ved Fæmond eller andet »at lade gaae derpaa fri i Græsning saasom hands For- »mænd omvundet haver, hand sagde og derhos, det er jo »alle vitterligt at der ey ligger Ploy-jord til Dragøe, og ey »videre Fellet eller Eng, end som til disse 2de Gaarde. Mi- »chel Skræder boendis i Hollenderbyen, vandt for Retten, »med Eed og opragte Fingre efter Resessen at hand mindes i »42 Aar, da hand fik hands Giftermaal paa Dragøe, og boede »siden nogen Stund der, da maatte ingen af de andre Mænd »som boede der paa Lejet Noget udi det Ringeste have paa »den Fællet, anden end de tvende Mænd boendis der i Gaar- »den, være sig Kiør, Faar, Sviin, Heste, Gies eller hvad det »meer kunde være med deris Villie og Tilladelse, og de tøy- »rede deris Sviin ved Døren, som før om vundet er, der er »og ingen pløy-Jord der for Byen, videre end som Engen og »Fællegen, disse 2de Gaarde tilhørende saa som vundet er. »Jan Eiberdtsen ogsaa boendis udi Hollænderbyen, vandt ved »opragte Fingre efter Resessen, at hand mindes udi 46 Aar, »Alt sammen saa udi Sandhed at være, ligesom hands For- »mænd før vundet haver. Hendrich Simonsen ogsaa boendis »udi Hollender-byen, vandt for Retten ved Eed og opragte »Fingre efter Resessen, at hand mindes udi halv Hundrede »Aar, saa at være tilgaaet med Dragøes Eng og Fællet, saa-

»som om vundet er, Jorden at ligge til de 2de Gaarde Samme-
»steds og ikke de andre Mænd dertil berettiget, eller haft
»noget Qvæg paa Fælleden saa som omvundet er. Thomas
»Nielsen boendes i Hollender-Byen, født paa Dragøe, gjorde
»sin Eed og mindes i 40ve Aar saa at være som hands For-
»mænd udsagt og om vundet haver. Jan Alberdtsen gjorde
»sin Eed og bekræftede, at hand mindes udi 36 Aar, lige det
»samme saa at være tilgaaet som udsagt og om vundet er.

Og da fremlagde Jan Jansen og Jacob Jansen tvende Feste Seddeler lydendes som efterfølger: Jan Jacobs og Jacob Jansen leveret alle Feste af de Enge og Felled, som Dirk Pitersen, og Cornelis Clausen før dennem i Brug hafde Ti Rixdaler.

Kiøbenhavns Slott den 28 Aprilis 1647.

Peder Pedersen egen Haand.

Anno 1650 den 5 Dec. Feste Jan Jansen paa Dragøe de aparte Enge og Felleder, som Jan Jacobsen der sammesteds fra-Døde gav til steds-maal efter som hands Formand havde givet Penge 5 Rixdaler, som Kongl. Mayst. underdanigst skal vorde til Regnskab førdt.

Kiøbenhavns Slott.

Jacob Ellers Egen haand.

Meenigheden paa Dragøe paa deris Vegne Christen Nielsen, Hans Hendrichsen, Claus Assmusen og Cornelis Christensen, lod fremlegge her udi Retten tvende Skrivelser under velbyrdige gode Mænds Hænder dennem ud af Kongl. Mayst. Cantzeli bevilget, som alleene Indeholder om nogle Bygge Pladzer paa Dragøe medens intet derudi formeldes om fellet eller Græsgang, saa de intet denne tvistighed angaar, medens alene læst og paaskreven blevet, samme Copier det eene dat. d. 6 May Aº 1656 og den anden lige samme Dato, og bleve fornte Dragøes Mænd af Friderich Friderichsen Ridefoget tilspurdt, om de hafde andet enten Feste Sedler, Kongelige Benaadning eller nogle Documenter at fremlægge, hvor ved de dennem Græs og Vand paa andre deris Jorder

Wang eller Fellet, fri foruden nogen Græsgield dennem at kand tilegne, og være berettiget at de det nu vilde fremlegge, hvortil Jens Nielsen paa Christen Nielsens Vegne, Hans Hendrichsen, Claus Assmusen og Cornelis Christensen svarede, at de ikke andet hafde at indlegge, men allene at de deres Klage tilkiende gav.«

Schultens med sine Scheppens . . . . Dannemænd som i Dag Retten betjente, paa sine Egne og Meenighedens Vegne her udi Byen, tilsagde bemeldte Dragøs Mænd, paa deris Egne og Meenighedens Vegne der sammesteds, at vilde dennem indstille til venlig Foreening om Græsgield, hvor meget hver bør, og maa holde og hvor det maa gaae i Græsning, og Kørene Malkes heri Byen ved deres Egne, saa og betale hvad som Resterer, og holde Vedtægt som det sig bør, da vilde de handle imod dennem, saa de ikke billigen i saa maade dennem skal have at beklage; hvortil nærværende Dragøe Mænd svarede, de vilde nest Guds Hielp paa Søndag førstkommendes naar Guds Tjeneste er forretted, forfoye dennem til Schultens og Scheppens, paa Menighedens Vegne, og gjøre Forhandling om deris Fællet og Græsning og have det i minde, de forseer dennem til, og venlig ombad at maatte nyde lidelig Græs-gield mueligt kand være og hvad besluttet vorder, det give beskreven hvem derimod bryder, lide Straf og Brøde efter andre hands Naboer og Bye-Mænds Sigelse, og som Jan Jansen og Jacob Jansen haver ladet steffne til i Dag, til Vidnesbyrd og Dom og som Vidnerne nu udførligen er forhørdt, blev formedelst Forbøn med dennem denne Gang beroet, efter som anlovet blev ud af Dragøes Mænd, det Jan Jansen og Jacob Jansen Fellet, skal inden i Morgen Aften om Gud giver Vejerlig vorde Røddelig, og det Fremmede Fælleden afført og herefter dennem i saa Maade ingen videre forfang at giøre, leve Venligen, og være fredeligen paa Begge Sider, hvorefter Jan Jansen og Jacob Jansen var tingvinde begierendes af menige Scheppens som betiente Retten samme Dag, nemlig Piter Pitersen, Jacob

Clausen, Friderik Sibrandtz, Cornelis Jansen, Dirck Pitersen, Jan Jacobsen, Jacob Jansen.

Til Vidnesbyrd under vore Signeter.

Actum ut supra.

(LS) (LS) (LS)

Efter en senere Afskrift, meddelt af afdøde Raadstuearkivar, Dr. O. Nielsen.

XLIV.

1660. 30. April. *Frederik d. 3.* giver Ordre til Stiftsbefalingsmand J. C. von Cørbitz om at tilholde Beboerne i *Sundby-Øster* og *Sundby-Vester*, at de ikke maa opbygge deres Gaarde paa de gamle Pladser, saa nær Fæstningen, men tage Bopæl paa Christianshavn.

Eftersom wij iche wilde at de tvende Byer paa vort Land Amager, nemlig Sundby-Øster, oc Sundby-Vester Schall ligge festningen Christianshafn saa nær, oc derfor paa de Steder igien icke at opbyges, som de tilforne standet hafver, thi bede wij dig oc naad. vilde, at Du de Vedkommende paa wore Vegne forstendiger at de tilholder Bønderne, som tilforn udj samme Byer boede eller herefter diid kommer, at de udj vor Kiøbstad Christianshafn bygger eller sig Huuse der tilforhandler, huor de udj høstens tiider deris Korn oc Andet, ligesom de tilforn udj Landsbyerne gjorde, kand indsamble, efter som wij paa de Steder som samme Byer tilforn ware bygde ingen Huse vil hafue bestaaende. Dermed etc.

Sæl. Tegn. 35. 703.

L.

1661. 20. Januar. *Vedtægt for Hollænderbyen* om Formynderi og Erstatning for Børnegods, som er gaaet tabt under Svenskekrigen.

1661. 20. Jan. Sindt wy Nageschrevene Schulttes Dirch Cornelsen unde des Jahrs Sheepens mit Nahmen Jacob Clausen,

Jan Pitersen, Piter Jacobsen, Freech Sybrandtsen, Thønes Clasen, Jan Pitersen, Cornelis Jansen Dracher, Dirch Pitersen, Jan Cornelsen, Willem Gerdtsen, Arien Cornelsen, Claes Dirchsen, Jacob Jansen, Jacob Jansen Kurbmacher, Jacob Jacobsen, Cornelis Pitersen, Piter Freechsen, und Dirch Pitersen thosamen gewesen umme de Gemeenheit beste tho sochen, nah dith vörderflyche Krygeswesent, unde och in wilches tydt, deer wy un noch in leven welches allewerldt bekandt is, dat diht heele landt afgebrandt is, mit alle Vörmogen, wat dar up was. Unde is desselvigen dach ock beslaten, dat de Kinder-bucke unde andere Lüde buche der geldt up Rente stahn hebben, in unser gemeente by macht blyve unde ere vulle betahlinge entfangen wor wat thi vinden is. So is dat vor gudt angesehen, dat se neen Rente böhren schölen, in disse vorgangene twee kryges Jahren als idt Jahr 1658 unde 1659. Awerst wat bedde Kleder unde Linnen gudt anbelanget, dar de Kinder thom besten geholden is, unde wu vörbrandt unde wechgebleven is de schade møchten de Kinder sylvest lyden, overst war der Kinder gudt is, dat Kinder Gudt geborgen is efte so feele gudt is dat de Kinder tho dat erige köhnen kahmen dar möchten se dat erige hebben; Wu sint dar och Vormünders dar van dit Kinder geldt by de bydel gehadt hebben, unde se hebben idt vorbruckt de Kinder thom besten, unde is evenwel vorbrandt, dat is för gudt angesehen, dat de Kinder tweparte unde Vormünders de drudde part Schade lyden schal, unde is dat vetenlych dat dar schade leden is, etlicher wegen, dar deelinge gedahn sint, unde dar dat Gudt nicht thorechen konde; Dit is vor gudt angesehn in dit Krieges weesen, scölen de Vormünders de drydde part scade lyden unde de Kinder de twee parte, Averst nach disser tydt wo idt geböhren, dat der schade geleden werdt, schölen de Vormünders de helfte Schade lüden, unde de Kinder de ander helfte, van wegen dat de Vormünders neen Vormünder geldt böhren, alse ander stede gebruchlick is unde idt is och vor gudt angesehen, dat idt Kinder Landt dar A° 1658 vorhüret is gewesen unde de Saying is forbrandt worden, dar böhren de

Kinder neen hüür for, unde scholen de Kinder de halve umkosting geven, wat darfan gegahn is, unde de idt landt gehüret heft, de ander helfte. Van A° 1659 schölen de Kinder Hüür böhren, vor dat landt dat besayet heft geweesen is, unde wat nicht besaiet gewesen is, schölen de Kinder sylvest de umkostinge drage, unde de idt landt besaiet teft schal de veer Schatting geve. Van A° 1660 unde 1661 schölen de Kinder de vulle hyr böhren var dat landt dar besaiet is, unde wat nicht besaiet is schölen de Kinders sylvest de umkostinge geve. Averst de Kinder schal de Röyter-Schat geven, vu wert dar och nah gefragt van weegen dat landt welches dar besaiet . . . weesen, vor idt Jahr 1658 efte de jennige dar idt besaidt hebben . . . tfangen dat see idt wedder beseit van sich leveren schölen edder nicht.

Efter en senere Udskrift af Retsbogen.

LI.

1661. 3. Februar. *Vedtægt for Hollænderbyen* om Arv Formynderi.

3. Februar 1661. Sint wy Nageschrewen Schultes Dirch Cornelsen, Jacob Clausen, Jan Pitersen, Piter Jacobsen, Freech Sybrandtsen, Tønes Clausen, Cornelis Jansen Drager, Dirch Pitersen, Jan Cornelissen, Claus Dirchsen, Jacob Jansen, Jacob Jansen Kubmager, Jacob Jacobsen, Cornelis Pitersen, Piter Frechsen, Dirch Pitersen, Tønes Jansen, Jan Jacobsen, Sybrandt Claus Bertels, Hans Jeppesen, Jacob Freechsen, Jan Hendrichsen, Jan Claesen, Raiger Gerdsen, Jørgen Jacobsen, Cornelis Jansen, Dirch Jansen, Joochim Friis, Jacob Jacobsen, Eysbrandt Jansen, Piter Pitersen, Jacob Jansen, Jan Jansen Roger, Freech Thønnesen, Claus Pitersen, Cornelis Pitersen Ebels, Thønes Theisen, Theis Claesen, Thønes Gerdtsen, Claes Tøenesen, Jacob Jochimsen, Jan Eysbrandtsen, Theys Hendrichsen, Jan Gerdtsen, Dirch Jansen, Niels Mortensen, Dirch Wibrandtsen, Jan Hendrichsen, Cornelis Jansen, Junge Freech Sybrandtsen, Jacob Jansen, Oucher Jansen, Hendrich

Hendrichsen, Theis Dirchsen, Dirch Theisen, Jan Teisen, Sybrandt Cornelsen, Gerred Jansen, Piter Jansen, Piter Jacobsen, Cornelis Dirchsen, Willem Eysbrandtsen, Piter Jansen, Cornelis Thønsen, Jan Cornelissen, Jan Jansen Bacher, Arien Pitersen, Jacob Pitersen, Jan Pitersen Femmes, Jan Alberdtsen, Jan Jansen Dracher unde Jacob Jansen Dracher wit malkander tho beradende unde tho rathslagende, na deme dat unse olde trouwe unde wedtägt dat unse forolders gemachet hebben, dörch diht vordorfliche Krygewesent vorbrandt sint, dat see weder wye Brive und wedtegte machen wolden, dat de gemeenheit in frede unde Einichiet møchte erholden werden; So hebbe ich Schultes Dirch Cornelissen er gefraget, efte se by ehre olde Rechte unde Privilegie blyven wolden, alse ydt unse Vorolderen geholden unde geheft hebben, Van unse Allergnedigsten Averichkeit alltydt vorgyndt unde gegeven is. So hebbe se geantwordet Ir: So lange alse ydt van unser allergnedigsten Averichheit vorgunnet syn mach, willen se darby blyven, gelych alse ydt toe førne gewesen is. Welcher also is wen dar eynige Arf fallen mochte, na Vader effte Moder, eder Süster eder Broder, dat den ein Söhn nicht mehr nimpt alse ein Dochter, unde ein Dochter even so veel alse ein Söhn unde wen eht so geschehen møchte dat ein Mann efte eine frouwe dorch den tydtlichen Doet afstervet nademate wi alle sterflich sindt, unde se hebben Kinder thosammen de den Arf nah Vader unde Moder, wol versterfen is, unde dar stervet ein van de Kinder, dat den ein fader nicht mehr nimpt alse ein van syn Kinder, nah syn vorstorfene Kindt unde gelychen ock ein Moder even so veel alse ein van syne Kinder, dar mit ehr noch na leven, unde wen dat so geschehen møchte, alse ydt ofte geschüt dat de Vader unde Moder allebeide sterven unde lathen ein Kindt na de syn olders Gydt erfvet, dar se nah laten hebben unde dit Kindt stervet och den hefft didt Kindt neen Vader noch Moder, neen Süster og Broder, den schölen Vader-Broder unde Vader-Süster Moder Broder unde Moder Süster diht vörstorvene Kindt Gudt deelen, dat de helfte tho de Vaders Süde unde de ander helfte tho de Moders Syde kyumpt,

wo veele se og sindt. Welcher alletydt so gebruchlich is, so lange alse wy gedenchen können, unde wille wy dit och geholden hebben, alse idt alletydt thovörne in unse gemeent gewesen is. Wen dat so gechijt, dat ein Vader efte Moder stervet, dat de Vader efte Moder de dar nah levet, dat se den deelingen dohn mit ere Kinder, werdt dar ein Vormynder gesettet vör de Kinder averst de olders beholden dat Gudt by en, diht dat de Kinder begeven werden: Averst dar Gudt vor bohøve, dat dar üngelüch thosloch, dorch Kriges noth, efter Vüres Nodt, edder andere ungelüch, dat de olders in Armodt geraden, denne können de Vormünders neen schade lyden, den se hebben kein Gudt entfangen, darume könen Se och kein Gudt van Sick leveren, den de Olders hebben de Kinders ernehret doh se nicht vordeenen køennen, darför Sy de Kinders pligcht, dat se ehre Olderen erneren, wen se nicht vordeenen können averst wen idt so geschüdt, dat dar ein Stif-Vader efte Stif-Moder tho de Kinder qvam unde dat Kinder Gudt unnütte ummebrochte dar møthen de Vormünders ein indsehent inne hebben dat idt Kinder Gydt, nicht tho unnütte ummebrocht werden, dat dith in der Warheit also is, alse bowen geschrewen steit, unde alletydt in unse gemeente soh geholden is, unde wyder olso geholden werden schal, hebben wy dith mith unse dorps zegnet bekrefftiget, unde under gedrücht Jahr unde Dach wo boven vormeldet.

Konfirmeret 1670 og 1690, se Sæl. Reg. 36. 393.

LII.

1663. 3. Decbr. Fornyelse af *Vedtægten* mellem *Hollænderbyen* og *Dragør*.

Anno 1663. Donnerstages den 3. Decembr is dat Recht geholden van Schultes Dirich Cornelesen unde gemeehne Scheepens näenblichen Jacob Claesen, Jan Pitersen, Freech Sybrantz, Cornelis Jansen, Dirich Pitersen, Aryen Cornelesen, Jacob Jansen unde Dirch Wybrantz, deszulven tages heft Schultes Dirich Cornelesen alle inwohners up Draker vor idt

recht stevenen laten van wegen de vorige Contracht so ehre vorvahren mit unse vorolders hebben gemachet unde eingegahn efte se darby bliven hijrnah, alse se thovörne gedahn hebben, welcher Contracht in dith vorgangen Kriges-wesen unde Füresnodt is tho nichte geworden, tho welcher citation vorskrefne Drakerlude alle samptlichen vor idt recht syn gemøhtet unde hebben dartho geantwordet, dat se by, ehre vorige Contracht wolden blyven hyrnah alse se thovörne gedahn hebben, welcher inhaldt also lydet:

»Vor het erste dat se de prester schölen geven vor syn »deenst dat he se in de kerk underrichtet.

» 2) Dat se nemandt van unseh gemeente uth er kerke-stule »schölen drangen.

» 3) Dat se for ein olde dode schölen geven, dar hyr in »idt kerkhof begraven wirdt, 8 ß unde vor ein kindt 4 ß.

» 4) Dat se nemandt van unser gemeehnte schölen utdren»gen wen dar ein schip an de grondt kumpt, unde nemandt »van unsere schölen de Drakerlude uthdrengen.

» 5) Dat se belovet hebben vor jeder paar peerde, dan se »hyr up de waidt hebben, to geven 2 Rdl.

» 6) Vor ein khu ein slegtedahler.

» 7) Vor ein verkens veer schilling unde ehre verkens ok »tho ringen na Königs mandat, alse idt behörlyk is.

» 8) Dat alle de jenninge, so up Draker wohnhaftig sind, »de neen perde unde wagens hebben, schölen tho brüggeld »geven jahrlichen jeder man veer schilling, unde de dar perde »unde wagens hebben, scholen geven gelyk mit uns hyr in dörpe.

» 9) Dat se veer bodsmanne schölen löhnen wen dar ut»skrift falt, gelyk alse ehre vorfahren gedahn hebben.

» 10) Wen der Kønings schadt upkumpt efter röyter-schadt »so um upkumpt in de stede for de Königsschadt dat se »vor veer höffe schölen geven, gelyk alse ehre vorfahren alle »tydt hebben gedahn.

» 11) Dat se de schoudt schölen anspreken umme vörlof van »neer dat se klay efte sode van unser waidt nödig hebben.

» Dat dith in der warheit alse is unde van uns unde un-

»wederropliken van uns unde unse nachkömlinge schal geholden werden wo bowen vermeldet hebben wi nahgeschrevene » Moens Nielsen, Christen Nielsen, Thomes Madsen, Piter » Hendrichs, Palm Henrichsen, Piter Asmuszen, Joen Svendsen unde Søren Povelsen »up de gemeene Draker mannen wegen dith mit unseren egen »hande efte boemerken bekreftiget unde underschreven.«

Up Amak in Hollenderdörpe geschreven jahr unde doch, wo bowen vormeldt.

(3 Underskr., 4 Segl og 2 Bomærker). Efter en senere Afskrift.

LIII.

1664. 17. Februar. *Frederik d. 3.* giver *Svend Hansøn Gynge* Bevilling og Eneret paa Bryggeri og Krohold paa *Dragør*.

Wiider at wi effter wnderdanig ansøgning och begiering naad. haffuer bewilget och tillat, saa och etc. at Svend Hansøn Gynge boendis paa Dragøer sammesteds allene maa brøgge och holde Kroe och øl fal, saa at andre som sammesteds Kroe holder, vden ham allene, sligt hermed skal være forbudden och formeent, dog skal hand derimod tiltenckt vere, uden nogen Klagemaal for billig betaling at forskaffe der til Steden ankommende reysende och logerende got folck, huis de i saa maade nodtørftig kand behøffues. Forbydendis etc. Hafn. osv.

Sæl. Reg. 25. 483.

LIV.

1664. 31. Decbr. *Frederik d. 3.* giver *Jan Jansen* og *Jacob Jansen* paa *Dragør* Bevilling til at nyde og bruge den Jord, Eng og Fælled, som fra Arilds Tid har været tillagt deres Gaarde, mod at de aarlig i rette Tid svarer den sædvanlige Afgift deraf.

Sæl. Reg. 25. 584.

LV.

1667. 10. Aug. *Frederik d. 3.* giver Beboerne i *Hollænderbyen* Bevilling til at indeholde Afgiften af Ladegaarden,

som Afdrag paa deres Tilgodehavende for Leverancer under Svenskekrigen.

Til Kammerkollegiet.

Wor synderlige gunst tilforn. Efftersom jndwaanerne i Holländerbyen paa wort land Amager, for huis de i forleden belejrings tid till woris hofhaltnings fornødenhed leffuerit haffuer /: som sig effter den med dennem giorde afreigning 2572 rdler. 8 ß bedrager :/ af oss udj betalning naad. er bewilget at nyde de . . .[1]) rixdlr., som aarligen giffuis till afgifft af woris ladegaard paa for^ne^ Amager, oc de dereffther samme afgifft allerede vngefehr i otte aar hos sig haffuer indbehold oc niudet, da haffuer wj effter bem^te^ Holländers vnderdan. ansøgning oc begiering naad. bevillget, at de tilligemed huis allerede forfalden oc af dennem i for^ne^ maade oppebaaret er, frembdelis maa nyde oc hos sig indbeholde for^ne^ ladegaards aarlig afgifft for^ne^ afregnings indhold gandsche afbetalt worder huoreffther j dennem for afgifften imod samme afreignings judleffuering paa woris skattkammer, da tillbørligen haffuer at quitere. Dereffter etc. Hafn. osv.

Sæl. Tegn. 38. 212.

LVI.

1667. 20. Aug. *Frederik d. 3.* konfirmerer som Enevoldskonge alle *Hollændernes* tidligere givne Privilegier, samt deres efter gammel Vedtægt indførte Arveskifte.

Giør alle witterligt at efftersom menige Hollændere boendis vdi Store Magleby paa vort land Amager hoes os vnderd. haffuer ladet ansøge och begiere at vi udj denn voris absolut och souverain Arffve Regiering naad. wille confirmere och stadfeste forrige dennem aff woris Elskl. K. Fader och ander fremfarne Konninger vdi Danmk el. och høglofflig ihukommelse naad. forvndte och giffue privilegier, breffe och benaadinger, saa viit de ey forschr. voris Arffverettighed, Jura

[1]) Tallet ulæseligt. Efter Kontrakten af 1624: 200 Speciedaler.

Majestatis absolutum Dominium och Souverainitet til prejuditz ere, naad confirmerer och stadfester. Desligeste haffve vi och i Særdelished effter videre vnderd. Ansøgning och begiering naad. beuilget och tillat saa och hermed bevilge och tillade at anL bem. Hollenders Arffve-Skiffte imellom dennem selff indbyrdis maa fremdelis forholdis effter dend gammel vedtægt och maade som de vdi mange Aar i Rolighed niudt och hafft haffver och endnu niuder och haffver, saaledis som effter følger nemmelig:

1) at naar enten Fader eller Moeder affdøer, da schal holdis schiffte och formyndere for børnene settis, mens børnenis tilfalden goedtz schal bliffve hoes foreldrene bestaaendis, indtil de enten bliffver ved giftermaal forseet eller sielff myndige erre, med mindre forældrene enten kommer tilagters eller børnenes goeds forødis: hvor da formønderne billig indseende dermed schal haffve, goedtzet til sig anamme och der til svare.

2) at broeder och syster schal gaa udj lige lod, schiffte och dieling med hver andre.

3) At naar enten fader eller Moder ved Døden affgaar och haffver effterlat sig børn och it aff samme børn iligemaade døer effter at schiffte effter forældrene holdet er, da tager dend igien leffvende fader eller Moeder lod och part lige ved it aff børnene.

4) At naar it barn døer, som er vden broeder eller søster och sine forældre allerreede arffvet haffver, da arffver faderbroeder och fadersøster paa dend eene Side och Moderbroder och Modersøster paa dend anden Side och goedset imellom dennem i lige parter schifftis. Thi forbyde wi etc. Haffn osv.

Sæl. Reg. 26. 384.

LVII.

1670. 12. Maj. *Christian d. 5.* giver *Christian Hansen Suenborg* Bevilling til alene at forestaa Degne- og Skolemesterembedet i *Hollænderbyen*, ligesom hans Formand tidligere havde gjort.

Til D. Johan Wandel.

Efftersom wj allernaad. hafde bewillget Hendrich Hendrichsen, forige degen oc skolemester i Hollænderbyen paa wort land Amager, alleene at schulle betiene same skole oc kircketieneste, saa lenge hand dend tillbørligen forwaltede, oc paa det hand samme bestilling dissbedere kunde forestaa, da hannem en dygtig person till medhielp forordnis oc till dens vnderholdning at nyde dend jndkomst, som meenigheden dersammesteds till andre i saa maade vdgiffuer, sampt offerpeninge, naar quinderne effter deris barnefødsel gaar i Kircken, saa som degnene paa andre stæder nyder, da haffuer wj effter allervnderdan ansøgning oc begiering iligemaade allernaad. bewillget oc forwndt dend nu værende degn oc skolemester i bem^te^ Hollænderbye Christian Hansen Suenborg alleene at maa nyde oc haffue samme frjhed oc rettighed som hans formand, alligevell hand ingen medhielp haffuer, mens naar hand dend begierer, haffuer du hannem en døgtig person at tilschicke, som hannem vdj hans kald oc embede kand assistere oc derfore nyde ligesaadan jndkomst oc rettighed, som forn^te^ Henrich Henrichsens medhielper allernaad. er tillagt. Dissligeste schall eller maa icke nogen anden end for^ne^ Christian Hansen alleene oc dend hannem af dig till medhielp beschicket vorder, af meenigheden dersamestedts till deris børn i for^ne^ maade antagis. Derefter etc. Hafn osv.

Sæl. Tegn. 39. 80—81.

LVIII.

1670. 4. Aug. *Christian d. 5.* konfirmerer alle de *Hollænderne* af hans Fader og andre fremfarne Konger givne Privilegier, som de i Brevet af 1667 er stadfæstede »saa vit det icke voris absolutum dominium souverainitet og Arfve Rettighed kand præjudicere . . .«

Sæl. Reg. 28. 164—65.

LIX.

1671. 9. Marts. Thingsvidne om Forholdet mellem *Hollænderbyen* og *Dragør*.

Jan Iszbrandtsen Skultus j Hollænderbyen paa Amager boendis, och Cornelis Dirchscn Skriver sammesteds giør vitterligt, at Aar effter Christi Naaderige Fødtzel 1671 Torsdagen den 9 Martz for Retten fremkom Anders Pedersen Byens Tjener och af hiembled sin Eed effter Louen, at hand paa Pieter Asmudsen, Palm Hendrichsen, Jan (Jon) Svendsen och Hans Jørgensen, boendes paa Dragør, och ere Fuldmegtigere for samtlige Dragøers Folck deris Veigne, hafde hidsteffnet for Retten Cornelis Pietersen Ebels, och Theys Dirchsen, begge boendis i Hollænderbyen, Item Thomads Matzen, och Moens Nielsen begge boendes paa Dragøer, anlangende om dennem var noget bevist, at Dragøers Huusmænd og deris Huuse, nogen Tid hafde været noget Fæste Godtz. Ilige Maader om dennem var bevist at Dragøer hafde ligget nogen Tid under Taarnbye-Ting, derom at vidne fremstod først Cornelis Pietersen Ebels, som er 74 Aar gamel, och vandt ved Ed efter Loven at saa længe hand kan mindes, hafver Dragøes altid ligget under Hollænderbyens Rett, og ey kand mindes, at Dragøers Huuse nogen Tid hafver været Fæste-Godtz. Dernest fremstod Theys Dircksen som er 72 Aar gammel, och vandt ved Ed effter Loven, hand ey vider at være beuist end som Cornelis Pietersen Ebels om vundet hafver, dernæst fremstod Thomadtz Madtzen af Dragøer som er 68 Aar gamel, og vandt ved Eed effter Louven, at hand ey kan mindes, at Dragøer haffuer nogen Tid ligget under under Taarnbye-Ting; och ey heller at Dragøers Huuse nogen Tid skulde hafve været Fæste-Godtz, Moens Nielsen 68 Aar gamel hans schrifftelig Vidne effter som hand er siug og svag og selff personlig intet kand møde bekreffte det samme, som Thomas Madtzen vundet hafver. Hvor effter Palm Hendrichsen ock Jon Svendsen Fuldmægtig for samptlige Dragøers Folck, var Things Vidne begierendis. Saaledes i Dag for Retten at være paserit under voris Signeter her neden forre. Actum ut supra.

Skultus og Skriverens Segl: J. E. S. C. D. S.

Afskrift efter en senere Forhandlingsbog i Dragør Arkiv.

LX.

1671. 6. Septbr. *Christian d. 5.* afæsker Kammerkollegiets Erklæring i Anledning af Hollænderbyens Andragende om Konfirmation paa Ladegaardens Forpagtning, samt om, at de maa tilbageholde Afgiften indtil de gjorte Leverancer til Krigen er indeholdte, ligesom ogsaa de indeholdte Bropenge maa kvitteres deri.

Den samme Afæskning gentages 1672, 22. Januar og 18. Marts.

Sæl. Tegn. 39. 614; 40. p. 25 og 94.

LXI.

1672. 22. Januar. *Christian d. 5.* giver *Hollænderne i Store Magleby* Bevilling til, som tidligere, at nyde Indkomsten af deres Kirke, som de selv har bygget, imod at de holder den vedlige, ligesom de vedligeholder Præstegaarden og Degneboligen, samt hjælper Præsten med Udredning af hans Skatter.

Giør alle vitterligt at vij effter menige sognemænd udi Store Magleby paa Amager deres allerunderdan. etc. og voris rigsmarskalchs og stifftbefalingsmand offver Siellands stift oss elskel. H. Johan Christopher von Cørbitz, som bekreffter, at denne deris andholdende benaadning dennem aff Arild tijd skal haffve værit forundt, hans jligemaade allerund. erklæring allernaad. haffver bevilget og tillat, saa og etc. at som bem^te^ sognemænd paa egen bekostning uden anden tilskud deris kirche opbiugt haffver og sielfer vedligeholder, de og fremdelis her effter som hidindtil maa dens aarlige beholdene indkomst, saa langt den forsvarligen og vel ved magt holdes, til præstegaardens og deigneboligens vedligeholdelse sambt præstens undsettning udi hans skatters udredning anvender. Hvorjmod de skal tiltencht være bem^te^ deris Kirche, om den ved uløchelig tilfelde eller j andre maadeu skulle hænde at trenge, med egen middel at komme til hielp og ellers j alle tijder sømmeligen og med ald sin fornøden Tilbehør at underholde. Forbiudendis etc. Hafn. osv.

Sæl. Reg. 28. 739—40.

LXII.

1674. 15. April. *Christian d. 5.* giver *Sognemændene i Taarnbye* Sogn Nedsættelse i deres Afgift for Hoveriafløsningen til Ladegaarden fra 300 Rdlr. til 150 Rdlr. aarlig.

Til Kammerkollegiet.

Huad meenige Tornbye sognemænd paa vort land Amager hoss oss allerunderdanigst hafuer ladet ansøge oc begiere anl. confirmation paa et voris elschel. kiere h. farfaders sal. och høyloflig ihukommelse dennem allernaadigst gifne bref indeholdende, at de Danske paa Amager schulde vere forschaanet for ald hofverj oc arbeide til ladegaarden sammesteds at giøre imod 300 rixdr. aarlig Kiendelse, saauelsom oc at niude voris anpart korntiende imod tre lester got reent korns aarlig afgifft, kand j af hossføyede supplication videre see oc fornehme. Da saasom denne tidslejlighed iche taaler, at dennem den begierende forschaansel for hofverj, egt oc arbejde kand bevilges, ville vi dog, at de i dend sted, til nogen forlindring, allernaadigst maa niude halfparten afslag paa forschrefne 300 rixdr., saa at de hereffter, oc indtil vi effter tidernis lejlighed anderledis tilsigendis vorder, ej widere der af aarlig end 150 rdl. schal betale. Thi herfuer j herom paa behørige steder ald fornøden anordning at giøre dissligeste voris allernaadigste confirmation paa bem^te^ tiende for dennem at lade forfærdige oc os tilvidere underschrifuelse forestille, saa frembt j helles der imod intet hafuer at erindre, som denne deris begiering med billighed hindre kunde. Dermed etc. Hafn. osv.

Sæl. Tegn. 40. 716.

LXIII.

1674. 16. Septbr. *Christian d. 5.* bevilger, at *Menigheden i Hollænderbyen* og *Dragør* skal være et Sogn og Birk.

Giør alle vitterligt at efftersom menigheden udj Hollenderbyen (ellers store Magleby sogn kaldet) tillige med indbyggerne paa Dragøer paa vort land Amager for os allerunderdanigst haffuer ladet andrage hvorledes begge steder altid aff arils tid haffuer giort een menighed, siden Hollender kom

der paa bemte Amager. Mens som deris breffue og fornemmeste documenter bleffue dem fraakomne i sidste feyde tid, der finden komb paa landet, befrøchter de sig deroffer, at de i fremtiden fra hverandre maatte bliffue adschilt. Hvorfore og effterdj vi aff os elschl. h. Johan Christopher von Cørbitz etc. hans allerunderdanigst erklæring allernaadigst erfarer at bemte store Maglebyes sogn (ellers kaldet Hollender byens sogn) aff arilds tid haffuer veret combineret og indbunden med menigheden paa Dragøer, saa at de ey allenist haffuer hafft, nydt og brugt en kierke, en ret og birch, men det erfaris ogssaa aff de gamle schatmantaller, at for mange Aar siden Hollender byen og Dragøer haffuer veret regnet under et nemlig for 24 gaarde, endog udj store Maglebye er ichun 20 gaarde og Dragøer andslagen for 4. Og saa fremt Dragøer schulde tages fra Maglebye sogn og leggis til Tornbye sogn, som desforuden er et stort sogn, da bleff prestens indkomst i Magleby, som desforuden er flux ringere end Tornbye sogn, noch mere beschaaren. Og schulde falde Dragøers indbøggere tungt om Vinteren at reysse til Taarnbye kirche, som er hart ad en stor mil fra dennem. Da haffuer vj effter allerunderdanigst ansøgning og begiering allernaadigst bevilget og tillat, saa og etc. at bemte Hollenderbye og Dragør maa og schall hereffter som tilforn regnis og achtis for en menighed, en kierche og et birch og ret haffue og beholde. Thi forbyde vi etc. Hafn. osv.

Sæl. Reg. 29. 403.

LXIV.

1676. 10. April. *Christian d. 5.* afæsker Kammerkollegiets Erklæring i Anledning af *Hollænderbyens* Andragende om at maatte brygge Øl til Beboernes eget Behov.

Sæl. Reg. 41. 224.

LXV.

1677. 29. Novbr. *Christian d. 5.* giver Konfirmation paa en Bevilling og Eneret til Krohold, som Stiftamtmanden 13. Juli 74 har stedet og fæstet for Livstid til *Niels Hansen Bød-*

ker i Tornbye, efterat Jens Smed har forbrudt Retten dertil, imod at Niels Hansen svarer 5 Rdlr. i Fæstepenge og 1 Rdlr. i aarlig Afgift »og ingenlunde under predichen udtapper, som kand foraarsage guds fortørnelse, presten till fortred og andre till forargelse, men med alting omgaaes schichelig og vell, att ingen billig klage i nogen maade foraarsages, enten af en eller anden, saa at indtet imod recessen handles, ey heller dend nu seeniste udgangne consumptions forordning, som tilholder kroerne deris øll, brøed og brendewin udj kiøbstederne att tage«.

Sæl. Reg. 30. 491—93.

LXVI.

1681. 12. Januar. *Bønderne i Taarnbye* Sogn andrager om Lettelse i deres Ægtkørsel og i deres Betaling for Hoveriafløsningen. Andragenget er paategnet Amtmandens Erklæring og Kongens Resolution.

Stormegtigste, Allernodigste Arfve Konge och Herre.

Eders kongl. Maj. I allerunderdanigste Ydmyghed undlader vi fattige Indvaahnere af Amager paa samptlige Meeniges Mænds Vegne i Taarnbye Sogn for Eders kongl. Maj. førde Septer oc Crone voris store Nød och Anlegende med denne vores allerydmygste Supplication udi dybeste Underdanighed at lade andrage huorledis vi fattige Mennisker dagiigdags betynges med Echer och Kørsel saa vi formedelst des idelig opuartning foraarsager i blant os den største part merchelig Ruin och Undergang i oc alle andre Eders kongl. Maj. Contributioner och Pligt er os iche til saa stor Ødeleggelse som denne besuerlige Kørsel, ti naar voris Heste er udkiørt och forderfuit, kand vi iche fortsette voris Aul och Biering, maa derofuer staa i stor Restands baade med Skatter och Landgilder. Vi fattige Folck som er her nest ved Haanden maa altid frem for nogen andre eche och køre. Saadan voris store Nød och Anligende kafuer Eders kgl. Maj. for nogle Aars forløb, siden udi Naade anseet och derimod naadigste forundt och effterladt os Halvparten Afslaug paa voris Arbeitzpenge

til Ladegaarden huis nu igien ophefuis och fyldigst paakrefuis, Er derfor til Eders kongl. Maj vores allerunderdanigste Bøn Eders kongl. Maj. af høj medføel. kongl. Naade os hans allerunderdan. Tienere udi størst Naade ville ansee det samme Benaadning paa Arbeitzpengene fremdeles hereffter maa os forundis, Ellers om det naadigst behagis det vi allerunderd. af Naade kunde erlange Eders kongl. Maj. allern. Bref oc Mesive paa nogen Forlindring med Reiser at kiøre som vi naadigst i forrige Tider niudet hafver, ichun Eders kongl. Maj. Fadebore at forflytte och dermed verit forskaanit alle andre Reiser at giøre. Slig kongl. Mildhed och Naade skal Gud allermeg-(tig)ste Konge sampt det ganske kongl. Arfve Huus och Familie udi de Euigvarende himmelske Boliger rigeligen belønne, Eruarter herpaa Eders kongl. Maj. allern. Suar forblifuer Eders kongl. Maj. allerunderd. troe Tienere med Lif och Godtz Blod och Formue troe indtil Døden.

Eders kongl. Maj. allerunderd. troe Tienere.
Svend Olsen. Broer Jensen.

Dat. Amager d. 12. Jan. 1681.

Amtmandens Erklæring:

Dise Eders kongl. Maj. Indvohnere i Taarnebye Sogn paa Amager har nu paa nogle Aarstid effter Fders kongl. Maj. naadigste Bref af Dato 15. April 74 nyt Forskaansel for den halfue Deel af de 300 Rdlr. de aarlig til Arbeitzpenge for den kgl. Ladegaard gifuet hafuer saa de iche fra dend Tid har gifuet mere end 150 Rdlr. aarlig i Naad. Henseende at der Sochelunde herrit blef henlagt under Jegersborg med Arbejd och alle andre Echer och ingen derfra til noged andit motte bestilles, ligger disse alle de Dags Reiser och Arbejd paa igien som til Eders kongl. Maj. Fornødenhed udi Hast kand udskrifuis och er det iche uden, at det dennem er aarlig til stor Last efftersom de andre tuende Herreder udi Ambsted ligger for langt fra Handen, til saadan udi paakommende daglig Reiser och Arbejd at inddrifue om det derfor udi Naade maatte behage Eders kongl. Maj. dennem fremdelis saa Afslaug at lade niude.

Kjøbenhafn d. 11. Marts 1681. (sig.) v. Kiørbitz.

Kongens Resolution:

Det skal forblifue ved denne voris Richsmarskals allerunderd. Erklæring.

Skrefuet paa vort Slot d. 4. April Ao 81.

Christian.

C. Schøller.

Efter en Afskrift i Kbh.s Amts Jordebogs Regnskab 1679—81. (Rigsarkivet).

LXVII.

1684. 8. Marts. *Christian d. 5.* giver Overrentemesteren tilkende, at der er givet Bevilling til *sex Mænd paa Dragør* at lodse Orlogsskibene gennem Renden mellem Amager og Saltholmen og hæve deres Løn derfor ved Zahlkammeret fra Nytaarsdag fremdeles hvert Aar.

Wor Naade tilforn, wide maa du at vi allernaadigst hafver bevilget og forundt eenhver af efterskrefne sex Mand paa Dragør paa vort Land Amager, nemlig Svend Jensen, Pejtter Pejtersen, Anders Olsen, Johan Moenssen, Jepe Olsen og Pejter Hansen for deris tieniste med Vores Floede og Orlog Skibe at ledsage igiennem Renden imellem Amager Land og Saltholmen, at maae nyde aarligen saa meget til Løn, som een af Woris Styrmænd paa Voris Orlogsskibe maanedligen nyder, som dennem af Voris Zahlkammer rigtigen skal betalis og begynde fra Nyt Aars Dag sidst forleden og saaledes continuere indtil Vii anderledes derom tilsigendis vorder; Thi er Voris allernaadigste Villie og Befaling, at Du dennem derfor i Cammer Reglementet indfører og ellers dend Anordning giør, at samme Penge dennem rigtig betalt vorder, dermed ske Vor Villie, Befalende dig Gud. Skrevet paa Vort Slot Kiøbenhafn dend 8. Martij Anno 1684.

Christian.

C. Schiøller.

Til Overrentemester P. Brandt.

Efter en Afskrift, bilagt Kbh. Amts Jordebogs Regnsk. 1687 (Rigsarkivet).

LXVIII.

1686. 8. Juni. *Christian d. 5.* giver *Indbyggerne i Taarnbye Sogn* Bevilling til, at en Broder og en Søster maa nyde lige stor Arvepart.

Giør alle vitterligt, at j hvorvel woris allernaadigste udgangne lov tilholder, at een broder skal nyde dobbelt udj arf ved een søster, jche dis mindre have vj dog, efter jndbyggerne udj Taarnbye Sogn paa vort land Amager deris allerunderdanigste ansøgning oc begiering samt os elskel. h. Adam Levin Knut etc. hans derom allerunderdanigste indkomne erklæring, derudjnden af vores absolute oc souveraine kongelig magt oc myndighed saaledis dispenseret oc bevilget, saasom vj oc hermed etc., at det fremdeelis maa forblive ved deris gamle vedtagne Skich oc brug, som det hos supplicanterne oc deris forfædre med sødskende skifte oc deeling haver været, saa at een søster lige lod oc deel j arf med een broder maa oc skal nyde oc tage. Forbydendis etc. Hafn. osv.

Sæl. Reg. 34. 651.

LXXI.

1690. 28. Juni. *Christian d. 5* tilholder *Indbyggerne paa Amager* at rette sig efter foranstaaende Brev om Arv og Skifte.

Giør alle vitterligt, at eftersom Jan Isbrandt Schultus oc Geert Jansen af Store Magleby Sogn paa vort land Amager for os allerunderd. haver ladet andrage, hvorledis der skal findes nogle gjenstridige, som sig imod jndbyggerne der paa landet deris af alders tid vedtagne Skik oc brug, nemlig at søstre oc brødre ere gaaen lige i arf med hin anden, skal ville sette. paastaaende at dermed efter voris allernaad. udgifne Lov bør at forholdes, da efterdi det der paa landet af voris elskel. kiere h. fader oc farfader sal. etc. haver weret anordnet saaledes, at søster oc broder skulle gaa lige i Arf med hin anden, vi det oc self dend 8. Junii A° 1686 allernaad. haver confirmeret oc stadfæst, ville vi hermed allernaad. have befalet, at det i saa maader ved den ældgamle

oc sædvanlige skik oc brug her efter som tilforn uforanderlig skal forblive. Til hvilken ende vi oc samtlige jndbyggere paa bem. vort land Amager saaviit fra loven allernaad. ville have dispenseret, dog at os udi voris rettighed derved intet afgaar. Forbydendis etc. Hafn. osv.

Sæl. Reg. 36. 393.

LXX.

1690. 28. Juni. *Christian d. 5.* giver *Store Magleby Sogns Indbyggere* Bevilling paa Udførsel af Heste, som er over 10--12 Aar gamle.

Gjør alle vitterligt, at vi efter allerunderd. ansøgning oc begiering allernaad. haver bevilget oc tilladt, saa oc etc., at jndbyggerne udi Store Maglebye sogn paa vort land Amager maa her efter med deris egne skiberomme, imod tilbørlig toldz erleggelse paa behørige Steder, til vort førstendom Holsten oc andre steder i Tyskland lade indføre, til at forhandle, deris heste, som sig over 10 à 12 aar gamle befinder, naar de ellers af amtsforvalteren hver gang først ere blefne besigtiget oc saaledis attesteret. Forbydendis etc. Hafn. osv.

Sæl. Reg. 34. 392—93.

LXXI.

1694. 17. Juli. *Christian d. 5.s* Resolution angaaende Stridighederne mellem *Hollænderbyen* og *Dragør* om »de 4 Punkter«.

Giør alle vitterligt, at eftersom for os allerunderdanigst er bleven andragen, hvorleedis sig imellem jndbyggerne udj Store Maglebye (Hollender byen ellers kaldet) oc Dragøer paa vort land Amager een oc anden stridighed skal forefalde, som af efterfølgende 4re Poster sig skal reise, nemlig 1) At formedelst Hollænderne effter de dennem allernaadigst meddelte privilegier ere tilladte at give deris børn, naar de giftis et støcke land til hiemgift, skal tiid effter anden vere gaaen fra Store Maglebye til Dragøer en deel jord, som paa dend maade bliver der hos arving effter anden, meenigheden i Hollender-

byen ej til ringe skade. — 2) At Dragøers jndbyggere ligeledis ved arf skal trøcke Hollænderbyens jndvaanere af stolestaderne i Kirken, hvilken de self skal have ladet opbygge oc formedelst Dragøers jndbyggeres tiltagelse forvide. — 3) At de af Dragør skal tilegne sig lige frihed med Klocker oc Jord til deris døde som de af Hollænder byen. 4) At Dragøers jndvaanere, som tiltager skulle vere sindede sig fra Hollænder meenigheden at separere, som intet andet end u-eenighed imellem begge steder skulle ville stifte. Da til samme stridighed at ophæve oc videre u-eenighed i saa maaeer at forekomme have vj allernaadigst for got befundet, derom at anordne oc befale som følger:

I. post.

Om jorderne paa marken.

Naar hereffter nogen enten kunde vorde gift eller vil flytte fra Store Maglebye uden byes oc dennem ved medgift arve eller i andre maader kunde tilfalde, eller de eje, nogen jord, da skal de vere tilforpligtede, dend at afstaae til Store Maglebyes jndbyggere imod dend priis, som efterfølger, nemlig for een tønde Sædeland med sit tilhørende eng bond (som ordinaire kaldes een half fieren deel) skulle gives, nemlig for een tønde sæd af dend beste jord bag haverne halfemtesindstyve slettedaler, for een tønde sæd af dend beste jord paa Dragøers backe oc tveragerne tredsindstyve siv oc een half slettedaler, een tønde sæd af dend ringeste jord sammesteds tredive oc trej slette daler trej mark, een tønde sæd af dend beste jord over diget halftredsindstyve oc sex slette daler een mark oc ligesaa af dend ringeste sammesteds een tønde elleve slettedaler een mark, een tønde sæd af smaldelene oc overkøien dend beste jord fyrgetyve oc fem Slettedaler, dend ringeste sammesteds een tønde tredive oc trej slettedaler trej march, een tønde Sæd af dend beste jord paa lundageren halftrediesindstyve oc sex slette daler een march oc een tønde af dend ringeste sammesteds elleve slestedaler een mark. Paa lige maade skal oc til Hollænder byen igjenkomme ald den jord, som derfra forhen kand vere bortkommen, naar samme

jorders nu besiddende eyermænd ved døden afgaar. Hvilken forskrefne priis nu verende eller efterkommende Schult oc Schepper paa meenighedens vegne skal vere tilforbundne at svare for jorderne, sae lenge tiderne ej bliver slettere, end de nu ere, oc skal det ellers staa de vedkommende frit for, om de formeener sig at være brøstholdene, at lade jorden komme paa auction, dog til ingen anden end til dennem, som udj Store Maglebye bygger oc boer, oc da drivis Jorden, det høyeste skee kand. Mens skulle de vedkommende, som ej ville nøyes med dend satte taxt, faa mindre ved auctionen, bliver det deres egen skade.

II. post.

Angaaende stolestaderne i kirken.

1. Saa mange af Dragøer folch, som nu eyer stolestaderne j Store Maglebye Kirke, maa beholde dem uden nogen afgift j deris lifs tiid, mens ligesom de uddøer, saa skal stolestaderne forfalde til kirken eller byen enten efter accord eller ved auction til dend høystbydende.

2. Skal Dragøers gifte qvinder nyde deris stolestader udj dend ny kirke, mens mændene oc de unge folch paa pulpiturerne, ligesom de best kand inddeelis, dog hermed ej meent de mænd oc qvinder, som nu har arve stolestader, hvilke niuder dem efter nestforige articul i deris lifstiid.

3. Naar de af Dragøer, som nu har arve stolestader uddøer oc stolene ved auction efter dend første articul falder til kirken eller byen, nyder Store Maglebyes jndbyggere oc ingen andre stolestaderne j dend gamle kirke.

4. Een hver, som er gift, bygger oc boer paa Dragøer, skal vere tilforpligted, stolestader at leye, oc skal de for et hvert stolestade i dend nye kirke, enten det er for mand eller qvinde, paa lifs tiid give til indskrive-penge een rixdaler oc for et stolestade paa pulpiturerne een half rixdaler. Der foruden skal alle de, der ej haver saa meget sædeland, at de i det ringeste kand tiende for toe mark danskis værd til kirken give aarlig for et hver stolestade otte skilling danske, hvorimod deris unge folck staar frj i Kirken.

III. post.

Om klocker oc jord til de døde.

1. Skal alle de paa Dragør, hvis vilkor ere nogenlunde, have klockerne for deris døde oc betaler de for begge klokker 24 ß, nemlig for dend største een ℔ oc dend mindste 8 ß danske. For jord til et gammelt liig betalis til kirken 8 ß danske oc for jord til et lig under femten aar 4 ß danske.

2. Fattige oc forarmede nyder jorden frj.

3. Hvo, der vil have deris lig i kirken, have det med kirkevergernis minde.

IV. post.

Anlangende Dragøers separation.

Da skal Dragøers jndbyggere altid vere oc blive een læm af Store Maglebye oc dend hollandske meenighed, saa at de udj ingen maade maa giøre Hollænderne eller Store Maglebye nogen indpas i de dem allernaadigst givne privilegier, gammel vedtagen skich, brug oc rettighed, mens udj alle tilfælde holde sig Hollændernes privilegiers ret, vedtagen skick oc brug, de forige saavelsom disse efterretlig, oc til dend ende beholder schult, som nu er eller herefter kommer, dend frihed, at hand self, dog paa amtmandens got befindende oc approbation, maa ordinere sig een underfoget paa Dragøer, som kand bestille, baade hvis til voreis tieniste udj hast kand blive fornøden, oc Hollænder byens egne forretninger, som kand forefalde. Hvoreffter alle etc., ej giørendis etc., under vor hyldist oc naade. Givet etc.

Friderichsborg dend 17. julij 1694.

Sæl. Reg. 38. 267—70.

LXXII.

1711 .... *Vedtægt for Hollænderbyen* om Fælledens Drift og om Traktement ved Gæstebud.

Anno 1711. Is van drei Jahrs Skeepens samtycht unde be-

slaten deese nahfolgende posten, welches sy mit egen handt, den hier under bekræftiget. 1) Idt schal Nemandt wor idt is unde wor hi syn landt heft idt sy up uns Veldt efte idt Deensche Veldt, als he syn Acher, Felliget so wel de erst kumt efte lest kumt, ere forige (?)antz neder felliget thogen malkander, und de dar dat nich doht, so skal de man de lest kumt sylven fry vorlof hebben, de fyrrige nedder tho plugen unde de erste schal syn vulle Brøche geven: 3 Mk. 2) Als sy wu tho Korn, Haver, Wicher edder wat idt syn mag plugen, so schal de dar erst kymt, syn furrige nicht deeper upplugen an de fyrige, als up idt Acker, unde de dar lest kumt tho plugen unde syn Acker besait heft, de schal och syn Vyrige wedder neder Aide, dat de etste Mann dar in kein schade lydt: Brych 3 Mk. 3) Idt schal nemandt de dar Vestensøll macht int Huus, nicht mehr als ein Dag, unde nicht anders als Oudt Eten tho schaffende, de ander kein Køchen nach Speel unde mehr scaffen als van Oudts gewesen is, up de brøche van 1 Rixdlr. 4) Wol dar grothe Brullufte machet, de schølen nicht mer schaffen, als Oudt eten unde twee Richte darby up Mahltydt unde dat nicht lenger als in dreen Dagen, den veerden dach, nich mehr als mit de Koks, neen Spel gelijk als idt van Oudts geweest is, up de Brøche van 1 Rdlr. 5) Wol dar Barsel machet als idt Kindt tho Kirken geweesen is, schal nicht mehr schaffen als Oudt eten unde ein Richt dartoe, unde nicht mehr, up de Brøche van 1 Rdlr. 6) Idt schal Nemandt Wachers neehmen over eine dode, overst wen de dode begraven is moth ith negste Vrundtschop, mit tho Huus folgen van idt graf, unde nicht mehr schaffen als Oudt eten unde ein Richt darby up de Brøche van 1 Rdlr. 7) Idt skal Nemandt de dar Deelinge macht meer schaffen, als Oudt eten unde ein Richt darby up de Brøche van 1 Rdlr. 8) Idt schal Nemandt den Dregers, de den Doden weck gedragen hebben Bier geven tho drinchende, anders als up Søndags unde neen Werchedage, er dat tho dringende geven up de brøche 1 Rdlr. — Datum Anno als boven vormeldt is.

Piter Pitersen, Wybrandt Wybrandtsen, Theis Gert Wil-

lemsen, Thønes Ariansen, Thønes Jacobsen, Wibrandt Dirchsen, Gerdt Cornelissen Bacher, Albert Jansen, Dirch Pitersen, Piter Theysen, Piter Cornelissen, Willem Theisen, Jacob Pitersen, Jan Willemsen, Jan Jansen, Willem Theysen, Theys Pitersen Buur, Cornelis Cornelsen Bacher.

Efter en senere Udskrift af Retsbogen.

■ Amagers lokalhistoriker *Chr. Nicolaisens* store, grundlæggende værk om øen Amager og dens befolknings historie – oprindeligt udgivet 1907-15 – foreligger nu i en faksimilieudgave. Værkets I.-II. del udgøres af nærværende bind 1, mens III. del udsendes som bind 2 om nogle få måneder.

■ Den nye faksimilieudgave forsynes med et helt nyt, samlet *navneregister til hele værket* (med samtlige person-og stednavne), og dette nyttige register bringes bagest i bind 2.

■ »Amagers Historie« har været savnet i mere end en menneskealder; den oprindelige 1907-15-udgave udkom heftevis og blev hurtigt udsolgt.

■ »Amagers Historie« er først og fremmest *standard-værket om Amagers historie* – ikke overgået af nogen anden bog – men det bringer også mange interessante *kulturhistoriske skildringer* om livet på øen fra de tidligste Amager-tider frem til ca. 1910-15.

■ I »Amagers Historie« berettes om alt fra *klædedragt og folkekarakter til de forskellige gårde og bebyggelsers historie.* Meget passerer revy: ringridning, daglig kost... til morsomme vers om "at støde Katten af Tønden". De vil genopleve den "sorte død" 1711, der i form af lungepest hærgede øens befolkning... og læse om øens "Mænd og Quinder", ligesom der berettes udførligt om "Æggedansen", en særlig Amager-lege-dans, der blev så berømt, at Dirch Cornelissen i 1663 måtte danse æggedans for hoffet i anledning af et hofbryllup !

En Flødehusar fra Amager, omkr. 1800.

dhh
Udgivet af Dansk Historisk Håndbogsforlag i Lyngby